

Balogh Dávid

A LEKCIÓ A MAGYAR
REFORMÁTUS ISTENTISZTELETI
GYAKORLATBAN

Károli Könyvek

monográfia

Sorozatszerkesztő: Sepsi Enikő

A szerkesztőbizottság tagjai:

Boros Gábor, Csanády Márton, Csoma Mózes, Fabiny Tibor,
Furkó Péter, Jakab Éva, Homicskó Árpád,
Kendeffy Gábor, Literáty Zoltán, Mészáros József,
Pap Ferenc, Tóth J. Zoltán

Balogh Dávid

A LEKCIÓ A MAGYAR
REFORMÁTUS ISTENTISZTELETI
GYAKORLATBAN

Károli Gáspár Református Egyetem • L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2024

© Károli Gáspár Református Egyetem, 2024

© L'Harmattan Kiadó, 2024

© Balogh Dávid, 2024

Felelős kiadó:

Gyenes Ádám, a L'Harmattan Kiadó igazgatója és Trócsányi László, a KRE rektora

Károli Gáspár Református Egyetem

1091 Budapest, Kálvin tér 9.

Telefon: 455-9060

Fax: 455-9062

Szakmai lektor: Hafenscher Károly, Szetey Szabolcs

A borító Nánásy István nagybányai nyomdatulajdonos
nyomdajelének felhasználásával készült.

DOI: <https://doi.org//10.56037/978-963-646-139-3>

ISBN 978-963-646-139-3

ISSN 2063-3297

A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt

1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.

Tel.: +36-70-554-3177

harmattan@harmattan.hu

www.harmattan.hu

L'Harmattan France

5-7 Rue de l'École Polytechnique

75005 Paris

T.: 33.1.40.46.79.20

Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL

Via Degli Artisti 15

10124 Torino

Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198

Email: harmattan.italia@agora.it

TARTALOMJEGYZÉK

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	7
ELŐSZÓ	9
BEVEZETÉS	11
AZ ISTENTISZTELETI BIBLIAOLVASÁSI HAGYOMÁNYOK	
KIALAKULÁSA ÉS RÖGZÜLÉSE	15
Az ókori egyház istentiszteleti bibliaolvasása	15
Az úgynevezett óegyházi perikóparend kialakulása és rögzülése	27
Luther Márton istentiszteleti olvasmányrendje	34
A reformáció helvét irányának olvasmányrendje: Zwingli, Kálvin és a <i>lectio continua</i>	46
AZ ISTENTISZTELETI BIBLIAOLVASÁS MAGYAR REFORMÁTUS VONATKOZÁSAI	
A magyar református istentiszteleti bibliaolvasás a 16–19. században	57
Az önálló istentiszteleti lekióolvasás bevezetése és recepciója a magyar református liturgiai és homiletikai irodalomban	66
A LEKIÓ KÉRDÉSKÖRE AZ 1968-AS LITURGIAI FELMÉRÉS TÜKRÉBEN	
78	
LEKIÓ ÉS TEXTUS KAPCSOLATA AZ ISTENTISZTELETTEL	
ÉS AZ EGYHÁZI ÉVVEL	86
A prédikáció és a Szentírás kapcsolata: a textusprédikáció	86
Prédikáció és az istentisztelet kapcsolata (Ige, igehirdetés, prédikáció)	90
A textus- és lekióválasztás módjai	94
Magyar református lecionáriumok és textuáriumok	111
LEKIÓVÁLASZTÁS ELMÉLETBEN ÉS GYAKORLATBAN	
117	
Az <i>Igazság és Élet</i> lelkipásztori folyóirat lekiójavaslatai	117
Az <i>Igazság és Élet</i> folyóirat lekiójavaslatai a prédikációkban	141
Elméleti és gyakorlati következtetések	148
BEFEJEZÉS	159
IRODALOMJEGYZÉK	163

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Egy több évig tartó munkafolyamat során nagyon sok ember segítségére, támogatására és biztatására van szükség, és egészen biztosan állíthatom, hogy sokkal többen járultak hozzá kisebb-nagyobb mértékben ennek a könyvnek az elkészüléséhez, mint ahányukat most megemlíthetem ezen a helyen. Mindenekelőtt szeretném kifejezni hálámat és köszönetemet témavezetőmnek, prof. Dr. Pap Ferencnek, a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kara dékánjának, akivel már a Hittudományi Doktori Iskolába való felvételem előtt évekig ötleteltünk, gondolkodtunk a témán. Hálásan köszönöm neki a rengeteg szakmai és emberi, baráti támogatást, segítségnyújtást, melyek nélkül ez a munka nem készülhetett volna el.

Köszönettel tartozom prof. Dr. Balla Péternek, a Hittudományi Doktori Iskola vezetőjének, valamint a gyakorlati teológiai alprogram vezetőjének, prof. Dr. Németh Dávidnak, hogy a munkafolyamat során építő tanácsokkal látott el. Köszönöm a támogatásukat a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kara vezetőinek, oktatóinak és munkatársainak, azaz kollégáimnak. Hálás vagyok, hogy az oktatói feladatok ellátására lehetőséget adtak nekem, és befogadtak kollegiális közösségükbe. Külön is szeretnék köszönetet mondani a Pedagógiai Karon működő Hittanoktató- és Kántorképző Intézet valamennyi oktatójának.

Köszönöm szakmai és emberi segítségnyújtását, támogatását prof. Dr. Hafenscher Károlynak és Dr. Szetey Szabolcsnak, akik a doktori képzés valamennyi állomásánál vállalták, hogy a készülöben lévő, formálódó munkát elolvassák és véleményezik. Tanácsaikkal, támogatásukkal rengeteget segítettek abban, hogy a doktori disszertáció elkészülhetett.

Köszönettel tartozom a Ráday Könyvtár, az Evangélikus Hittudományi Egyetem Könyvtára, valamint a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Török Pál Kari Könyvtár munkatársainak. A levéltári kutatásaim támogatásáért hálás vagyok a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára vezetőjének, Dr. Horváth Erzsébetnek és Kánási Szabolcs zsinati levéltárosnak.

Külön köszönettel tartozom régi és jelenlegi gyülekezeti közösségeimnek: a Balatonkiliti Református Egyházközségnek, a Cinkota-Mátyásföldi Református Egyházközségnek és a Budapest-Józsefvárosi Református Egyházközségnek. Végül, de nem utolsósorban köszönettel tartozom családtagjaim megértő, türelmes támogatásáért. Hálás vagyok feleségemnek és szüleimnek, akik folyamatosan mellettem álltak a munkám kezdetétől annak befejezéséig.

Budapest, 2024 áprilisában

ELŐSZÓ

Balogh Dávid *A lekió a magyar református istentiszteleti gyakorlatban* című hiánypótló monográfiájának alapját a szerző 2023-ban megvédett doktori (PhD) értekezése képezi. A kutatás és a kezünkben tartott könyv célja, hogy egy konkrét és fontos gyakorlati teológiai, liturgiátörténeti és liturgikai témát: a lekiót, azaz jellemzően a vasár- és ünnepnapi istentisztelet első, hosszabb bibliai olvasmányát történeti, elméleti és gyakorlati szempontból mutassa be, elemezze, fogalmazza meg a lekióval kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdéseket.

A keresztyén istentiszteleti bibliaolvasási szokások és rendszerek gyökere, eredője bizonyosan az intertestamentális korban, a zsinagógiai ún. „ige-istentiszteletére”, a tóraolvasás és kapcsolódó olvasmányok rendszereire vezethető vissza, onnan is táplálkozott. A názáreti zsinagógában Jézus a maga természetességével Ézsaiás tekeréséből olvasott fel (Lk 4,16–30). A Tóra és a kapcsolódó válogatott, rögzült szakaszok felolvasása és magyarázása a zsinagógiai gyakorlat részét képezte. A Szentírás (Őszö-vetség) felolvasása és magyarázata az ősegyház gyakorlatának és hitvallásának része volt. Pál Timóteusnak ekként írt: „Amíg megérkezem, legyen gondod a Szentírás felolvasására, az igehirdetésre, a tanításra.” (1Tim 4,13) A „legyen gondod rá” kifejezés azt is jelenti, hogy – mai kifejezéssel élve – szervezze meg és felügyelje az Írások felolvasását.

Balogh Dávid könyve a témához kapcsolódó számos fogalmat, gyakorlatot, az istentiszteleti biblia(fel)olvasás hagyományrendszereit tudományos módszerekkel, jó érzékkel, kiterjedt szakirodalmi hivatkozásokkal mutatja be, egyúttal határolja el és le a választott, konkrétan vizsgált témát. Így pl. a perikóparenddel kapcsolatos összes kérdést nem vizsgálhatta, hiszen mind a témát, mind a könyvet túlterhelte volna a téma részletesebb kifejtése.

A monográfia jó érzékkel két évezred gyakorlatára reflektál, az egyre inkább bővülő, rendelkezésre álló forrásokra és szakirodalmi bázisra építve ekként érkezik meg a történeti áttekintésből, kimondottan a nyugati keresztyénség istentiszteleti gyakorlatától a protestáns, majd kimondottan a református és a magyar református gyakorlatához, a kortárs elmélet és gyakorlat részletező bemutatásához és elemzéséhez.

A könyv mögötti kutatás különös értéke és eredménye, hogy a vonatkozó szakirodalomban egyedüli módon és történeti forrásokra támaszkodva kellő mélységben először mutatja be azt folyamatot és igényt, amely a magyar református teológiai szakirodalomban a 19. század végén jelenik meg a lekió mint „más(od)ik” olvasmány bevezetésével kapcsolatban. Ugyanígy hiánypótló módon tisztázza

a szerző a lekcio fogalmának magyar református történeti források félreértésén alapuló szakirodalmi értelmezését, és bemutatja azt az utat, amely az 1930-as Istentiszteleti Rendtartásig vezet, amely először írja elő hivatalosan a lekcioolvasást abban a formában, ahogyan azt a történeti forrásokból ismerjük. Szintén kiemelendő, hogy a téma vonatkozásában az 1968-as, kéziratban fellelhető országos liturgiai felmérés eddig a kutatásban ismeretlen és reflektálatlan levéltári anyagának bemutatása, összegzése és elemzése is elérhetővé válik.

A monográfia kiemelten foglalkozik lekcio és textus kapcsolatával és egymáshoz viszonyulásával, az elmélet és a gyakorlat tapasztalható feszültségeivel. A kutatás része, hogy a lekcio istentiszteleti, liturgiai szerepén túl az istentiszteleti bibliai szakaszok kiválasztásának módszereit és megvalósulását kritikailag elemzi és értékeli, és a szakirodalomban jól ismert témaköröket (*lectio continua*, *lectio semicontinua*, *lectio selecta*, a lekcio mint a textus kontextusa, a lekcio mint antológia vagy mottó) gyakorlati példákon keresztül is szemlélteti.

Istentiszteleti bibliaolvasásunk hitvallás. A liturgikus kontextusban felolvasott bibliai szakasz nem csupán a *Sola Scriptura*, hanem a *Tota Scriptura* megjelenítésének és megvalósulásának a helye is, ahogyan annak kifejeződése és realizálódása is, hogy két szövetségünk és egy Szentírásunk van.

Különleges, „rendelt időben” (vö. Préd 3) történő egybeesés, hogy 2024-ben, Balogh Dávid könyve megjelenésének évében a Magyarországi Református Egyház az „élő Ige évét” mint tematikus esztendő-t hirdette meg. Az élő Igével az istentiszteleten mint felolvasott bibliai szakasszal találkozunk. Ige és igeolvasás nélkül nincs istentisztelet. A Zsidókhoz írt levélben ekként olvassuk: „Mert Isten igéje élő és ható, élesebb minden kétélű kardnál, mélyre hatol, az elme és a lélek, az ízületek és a velők szétválásáig, és megítéli a szív gondolatait és szándékait. Nincsen olyan teremtmény, amely rejtve volna előtte, sőt mindenki mezítelen és fedetlen az ő szeme előtt. Neki kell majd számot adnunk.” (Zsid 4,12–13)

Balogh Dávid könyve hiánypótló munka, hiszen ezzel a témával ilyen összefüggésben és mélységben a magyar nyelvű teológiai szakirodalom soha nem foglalkozott. A kutatási eredmények jótékonyan és ösztönzően járulnak hozzá a magyar református istentiszteleti gyakorlathoz és a kapcsolódó kutatásokhoz, azonban széles ökumenikus érdeklődésre is számot tarthatnak. Megtiszteltetés, hogy a könyv születéségi vezető utat témavezető professzorként kísérhettem.

Az „élő Ige” évében a Szentírás utolsó könyvének bevezető bátorításával ajánlom olvasásra a kezünkben tartott könyvet, és biztatom lelkipásztorainkat, hittanoktatóinkat, gyülekezeti tagjainkat, hogy az istentiszteleti bibliaolvasásra különös gondot fordítsanak: „Boldog, aki felolvassa, és boldogok, akik hallgatják ezeket a próféta i g éket, és megtartják azt, ami meg van írva bennük: mert az idő közel van.” (Jel 1,3)

Pap Ferenc

BEVEZETÉS

Az önálló lekióolvasás szükségességének gondolata komolyabban a 20. század első harmadában jelent meg a magyar református gyakorlati teológiai gondolkodásban. Eddigi ismereteink szerint Ravasz Lászlónak *Az Út* folyóiratban megjelent 1916-os tanulmánya foglalkozott először átgondoltan a témával, bár hozzá kell tenni, hogy a lekióolvasás szükségességéről, ahogyan a dolgozatban látni fogjuk, szórványosan mások is írtak ezt megelőzően. Azonban az említett tanulmány vizsgálta első ízben teológiai mélységekben a lekió kérdéskörét. Cikkében Ravasz röviden ismerteti a készülőben lévő új istentiszteleti rendtartás úrnapi délelőtti homíliás istentiszteletre vonatkozó rendjét, megjegyezve, hogy sok új elem nem kerül az új rendtartásba. Azonban az egyetlen új elemet, a lekióolvasást kiemeli: „... lényeges dolog benne: a bibliaolvasás, mint a *gratia praevensis* eszköze.”¹ Az önálló istentiszteleti bibliaolvasás teológiai létjogosultságát tehát Ravasz László meglátása szerint az adja, hogy a lekióban, mely az *Isten Igéje*, kifejezésre jut, hogy Isten szólít meg minket először, és mi csak utána szólhatunk hozzá. A lekió ebben az értelmezésben az istentisztelet elején az Isten *megelőző kegyelmére* emlékeztet minket.

A lekió bevezetésének teológiai, elvi alapja teljesen világos. Azonban, ha az azóta eltelt időszak szakirodalmait nézzük, már nem teljesen egyértelmű a lekióolvasás szerepe, elvi és gyakorlati kérdéseinek tisztázása. Előjáróban csak két példát szeretnék említeni. Az egyik Szabó Géza 1974-es *Liturgika*-jegyzetében olvasható, aki közel negyven évvel a lekióolvasás bevezetése után írja, hogy „a bibliaolvasást némelyek ellenzik azon a címen, hogy a református istentiszteletben nem elég a Szentírást olvasni, hanem magyarázni is kell...”² Szükség van-e a lekióra? Gyakran visszatérő kérdés ez még ma is.

Talán még az előző példánál is pontosabb körképet ad a lekióolvasás magyar református helyzetéről, a lekió és a református istentisztelet kapcsolatáról az 1985-ös *Istentiszteleti Rendtartásunk*, mely *Az istentisztelet elemeinek szerves egysége* alfejezetében tárgyalja az istentiszteletre való felkészülés mikéntjét, egyfajta segítséget kíván nyújtani a lekipásztoroknak. A gyakorlati útmutatások az úrnapi délelőtti istentisztelet alkotórészeivel kapcsolatban egyáltalán nem

¹ Ravasz László: A mi istentiszteletünk, *Az Út*, II. évf., 1916/1, 7.

² Szabó Géza: *Liturgika*, Budapest, 1974, 24.

szólnak a lekióolvasásról vagy lekióválasztásról. Minden másról azonban igen, egyedül az önálló bibliaolvasás marad ki a felsorolásból.³

A dolgozat az istentiszteleti bibliaolvasás kérdéskörét az istentisztelet egészének kontextusában tárgyalja történeti, elvi és gyakorlati megközelítésből. Mivel eddig magyar nyelven a magyar református istentiszteleti kontextusra nézve nem készült a témában átfogó történeti kutatás, így a dolgozat *Az istentiszteleti bibliaolvasási hagyományok kialakulása és rögzülése* című fejezetében ezt a hiányosságot kívánom pótolni. Természetesen az istentiszteleti bibliaolvasás történeti hagyományainak szerteágazó ismertetése meghaladja egy doktori értekezés lehetőségeit és kereteit, így ebben a fejezetben a magyar református istentisztelet szempontjából releváns adatok közlésével foglalkozom, mint az istentiszteleti bibliaolvasási hagyományok kialakulása és rögzülése, valamint a reformáció által átvett és a protestantizmus által továbbörökített hagyományok liturgiátörténeti kontextusba ágyazott értékelése.

Az istentiszteleti bibliaolvasás magyar református vonatkozásai című fejezet egyszerre foglalkozik a magyar reformáció istentiszteleti bibliaolvasásával és az önálló lekióolvasás 20. századi bevezetésével, valamint az azóta eltelt időszak szakirodalmának lekióval kapcsolatos megállapításaival. *A lekió kérdésköre az 1968-as liturgiai felmérés tükrében* című fejezet az 1968-as liturgiai felmérés lekióval kapcsolatos kérdéseit és az arra érkezett lekipásztori válaszokat mutatja be és elemzi a felmérés egyházi kontextusának rövid ismertetése mellett. *A Lekció és textus kapcsolata az istentisztelettel és az egyházi évvel* című fejezet a lekió homiletikai és liturgiai szerepével foglalkozik. Ahogyan már említettem korábban, a lekió elválaszthatatlan egységet alkot a textussal és az istentisztelet egészével, a textus kiválasztásának módja meghatározza a lekióválasztás módját is, valamint az olvasmányok az egyházi évvel is kapcsolatban állnak.

A Lekcióválasztás elméletben és gyakorlatban című fejezet a lekióválasztás kérdéseit viszi tovább. Az *Igazság és Élet* folyóiratban 2007 és 2018 között jelent tanulmányokban található lekióválasztási tanácsok, módok, ötletek ismertetése és rendszerezése mellett kívánok egy olyan példatárat, paradigma-gyűjteményt adni, mely egyrészt leírja a református lekióválasztás jelenlegi helyzetét, ugyanakkor talán a gyakorlatban is hasznosítható példákat is ad lekipásztorok számára.

³ A felsorolásban kitér az énekválasztásra, az úrvacsorai szertartásra, imádságokra, a köszöntésre, az áldásra, még a hirdetésekre is, és vallja, hogy mindezekre az istentisztelet egységét szem előtt tartva kell készülni. Bartha Tibor (szerk.): *Istentiszteleti rendtartás*, Budapest, 1985, 61–63.

Az istentiszteleti bibliaolvasás kérdésének, gyakorlatának rendezése közös egyházi ügyünk. Ma még talán sok esetben láthatunk rendezetlenséget, szerteágazó gyakorlatokat, melyek egészen biztosan a különböző elméletekből vagy éppen az elvi tisztázások hiányából fakadnak. Amikor sok esetben, akár úrvacsorás istentiszteleten az idői keretek betartása miatt elmarad a lekió, vagy például valahol a presbitérium megszavaz egy olyan rövidített istentiszteleti rendet, amelyben nincs lekióolvasás. Gyakran megfogalmazódik lekipásztorok által, ahogyan erre Pap Ferenc is rámutat, hogy például a lekió rövidítése, lekió és textus összemosása, lekió elhagyása abból a „hamis pásztori megfontolásból születnek, hogy *Ne terheljük a gyülekezetet!*”⁴ Csak éppen arról feledkezünk meg, hogy a bibliaolvasás az istentisztelet elején *gratia praevensis*, kifejezése az Isten mindent megelőző kegyelmének.

Az istentiszteleti bibliaolvasásra bátorít Jörg Neijenhuis liturgikájában, amikor a lelkési oldaltól kissé eltávolodva, a gyülekezet szempontjából vizsgálja és láttatja az egész kérdést: „A gyülekezet, amelynek a Szentírást olvassák, azt akarja, hogy Isten megszólítsa.”⁵

Az utóbbi idők magyar református liturgiai megújulására tett erőfeszítések során a *Generális Konvent Liturgiai Bizottsága* a 2010-es *Reformátusok a kegyelem trónusánál* című rövid, összegző állásfoglalásukban a lekióolvasás négyfajta: *liturgiai, homiletikai, katechetikai és poimenikai* funkcióit határozták meg.⁶

Bízom benne, hogy ennek a könyvnek egyes eredményei beépülhetnek majd mind a liturgiai munkálatok további részeibe, mind a kortárs magyar református/protestáns gyakorlati teológiai gondolkodásba.

⁴ Pap Ferenc: Istentiszteleti bibliaolvasási hagyományok a reformáció korában, in Lányi Gábor János (szerk.): *A reformáció örökségében élve. A reformáció hatása a teológiai oktatásra*, Budapest, L'Harmattan, 2018, 30–31.

⁵ Jörg Neijenhuis: *Liturgik – Gottesdienstelemente im Kontext*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2012, 73.

⁶ Fekete Károly (szerk.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál*, Budapest, Kálvin, 2010.

AZ ISTENTISZTELETI BIBLIAOLVASÁSI HAGYOMÁNYOK KIALAKULÁSA ÉS RÖGZÜLÉSE

AZ ÓKORI EGYHÁZ ISTENTISZTELETI BIBLIAOLVASÁSA

A 20. század első felének liturgiai (és homiletikai) szakirodalma még tényként kezelte, hogy az ógyház gyülekezetei számára az istentiszteleti bibliaolvasás gyakorlatához egyedüli mintaként, ösztönzőként a zsinagógai istentisztelet szombat reggeli formájának ciklikus Írás-olvasása (Tóra és Próféta) szolgált.⁷ A legújabb kutatások azonban némileg árnyalják ezt a kérdéskört.⁸ Ennek a legfőbb oka az, hogy az 1. század zsinagógai gyakorlatáról nagyon kevés adatunk van. Ahogyan már a 20. század közepétől egyre többen rámutattak, a Tóra és a próféta szövegek olvasását rögzítő rabbinikus szövegek a 2–3. században keletkeztek.⁹ Tovább nehezíti a kutatást, hogy részletes zsinagógai olvasmányrendek viszont csak a 10–12. századtól ismertek.¹⁰ Természetesen nem lehet azt állítani, hogy a 2–3. században rögzített gyakorlat az olvasmányok tekintetében valamilyen formában ne lett volna jelen az 1. század zsinagógai istentiszteletén, hiszen már az Ószövetség is több helyen (5Móz 31,10–12; 2Kir 22, 8–13; 23, 1–3; Neh 8) említi a Törvényt mint szent irat nyilvános felolvasását. Mai napig mértékadó tanulmányában Gerhard Kunze kimutatja, hogy a zsinagógai istentisztelet hatással volt a keresztyén istentiszteletre,¹¹ azonban megállapítja, hogy a zsinagógai olvasmányrendekről nagyon keveset tudunk a Templom lerombolása (Kr. u. 70) előtti időből, ennek következményeként Kunze óvatosságra int, nehogy

⁷ Vö. Paul Glaue: *Die Vorlesung Heiligen Schriften im Gottesdienste*, Berlin, Verlag von Alexander Dunckel, 1907, 1–2, Mitrovics Gyula: *Egyházi szónoklattan. Tekintettel a magyar egyházi beszéd irodalomra*, Debrecen, 1911, 50–51, Bogár János: *Az egyházi évkör kialakulása és hatása az ígéhirdetésre*, Debrecen, 1932, 95–97.

⁸ *Az ókori egyház istentiszteleti bibliaolvasása* című fejezet bizonyos részeit, kutatási eredményeimet korábban publikáltam. Balogh Dávid: *Istentiszteleti bibliaolvasás az 5. századig*, *KRE-Dit*, 2019/1. <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/balogh-david-istentiszteleti-bibliaolvasas-az-5-szazadig/> (Letöltés: 2023. augusztus 24.)

⁹ Irenaeus Dalmái: *The Liturgy of the Synagogue and the Christian Liturgy*, *Life of the Spirit*, XI. évf., 1956/11, 173.

¹⁰ John Reumann: *A History of Lectionaries: From the Synagogue of Nazareth to Post-Vatican II*, *Interpretations: A Journal of Bible and Theology*, vol. XXXI, 1977/2, 119.

¹¹ Gerhard Kunze: *Die Lesungen*, in Karl Ferdinan Müller – Walter Blankenburg (Hrsg.): *Leiturgia. Handbuch des evangelischen Gottesdienstes*, Band 2, Kassel, Johannes Stauda-Verlag, 1955, 103.

a talmudi időkben leírt gyakorlatot kritika nélkül visszavetítsük az 1. századi zsidó gyakorlatra.¹²

Georg Braulik szerint a deuteronomikus szövetségi okirat (5Móz 5–28. fejezet) rendszeres felolvasására való utasítás a királyság kései időszakából, a Kr. e. 7. századból származik, és részét képezi a Deuteronomium Isten népéről alkotott teológiájának, mivel a nép ebből és ezáltal tanulja a hitét. Ahogyan ő fogalmaz: „a Tóra közös recitálása a liturgiával együtt a tanulás ünnepi szertartásává kapcsolódik össze, a közösség tudatában pedig Isten népe mint Isten társadalma születik újjá.”¹³

A Tóra felolvasásának parancsa és gyakorlata tehát ószövetségi időkre nyúlik vissza. Ezt támasztja alá a Neh 8,1–12 szövege is, ahol már megjelennek a későbbi zsinagógai istentisztelet tóraolvasására jellemző liturgikus elemek: felhívás a tóraolvasásra Ezdrás pap által; a felolvasás egy szószéki emelvényről; Tóra-tekercs kinyitása; áldásmondás, melyre a nép Ámennel felel; majd végül a Tóra lefordítása és prédikációszerű beszéd.¹⁴

A zsinagógai gyakorlat biztosan hatással volt az első keresztyének istentiszteletére, bibliaolvasására. Bizonyos, hogy az istentiszteleti bibliaolvasás állandó és viszonylag rögzült gyakorlat volt a Jézus korabeli zsinagógai istentiszteleten. Több forrás (Philón, Flavius, Theodotus) is alátámasztja, hogy a Tóra felolvasásának elsődleges funkciója volt az istentiszteleteken. Erről tanúskodik az ApCsel 15,21-ben Jakab apostol is: „Mert Mózesnek ősidőktől fogva minden városban megvannak a hirdetői, hiszen a zsinagógákban minden szombaton olvassák.”¹⁵ A folyamatos Tóra-olvasás gyakorlatát a korai egyház legfeljebb Jeruzsálemben folytatta, a pogánykeresztyén gyülekezetekben ez elképzelhetetlen volt. A Pál által alapított gyülekezetekben az újszövetségi forrásaink alapján sehol sem találjuk az ószövetségi liturgikus olvasmányok nyomait.¹⁶

¹² Uo., 104.

¹³ Georg Braulik: „Bibliaolvasás Isten népével” – a Deuteronomium szerint, in Dejsics Konrád (szerk.): *Ószövetség és liturgia*, Pannonhalma, Bencés, 2012, 122–123.

¹⁴ Alfred Ehrensperger: *Die Lesungen – Perikopen, Bahnlesung, Lectio continua*, 2–3. forrás: <https://www.gottesdienst-ref.ch/perch/resources/02-03-01-03-lesungen-kopie.pdf> (Letöltve: 2023. június 10.)

¹⁵ Valeriy A. Alikin: *The Earliest History of the Christian Gathering. Origin, Development and Content of the Christian Gathering in the First to Third Centuries*, Leiden, Brill, 2010, 151. Vö. Andrew B. McGowan: *Ancient Christian Worship. Early Church Practices in Social, Historical, and Theological Perspective*, Grand Rapids, Baker Academic, 2014, 68–69.

¹⁶ Franz Christ: *Das fortlaufende Predigen biblischer Bücher*, in Ralph Kunz – Andreas Marti – David Plüss (Hrsg.): *Reformierte Liturgik – kontrovers*, Zürich, Theologischer Verlag, Zürich, 2011, 371.

A kérdés az, hogy olvastak-e más szent iratot Mózes öt könyvén kívül az első századi zsinagógai főistentiszteleten. Amennyiben a korabeli, fent említett forrásokat és írókat vesszük alapul, nehezen tudunk választ adni a kérdésre. Ehrensperger rámutat, hogy a zsidóság olvasmányrendekbe szedett, ciklikus bibliaolvasásának gyakorlatáról a késő talmudi kortól vannak forrásaink, így ebből nem rekonstruálható teljesen megbízhatóan az 1. század gyakorlata.¹⁷ A gyakorlat legkorábbi rögzítésekor, a 2–3. század fordulóján a zsinagógai istentisztelet a következő állandó elemekből épült fel: Sömá, imádságok, olvasmány a Törvényből és a Prófétaiból, áldás.¹⁸ A Törvényt három év alatt (folyamatosan) olvasták végig, mely egyesek szerint, ahogyan már említettük, akár az 1. századig is visszavezethető gyakorlat, azonban a prófétai szövegek felolvasásának (haftára) nincs kézzel fogható bizonyítéka a korai, 1. századi forrásokban.¹⁹ Azonban Zsengellér József szerint a prófétai szövegek hetiszakaszos beosztásának kialakulása már IV. Antiokhosz Epiphanész regnálása idején elkezdődhetett, amikor a vallási intolerancia ellehetetlenítette a rendszeres tóraolvasást, a zsidóság pedig a prófétai szövegeket kezdte el rendszeresen olvasni, majd pedig ez az olvasási gyakorlat a tóraolvasás visszaállítása után sem szűnt meg.²⁰ A prófétai könyvek olvasásának eredetét Kunze is a Makkabeus-korra helyezi.²¹

Johann Maier szerint a prófétai szövegekre vonatkozóan legfeljebb csak egy válogatás (*lectio selecta*) létezett.²² Az ötvennégy heti szakasz (szidra) mellett az ókorban használatban volt még egy hároméves ciklus is, mely Egyiptomban a 10. századig megőrződött, erről a kairói geniza egyik dokumentuma tanúskodik számunkra. Raj Tamás rámutat eme kettős gyakorlat eredetére: a Szentély fennállása idején két hároméves ciklus válthatta egymást, míg a szombatévben egy esztendő alatt olvasták végig a Tórárt.²³

Fontos megemlíteni, hogy két helyen az Újszövetség utalást tesz – az 1. századi források közül egyedülként – a prófétai szövegek zsinagógai felolvasására. Az egyik ilyen hely az ApCsel 13,15, ahol Pál és kísérői szombaton elmentek a piszidai Antiókhia zsinagógájába, és ahol „a törvény és a próféták felolvasása után a zsinagóga elöljárói odaküldtek hozzájuk, és azt üzenték nekik...” A másik

¹⁷ Ehrensperger: *Die Lesungen*, 3.

¹⁸ Alikin: *The Earliest History*, 152.

¹⁹ Reumann: *A History of Lectionaries*, 119.

²⁰ Zsengellér József: Mitől biblikus egy prédikáció? in Szabó Lajos (Hrsg.): *Homiletika ökumenikus palettán. Együttgondolkodó előadások az igehirdetésről*, Budapest, Luther, 2013, 81.

²¹ Kunze: *Die Lesungen*, 108.

²² Johann Maier: *Schriftlesung in jüdischer Tradition*, in Ansgar Franz (Hrsg.): *Streit am Tisch des Wortes? Zur Deutung und Bedeutung des Alten Testaments und seiner Verwendung in der Liturgie*, St. Ottilien, 1997, 205.

²³ Raj Tamás: A bibliaolvasás zsidó rendszeréről, *Magyar Egyházzene*, VI. évf., 1998/2, 148.

igehely a Lk 4,16–19, ahol Jézus szombatnapon a názáreti zsinagógában olvasta az Ézs 61,1–2-t.²⁴

A bibliaolvasás ókori zsidó gyakorlata a kánon kialakulását is befolyásolta. A történeti és prófétai könyvek (más néven korai és kései próféták) közül azok kerültek bele a kánonba, melyeket liturgikus célból (is) használtak. Ezt erősíti az úgynevezett „öt tekercs” könyveinek kánonban elfoglalt helye, melyek pontosan ugyanabban a sorrendben találhatóak a héber kánonban, ahogyan azokat az év ünnepei sorrendjében felolvasták: Énekek éneke, Ruth könyve, Sirmak könyve, Prédikátor könyve, Eszter könyve.²⁵

A két kivételt számításba véve is elmondható, hogy míg az első századok (és különösen Jézus korának) zsinagógái írásolvasása főként a Tórából állt, addig az ógyházi írók és források arról tanúskodnak (és ezt a későbbiekben látni fogjuk), hogy az első századok keresztyén gyülekezetei elsősorban a prófétákat olvasták az ószövetségi iratok közül. Reumann rámutat arra, hogy ha már az 1. században úgy olvasták (volna) folytatólagosan a Tórát a zsidók, ahogyan a 2–3. század fordulóján bizonyosan tették, a keresztyén gyülekezetek számára ez a gyakorlat önmagában elégtelennek bizonyult (volna) ahhoz, hogy a törvény keresztyén, páli értelmezéséhez közelebb jussanak.²⁶

A 180 körül keletkezett Muratori-kánontöredék például azt írja Hermász Pásztoráról, hogy azt „a templomban a nép elé tárni nem szabad az idők végezetéig sem a próféták közt, mivel azoknak teljes a száma, sem az apostolok közt”.²⁷

Ha a keresztyén istentiszteleti bibliaolvasás eredőit keressük, egészen biztos, hogy nemcsak a zsinagógai formákat és gyakorlatokat kell szem előtt tartanunk, hanem szélesebb és mélyebb vallás- és kultúrtörténeti beágyazottságról beszélhetünk. Pap Ferenc megfogalmazása szerint „a Szentírás évezredek keresztyén elsősorban istentiszteleti keretben felolvasott könyvként, ekként hirdetett igeként

²⁴ Meg kell említeni, hogy Alikin a Lk 4,16–19-et lukácsi teológiai kompozíciónak tartja, míg az ApCsel 13,15 szerinte csupán a lukácsi frázis, „a törvény és a próféták” része. Mind a kettő hely szerinte az első század végének keresztyén gyakorlatát tükrözi, ahol a prófétákat krisztológiai hangsúlyokkal olvasták az istentiszteleten. Alikin: *The Earliest History*, 152–153. McGowan felhívja a figyelmet rá, hogy mindkét helyen kiténik az egész szituáció spontaneitására. Jézusnak „odanyújtották” Ézsaiás próféta könyvét felolvasásra, Pál pedig a felolvasások után beszédet, tanítást intézett az ott lévő gyülekezethez. McGowan következtetése szerint itt nem a szó szoros értelmében vett szombatnap liturgiáról van szó, hiszen ott ezekre aligha lett volna lehetőség, hanem inkább egy liturgián kívüli, szombatnap közösségi írástanulmányozás történt mindkét esetben. McGowan: *Ancient Christian Worship*, 70–71.

²⁵ Raj: *A bibliaolvasás*, 154.

²⁶ Reumann: *A History of Lectionaries*, 120.

²⁷ Balla Péter: *Az újszövetségi iratok története*, Budapest, Károli Egyetemi, 2008, 58. A könyv szerzője Király Levente fordításában (lektorálta: Kendeffy Gábor) közli ezt a forrást.

realizálódott a keresztyénség számára. [...] Az Írás olvasása, azaz hirdetése nélkül nincs istentisztelet, liturgia. A felolvasás szent pillanat: Isten beszéde szó-lal meg, nyílnak meg a Szentlélek által mindannyiunk számára, minden alkalommal.”²⁸

Kissé zártatos érvelésnek tűnne azt állítani, hogy azért olvastak a keresztyének az Írásokból az istentiszteleteken, mert a zsidók is így tettek a zsinagógákban, és ez egyfajta mintaként szolgált volna. A valóság ezzel szemben az, hogy az istentisztelet és a Bibliából mint szent könyvből való felolvasás elválaszthatatlan egységet alkot. Egyedül innen érthető meg az, amit a későbbiekben látni fogunk, hogy már az első évszázadokban sokféle bibliaolvasási tradíció alakult ki a keresztyénségen belül, nyugaton és keleten egyaránt. Ez egybecseng Hafenscher Károly megállapításával, mely szerint „Jézus semmiféle liturgiai vagy istentisztelettel kapcsolatos utasítást, előírást nem adott tanítványainak, az első gyülekezet a liturgiai szabadság boldog és nehéz állapotában kezdte formálni Isten előtt folyó közösségi életét, azon belül is az istentiszteleti gyakorlatot”.²⁹

A legújabb kutatások részben ezért is irányulnak a zsinagógától eltérő, más minták és gyakorlatok felé. Az ókori ember számára az olvasás és felolvasás ugyanis a ma megszokottól jelentősen eltért. A hangos felolvasás művelődés- és kultúrtörténeti sajátosságainak vizsgálata során egy nem vallásos, profán összejövétel, a görög-római lakomák szokása és rendje is a kutatók érdeklődési körébe került. Valerij A. Alikin monográfiájában felhívta a figyelmet rá, hogy az antik műveltségű világban a különböző szövegek olvasása szinte kivétel nélkül hangos felolvasást jelentett, akár volt a felolvasónak hallgatósága, akár egyedül olvasott.³⁰ A hangos felolvasás az oktatás része is volt, hiszen úgy tartották, hogy a leírt szöveg teljes értelmét csak így lehet megérteni, elsajátítani. Ennek a gyakorlatnak jó példája az ApCsel 8,30, ahol Fülöp hallja, hogy az etióp eunuch Ézsaiás prófétát olvassa hangosan önmaga számára.

Hafenscher Károly rámutat arra, hogy Jézus korában a tekercsekben való felolvasás (mint Jézus felolvasása a názáreti zsinagógában) mindenképpen folyamatos olvasás kellett legyen, hiszen a felolvasónak fizikailag, technikailag tovább kellett tekernie a tekercset, nem lehetett tetszés szerint belelapozni, mint egy könyv esetében például. A liturgiátörténet is arról tanúskodik, hogy az első keresztyének körében is a folyamatos olvasás (*lectio continua*) alakult ki és terjedt

²⁸ Pap: *Istentiszteleti bibliaolvasási hagyományok*, 23.

²⁹ Hafenscher Károly: *Liturgika. A keresztyény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*, Budapest, Luther, 2010, 157.

³⁰ Alikin: *The Earliest History*, 147.

el leghamarabb.³¹ A *lectio continua* vagy *lectio continua selecta* (*Bahnlesung*³²) gyakorlata volt Bieritz szerint is az, ami először kialakult. Rámutat arra, hogy kezdetben mennyire meghatározó lehetett a kiemelt liturgikus idők és ünnepek összekapcsolása egy-egy olyan újszövetségi könyvvel, ami különleges és jelentős apostoli tekintéllyel bírt az egyházi közösségek számára. Például a húsvéti időre ezért választhatták folyamatos olvasásra János evangéliumát, Péter első levelet vagy éppen Jakab levelét.³³

A hangos felolvasás már csak azért is szükségszerű volt, mivel a korabeli szövegek a *scriptio continua* gyakorlatát követve íródtak, tehát nem (vagy alig) alkalmaztak központosítást és szövegtagolást az írók. Az olvasó tehát rákényszerült arra, hogy a szöveg kimondásával találja meg annak értelmét.³⁴ Ehhez hozzá kell tenni, hogy a hallgatóság (már ha volt ilyen) nagy része pedig rákényszerült arra, hogy felolvassanak neki, ugyanis többek között James Dunn kutatási eredményeire támaszkodva elmondható, hogy a Jézus korabeli, azaz 1. századi zsidóság szóbeliségre épülő társadalmat alkotott, ugyanis az írni, olvasni tudók hozzávetőlegesen csak az összlakosság tíz százalékát tették ki.³⁵

A nyilvános felolvasásra több alkalom is adódott, azonban az egyik leggyakoribb ilyen a már említett görög-római közös lakomák utáni összejövetel (*symposium*) volt. Ezeken az összejöveteleken költők, írók, történetírók munkáiból olvastak fel különböző társadalmi rangú emberek. Előfordult, hogy a szöveg felolvasója maga az író volt, aki a társaság véleményét is várhatta egy-egy felolvasás után. Továbbá lehetett az olvasó az est házigazdája, de nagyon gyakran egy erre a feladatra kiképzett és felkért szakolvasót (*lector*) bíztak meg. A *lectorok* sok esetben képzett, tanult rabszolgák voltak, akiknek feladatuk és kötelességük volt szórakoztatni a ház urát és vendégeit.³⁶

Túlzás lenne természetesen azt állítani, hogy ha nem a zsinagógai istentisztelet, akkor ez a profán, társadalmi szokás lenne a közösségi bibliaolvasás közvetlen előfutára. Azonban biztos, hogy a földközi-tengeri térség gyülekezeteinek

³¹ Hafenscher Károly: A perikópa, *Evangélikus Élet*, LXXII. évf., 2007/45, 2.

³² A német szakirodalomban elterjedt kifejezés Ernst Ranke óta a *Bahnlesung*, ami egyfajta folyamatos olvasást jelent, azonban mégsem tisztán *lectio continua*, mivel a folyamatos olvasás során bizonyos részeket kihagy, így *lectio continua* selectaként fordítható és értelmezhető a leginkább. Kunze: *Die Lesungen*, 89.

³³ Karl-Heinrich Bieritz: *Das Kirchenjahr – Feste, Gedenk- und Feiertage in Geschichte und Gegenwart*, Berling, Union Verlag, 1988, 67.

³⁴ Alikin: *The Earliest History*, 148.

³⁵ James Dunn: *Kezdetben volt az evangélium. Jézus, Pál és az evangéliumok*, Budapest, Kálvin, 2014, 27.

³⁶ Alikin: *The Earliest History*, 149.

pogánykeresztyén tagjai ismerték ezt, sőt mi több, akár maguk is részt vettek ilyen lakomán. Gerard Rouwhorst szerint, ha fenntartható az az állítás, hogy a *zsidókeresztyének* számára a közösségi olvasás gyökerei a zsinagógáig nyúlnak vissza, akkor a *pogánykeresztyének* esetében ezt a formális lakomák rendjében kell keresni.³⁷ Az 1Kor 11,17–34 tanúskodik arról, hogy Korinthusban az úrvacsorával egybekötött közös étkezéseket tartottak. Az itt megnevezett helyen kitűnik, hogy a korinthusi gyülekezetben éppen ez a liturgián kívüli, már-már „világi” alkalom lett a megosztottság és visszaélések színtere.³⁸

Mivel az úrnapi istentisztelet és az úrvacsora már a kezdeti időktől fogva összetartozott,³⁹ így elképzelhető, hogy ezt a közös étkezést minden istentisztelet után megtartották. Az Alikin és Rouwhorst által képviselt iskola azonban nem veszi észre az ebben a hipotézisben rejlő nagy ellentétet. Míg a görög-római *symposium* esetében a hangsúly az étkezésen volt, addig a keresztyének összegyülekezésénél a hirdetett és látható ígén (vö. ApCsel 2,42). Az előbbinél a szövegek felolvasása, míg az utóbbinál maga az étkezés (már ha valóban követte ilyen) volt a járulékos cselekmény.

Az újszövetségi iratok alapján arra következtethetünk, hogy az 1. századi keresztyén gyülekezetek a már említett prófétai iratokon kívül főként apostoli leveleket olvastak.⁴⁰ Ez utóbbira rengeteg utalásunk van (pl.: Kol 4,16; 1Thessz 5,27; 1Tim 4,13; Filem 1–2). Bár feltételezhető, hogy az 1. században, különösen annak vége felé olvasták már az evangéliumokat is, azonban az első forrásunk erről csak a 2. századból való, mégpedig Jusztin mártír 163 körül íródott Apológiájából. „És a Napról elnevezett napon mindannyian, városokban és falvakban egyaránt összejövetelt tartunk, ahol felolvassuk az apostolok emlékiratait és a próféták írásait, amennyire azt az idő engedi.”⁴¹ Művében másutt egyértelművé teszi, hogy az apostolok emlékiratait tulajdonképpen az evangéliumok. „Az apostolok is emlékirataikban, melyeket evangéliumoknak nevezünk, úgy hagyományozták, ahogyan azt ők parancsként kapták, hogy Jézus fogta a kenyeret, hálát adott és így szólt...”⁴²

³⁷ Gerard Rouwhorst: The Bible in liturgy, in James Carleton Paget (ed.): *The New Cambridge History of the Bible*, Vol. I, Cambridge University Press, 2013, 827–828.

³⁸ Christian Link – Ulrich Luz – Lukas Vischer: „... kitartóan részt vettek a közösségben...”, *Az egység útja az Újszövetségben és ma*, Budapest, Kálvin, 2004, 116–117.

³⁹ Vö. Pap Ferenc: *Az egyházi év*, Budapest, L'Harmattan, 2016, 96.

⁴⁰ Alikin: *The Earliest History*, 157.

⁴¹ Jusztinosz: I. Apológia 67.3., ford. Vanyó László, in Vanyó László (szerk.): *II. századi görög apológiák, Ókeresztyény írók 8*, Budapest, Szent István Társulat, 1984, 118.

⁴² Uo., 117.

A 2. századra a bibliaolvasás már egészen biztosan egy állandó, de megvalósítását tekintve gyülekezetenként változó gyakorlat lett. Megfigyelhető azonban, hogy míg az említett görög-római lakomákon a felolvasás a lakoma után következett, addig a keresztyén istentiszteleten az óegyházi írók beszámolóí alapján az Írásokat az úrvacsora előtt olvasták. A legegyszerűbb magyarázata ennek abban rejlik, hogy akik még nem voltak teljes jogú tagjai az egyháznak (pl. katechumenek), azok is ott lehettek a felolvasásnál, és csak az úrvacsora előtt kellett távozniuk. Nehezebb lett volna megszervezni, hogy az úrvacsora végeztével ők időben érkezzenek meg az istentisztelet folytatására.⁴³

A 3. századra számos helyen nemcsak vasárnap, hanem a hét minden napján összegyűltek a keresztyének, amiből következett, hogy az Írás felolvasása is napi gyakorlattá vált. Az eddig olvasott apostoli levelek, evangéliumok és ószövetségi próféták mellé más könyveket is a napi olvasmányok részévé tettek: a Törvényt, a Zsoltárok könyvét és az Ószövetség történeti könyveit. Origenész homíliáiból tudjuk, hogy az alábbi könyveket biztosan olvasták: 1–5Mózes, Józsué, Bírák, 1Sámuel, Zsoltárok, próféták, evangéliumok, apostoli levelek.⁴⁴ Ekkor még komoly teológiai, egyházfegyelmi kérdés volt az, hogy mely könyvek képezik nemcsak az újszövetségi kánon részét, hanem hogy melyeket lehet felolvasni az istentiszteleten. Eusebiosz a 4. században így ír a Muratori-kánontörredék által már a 2. században indexre helyezett Hermász Pásztoráról:

Mivel ugyanez az apostol a rómaiakhoz írt levelének végén lévő üdvözlésekben megemlíti a többiekkel együtt Hermászt is, akiről azt tartják, hogy a *Pásztor* című könyv szerzője, ezért tudni kell, hogy egyesek ezt is elutasítják, úgyhogy nem számítják az általánosan hitelesnek elismert írások közé, mások viszont nagyon fontosnak ítélik, akik szerint nélkülözhetetlen a bevezető oktatásnál. Ezért aztán tudomásom van róla, hogy már templomokban is nyilvánosan felolvassák, és azt is tapasztaltam, hogy néhány igen régi író is idézte. Ennyit a vitathatatlanul isteni írásokról és azokról, melyeket általánosságában nem mindenki tart annak.⁴⁵

Szintén a 3. században történt a *lector*i tisztség megszilárdulása. Ez nem azt jelenti, hogy korábban ez a tisztség ne létezett volna, hanem azt, hogy innentől kezdve nagyobb megkülönböztetéssel beszélhetünk róla. Cipriánusz karthágói püspök például a 38. levelében írja, hogy egy Aurelius nevű fiatalembert bízott

⁴³ Alikin: *The Earliest History*, 175.

⁴⁴ Gerard Rouwhorst: *The Bible in liturgy*, in James Carleton Paget (ed.): *The New Cambridge History of the Bible*, Vol. 1, Cambridge University Press, 2013, 841.

⁴⁵ Eusebiosz: *Egyháztörténet*, ford. Baán István, in Vanyó László (szerk.): *Eusebiosz Egyháztörténete. Ókeresztény írók 4*, Budapest, Szent István Társulat, 1983, 96.

meg a *lectori* szolgálattal, mivel a szorongatásokban is hitvallónak bizonyult.⁴⁶ A *Traditio Apostolica* (215 körül) elnevezésű szokásjoggyűjtemény XI. cikkelye értelmében: „A lektort azzal nevezik ki, hogy a püspök átadja a könyvet; kézfel-tételt pedig nem kap.”⁴⁷ Órigenész azonban arról tudott, hogy Cézáreában a *lector* a klérus teljes értékű tagja volt.⁴⁸

Az első századok uralkodó bibliaolvasási gyakorlata a *lectio continua* és a *lectio semi-continua* volt. Az előbbinél a bibliai könyveket folyamatosan olvasták végig, az utóbbi esetében viszont rövidebb összefüggő szakaszokat olvastak.⁴⁹ Órigenész gyakorlatából tudjuk, hogy nemcsak a nagy ünnepnapokra, hanem az ünnepi időkre is gondosan válogatta az olvasmányokat, a nagybőjti időre például Jób könyvét olvasták, hiszen szerinte Jób szenvedését olvasva lehet Krisztus szenvedéséhez közelebb jutni.⁵⁰ A 4–5. századtól azonban, amikor az egyházi év nagy üdvtörténeti ünnepei fixálódtak,⁵¹ már szélesebb körben is megmutatkozott az igény az ünnepekhez kötött olvasmányok kijelölésére és rögzítésére. A *lectio continua* mellett megjelentek a tudatosan az ünnepekhez rendelt perikópák, azonban ezek ekkor még nem szorították ki a folyamatos olvasást, ellenkezőleg, a *lectio continua* is megerősödött, hiszen kialakult, hogy a formálódó egyházi évben melyik hosszabb bibliai szakaszt melyik időszakban kell olvasni. A *lectio continua* és az ünnepi textusok egymás mellett, egymást jól kiegészítve léteztek.⁵²

Chrysostomos nagybőjtben például a pátriárkák történeteit olvasta és prédikálta, húsvét és pünkösd között pedig *Az apostolok cselekedeteit*.⁵³ Érdekességképpen meg kell jegyezni, hogy a Római Katolikus Egyház *Ordo Lectionum Missae* olvasmányrendje a húsvéti időre az első helyen lévő, szokásos ószövetségi olvasmány helyett *Az apostolok cselekedeteit* írja elő, mindennek már Chrysostomos idején gyakorlata volt.⁵⁴

Míg a keleti keresztyénység olvasmányrendjeire leginkább Chrysostomos, addig a nyugati keresztyéniségre leginkább Augustinus hatott. Chrysostomoshoz hasonlóan ő is használta a *lectio continuát* és *semi-continuát*, János evangéliumát

⁴⁶ Alikin: *The Earliest History*, 180.

⁴⁷ *Traditio Apostolica* XI., ford. Erdő Péter, in Erdő Péter (szerk.): *Az ókori egyházfegyelem emlékei*, Budapest, Szent István Társulat, 2018, 138.

⁴⁸ Alikin: *The Earliest History*, 180.

⁴⁹ Gerard Rouwhorst: The Bible in liturgy, in James Carleton Paget (ed.): *The New Cambridge History of the Bible*, Vol. 1, Cambridge University Press, 2013, 839.

⁵⁰ Jules Baudot: *The Lectionary. Its Sources and History*, London, Catholic Truth Society, 1910, 9.

⁵¹ Vö. Pap Ferenc: Az egyházi év fogalma és értelmezése, *Porta Speciosa III*, 2014, 39.

⁵² Rouwhorst: *The Bible in liturgy*, 838.

⁵³ Baudot: *The Lectionary*, 12.

⁵⁴ Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció: *Homiletikai direktórium*, ford. Diós István, Budapest, Szent István Társulat, 2016, 43.

például rövidebb, összefüggő szakaszokra bontva olvasta és prédikálta,⁵⁵ húsvétkor többnyire Máté, Lukács és János evangéliumát, míg nagypénteken a szenvedéstörténet márki változatát olvasta.⁵⁶

A Szentírás felolvasása és az ahhoz kapcsolódó igehirdetés elválaszthatatlan egységet alkotott. Dolhai Lajos a patrisztikus prédikáció három fajtáját különbözteti meg: kérész, katechesisz és homília. A kérész „az evangélium legelső, közvetlen hirdetése”, a katechesisz egyfajta tanító beszéd, mely a Krisztus-misztériumba vezet be, a homília pedig „a hívek közösségének rendszeres tanítása, különösképpen a liturgia keretében”.⁵⁷

A 4-5. századra több gyakorlat is kialakult arra vonatkozóan, hogy milyen arányban olvastak ó-, illetve újszövetségi szakaszokat. Antiókhától keletre, ahol a keresztyének többsége szír anyanyelvű volt, a két újszövetségi olvasmányt kettő (vagy több) ószövetségi követte, melyekből legalább egyet a Tórából, egyet pedig prófétai iratból olvastak. A két újszövetségi olvasmányból egy mindig evangélium, egy pedig apostoli levél volt. Ezt a beosztást azután később is megőrizték a szíriai liturgikus tradíciókban, további olvasmányrendekben. Galliában, Hispániában vagy Antióchiában (ahol Chrysostomos is szolgált) csak egy ószövetségi szakaszt olvastak a két újszövetségi (evangélium és apostoli levél) előtt, melyek után ünnepelték az úrvacsorát. Rouwhorst szerint ez a gyakorlat az Ószövetség keresztyén értelmezéséről tanúskodik, azaz hogy az Ószövetség tipológiai és próféciai Krisztusra mutatnak előre.⁵⁸ Számos hagyományban azonban nem volt ószövetségi olvasmány, csak a két újszövetségi. Az úgynevezett örmény lecionáriumban, melyet a jeruzsálemi tradíció egyik legfontosabb továbbélőjének tartunk, az Ószövetség csak ritkán, például ószövetségi hithősök ünnepein vagy vigíliákon szerepelt.⁵⁹

A nyilvános és ünnepélyes bibliaolvasás több helyen is az istentisztelet elején volt. Augustinus az igeliturgia kezdetére vonatkozóan írja, hogy amikor belép a templomba az istentiszteleten, köszönti a gyülekezetet, majd pedig felolvasnak a Szentírásból.⁶⁰

Az 5. századtól (főleg nyugaton) egyre inkább háttérbe szorult a *lectio continua* gyakorlata. Ezzel szemben keleten a szír egyház olvasmányrendje (mely végső formáját a 6. században érte el) és a bizánci olvasmányrend alapján a hétközi

⁵⁵ Andrew B. McGowan: *Ancient Christian Worship. Early Church Practices in Social, Historical, and Theological Perspective*, Grand Rapids, Baker Academic, 2014, 100.

⁵⁶ Baudot: *The Lectionary*, 15.

⁵⁷ Dolhai Lajos: *Az ókeresztény egyház liturgiája*, Budapest, Jel, 2017, 119.

⁵⁸ Rouwhorst: *The Bible in liturgy*, 833.

⁵⁹ Uo., 834.

⁶⁰ Jörg Neijenhuis: *Liturgik*, Stuttgart, Kohlhammer, 2020, 42.

istentiszteleteken folyamatosan olvasták a Bibliát, csak a vásár- és ünnepnapokra vették át a perikópákat.⁶¹

Megfigyelhető azonban egy másik érdekes jelenség is: amennyiben még tartotta magát nyugaton a *lectio continua*, gyakrabban olvasták így az Újszövetséget, mint az Ószövetséget. Sőt, ez utóbbi egyre inkább a monasztikus közösségek sajátossága lett a nyugati istentiszteleti hagyományban, azon belül is a bencések voltak azok a 6. századtól, akik az imaórákon egyéves ciklusban olvasták végig az Ószövetséget.⁶² A *lectio continua* háttérbe szorulásával tehát az Ószövetség olvasása is háttérbe szorult, gyakorlatilag egy kiváltságos elit részesült csak belőle. Fontos megjegyezni, hogy a különböző bibliaolvasási hagyományok kialakulása, majd a kötöttebb ünnepi textusok elterjedése ellenére a 7-8. századig nem beszélhetünk kötelező érvényű olvasmányrendekről.⁶³

Az első öt században nagy változásokon ment keresztül a keresztyén egyház istentiszteleti bibliaolvasása. Míg az első két század az útkeresésről szólt, addig a 3-4. századtól kezdve már megjelentek az egyre változatosabb gyakorlatok. Az ünnepi olvasmányok megjelenése és rögzülése azonban meglátásom szerint sokkal nagyobb fordulatot hozott, mint csupán a *lectio continua* fokozatos háttérbe szorulása vagy az Ószövetség egyre aránytalanabb mellőzése. Míg a *lectio continua* esetében a hangsúly szinte kizárólag a bibliai könyvön és annak tekintélyén van,⁶⁴ addig az egyházi év ünnepeit szem előtt tartó olvasmányrend igéi Renato de Zan megfogalmazása szerint bizonyos értelemben kiemelkednek az eredeti kontextusukból, és az ünnep kontextusában új értelmet nyernek.⁶⁵

Gerhard Kunze összefoglalása szerint a legfontosabb olvasmányrendek a korszakban az alábbiak voltak:

⁶¹ Bogár: *Az egyházi évkör*, 104.

⁶² Rouwhorst: *The Bible in liturgy*, 838–839.

⁶³ A 20. századi magyar szakirodalmak (pl. Mitrovics: *Egyházi szónoklattan*, 52.; Bogár: *Az egyházi évkör*, 95.) többször is említenek egy bizonyos „Eklogadion gyűjtemény” nevű olvasmányrendet, melyet állítólag 450-ben zsinatilag fogadtak el és tettek kötelezővé. A probléma az, hogy ezt a 450-es zsinatot nem lehet meghatározni, és a korabeli forrásokban sem találunk még csak hasonló próbálkozásra sem bizonyítékot. Az évszámmal kapcsolatosan: jelenlegi ismereteink szerint 450-ben Claudianus Mamercus, a francia Vienne lelképásztora állított össze egy olvasmányrendet, mely nem volt kötelező érvényű, és nem is maradt ránk. August Nebe: *Die evangelischen Perikopen des Kirchenjahres*, Wiesbaden, 1869, 11–12. Elképzelhető, hogy egy félreértésről van itt szó, ugyanis az „Eklogadie” a német szakirodalmakban szereplő szakkifejezés, mely egyfajta *lectio semi-continuá*t, azaz folyamatos, de megszakítható olvasási módszert jelent. Vö. Kunze: *Die Lesungen*, 89.

⁶⁴ Rouwhorst: *The Bible in liturgy*, 838.

⁶⁵ Renato de Zan: Bible and Liturgy, in Anscar J. Chupungco (ed.): *Handbook for Liturgical Studies, Vol. 1: Introduction to the Liturgy*, Collegeville, The Liturgical Press, 1997, 46.

1. Két 5. századi jeruzsálemi olvasmányrend, ami a kutatástörténetben gyakran „Örmény lektionáriumként” szerepel.
2. Egy szíriai perikópalista Edessa környékéről az 5. századból.
3. Egy Alban Dold által felfedezett „ösgallikán” lektionárium, ami Dél-Galliában keletkezhetett.
4. Észak-afrikai zsinati rendelkezések Augustinus idejéből, 400 körül.
5. Egy perikópalista Jeruzsálemi Kürillosztól a 4. századból, ami tizenkilenc perikópát tartalmaz.
6. Egy epistolalista Capuai Viktortól 546-ból, ami feltehetőleg a későbbi würzburgi epistolalista elődjeként értelmezhető.⁶⁶

Ez az utóbbi lektionárium (epistolalista) azért is nagyon jelentős, mert bár nem római eredetű lista, mégis lehetőséget kínál arra vonatkozóan, hogy összevessük a római olvasmányrendekkel, és így a beneventói, capuai és római közötti hasonlóságot megismerhessük.⁶⁷

A római olvasmányrend egyik első, kézzel fogható bizonyítéka I. (Nagy) Gergey pápa fennmaradt negyven prédikációja, melyeknek nagyobb részét egy év alatt, valószínűleg 593-ban mondta el.⁶⁸

Körülbelül 650-ből származik az Ordo Romani XIV. elnevezésű dokumentum, ami azt mutatja, hogy az egyházi év ünnepi időszakaira és ünnepeire megvoltak a kijelölt bibliai olvasmányok. A Hughes Oliphant Old által összegyűjtött formában közlöm a dokumentum rendelkezéseit:

1. A teljes kanonikus Szentírást egy év folyamátában olvasták fel.
2. Mózes öt könyvét, Józsué és a Bírák könyvével együtt nagyböjt előtti nyolcadik naptól húsvét előtti nyolcadik napig olvasták.
3. Jeremiás siralmait és a megfelelő szakaszokat Ézsaiás próféta könyvéből a nagyhét alatt olvasták.
4. Húsvéttól pünkösdig Az apostolok cselekedeteit, a katolikus leveleket és a Jelenések könyvét olvasták.
5. Nyáron és egészen november közepéig Sámuel könyveit, a Királyok könyveit és a Krónikák könyveit olvasták.
6. Salamon könyveit, Judit könyvét, Eszter könyvét, a Makkabeusok könyveit és Tóbit könyvét december közepéig olvasták.

⁶⁶ Kunze: *Die Lesungen*, 142.

⁶⁷ Adrian Nocent: A Római Lekcionárium, in Pákozdi István – Somorjai Ádám (szerk.): *A liturgia-tudomány kézikönyve*, Budapest, Szent István Társulat, 2020, 333.

⁶⁸ Hughes Oliphant Old: *The Reading and Preaching of the Scriptures in the Worship of the Christian Church – volume 2: The Patristic Age*, Grand Rapids, Eerdmans Publishing, 1998, 428.

7. Ézsaiás, Jeremiás és Dániel könyvét adventtől epifániáig olvasták.

8. Epifánia után február közepéig Ezékielt, a kisprófétákat és Jób könyvét olvasták.

9. A Zsoltárok könyvét, az evangéliumokat és Pál apostol leveleit az egész évben olvasták.⁶⁹

Fontos leszögezni, amint azt az ismertetett példák mentém láthattuk is, hogy az első századok bibliaolvasási hagyományai nem kényszerből és parancsra alakultak ki és formálódtak. Semmilyen zsinati határozat nem írta elő, hogy a Bibliát folyamatosan, módszeresen, üzenetében elmélyülve olvassák, sem azt, hogy az ünnepekhez, akár az ünnepi időszakokhoz bizonyos textusokat rendeljenek. A bibliaolvasási gyakorlatoknak természetesen megvoltak az előzményei (pl. zsinagógai olvasmányok), valamint a hangos felolvasás is mélyen gyökerezett a társadalom életében. A különböző bibliaolvasási gyakorlatok kialakulásánál és gyakorlásánál nem a kényszerek, a már bevett minták voltak meghatározóak, hanem valóban szabadok voltak arra, hogy változatosan olvassák a Bibliát az istentiszteleten.

AZ ÚGYNEVEZETT ÓEGYHÁZI PERIKÓPAREND KIALAKULÁSA ÉS RÖGZÜLÉSE

Míg az első századok istentiszteleti bibliaolvasását (keleten és nyugaton egyaránt) az egymás mellett párhuzamosan létező gyakorlatok sokfélesége jellemezte, addig főként az 5-6. századtól kezdődően megjelentek, majd pedig az elkövetkező néhány évszázadban rögzültek az úgynevezett perikóparendek. Az elnevezés a *perikoptó* (körülvág, körülhatárol) szóból ered, maga a perikóparend pedig az egyházi év vasár- és ünnepnapjaira kijelölt igeszakaszokat foglalja magába.⁷⁰

A későbbiekben láthatjuk, hogy a reformáció kezdetén a perikóparendek átvétele vagy éppen elvetése döntő különbséget hozott a lutheri és a svájci reformáció istentiszteleti bibliaolvasásában, ami természetesen a magyar protestantizmus különböző gyakorlataira is hatással volt. Azonban amennyire jól dokumentált és ismert az úgynevezett óegyházi perikópák reformáció utáni helyzete és használata, legalább annyira problémás és nehezen rekonstruálható ennek a gyűjteménynek az eredete.

⁶⁹ Uo., 148.

⁷⁰ Vö. Fekete Károly: A textusválasztás szükségessége és módjai, in Hanula Gergely (szerk.): *Logos és akoés – Az Ige megszólalása és megszólaltatása: Tanulmányok a 60 éves Vladár Gábor tiszteletére*, Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2012, 4.

Mitrovics Gyula *Egyházi szónoklattanának* második, 1911-es (posztumusz) kiadásában ezeket írja:

A VI. században a perikopák újabban átnézettek; némely hosszabb és tartalmatlanabb helyek más, e célra alkalmasabb fejezetekkel cseréltettek fel s az így előállott gyűjtemény, „Lectioarium” elnevezést kapott. Idők folytán, ez sem felelvén meg a kívánalmaknak, a vallás és egyház virágzása iránt annyira érdeklődő fejedelem, Nagy Károly vette kezébe az ügyet s egybeállíttatta az e téren annyira nevezetessé válott „Homiliarium”-ot. Tulajdonképpen még mainapság is ez az alapja mind az evangélikus, mind a római- és görög-katolikus egyház perikopa rendszerének is. E Homiliárium egybeállítója Winfried Pál, vagy közönségesebb nevén: Paulus aquilejai diaconus, aki előbb Dezső, longobard király magántitkára volt. Ez a gyűjtemény már nemcsak a vasárnapi evangéliumokat és leveleket s az apostolok és szentek emlékünnepeire szánt perikopákat foglalja magában, hanem „post illa verba textus” cím alatt, minden perikopa felett közöl egy-egy egyházi beszédet, a jelesebb egyházi atyák válogatott művei közül.⁷¹

Ravasz László 1915-ös *Homiletikájában* már több részletet feltár a gyűjtemény előállításának körülményeiről, kimutatva, hogy Nagy Károly ezen intézkedésére azért volt szükség, mert birodalma területén megkövetelte a papoktól, hogy prédikáljanak nemcsak a városokban, hanem a falvakban is. Erre azonban nem mindenki állt készen.

Az azonban Nagy Károly nemcsak követelt a papjaitól, hanem segített is rajtuk. Tudósaival: Alcuinussal és Rabanus Maurussal revideáltatta a biblia [sic!] latin fordítását és magyarázatokat íratott hozzá; azonkívül Paulus Diakonus-sal egy homiliariumot állíttatott össze, mely az evangéliumi miselekciókat (perikopa) tartalmazta; mindenik lecke után valamelyik egyházi atyának: Chrysostomus, Augustinus, Nagy Leo, Nagy Gergelynek egyik-másik beszédje következett. E könyv liturgiai használatát Nagy Károly a frank birodalomban kötelezővé tette. Ez volt az első postilla (post illa verba legenda). Hová jutott az ige hirdetés, mint prófétai cselekvés! A prédikációt, mint a kultusz evangéliumi elemét teljesen fölszívta a miseliturgia.⁷²

Bogár János főleg Mitrovicsra hivatkozva közli majdnem szó szerint az előzőekben ismertetett fontosabb adatokat (Nagy Károly, Paulus diakónus, Homiliarium),⁷³ azonban más helyen pontosít ezeken, rámutatva, hogy „a nyugati egyház pedig

⁷¹ Mitrovics Gyula: *Egyházi szónoklattan. Tekintettel a magyar egyházi beszéd irodalomra*, Sárospatak, 1878, 52–53.

⁷² Ravasz László: *A gyülekezeti ige hirdetés elmélete (Homiletika)*, Pápa, 1915, 46.

⁷³ Bogár: *Az egyházi évkör*, 103.

a római rendszert fogadta el Nagy Károly rendeletére, kivéve a gallikán és milánói egyházat, amelyek továbbra is fenntartották saját perikopa-rendszereiket...”⁷⁴

Fekete Károly lényegében ennek az ellenkezőjét állítja: „Csak az V. század derekától mutatható ki, hogy Galliában megállapították az egyházi év bizonyos vasárnapjainak olvasmányait. A kötött lekciónkból alakultak ki a kötött textusok. Nagy Károly császár idejében már ennek az elvnek a jegyében keletkezett Paulus diakónus Homiliáriuma.”⁷⁵ Rézbányay József a kora középkor ígéhirdetésének válságát a korszak szellemi, kulturális válságával hozza összefüggésbe. Szerinte a prédikálás (mint szerinte a legfőbb művészet) „aláhanyatlott s a barbár korszaknak lőn martalékává”.⁷⁶ Ebben a kontextusban említi Nagy Károly olvasmányreformját Paulus diakónussal és Alcuinnal egyetemben.⁷⁷ Kun Bertalan is hivatkozik Alcuinra és Paulus diakónusra, akit „Vinfried” néven említi, és aki a „Homiliarium liber” szerzője.⁷⁸

Az ógyházi perikópák kutatásának nehézségei tárulnak elének a fentebb hivatkozottakból. Hol alakultak ki az olvasmányrendek? Galliában vagy Rómában? Ki állította össze őket először? Mitrovics ráadásul a már idézett főszöveg lábjegyzetében azt állítja, hogy Paulus diakónus és Alcuinus ugyanaz a személy,⁷⁹ Ravasz azonban megkülönbözteti őket. Igazat adhatunk Jules Baudot-nak, aki 19. század végi, 20. század eleji perikópakutatás legnagyobb hiányosságának a nyugati istentiszteleti hagyományok túlzott uniformizálását tartotta, mintha a gallikán, mozarab, kelta és ambrozián rítus mind a római liturgia hatása alatt állt volna a 6–8. századig. Felhívja a figyelmet arra, hogy a helyi püspököknek megvolt minden hatalmuk arra, hogy az olvasmányrendeket saját maguk szabályozzák a gyülekezeteikben.⁸⁰ A sok pontatlan és történetileg pozitivistá 20. század eleji kutatás között üdítő kivétel Csiky Lajos 1914-es monográfiája, melyben helyesen tesz különbséget a különböző olvasmányrendszerek között. Megemlíti a dél-itáliai (capuai), a gallikán, a milánói és a mozarab olvasmányrendeket, melyeket később a római olvasmányrendszer kiszorított a gyakorlatból a milánói rítus és olvasmányrend kivételével. Hozzáfűzi, hogy a mozarab, gallikán és milánói olvasmányrendek ószövetségi szakaszokat is magukba foglalta

⁷⁴ Uo., 104.

⁷⁵ Fekete: *A textusválasztás szükségessége*, 155.

⁷⁶ Rézbányay József: *Az egyházi szónoklat kézikönyve*, Budapest, Athenaeum, 1902, 54.

⁷⁷ Uo., 55.

⁷⁸ Kun Bertalan: *Egyházi szónoklattan*, Miskolc, 1855, 6.

⁷⁹ Mitrovics Gyula: *Egyházi szónoklattan. Tekintettel a magyar egyházi beszéd irodalomra*, Sárospatak, 1878, 52.

⁸⁰ Baudot: *The Lectionary*, 22.

– szemben a később rögzült római olvasmányrenddel, mely csak evangéliumi és epistolai szakaszból állt.⁸¹

Benkő Tímea a lényegyet megragadó, nagyon pontos és a legújabb kutatások eredményeit figyelembe vevő összegzését adja a kérdéskörnek:

A 9. századra már biztosan elfogadottá vált egy évenként ismétlődő, két olvasmányból - evangéliumból és epistolából - álló olvasmányrend. Az ún. ógyházi perikopák (evangélium- és epistolasorozat) eredete a 6. századig nyúlik vissza, az ünnepnapok olvasmányairól pedig már jóval korábbról vannak tudósítások. A két olvasmánysorozat azonban egymástól teljesen függetlenül alakult ki. Az evangéliumi olvasmányok rendje Róma város liturgikus hagyományából, az epistolák rendje azonban a gallikán liturgikus hagyományból ered, és csupán Nagy Károly frank liturgiareformja idején illesztették egymás mellé az ún. Karoling olvasmányrendben, amely a későbbi középkori olvasmányrend elődje volt.⁸²

Meg kell említeni John Reumann pontosítását, mely szerint a korai lektionáriumok akár három, négy olvasmányt is tartalmazhattak, azonban a 6. századtól a legtöbb nyugati istentiszteleti hagyományban, többek között a római rítusban is többnyire csupán két perikopát (evangélium és epistola) olvastak a misén.⁸³ A 7-8. századtól azonban már a gallikán liturgia is átvette ezt a gyakorlatot.⁸⁴

A továbbiakra való tekintettel fontos néhány terminológiai pontosítást végezni. Gerhard Kunze felhívta a figyelmet arra, hogy az olvasmányrendeket rögzítő könyvek tartalmukat és formájukat tekintve több alcsoportba sorolhatóak. A teljes szentírási szöveget tartalmazó könyveket epistolariumnak vagy evangeliariumnak nevezzük, értelemszerűen a tartalmuktól függően. Az evangeliariumokban kizárólag a négy evangéliumból, míg az epistolariumokban az apostoli levelekből (ill. ApCsel és Jel) találunk szakaszokat. Capitulariumnak nevezzük azt a gyűjteményt, mely nem tartalmazza magát a szöveget, csak az ígehelyeket listákba szedve. Ha az evangéliumi és epistolai szöveg egy könyvben található, akkor ennek a megnevezése comes. Nagyon hasonló ehhez, hiszen szintén teljes gyűjteményt takar a lectionarium, azzal a különbséggel, többlet-

⁸¹ Csiky Lajos: *Egyházzsónoklattan*, Nagybánya, Nánásy István nyomása, 1914, 124.

⁸² Benkő Tímea: Olvasmányrendek és az egyházi év. A Német Evangélikus Egyház perikoparendje és a római katolikus olvasmányrend (Ordo Lectionum Missæ), in *Studia Doctorum Theologiae Protestantis 1*, 2010, 163.

⁸³ Reumann: *A History of Lectionaries*, 125.

⁸⁴ Eric Palazzo: *A History of Liturgical Books from the Beginning to the Thirteenth Century*, Collegeville, Liturgical Press, 1998, 85.

jelentéssel, hogy ez már magának a könyvnek az elnevezése, melyből a liturgus felolvasott az istentiszteleten.⁸⁵

A gyűjteményes és az egyházi év rendjéhez igazodó olvasmányrendek a 6. századtól jelentek meg, azonban egészen a 9. századig a perikópák kijelölésének leggyakoribb módja a bibliák vagy akár szertartáskönyvek, azon belül is leggyakrabban szakramentáriumok szélére írt jegyzet volt, sőt, ennek a gyakorlatnak a létezése még a 14. századig is kimutatható.⁸⁶

Cassian Folsom bencés szerzetes szerint a római (teljes) perikóparend legkorábbi ismert állapotát a würzburgi könyvtárban őrzött kézirat tartalmazza, mely Folsom szerint 700 körül keletkezett, maga az abban rögzített olvasmányrend pedig még régebbi időre datálható. Sajátossága, hogy egy olyan állapotot tükröz, amikor a nagybőjti időben nincs csütörtökönként mise, így feltehetően az I. Gelasius pápa (492–496) nevét viselő Vetus Gelasianum szakramentáriumot egészítette ki.⁸⁷

A 19. század vége óta azonban biztosan állítja a kutatók többsége, hogy ezt az ún. würzburgi perikópalistát vagy legalábbis ennek a jelentős részét Canterbury környékén, angolszász területen állították össze, és a szintén széles körben elfogadott hipotézis szerint Hadrianus, canterbury-i apát hozta magával Nápoly környékéről valamikor a 7. század második felében.⁸⁸ Könnyen elképzelhető, hogy Folsom datálása nem egészen pontos, és valamikor a 8. század elején keletkezett a kézirat.⁸⁹ A hipotézis mellett szól, hogy Hadrianus maga Nápolyban tanult,⁹⁰ illetve a lista kifejezetten Nápoly környékén tisztelt szentek ünnepeit is tartalmazza.⁹¹

Ennek a nápolyi perikóparendnek, mely egy nagyon ősi, I. Gergely pápa (590–604) előtti olvasmányrendet is magába foglal, egészen sajátos angliai utóélete lett. Nemcsak délen, Canterbury környékén, hanem északon is, különösen a Northumbria királyságából származó kódexek és kéziratok is tartalmazzák

⁸⁵ Kunze: *Die Lesungen*, 89–90. Jules Baudot nyomán ezt kiegészíthetjük azzal, hogy a teljes szentírási szövegeket tartalmazó könyveket plenariumnak is nevezhetjük, illetve a comes gyűjtemény több helyen liber comitis vagy liber comicus néven ismert. Baudot: *The Lectionary*, 2–3.

⁸⁶ Palazzo: *A History of Liturgical Books*, 87–88.

⁸⁷ Cassian Folsom: *Liturgical Books of the Roman Rite*, in Anscar J. Chupungco (ed.): *Handbook for Liturgical Studies*, Collegeville, Liturgical Press, 1997, 256.

⁸⁸ Baudot: *The Lectionary*, 35. David Ganz: *Merovingian gospel readings in Northumbria: the legacy of Wilfrid?*, in Rob Meens (ed.): *Religious Franks. Religion and Power in the Frankish Kingdoms: Studies in Honour of Mayke de Jong*, Manchester University Press, 2016, 326.

⁸⁹ Baudot: *The Lectionary*, 34.

⁹⁰ Michelle P. Brown: *The Lindisfarne Gospel. Society, Spirituality and the Scribe*, Toronto, University Press, 2013, 183.

⁹¹ Bernard Bischoff – Michael Lapidge: *Biblical Commentaries from the Canterbury School of Theodore and Hadrian*, Cambridge University Press, 1994, 158.

részben vagy egészben.⁹² A Northumbriához tartozó York városában 740 körül született és ott is nevelkedett a Beda Venerabilis szellemi örökségét továbbvivő teológus, Alcuin.⁹³ Időközben 768-ban I. (Nagy) Károly lett a Frank Birodalom királya, akinek feltett szándéka volt egy egységes nyugati keresztyén állam létrehozása. Ennek egyik alapja a római liturgia importálása volt az Alpoktól északra eső területekre, azaz a birodalma egészére.⁹⁴ Az uralkodó, aki a római rítust akarta elterjeszteni, és a teológus, aki a római olvasmányrendek hagyományán nevelkedett, 781-ben Pármában, Nagy Károly udvarában találkozott egymással. Alcuin feladata nem egy új olvasmányrend megalkotása volt, hanem a már meglévő római liturgikus rend terjesztése és megerősítése.⁹⁵ Az egész helyzet groteszk voltát az adja, hogy az Alcuin által ismert olvasmányrend már több ponton is eltért az eredeti, Hadrianus apát által „importált” dél-olasz lektionáriumtól. Ennek a több hagyományból merítő olvasmányrendnek az egyik legérdekesebb jelensége az adventi vasárnapok száma és helye. A 6. századtól Rómában ugyanis öt vagy akár hat adventi vasárnapról is tudunk, míg Galliában ennél is hosszabb volt az előkészület ideje.⁹⁶ Alcuin azonban az öt vagy hat helyett négy adventi vasárnapot jegyzett,⁹⁷ mely I. Gergely pápa (és a római gyakorlat) hatását tükrözi, hiszen ő csökkentette négyre az adventi vasárnapok számát.⁹⁸

Alcuinnál az adventet az olvasmányrend végén találjuk,⁹⁹ ami viszont a Gergely pápa előtti, a Gelasianum által meghatározott időszak római gyakorlatát tükrözi.¹⁰⁰ Pap Ferenc szerint „az adventi készülődés első nyomait a IV. század végén Gallia és Spanyolország területén találjuk, később fokozatosan terjed Itáliában és Rómáig is elér. Az időszak karaktere igen különböző volt. Gallia vidékein erősebben jelentkezett az eszkatológikus váradalom vagy aspektus, míg másutt, pl. Rómában inkább a Krisztus megtestesülésének ünnepére való

⁹² David Ganz: Merovingian gospel readings in Northumbria: teh legacy of Wilfrid?, in Rob Meens (ed.): *Religious Franks. Religion and Power in the Frankish Kingdoms: Studies in Honour of Mayke de Jong*, Manchester University Press, 2016, 321.

⁹³ Douglas Dales: *Alcuin. His Life and Legacy*, Cambridge, James Clarke & Co., 2012, 19.

⁹⁴ Herman A. J. Wegman: *Christian Worship in East and West. A Study Guide to Liturgical History*, Collegeville, Liturgical Press, 1985, 143–144.

⁹⁵ Hughes Oliphant Old: *The Reading and Preaching of the Scriptures in the Worship of the Christian Church, Vol. 3, The Medieval Church*, Grand Rapids, Eerdmans Publishing, 1999, 192–193.

⁹⁶ Pap: *Az egyházi év*, 122–123.

⁹⁷ Hughes Oliphant Old: *The Reading and Preaching* 3, 193.

⁹⁸ Pap: *Az egyházi év*, 123.

⁹⁹ Baudot: *The Lectionary*, 57.

¹⁰⁰ Hughes Oliphant Old: *The Reading and Preaching* 3, 181.

előkészület dominált.”¹⁰¹ Alcuin epistolai olvasmányai egyértelműen a gallikán teológiai felfogást tükrözik.¹⁰²

Nagy Károly egy ízig-vérig római olvasmányrendet szeretetett volna, mely kiszorítja a többit, helyette egy olyat kapott kézhez, melyben eleve benne volt a többi, és végül, bár nem teljes egészében, de részleteiben így hagyományozódott tovább. Érdemes e ponton megvizsgálni és a Luther által is átvett ógyházi perikópákkal összevetni Alcuin adventi vasárnapokra meghatározott olvasmányait.

1. táblázat. Az adventi vasárnapok olvasmányai Alcuin olvasmányrendjében és Luther Kirchenpostille című kötetében.

	Alcuin olvasmányrendje ¹⁰³	Luther: Kirchenpostille ¹⁰⁴	
Advent első vasárnapja	Róm 13,10–14	Róm 13,10–14	Mt 21,1–9
Advent második vasárnapja	Róm 15,4–14	Róm 15,4–14	Lk 21,25–36
Advent harmadik vasárnapja	1Kor 4,1–5	1Kor 4,1–5	Mt 11,2–10
Advent negyedik vasárnapja	Fil 4,4–7	Fil 4,4–7	Jn 1,19–28
Kiegészítő olvasmányok	Zsid 10,35–39	–	–
	Jer 23, 10–14	–	–

Meg kell jegyezni, hogy August Nebe adatai szerint Paulus diakónus Homiliariuma már tartalmazta a táblázatban is szereplő négy evangéliumi igét.¹⁰⁵ Paulus diakónus feladata azonban elsősorban nem az olvasmányrend megalkotása volt, hanem hogy megfelelő prédikációkat keressen a már elkészült lektionáriumhoz. Az uralkodói igények és szándékok itt is megtalálták a megfelelő embert. Paulus diakónus bencés szerzetesként benne élt az egyházatyák igehirdetői hagyományában, Károly pedig kifejezetten ógyházi prédikációkat szeretetett volna a kötetbe. A feladat elvégzése során a legnagyobb nehézséget az okozta, hogy nem volt minden egyes ünnephez ógyházi prédikáció, de Paulus ezeket a hézagokat is kitöltötte.¹⁰⁶ A kötet hatástörténete nemcsak ott érhető tetten, hogy mintegy kanonizálta az ún. ógyházi perikópákat, hanem ott is, hogy Frymire adatai

¹⁰¹ Pap: *Az egyházi év*, 121.

¹⁰² Oliphant Old: *The Reading and Preaching* 3, 87.

¹⁰³ Uo., 194.

¹⁰⁴ Az összehasonlítás alapját képező Kirchenpostille egy 1845-ös kiadás, mely Luther 1543-1544-ben írt prédikációit tartalmazza. Dr. Martin Luther: *Kirchen-Postille, das ist: Predigen über Evangelien und Episteln des Kirchenjahrs*, Stuttgart, 1845.

¹⁰⁵ August Nebe: *Die evangelischen Perikopen des Kirchenjahrs*, Wiesbaden, 1869, 100.

¹⁰⁶ Oliphant Old: *The Reading and Preaching* 3, 198–199.

szerint a 16. századi Németországban, a postillás kötetek tulajdonképpeni aranykorában hét kiadást is megélt 1525 és 1576 között.¹⁰⁷

LUTHER MÁRTON ISTENTISZTELETI OLVASMÁNYRENDEJE

Luther Márton nem volt teljesen elégedett a hagyományos középkori olvasmányrenddel (perikóparenddel). Bár az evangéliumi szakaszok rendjét átvette, de az epistola-perikópák tekintetében néhány esetben változtatásokat eszközölt.¹⁰⁸ Luther gyakorlata az istentiszteleti bibliaolvasással kapcsolatban elválaszthatatlan a prédikáció megreformálásáról vallott elveivel.

A szakirodalom a kálvini és a lutheri istentiszteleti gyakorlat közötti eltéréseket a két reformátor különböző hátterével magyarázza. Mivel még nem létezett uniformizált katolikus liturgia, Kálvin a dél-német, Luther az észak-német liturgiát vehette alapul. Továbbá Luther Ágoston-rendi pap volt, ezért sokkal mélyebben gyökerezett a nyugati egyház miserendjében, mint a jogász-teológus Kálvin.¹⁰⁹ Így tehát, amint később részletesebben látni fogjuk, kettejük éles szembeállítására a *lectio continua* és/vagy perikóparend használata kapcsán nem indokolt vagy legalábbis nem leegyszerűsíthető.

Manapság nagyon szívesen hivatkoznak Luthernek a torgai fejedelmi kastély kápolnájának felszentelésén 1544-ben elhangzott prédikációjára, mondván, hogy ez, illetve különösen ennek a bevezető sorai foglalják össze a legjobban Luther istentiszteleti alapvetéseit. „Drága barátaim! Avassuk fel ezt az új házat, és szenteljük azt Urunknak, Jézus Krisztusnak. Ez a feladat azonban nemcsak rám vár, hanem ti is hintsétek csak a szenteltvizet, és tömjénezzetek, hogy ez az új ház valóban egyedül arra szolgáljon, hogy itt maga a mi édes Urunk szóljon hozzánk szent ígéje által, és mi is beszéljünk őhozzá imával és dicsőítő énekekkel.”¹¹⁰ Ez alapján tehát a lutheri istentisztelet egyfajta dialógus Isten és az ember, a Teremtő és a teremtmény között. Természetes, hogy minden istentiszteletnek

¹⁰⁷ John M. Frymire: *The Primacy of the Postils: Catholics, Protestants and the Dissemination of Ideas in Early Modern Germany*, Leiden, Brill, 2010, 501.

¹⁰⁸ Kunze: Die Lesungen, in Karl Ferdinan Müller – Walter Blankenburg (Hrsg.): *Leiturgia. Handbuch des evangelischen Gottesdienstes*, Band 2, Kassel, Johannes Stauda-Verlag, 1955, 156.

¹⁰⁹ Fekete Károly: Kálvin és az istentisztelet, in Fazakas Sándor (szerk.): *Kálvin időszzerűsége*, Budapest, Kálvin, 2009, 141, illetve Hafenscher: *A liturgika*, 173–174.

¹¹⁰ Luther Márton: A torgai fejedelmi kastélyban felépített, Isten ígéjének hirdetésére szentelt új ház avatóbeszéde, in Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya (szerk.): *Luther válogatott művei 6., Prédikációk*, Budapest, Luther, 2015, 465.

megvan ez a jellege, de – Hafenscher Károllyal egyetértve – talán túlzás volna Luther istentiszteleti elveit egy prédikáció félmondatából levezetni.¹¹¹

Luther szóhasználatában az istentisztelet kifejezés nemcsak a gyülekezeti, egyházi közösség kultuszi életét jelöli, hanem tágabb értelemben az egész keresztyén életet, melyet mindenkinek meg kell valósítani: Isten szolgálatát a felebarát szolgálatán keresztül. Azonban, mindezzel valamelyest kontrasztban, Luther a szűkebb értelemben vett (kultuszi) istentiszteleti szolgálatot úgy határozta meg, mint „Isten szolgálatát az emberek felé”, ezzel polemikusan szembehelyezkedett korának miseértelmezésével.¹¹² Ez azonban nem zárja ki az emberi cselekvést az istentiszteletből, hanem magába foglalja azt, hiszen Luther számára az istentisztelet az Isten megszólító szavára adott emberi válasz helye is.¹¹³

Luther az istentisztelet megreformálásáról szóló legfőbb tanításait elsősorban az 1523-as *Von Ordnung Gottesdiensts in der Gemeine* (magyarul: *A gyülekezeti istentisztelet rendjéről*) című munkájában, valamint a szintén 1523-ban megírt *Formula missae*-ben és az 1526-os *Deutsche Messe* című (magyarul: *A német mise és az istentisztelet rendje*) munkáiban fejtette ki.

Az előbbi még nem ad részletes, úgymond ágendaszerű leírást az istentiszteletről, annak csupán elvi kérdéseivel foglalkozik. A benne foglalt gondolatok jó megértéséhez és Luther istentiszteleti tanításain belüli elhelyezéséhez fontos megemlíteni, hogy 1523-ban a reformátor egy hirtelen jött felkérésnek eleget téve, nem túlzás azt állítani, hogy *ad hoc* jelleggel vetette papírra mindazokat a teológiai tanításokat, melyek alapját szolgálták már évek óta a wittenbergi gyakorlatnak.¹¹⁴ Már ebből a korai írásából is kitűnik, hogy az istentiszteleti gyakorlatot nem kívánja teljes egészében megváltoztatni, hogy nagy mértékben eltérjen az egyház már kialakult miserendjétől. Ő az istentiszteletet a megfelelő alapokra szerette volna helyezni, visszaállítani, melyet alátámaszt az is, hogy a

¹¹¹ Hafenscher: *Liturgika*, 177.

¹¹² Alexander Kupsch: *Martin Luthers Gebrauch der Heiligen Schrift – Untersuchungen zur Schriftautorität in Gottesdienst und gesellschaftlicher Öffentlichkeit*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2019, 37.

¹¹³ Uo., 38.

¹¹⁴ A kezdettől a lutheri tanításokat elfogadó leisnigi gyülekezet küldöttei érkeztek Lutherhez azzal az igénnyel, hogy az istentisztelet megújulásáról eligazítást kérjenek és kapjanak. Luther Márton: *A gyülekezeti istentisztelet rendjéről* (1523.), ford. Paulik János, in Masznyik Endre: *D. Luther Márton egyházszervező iratai történeti rendbe szedve, bevezetésekkel és magyarázó jegyzetekkel*, IV. kötet, Pozsony, Wigand F. Könyvmdája, 1908, 57–58.; Luther Márton: *A gyülekezeti istentisztelet rendjéről*, ford. Paulik János, átd. Wagner Szilárd, in Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya (szerk.): *Luther válogatott művei 3., Felelősség a gyülekezetért*, Budapest, Luther, 2024, 206–209.

korabeli katolikus mise három nagy hiányossága szerinte az igehirdetésről való lemondás, a nem biblikus tanítások hirdetése és a mise érdemszerző jellege volt.¹¹⁵

Luther *Formula missae*-je elsősorban nem közvetlen liturgikus használatra készült, hanem kézikönyvnek, liturgikus segítségnek, mely egy már létező és formálódó wittenbergi gyakorlatot rögzített, és erről tanúskodik ma is számunkra.¹¹⁶ Ennélfogva elsősorban nem a formájában volt újszerű, hanem az úrvacsora értelmezésében hozott újat, hiszen itt már megjelent Luther megigazulásról szóló tanításának központi üzenete: Isten az, aki megigazít hit által, a megigazulás tehát nem az emberi cselekedetek függvénye. Ez mindenképpen új felfogás a Krisztus áldozatának újbóli megismétléséhez képest.¹¹⁷

Luther két fő rendtartása alapján így lehet rekonstruálni a Luther által előírt rendet:

2. táblázat. A *Formula missae* és a *Deutsche Messe* rendje.

<i>Formula missae</i> 1523 ¹¹⁸	<i>Deutsche Messe</i> 1526 ¹¹⁹
Prédikáció (vagy a hitvallás után)	Ének vagy zsoltár
Introitus (vagy egész zsoltár)	Kyrie
Kyrie	Kollekta
Gloria	Epistola
Collecta	Ének
Epistola	Evangélium
Graduálének és Halleluja	Hitvallás
Evangélium	Prédikáció (utána Miatyánk parafrázis)
Niceai hitvallás	Intés az úrvacsora előtt

¹¹⁵ Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya (szerk.): *Luther válogatott művei 3., Felelősség a gyülekezetért*, Budapest, Luther, 2024, 206; továbbá Masznyik: *D. Luther Márton egyházszervező iratai történeti rendbe szedve*, 59.

¹¹⁶ Hafenschér Károly: *Ötszáz éves a Formula missae. Luther egyik istentiszteleti rendje és annak mai üzenete, Keresztyén Igazság*, 2023/2, 21.

¹¹⁷ Uo., 19–20.

¹¹⁸ Karl-Heinrich Bieritz: *Liturgik*, Berlin, Walter de Gruyter, 2004, 456; magyar nyelvű szakirodalomban közli Hafenschér: *Ötszáz éves a Formula missae*, 27; továbbá Jonathan Gibson – Mark Earngey: *Reformation Worship – Liturgies from the Past for the Present*, Greensboro, New Growth Press, 2018, 80.

¹¹⁹ Karl-Heinrich Bieritz: *Liturgik*, Berlin, Walter de Gruyter, 2004, 466; továbbá Jonathan Gibson – Mark Earngey: *Reformation Worship – Liturgies from the Past for the Present*, Greensboro, New Growth Press, 2018, 81. Megjegyzendő, hogy Bieritz tételes felsorolásában nem szerepel a hitvallás az evangélium után, illetve nem tünteti fel külön a szereztetési igéket sem. Mindezek a Gibson és Earngey által közzétett rendben szerepelnek.

<i>Formula missae</i> 1523	<i>Deutsche Messe</i> 1526
Prédikáció (ha nem hangzott még el)	Szereztetési igék
A kenyér és a bor előkészítése	A szent jegyek kiosztása
Párbeszédés felhívás a praefatio előtt	Záró collecta imádság
Praefatio	Ároni áldás
Imádságos csend	
Szereztetési igék	
Sanctus és Benedictus	
Miatyánk	
Békével köszöntés	
Agnus Dei	
Úrvacsoravétel (papok majd a nép)	
Communio	
Postcommunio	
Elbocsátás és áldás	

Luther számára az istentisztelettel kapcsolatban az egyik, ha nem a legnagyobb visszaélés, hiányosság az volt, hogy az Isten szava már nem hallatszott a szolgálatban, tehát nem volt prédikáció. Ezzel szemben Luther szerint az istentiszteletnek arról kell szólnia, hogy hallhatóvá, láthatóvá és érthetővé tesszük Isten szavát. Már az 1523-as *Formula missae*-ben megfogalmazza, hogy nem elég a Bibliát csupán felolvasni, prédikálni is kell.¹²⁰

Fontos tisztázni, hogy a prédikációs istentisztelet határozottan nem reformátori „találmány”, hiszen már Nagy Károly is megkövetelte, hogy a germán népek hittérítése céljából népnyelven prédikáljanak a papok. Ennek következtében önálló prédikációs liturgia alakult ki. A reformáció nagy fordulatot abban hozott, hogy a prédikációs liturgia a főistentisztelet része lett, sőt, rövid időn belül a leghangsúlyosabb részévé vált az istentiszteletnek. Meyer-Blanck hivatkozik Wolfgang Musculus (1497–1563) beszámolójára, aki, miután meglátogatott 1536-ban egy wittenbergi istentiszteletet, tömören így fogalmazott: „A prédikáció után a gyülekezet többsége távozott.”¹²¹

A Luther által hangsúlyozott prédikáció nélkülözhetetlensége összefügg azzal a tapasztalatával, hogy a Biblia kétértelmű és homályos maradhat, ha nem Jézus Krisztus evangéliumának fényében hangzik el, és nem kapcsolódik a hallgatók

¹²⁰ Alexander Deeg – David Plüss: *Liturgik*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2021, 167.

¹²¹ Michael Meyer-Blanck: *Gottesdienstlehre*, Mohr Siebeck, 2011, 160.

jelenéhez.¹²² Luther szerint az egyház „creatura Euangelii”, tehát „az evangélium teremtménye”, ennek megfelelően „az Igéből született” („nata ex verbo”). Ezzel Luther egy általános reformátori meggyőződést fejez ki: a reformátorok az Egyházat nem egy hierarchikus renchez vagy normatív hagyományhoz kötik, hanem az Isten Igéjéhez. Viszont úgy látták, hogy Isten Igéje külső dolgokhoz kötődik: a Szentíráshoz, a prédikációhoz és a sákramentumokhoz.¹²³ A prédikáció bibliicitásának egyik alapelvét fogalmazza meg Hafenscher Károly, amikor részben Luther igehirdetői alapelveire és gyakorlatára utalva állítja, hogy a biblikus prédikációnál nem csupán a textusserűségre kell figyelni, hanem az írás-szerűségére is. „Luther textushoz és Íráshoz való kötődése példaértékű minden igehirdető számára – ma is.”¹²⁴

Grözinger Luther igehirdetéséről vallott nézeteit szorosan összekapcsolja Luthernek a keresztyén ember szabadságáról szóló, meghatározó felismerésével. Luther a prédikálás, az igehirdető szolgálatát a legmagasabb szintű egyházi szolgálatként értelmezte, azonban az igehirdető Luther szerint sohasem helyezkedhet el valamiféle hierarchikus rendben a többi gyülekezeti tag felett, hiszen minden ember egyenlő, ha az Igével találkozik. A prédikátor csak annyiban különbözik másoktól, hogy speciális teológiai képzettsége van.¹²⁵

Ulrich Nembach rámutat arra, hogy Luther idejében a prédikálás, prédikáció-írás módszertanának is reformra volt szüksége, így Luther nem nagyon hagyatkozhatott a közkézen forgó tankönyvekre a prédikációírás terén, hiszen azok – még a legjobbak is – elsősorban a prédikáció formája iránt érdeklődtek, Luthernek viszont tartalmi inspirációra volt elsősorban szüksége. Luther számára az egyik ilyen forrás Augustinus lett.¹²⁶ Azonban Augustinus stílusa, prédikációinak formai megvalósítása már túlságos bonyolultnak tűnt Luther elképzeléseihez, így később Luther a klasszikus római retorikából merítette prédikációinak retorikai eszköztárát és stílusát.¹²⁷

Fred W. Meuser Luther igehirdetéséről szóló tanulmányában kifejti, hogy Luther prédikációs stílusa és eszköztára mennyire letisztultnak, jó értelemben véve egyszerűnek számított korának általánosnak mondható gyakorlatához mérten. Megkereste az Ige központi üzenetét, és azt magyarázta. Nem használt öncélú és

¹²² Deeg–Plüss: *Liturgik*, 368.

¹²³ Uo., 373.

¹²⁴ Hafenscher Károly: *Alapige, Evangélikus Élet*, LXXII. évf., 2007/44, 2.

¹²⁵ Albrecht Grözinger: *Homiletik*, Gütersloh, Gütersloher Verlaghaus, 2008, 56–57.

¹²⁶ Ulrich Nembach: *Predigt des Evangeliums – Luther als Prädiger, Pädagoge und Rhetor*, Neukirchen, Neukirchener Verlag, 1972, 120.

¹²⁷ Uo., 124–127.

hosszas bevezetéseket, hanem rögtön az alapige üzenetét kezdte el kifejteni.¹²⁸ Luther legfőbb homiletikai eszköze az ellentétpárok általi feszültségekeltés volt: Törvény/Evangélium, bűn/kegyelem, szabad akarat/kötött akarat, Isten/sátán. A teológiai üzenetek ellentétekben való megfogalmazása összhangban volt Luther igehirdetői teológiájával, hogy az Isten Igéjének prédikálása része az univerzumért folytatott küzdelemnek, ami még mindig folyik Isten és a gonosz között.¹²⁹

Luther gyülekezetének istentiszteleti életére nézve mintául szolgáltak a korabeli nyugati egyház imaórái, tehát Luther nemcsak a vasár- és ünnepnapok, hanem ezek alapján a hétközi istentiszteletek rendjét és olvasmányait is meghatározta. A gyülekezetben a hajnali imaórán, a matutinumon (németül Mette) idején az arra kijelölt személyek olvasták a bibliai szakaszokat, majd pedig a prédikátor magyarázta a felolvasott részt. Az olvasmányt ekkor mindig az Ószövetségből vették (Mózes könyvei és a történeti könyvek), mégpedig úgy, hogy egy adott könyvnek legfeljebb egy-két fejezetét olvasták fel egyszerre, s ez alapján hangzott a prédikáció. Luther felhívta arra is a figyelmet, hogy akkor sem szabad megtörni a könyv végigolvasását, ha a gyülekezet nem ért valamit, hiszen a későbbi részek megmagyarázhatják, világossá tehetik az előzőeket.¹³⁰ A hétközi esti istentiszteleten szintén az Ószövetséget olvasták, de itt a prófétákat vették elő. Viszont Luther megengedi azt, hogy amennyiben a reggeli istentiszteleten már olvastak az Ószövetségből, az esti alkalmon újszövetségi lecke is lehet. Luther nem tett különbséget Krisztus evangéliumának hirdetésében az ószövetségi és újszövetségi textusok között, hiszen mindkettő Krisztusról szól, Krisztusra mutat.¹³¹

A vasárnapi istentiszteleteken, a délelőttin és a délutáni vecsernyén is, melyen – a hétközivel ellentétben – a teljes gyülekezet jelenléte elvárható, Luther az újszövetségi szakaszokat ajánlja, mégpedig délelőttre evangéliumot, délutánra pedig epistolát. Egyedül az úrnapi istentiszteleteken volt úrvacsora, maga Luther ellenezte a mindennapos misézést.¹³²

Ennek az írásnak egy átgondoltabb, konkrétabb következményeként tekinthetünk Luther fő ágendájára, a *A német misére*, melynek előszavában így rendelkezik:

¹²⁸ Fred W. Meuser: Luther as Preacher of the Word of God, in Donald K. McKim (ed.): *The Cambridge Companion to Martin Luther*, New York, Cambridge University Press, 2003, 142.

¹²⁹ Uo., 143.

¹³⁰ Csepregi–Horváth (szerk.): *Luther válogatott művei 3., Felelősség a gyülekezetért*, 207; továbbá Masznyik: *D. Luther Márton egyházszervező iratai történeti rendbe szedve*, 61.

¹³¹ Ulrich Nembach: *Predigt des Evangeliums – Luther als Prädiger, Pädagoge und Rhetor*, Neukirchen, Neukirchener Verlag, 1972, 43.

¹³² Csepregi–Horváth (szerk.): *Luther válogatott művei 3., Felelősség a gyülekezetért*, 208; továbbá Masznyik: *D. Luther Márton egyházszervező iratai történeti rendbe szedve*, 62.

Miután minden istentiszteletnek legfontosabb és leglényegesebb része az Isten igéjének hirdetése és tanítása, a prédikációra és felolvasásra vonatkozóan véleményünk a következő. Az ünnepeknek, illetve vasárnapoknak meghagyjuk a szokásos epistolákat és evangéliumokat, s háromféle prédikációt különböztetünk meg. Reggel öt vagy hat órakor néhány zsoltár éneklendő, mint a matutinumon. Azután prédikáció legyen a napi epistoláról, főképpen a cselédség kedvéért, hogy az szintén részesüljön lelkigondozásban, s hallja az Isten igéjét, ha netán a többi prédikációkon jelen nem lehetne. [...] A mise alatt, nyolc vagy kilenc órakor, prédikálnak az evangéliumról az év időszakainak megfelelő sorrendben. Délután a vesperán, a Magnificat előtt prédikáció szóljon az Ószövetségből, sorban, amint következik. Hogy pedig az epistolákat és evangéliumokat eddigi szokás szerint, az évnek időszakaihoz mért sorrendben tartjuk meg, annak az az oka, hogy ebben az eljárásban semmi különös kivetni valót nem találunk. Wittenbergben ez idő szerint így járnak el, lévén itt sokan olyanok, akiknek prédikálni kell tanulniuk olyan helyeken, ahol az epistolák és evangéliumok ezen sorrendje még szokásban van s talán szokásban is marad. Miután ezeknek ezáltal hasznára lehetünk s jó szolgálatot tehetünk, a magunk kára nélkül, a dolgot így hagyjuk. Ezzel azonban nem helytelenítjük azt, ha egyesek talán az evangélisták teljes könyveit veszik sorra.¹³³

Luther istentiszteleti bibliaolvasása tehát az olvasmányrendek tekintetében nem tért el jelentős mértékben a nyugati egyház régóta állandósult gyakorlatától, mely szerint az ún. perikóparendek jelölték ki a vásár- és ünnepnap bibliai olvasmányokat. A jelentős reformátori fordulatot az hozta, hogy immár az olvasmányokat minden esetben igehirdetés is követte. Luther ugyan többször is bírálta az óegyházi perikóparendet, mégis megtartotta a régi olvasmányokat. Ő leginkább a különböző összeválogatott olvasmányok közötti teológiai, tartalmi diszharmonia ellen szólalt fel.

Fontos megemlíteni, hogy Luther már az 1523-as Formula missae-ben is kritikával illette a mise régi perikópáit. Hiányolta azokat a szakaszokat, melyek a hit helyes értelméről, értelmezéséről szólnak. Luther egyik legfőbb kritikája éppen az epistolákat érte, hogy Pál apostol leveleiből elsősorban nem a hitre vonatkozó szakaszok szerepeltek a perikóparendben. Ugyanígy az evangéliumi perikópákat sem kímélte, és a perikóparendek összeállítóit olyan tanulatlan embereknek nevezte, akik túl nagy hangsúlyt helyeznek a cselekedetekre.¹³⁴ Luther a perikópák megreformálását későbbre halasztotta, de jó reménységgel

¹³³ Luther Márton: A német mise és az istentisztelet rendje, ford. Paulik János, in Csepregi–Horváth (szerk.): *Luther válogatott művei 3., Felelősség a gyülekezetért*, 307–308; régebbi kiadásban lásd: Masznyik: *D. Luther Márton egyházszervező iratai történeti rendbe szedve*, 449.

¹³⁴ Hafenscher Károly: *Ötszáz éves a Formula missae*, 22.

hozzáfűzte, hogy az olvasmányok okozta csorbát „most már az anyanyelven tartott prédikáció kiköszörülheti.” Majd mindezekhez hozzáfűzte: „adja meg ehhez a támogatást Krisztus!”¹³⁵ Egyébként, ahogyan Bieritz rámutat erre, mivel az evangéliumok és a levelek („óegyházi”) sorozata egymástól függetlenül alakult ki, így nagyobb ünnepeken alig van kapcsolat és összefüggés közöttük.¹³⁶

A német mise olvasmányrendjében Luther meghatározta, hogy az olvasmányok közül mikor melyik alapján történjen az igehirdetés, tehát Luther nem akarta összevonni mindenáron a három olvasmány (ószövetségi szakasz, evangéliumi szakasz, epistolai szakasz) üzenetét. Benkő Tímea megjegyzi, hogy emiatt is a későbbi évszázadok evangélikus gyakorlatában túlsúlyba került a délelőtti főistentiszteleten az evangéliumi textusokon alapuló prédikálás, mivel Luther az ószövetségi prédikációkat a délutáni vesperás istentiszteletre javasolta.¹³⁷ Luther *A német misében* az olvasás irányát is meghatározta. Korábban a felolvasó az oltár irányába olvasott, háttal a népnek. Nyilvánvalóan, mivel a felolvasott biblia szöveg latin nyelvű volt, így majdnem mindegy volt az irány, úgyse értették. Most viszont Luther változtatott ezen, és arccal a gyülekezet felé kellett felolvasni a (német nyelvű) Bibliát.¹³⁸ Kupsch ezt úgy értékeli, hogy az olvasás iránya világossá teszi: maga Isten szól a gyülekezethez a Biblián keresztül.¹³⁹

A lutheri reformáció egyik legfontosabb újdonsága a prédikáció újra felfedezése volt. Pontosabban az, hogy ismét az istentisztelet önálló alkotórészévé vált. A középkori mise központi része a miseáldozat volt, mely mellett többnyire volt lehetőség a prédikálásra is, azonban a 8. századtól ez már kiszorult a miserendből. Ha a lelkiismeretesebb papok mégiscsak prédikáltak, Luther szerint „tücsköt-bogarat összehordtak”.¹⁴⁰

A késő középkori egyházban (már amennyiben volt prédikáció az istentiszteleten) a két legelterjedtebb prédikációs műfaj a sermo és a homília volt. Luther mind a kettőt gyakorolta. Gombási István *A' Papi Szent Hivatal Gyakorlásáról való Trakta* című művében megkülönbözteti egymástól a homíliát a sermótól (vagy más néven Szent beszélgetésektől). A homília mindig szorosan egy

¹³⁵ Uo., 23.

¹³⁶ Karl-Heinrich Bieritz: *Liturgik*, Berlin, Walter de Gruyter, 2004, 398.

¹³⁷ Benkő Tímea: Olvasmányrendek és az egyházi év. A Német Evangélikus Egyház perikóparendje és a római katolikus olvasmányrend (Ordo Lectionum Missae), *Studia Doctorum Theologiae Protestantis 1*, 2010, 163–165.

¹³⁸ Alexander Kupsch: *Martin Luthers Gebrauch der Heiligen Schrift – Untersuchungen zur Schriftautorität in Gottesdienst und gesellschaftlicher Öffentlichkeit*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2019, 45.

¹³⁹ Uo., 46.

¹⁴⁰ Kovács László Attila: Luther és az istentisztelet. Az istentisztelet reformációja, *Keresztyén Igazság*, 2014/4, 17.

textushoz kötött beszéd, míg a sermo egyfajta témaprédikáció.¹⁴¹ A reformációt megelőzően nagyon gyakori volt, hogy a pap valamilyen téma alapján prédikált.¹⁴² A késő középkori (vagy skolasztikus) prédikáció is általában Szentíráson alapuló prédikáció volt (vagy legalábbis olvastak előtte Szentírást).¹⁴³ Az természetesen már más kérdés, hogy a Szentírás felolvasása után milyen módszerekkel fejtették ki annak üzenetét. John Frymire utal rá, hogy a reformáció előtt a vásár- és ünnepnapi textusokon alapuló prédikációk nagyobb része valamilyen ahhoz kapcsolódó témáról szólt. Monográfiájában hivatkozik Florenz Landmann 19. század végi kutatására, amelyben több mint tízezer késő középkori westfáliai prédikációt elemzett, és kimutatta, hogy egyes ünnepnapoknak állandósult témái lettek, például Epifánia utáni második vasárnapon a Jn 2,1–11 alapján a prédikációk nagyrészt a házasság témájáról szóltak.¹⁴⁴

Szetey Szabolcs rámutatott, hogy a reformáció az igehirdetés terén nem hozott újat a szó legszorosabb értelmében, hanem a régit fedezte fel újra. Kálvin és Luther az egyházatyák által is használatos ősi prédikációs formához, a homíliához tértek vissza.¹⁴⁵ Albrecht szerint bár igaz, hogy bár a prédikáció bizonyos fokú hanyatlásáról beszélhetünk a középkorban, maga a prédikálás sohasem szűnt meg teljesen. Már Nagy Károly is kötelezte a papokat a prédikálásra és a 9. századtól több karoling zsinat is felhívta a figyelmet az anyanyelvű prédikálás fontosságára. Sokáig a legfőbb prédikálási műfaj az igeszakaszt aprólékosan fejtegető homília volt, a sermót (témaprédikáció) leginkább a skolasztika kedvelte.¹⁴⁶

A német *misében* Luther a textushoz kötött prédikálás mellett előírt a hét-koznapokra tanító jellegű témaprédikációkat is, viszont nem akármilyen téma, hanem katekizmusok, hitvallási iratok, a Miatyánk és a Tízparancsolat alapján.

Fabiny Tibor öt kategóriába sorolja Luther prédikációs típusait, műfajait: 1. Tematikus prédikációk, 2. Tanítói-kateketikai prédikációk, 3. *Lectio continua*, 4. Nagy ünnepek alkalmából egy héten át naponta tartott igehirdetések, 5. Posztillák az egyházi év vasárnapjaira. A tematikus prédikációk közé tartoznak például

¹⁴¹ Gombási István: *A' Papi Szent Hivatal Gyakorlásáról valo Traktának első Darabja. Melly tanit a' Prédikállásról, és az Ifjak' tanitatósokról*, Kolozsvár, 1784, 54.

¹⁴² Véghelyi Antal: A prédikáló Luther, *Keresztyén Igazság*, 2012/3, 34.

¹⁴³ Alexander Kupsch: *Martin Luthers Gebrauch der Heiligen Schrift – Untersuchungen zur Schriftautorität in Gottesdienst und gesellschaftlicher Öffentlichkeit*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2019, 95.

¹⁴⁴ Frymire: *The Primacy of the Postils*, 11.

¹⁴⁵ Szetey Szabolcs: Korszakkváltás-e a reformáció a prédikálás történetében?, in Lányi Gábor János (szerk.): *A reformáció örökségében élve. A reformáció hatása a teológiai oktatásra*, Budapest, L'Harmattan, 2018, 77.

¹⁴⁶ Christoph Albrecht: *Einführung in die Liturgik*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, 53.

a Krisztus szenvedéséről mondott prédikációk, a szentségekről szólók, és az átokról, halálról szóló beszédek. A tematikus prédikációira jellemző, hogy ezeket Luther pontokba szedi. Ezenkívül vannak a tanító-kateketikai prédikációk, például a *Tizennégy vigasztaló kép*, *Tízparancsolat*, *Hiszkegy*.¹⁴⁷ Luther az Ószövetségről a hétközi istentiszteleteken a *lectio continua* elvét követve prédikált, Hughes Oliphant Old szerint ez az Ószövetség mélyebb összefüggéseinek feltárása szempontjából is hasznos volt.¹⁴⁸

Gyakran a szakirodalom is szembeállítja egymással a kálvini és a lutheri olvasmányrendeket, textusválasztási módokat. Ahogyan arra Pap Ferenc is rámutatott, a kérdés sokkal árnyaltabb annál, mintsem hogy a (kálvini) *lectio continua* áll szemben a perikóparend gyakorlatával.¹⁴⁹ Kálvin példának okáért a főünnepekre egy saját textuárium, tehát válogatott igék alapján prédikált.¹⁵⁰

Luther pedig hétköznaponként nemcsak témapredikációkat tartott, hanem, ahogyan azt már láthattuk, használta a *lectio continuát* is, amikor folytatólagosan magyarázott végig ó- és újszövetségi könyveket. Luther többször foglalkozott az olvasmányrendek kérdésével, és az is előfordult, hogy a javaslatai eltértek egymástól, mindenesetre szembetűnő az istentiszteleti formák és olvasmányok gazdagsága és változatossága.

Hafenschér Károly megfogalmazása szerint Luther „egyszerre volt tradíciót őrző, és forradalmian újat hozó. Konzervatív és progresszív. Értékmentő és új értéket teremtő”.¹⁵¹ Luther számára ugyanis a középkori istentiszteletek, imaórák olvasmányrendjei az igehirdetés lehetőségét hordozták magukban, így az ebben nevelkedett Ágoston-rendi pap elsősorban nem a formán változtatott, hanem tartalommal töltötte fel azt az igehirdetés által. A lutheri gondolkodás középpontjában álló „Isten Igéje” számára nem valami, hanem Valaki, maga Jézus Krisztus. Az Isten Igéje számára nem valami elvont dogmatikai fejtegetés volt, hanem életet jelentő isteni cselekvés, és az egész reformátori működése, az anyanyelvi bibliafordítás, istentisztelete és prédikációi is az igeesemény szolgálatában álltak.¹⁵²

¹⁴⁷ Fabiny Tibor: *Tedd a szemedet a füledbe!* (Az igehirdetésről), in uő: *Isten maszkjai. Luther olvasása közben*, Budapest, Luther, 2021, 158.

¹⁴⁸ Hughes Oliphant Old: *The Reading and Preaching of the Scriptures in the Worship of the Christian Church – volume 4: The Age of the Reformation*, Grand Rapids, Eerdmans Publishing, 2002, 32.

¹⁴⁹ Pap: *Istentiszteleti bibliaolvasási hagyományok*, 27.

¹⁵⁰ Fekete Csaba: Kálvin és a perikóparend, *Magyar Egyházzene*, 2009/3, 352–353.

¹⁵¹ Hafenschér Károly: Mennyiben volt konzervatív és mennyiben forradalmi Luther liturgiarendje? Hagyomány és megújulás az evangélikus istentiszteleti életben, in Kovács Andrea (szerk.): *Hagyomány és megújulás a liturgiában és zenéjében*, A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke újraindításának 20. évfordulóján tartott szimpózium előadásai, Budapest, 2010. szeptember 8-10, Budapest, LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2012, 188.

¹⁵² Hafenschér: *Liturgika*, 180–182.

Luther az istentiszteleti lekióolvasást igehirdetesként értelmezte. 1528-ban az 1Tim-ról tartott előadásában kifejtette, hogy Krisztus megváltói munkája, megtestesülése, kereszthalála mind megtörtént tények (*res meri facti*), azonban ez önmagában senkinek sem használ, hacsak nem alkalmazzák (*applicari*). Mindez azonban az istentiszteleten keresztül történik, ahol Luther külön említi a bibliolvasást. „Ezért alapította az Igét, prédikációt, keresztséget, hitet, sákramentumokat, bibliolvasást: ezek Krisztus munkájának eszközei.”¹⁵³

Luther számára az egyházi perikópák azonban még ennél is több lehetőséget hordoztak magukban. Luther önértelmezésében, szolgálatról alkotott nézeteiben elválaszthatatlan egységben állt a szószéki és a katedrai tevékenység, a prédikálás és az oktatás, hiszen végső soron mind a kettő a Bibliával való foglalkozás. Luther teológiai nézeteit eljuttathatta a hallgatókhoz, viszont ekkor (és még jó ideig) az oktatás és a hitviták nyelve a latin volt, mely megteremtette a nemzetközi tudományos életbe való csatlakozást. A szószéken viszont németül beszélt, így szélesebb körű hallgatóság számára is elmondhatta teológiai felismeréseit.¹⁵⁴

Erre nagy szükség volt, hiszen tanítania kellett a gyülekezetet. Viszont Luther nagyobb távlatokban és távolságokban gondolkodott, mint ameddig az ő prédikatori szolgálata, teljes életműve, ideje és Wittenberg határai engedték. *A német misében* (1526) így írt erről:

Ennekutána jön a prédikáció az illető vasárnap, illetve ünnepnap evangéliumról. S nekem úgy tetszik, hogyha megvolna az egész évre szóló posztilla, legjobb lenne az illető napi posztillákat behozni s ezen könyvből a népnek egy egészet vagy csak egy részt felolvasni. Nemcsak a prédikátorokra nézve volna ez jó, akik a dolgot ennél jobban úgysem tudnák megcsinálni, hanem a rajongók és szekták ellen való védekezés érdekében is, amint azt a matutinumi homíliákon látni és érezni, hogy ezekkel szintén ilyesféleképpen jártak el. Egyébiránt, ahol nem a vallásos ihlet, s nem maga a Lélek szól a prédikátorokból (amely elé én ezzel távolról sem akarok korlátokat állítani, mivel a Lélek minden posztillánál és homíliánál jobban megtanít beszélni), ott végül oda jut a dolog, hogy mindenki azt prédikálja, amit akar, és az evangélium s annak magyarázata helyett ismét tücsköt-bogarat fognak összeprédikálni. Mert annak egyik indítéka, hogy az epistolákat s az evangéliumokat a posztillákban megállapított sorrendben tartjuk meg, az is, hogy kevés az olyan szellemdús prédikátor, akik egy egész evangélistát vagy más ilyen könyvet hatásosan és hasznosan tudnának fejtegetni.¹⁵⁵

¹⁵³ Alexander Kupsch: *Martin Luthers Gebrauch der Heiligen Schrift – Untersuchungen zur Schriftautorität in Gottesdienst und gesellschaftlichkeit*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2019, 44.

¹⁵⁴ Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya: Szerkesztői előszó, in uők: (szerk.): *Luther válogatott művei 6., Prédikációk*, Budapest, Luther, 2015, 13–14.

¹⁵⁵ Luther Márton: *A német mise*, 320–321; Régebbi kiadásban lásd: Masznyik: *D. Luther Márton egyházzervező iratai történeti rendbe szedve*, 467.

Luther nem írt átfogó munkát a prédikációról, viszont nagyon sokat foglalkozott azzal, hogyan lehetne a legjobban segíteni a lelkészeket. Luther legfőbb célkitűzése a reformátori tanok, elsősorban a megigazulástan széles körű terjesztése volt. Feljegyzéseink vannak róla, hogy Luther kollégái arról számoltak be neki az 1520-as évek végén néhány utazásukról hazaérkezvén, hogy az igehirdetés egyre több helyen már állandó része az istentiszteletnek, viszont problémát jelent, hogy nem az evangéliumi, reformált tanok, hanem még mindig a régi tanítások alapján prédikálnak a papok.¹⁵⁶

Luther már korábban észrevette ezt a jelenséget, és az 1520-as évek elején már elkezdett dolgozni saját postillás kötetein. A postillázás nem a reformáció találmánya, hiszen középkori előzményei megvoltak már, viszont innentől kezdve vált igazán népszerű műfajjá mind a szerzők, mind pedig az olvasók körében.¹⁵⁷

Teljesen világos, hogy Luther célja ezzel nemcsak a teológiai kérdésekben tájékozatlanabb lelkészek megsegítése, hanem főleg saját tanainak a terjesztése volt. Az évtizedek alatt megjelent kötetek fogadtatása és hatása nem pusztán a hívek körében volt széles körű, hanem kimutatható, hogy a katolikus klérus képviselőinek fennmaradt beszédeit is gyakran áthatotta a lutheri terminológia és teológiai gondolatrendszer.¹⁵⁸ A lutheri és a későbbi protestáns postillás kötetek egyfelől szolgálták a hittételek hathatós terjedését, másrészt a pápista egyházzal szembeni polémia fegyverei is voltak. Az adventi és a karácsonyi postillás kötetek 1522 tavaszán jelentek meg, melyeket követett 1525-ben a böjti postilla. Legteljesebb, *Kirchenpostille* című kötetének olvasmányrendjét Luther Paulus diakónus Homiliariuma alapján vette át.¹⁵⁹

Műfajukat nézve ezek főleg homíliák. Luther nemcsak szószéki használatra, lelkipásztoroknak, teológusoknak szánta ezeket, hanem laikusoknak is, akár otthonra családfelek számára a házi istentiszteletekre.¹⁶⁰

Megállapítható tehát, hogy Luther szívesen használta az ógyházi perikópákat, de nem önkényesen és nem is kizárólagosan. Tudatos döntés volt részéről az, hogy mikor melyik igerész alapján prédikáljon, ahogy tudatosan döntött amellett is, hogy hétköznaponként előnyben részesítse a *lectio continuát*. A perikópák megtartását elsősorban nem liturgiai, hanem homiletikai érvek indokolták, hiszen ezeknek a válogatott, átgondolt rendszere alkalmas volt arra, hogy az igehirdetések alapjául szolgáljanak a teljes egyházi év összefüggésében. Kétségtelen, hogy Luther döntése mögött ott volt az ő egész egyházi múltja és háttere,

¹⁵⁶ Frymire: *The Primacy of the Postils*, 22–23.

¹⁵⁷ Csepregi–Horváth: *Szerkesztői előszó*, 26–27.

¹⁵⁸ Frymire: *The Primacy of the Postils*, 62–63.

¹⁵⁹ Christoph Albrecht: *Einführung in die Liturgik*, Göttingen, Vadenhoeck & Ruprecht, 1989, 49.

¹⁶⁰ Csepregi–Horváth: *Szerkesztői előszó*, 28.

de nyilvánvaló, hogy nem csupán hagyományőrzésről beszélhetünk ez esetben. Luther a perikópák kiüresedett formáját tartalommal töltötte meg az igehirdetés által, és ez a forma végül jól működő keretet adott tanításainak.

A REFORMÁCIÓ HELVÉT IRÁNYÁNAK OLVASMÁNYRENDJE: ZWINGLI, KÁLVIN ÉS A *LECTIO CONTINUA*

A lutheri gyakorlattal szemben a helvét irányú reformáció egyes képviselői, például Zwingli és Kálvin szakítottak a perikóparenddel. Bár az igehirdetést Lutherhez hasonlóan ők is az istentisztelet állandó és kiemelt részévé tették, de a *lectio continua* mellett foglaltak állást, tehát az adott bibliai könyveket, egybefüggő hosszabb részeket végigmagyarázták az istentiszteleteken. Ez a váltás egyrészt a vasárnapi textusválasztás egy rég elfeledett módját hozta vissza, másrészt azonban egy olyan folyamat indult el ezáltal a helvét irányú protestantizmuson belül, mely az önálló lekióolvasás megszűnését is maga után vonta.

Ahhoz, hogy a kálvini prédikációs és liturgiai gyakorlatot jól értsük, szükséges megvizsgálni a genfi reformátor két legfőbb viszonyítási pontját az istentisztelettel kapcsolatban. Az egyik ezek közül az a dél-német liturgiai közeg, melyben ő maga és a genfi gyülekezet is élt a reformáció kezdetén, a másik pedig, ahogyan Fekete Károly rámutat, Zwingli radikálisabb munkássága, melyet csak részben követett Kálvin.¹⁶¹

A dél-német liturgiai közegben az úgynevezett *pronaus* (vagy *pronaos*) egy olyan többé-kevésbé rögzült szertartás, igeliturgia volt, melyet többnyire a mise előtt, vagy éppen attól függetlenül tartottak. Ennek a középpontjában az anyanyelvű prédikáció állt, de állandó elemei közé tartozott többek között a Tízparancsolat, az Apostoli hitvallás, az Ave Maria, a közgyónás és a feloldozás. A *pronaus* a kor emberének igei megszólítására volt hivatott, és szívesebben is látogatták, mint a misét. Kálvin egyik fő törekvése volt az igeliturgia és a sákramentális cselekmény összekapcsolása, azaz a teljes istentisztelet bevezetése, melyet még a 20–21. századi liturgiai reformok és reformtörekvések is csak áhított célként tűztek ki maguk elé.¹⁶²

¹⁶¹ Fekete Károly: Kálvin és az istentisztelet, in Fazakas Sándor (szerk.): *Kálvin időszerűsége*, Budapest, Kálvin, 2009, 141.

¹⁶² Pap Ferenc: *Pronaus és confessio generalis*, in Bajáki Ritka (szerk.): *Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017, 345. Uő: Református gyónás: A bűnvallás, bűnbocsánat-hirdetés történeti és gyakorlati kérdései, *Porta Speciosa*, I. évf., 28–50. A 20. század első felének magyar református ágendareformjai a (fő)istentisztelet első részének ilyen formán történő rendezésével

A pronaust már a 13. századtól kezdve gyakorolták svájci területen, és Kálvin genfi szolgálatának kezdetére ez vált a főistentisztelet rendjévé.¹⁶³ Genf városa Kálvin megérkezésekor már használta a Farel-féle istentiszteleti rendet, melyhez Kálvinnak alkalmazkodnia kellett.¹⁶⁴ Ehhez később hozzáadódott az az 1550. november 16-án kelt rendelet, melyet a genfi városi tanács hozott, s amely a vasárnap kivételével minden ünnepet eltörölt.¹⁶⁵ Farel az 1533-as rendtartásának első változatát valószínűleg már 1528/1529-ben megírta. Az igeliturgia (a prédikációs rész) és az úrvacsorai liturgia elvált egymástól (akárcsak Zwinglinél) a pronaus mintájára.¹⁶⁶ Ez volt az első francia nyelvű istentiszteleti rend.¹⁶⁷

3. táblázat. *Guillaume Farel 1533-as rendtartása.*

<i>Igeliturgia</i> ¹⁶⁸	<i>Úrvacsorai liturgia</i> ¹⁶⁹
Intés	Imádság
Imádság a vezetőkért	Buzdítás
Epiklézis	Bűnbánati imádság
Miatyánk	Imádság megbocsátásért
Bibliaolvasás (Prédikáció alapigéje)	Miatyánk
Prédikáció	Apostoli hitvallás
Dekalógus	Szereztetési igék
Bűnvallás	Sursum Corda parafrázis
Miatyánk	A jegyek kiosztása
Apostoli hitvallás	Hálaadó imádság
Imádság megerősítésért	Áldás
Elbocsátás	Elbocsátás

valójában a helvét reformáció azon törekvéséhez nyúltak vissza, mely össze akarta kapcsolni az igeliturgiát az úrvacsorai liturgiával. Lásd Pap Ferenc: Bűnbánat és úrvacsora: szertartási, teológiai és terminológiai kérdések, *Teológiai Fórum*, IX. évf., 2015/2, 6.

¹⁶³ Fekete Károly: Kálvin és a perikóparend, *Magyar Egyházzene*, XVI. évf., 2008/2009/3, 351.

¹⁶⁴ Fekete: *Kálvin és az istentisztelet*, 160.

¹⁶⁵ Fekete: *Kálvin és a perikóparend*, 352.

¹⁶⁶ Jonathan Gibson – Mark Earney: *Reformation Worship – Liturgies from the Past for the Present*, Greensboro, New Growth Press, 2018, 197.

¹⁶⁷ Fekete: *Kálvin és az istentisztelet*, 160.

¹⁶⁸ Gibson – Earney: *Reformation Worship*, 201.

¹⁶⁹ Uo., 202. Továbbá magyar nyelven közli Farel rendtartását Fekete: *Kálvin és az istentisztelet*, 160–161.

Még ezen adottságok és megkötések ellenére sem vetette el olyan radikálisan az egyház középkori szertartásait Kálvin, mint ahogy tette ezt a reformáció zürichi ága. Zwingli 1519-től lett a zürichi Grossmünster prédikátora. Humanistaként maga is a forrásokhoz nyúlt vissza, a Bibliához és az egyházatyák műveihez, valamint élesen bírálta az istentisztelet külső dolgaira, formáira nehezedő nagy súlyokat. Egyik kedvenc bibliai igéje a Jn 6,63 volt: „A Lélek az, aki életre kelt, a test nem használ semmit: azok a beszédek, amelyeket én mondtam nektek: Lélek és élet.” Ennélfogva Zwingli számára az istentisztelet reformja azt jelentette, hogy az istentiszteletet meg kell tisztítani mindentől, ami nem biblikus; az anyagiak helyett a lelki dolgokra koncentrált, a látható, külső tényezők helyett a láthatatlan, lényegi oldalát hangsúlyozta a vallási életnek.¹⁷⁰ Alexander Deeg és David Plüss liturgikájukban úgy fogalmazzák, hogy a lutheri reformációval ellentétben a zürichi reformáció nem egy nagy teológiai programmal indult, hanem egy csendes, de annál meghatározóbb lépéssel: az egyházi év megszüntetésével, mely már 1519 januárjában kezdetét vette, amikor Zwingli elkezdte a *lectio continua* sorozatát Máté evangéliuma alapján.¹⁷¹ Zwingli számára a *lectio continua* alapján való prédikálásban az egyik fő inspirációt Chrysostomos prédikációi jelentették.¹⁷²

Zwingli ugyanis már a zürichi szolgálata kezdetének másnapján, 1519. január 2-án egy Máté evangéliuma alapján tartott *lectio continua* sorozattal indított. Ő a perikóparendet emberi hagyománynak, és ezáltal nyugodtan elhagyhatónak látta. Amikor Máté evangéliumát végigprédikálta, más újszövetségi könyveket is alapul vett, majd 1525-től mindezt a gyakorlatot már az ószövetségi iratokra is kiterjesztette.¹⁷³ Zwingli nem csupán a perikóparenddel szakított, hanem egyúttal a prédikáció textusán kívül nem volt több bibliai olvasmány az istentiszteletén. Ez alól csak részben kivételt képezve 1525-től Zwingli úrvacsorai liturgiájában mindig felolvasta az 1Kor 11 és a Jn 6 vonatkozó részeit.¹⁷⁴

Gyakorlatában nem is annyira önmagában egy bibliai könyv folytatólagos magyarázása volt fontos, hanem az, hogy Jézus életét, cselekedeteit, tanításait és a váltságművét bemutassa a gyülekezetnek, melyre szerinte a perikóparend

¹⁷⁰ Elsie Anne McKee: *Reformed Worship in the Sixteenth Century*, in Lukas Vischer (ed.): *Christian Worship in Reformed Churches Past and Present*, Grand Rapids – Michigan, Cambridge – U.K., William B. Eerdmans Publishing Company, 2003, 11.

¹⁷¹ Alexander Deeg – David Plüss: *Liturgik*, Gütersloh, Gütersloher Verlaghaus, 2021, 135.

¹⁷² Hughes Oliphant Old: *The Reading and Preaching of Scriptures in the Worship of the Christian Church. vol. 4.: The Age of the Reformation*, Grand Rapids, Eerdmans, 2002, 46.

¹⁷³ Georg Plasger: *A Bibliát követni. Gondolatok a prédikációsorozathoz*, ford. Jakab Bálint Mihály, *Theologiai Szemle*, XLI. évfolyam, 1998/6, 358.

¹⁷⁴ Kunze: *Die Lesungen*, 55.

alkalmatlan volt.¹⁷⁵ Csak feltételezni tudjuk, hogy Zwingli az ünnepnapok alkalmával megszakította a sorozatokat, azonban egy esetről biztos forrásunk is van, ez azonban nem üdvtörténetileg jelentős ünnephez, eseményhez köthető, hanem egy sajtósági teológiai állásfoglaláshoz. 1522. március 9-én, böjt első vasárnapjának előestéjén néhány zürichi polgár a böjt körül kialakult viták következtében és hevében demonstratív kolbászt fogyasztott, ami nagy botrányt okozott. Bár Zwingli maga nem evett akkor és ott a kolbászból, de két héttel az események után a szószékről, a prédikációban foglalt állást a böjt kérdéséről, ami bizonyítja, hogy meg tudta szakítani a *lectio continua* sorozatát, és főként páli levelekből vett részletek alapján beszélt a keresztyén étkezési szabadságról.¹⁷⁶ Valószínűsíthetjük, hogy Zwingli többször is megszakította a *lectio continua*-t, ha valamilyen rendkívüli igény vagy eset ezt megkövetelte, azonban kevés adat áll rendelkezésünkre, mivel Zwingli prédikációiból nem sok maradt ránk.¹⁷⁷

Amikor 1519-ben Zwingli megkezdte szolgálatát, a Máté evangéliuma alapján tartott *lectio continua* sorozata hatalmas sikert aratott. Ekkortájt, ahogyan arra a dolgozatban többször is utalok, hagyományosan a német nyelvű prédikációt vagy megelőzte, vagy követte a latin nyelvű mise, azonban Zwingli prédikációinak újszerűsége és a bennük megfogalmazott egyházkritika olyan erővel hatott, hogy világhíressé vált: a mise és a prédikáció közötti korábbi éles határok oldódni kezdtek, megfogalmazódott az igény, hogy a prédikáció az istentisztelet állandó alkotórészévé váljon.¹⁷⁸

Zwingli számára – a meglévő pronauson kívül – nem volt kézzel fogható minta vagy alternatíva, hogy a reformált istentisztelet milyen legyen. Először 1525 tavaszára készült el az az istentiszteleti rendtartás, aminek előzményei az 1523 nyarától elkezdett és folyamatosan véghez is vitt istentiszteleti reformokig nyúltak vissza.¹⁷⁹

Bár a pronausnak rögzített rendje nem alakult ki, Honorius Augustodunensis 1120 körül kiadta a *Speculum ecclesiae* című munkáját, melyben azt javasolta, hogy a prédikációt kövesse a Miatyánk, amit az igehirdető magyarázzon meg utána. Egyébként a Hitvallást is magyarázták Honorius javaslata szerint. Ezután

¹⁷⁵ Ulrich Gäbler: *Huldrych Zwingli. Bevezetés életébe és munkásságába*, Budapest, Kálvin, 2008, 44–45.

¹⁷⁶ Uo., 51.

¹⁷⁷ Hughes Oliphant Old: *The Reading and Preaching of Scriptures in the Worship of the Christian Church. vol. 4.: The Age of the Reformation*, Grand Rapids, Eerdmans, 2002, 47.

¹⁷⁸ Michael Baumann: *Geschichte des reformierten Gottesdienstes in der Deutschschweiz 16. bis 19. Jh.*, in David Pülss – Katrin Kusmierz – Matthias Zeindler – Ralph Kunz (Hrsg.) *Gottesdienst in der reformierten Kirche – Einführung und Perspektiven*, Zürich, Theologischer Verlag, 2017, 22.

¹⁷⁹ Uo., 23.

következett a bűnvallás és a bűnbocsánat hirdetése. Később, 1502-ben Johann Ulrich Surgant Bázelen már az alábbi rendet rögzítette a pronausról szóló kézikönyvében:

- Igei vótum (köszöntésként, latin)
- Bibliaolvasás (textusként, latin)
- Epiklézis
- Miatyánk
- Ave Maria vagy Salve Regina
- Prédikáció
- Imádság
- Miatyánk
- Ave Maria
- Hitvallás
- Dekalógus
- Bűnbánati imádság
- Kegyelemhirdetés
- Záró igei vótum.¹⁸⁰

Zwingli az istentisztelet rendjét nem a miséhez igazította (mint például Luther¹⁸¹), hanem a pronaushoz. Zwingli, aki Bázelen tanult, egészen biztosan ismerte Surgant írását a pronausról.¹⁸² Zwingli rendtartásai kétségtől megerősítik ezt a kapcsolatot.

Zwingli 1525-ös rendtartása az alábbiakból állt:¹⁸³

4. táblázat. Zwingli 1525-ös rendtartása.

<i>Úrvacsorai liturgia</i>	<i>Igeliturgia</i>
Úrvacsorára készülő imádság	Általános imádságok
Szereztetési igék (1Kor 11,20-29)	Epiklézis
Hálaadó dicséret	Közbenjáró imádságok
Gloria	Miatyánk

¹⁸⁰ Neijenhuis: *Liturgik*, 2020, 52.

¹⁸¹ Hafenschér Károly rámutat, hogy Luther az írásaiban mennyire tudatosan használja a „mise” kifejezést, például mindkét rendtartásának, liturgiai művének címében megtalálható (*Formula missae, Deutsche Messe*). Hafenschér Károly: Ötszáz éves a Formula missae, Luther egyik istentiszteleti rendje és annak mai üzenete, *Keresztyén Igazság*, 2023/2, 18.

¹⁸² Neijenhuis: *Liturgik*, 2020, 57.

¹⁸³ Jonathan Gibson – Mark Earney (szerk.): *Reformation Worship – Liturgies from the Past for the Present*, Greensboro, New Growth Press, 2018, 180–181.

<i>Úrvacsorai liturgia</i>	<i>Igeliturgia</i>
Üdvözlés	Textus felolvasása
Evangélium (Jn 6,47-63)	Prédikáció
Feloldozás	Megemlékezés az elhunytakról
Apostoli hitvallás	Bűnvalló imádság (közgyónás)
Buzdítás	Imádság megbocsátásért
Miatyánk	
Imádság megerősítésért	
A szereztetési igék (1Kor 11 vál.)	
A szent jegyek kiosztása	
113. zsoltár	
Hálaadó imádság	
Elbocsátás békével	

Amikor tehát Zwingli 1525-ben előállt az új istentiszteleti rendtartással, az lényegében a miséből mindösszesen két elemet tartalmazott (Gloria, Hitvallás), ezenkívül bibliai szakaszok (olvasmányok) és imádságok sorából állt.¹⁸⁴ Zwingli a prédikációs istentiszteleti formát (a pronaut) használta a főistentiszteleten, főistentiszteletként.¹⁸⁵

Szembetűnő lehet, hogy Zwingli 1525-ös rendtartásának úrvacsorai liturgiájában kétszer is szerepel az 1Kor 11 felolvasása. Előbb a hosszabb perikópa, mely a szokásos szereztetési igék tágabb kontextusát is tartalmazza, majd pedig ismételtelen a rövidebb szakasz, amikor már csak a szereztetési igéit olvasták fel. Az 1Kor 11 duplikált felolvasása didaktikai funkcióval rendelkezett.¹⁸⁶

Az 1535-ös zürichi egyházi rend, mely már Zwingli halála után került bevezetésre, az alábbi liturgiát írta elő, mely később több város, köztük Bern istentiszteletét is hosszú időre meghatározta:

- Liturgikus köszöntés
- Közbenjáró imádság
- Úri imádság (gyülekezettel együtt)
- Bibliaolvasás (Textus)

¹⁸⁴ Michael Baumann: Geschichte des reformierten Gottesdienstes in der Deutschschweiz 16. bis 19. Jh., in David Pülss – Katrin Kusmierz – Matthias Zeindler – Ralph Kunz (szerk.) *Gottesdienst in der reformierten Kirche – Einführung und Perspektiven*, Zürich, Theologischer Verlag, 2017, 24.

¹⁸⁵ Christoph Albrecht: *Einführung in die Liturgik*, Göttingen, Vadenhoeck & Ruprecht, 1989, 54.

¹⁸⁶ Alexander Deeg – David Plüss: *Liturgik*, Gütersloh, Gütersloher Verlaghaus, 2021, 139.

- Prédikáció
- Bűnvalló imádság és Úri imádság
- Ave Maria
- Imádság
- Dekalógus
- Apostoli hitvallás
- Elbocsátás és áldás¹⁸⁷

Az Ave Mariát 1563-ban eltörölték.¹⁸⁸

Zwinglihez hasonlóan Kálvin is csak a prédikáció alapigéjét, textusát olvasta fel az istentiszteleten, tehát a perikóparend elvetése nála (is) az önálló lekióolvasás megszűnését is jelentette. Ennek ellenére az elmúlt időszak magyar nyelvű liturgiai szakirodalmában többször is megjelent az a gondolat, mely a lekióolvasást a kálvini istentisztelet állandó elemeként tartja számon. Kálvin 1542-es genfi rendtartása az alábbiak szerint rekonstruálható:¹⁸⁹

5. táblázat. Kálvin 1542-es genfi rendtartása.

<i>Igeliturgia (úrvacsora nélkül)</i>	<i>Úrvacsorás, teljes istentisztelet</i>
Igei vótum (Zsolt 124,8)	Igei vótum (Zsolt 124,8)
Bűnvalló imádság	Bűnvalló imádság
Imádság megbocsátásért	Imádság megbocsátásért
Zsoltáréneklés	Zsoltáréneklés
Imádság (epiklézis)	Imádság (epiklézis)
Bibliaolvasás (a prédikáció alapigéje)	Bibliaolvasás (a prédikáció alapigéje)
Prédikáció	Prédikáció
Közbenjáró imádság	Közbenjáró imádság
Miatyánk parafrázis	Miatyánk parafrázis
Áldás	Imádság

¹⁸⁷ David Plüss: Predigtgottesdienst, in David Pülss – Katrin Kusmierz – Matthias Zeindler – Ralph Kunz (szerk.) *Gottesdienst in der reformierten Kirche – Einführung und Perspektiven*, Zürich, Theologischer Verlag, 2017, 194.

¹⁸⁸ Alexander Deeg – David Plüss: *Liturgik*, Gütersloh, Gütersloher Verlaghaus, 2021, 321.

¹⁸⁹ Jonathan Gibson – Mark Earney (szerk.): *Reformation Worship – Liturgies from the Past for the Present*, Greensboro, New Growth Press, 2018, 306. Továbbá magyar nyelven közli Kálvin 1542-es genfi rendtartását Fekete Károly: Kálvin és az istentisztelet, in Fazakas Sándor (szerk.): *Kálvin időszerepése*, Budapest, Kálvin, 2009, 162., 165–166. Továbbá a rendtartás kritikai kiadását jegyzi Andreas Marti: *Genfer Gottesdienstordnung (1542) mit ihren Nachbartexten*, in Eberhard Busch, Alasdair Heron, Christian Link, Peter Opitz, Ernst Saxer, Hans Scholl (szerk.): *Calvin-Studienausgabe, Band 2: Gestalt und Ordnung der Kirche*, Neukirchen, Neukirchener Verlag, 1997, 137–226.

<i>Igeliturgia (úrvacsora nélkül)</i>	<i>Úrvacsorás, teljes istentisztelet</i>
	Apostoli hitvallás
	Szereztetési igék
	Buzdítás
	A szent jegyek kiosztása
	Zsoltáréneklés
	Hálaadó imádság
	Áldás

Az általánosan elfogadott vélekedés az, hogy Kálvin számára csak a vasárnap volt fontos, és a *lectio continuát* – Zwinglihez hasonlóan – még az ünnepnapokon sem szakította meg. Ezzel szemben a valóság az, hogy Kálvin az ünnepnapokon egy kifejezetten erre a célra összeállított textusgyűjtemény alapján prédikált.¹⁹⁰ Pap Ferenc nyomán fontos ezen a ponton tisztázni, hogy Kálvin és a reformátorok egyik legfőbb törekvése az volt, hogy a vasárnapot, az úrnapját felemeljék, annak jelentőségét hangsúlyozzák az addigra megszaporodott ünnepnapokkal szemben.¹⁹¹ Ezen a ponton meg kell jegyezni azt, hogy lehetetlen Kálvin igehirdetői gyakorlatáról teljes következtetéseket levonni, hiszen prédikációit csak 1549 után kezdték el rendszeresen leírni, de az ezután leírtaknak is jelentős része elveszett vagy megsemmisült.¹⁹² A fennmaradt prédikációk alapján Kálvin vasárnap reggelente újszövetségi könyveket magyarázott, délutánonként zsoltárokat, néha újszövetségi könyveket is. Hétköznaponként ószövetségi könyveket vett alapul a péntek esti és a szerda reggeli prédikációs istentiszteleteken. Ünnepek előtt a hétköznap-i istentiszteleteken bűnbánati prédikációkat mondott. A fennmaradt prédikációk alapján rekonstruálható, hogy többnyire nem magyarázta végig egyik bibliai könyvet sem az elejétől a végéig, hanem szüneteket tartott közben, és legközelebb ott folytatta, ahol korábban abbahagyta.¹⁹³

A vasárnap délutáni istentiszteleteken bátran ki is hagyta azon zsoltárok magyarázatát, melyek fordításával C. Marot már végzett, így a genfi gyülekezet ismerhette őket. A fennmaradt hetvenkét zsoltárprédikációból huszonkettő a Zsolt 97 alapján íródott, tehát itt is megmutatkozik egyfajta igehirdetői

¹⁹⁰ Fekete Károly: Kálvin és a perikóparend, *Magyar Egyházzene*, XVI. évf., 2008/2009/3, 352–353.

¹⁹¹ Pap Ferenc: Újra az egyházi évről a Kálvin-évben, Kálvin és a perikóparend, *Magyar Egyházzene*, XVI. évf., 2008/2009/3, 347.

¹⁹² Csikesz Sándor: Kálvin pásztori igehirdetési módszerének legfőbb elemei, in *Kálvin és a kálvinizmus. Tanulmányok az Institutio négyszázadik évfordulójára*, Debrecen, 1936, 236–237.

¹⁹³ Fekete: *Kálvin és a perikóparend*, 353–354.

szabadság.¹⁹⁴ Ez a néhány példa is mutatja, hogy Kálvin nem valamiféle gépies merevséggel ragaszkodott a *lectio continua* betartásához, hanem el tudott térni tőle, vagy tudott szünetet tartani a könyvek magyarázásában. A Kálvin prédikációit összerendező és értékelő Erwin Mülhaupt mutatott rá konkrét példákkal arra, hogy Kálvin prédikációiban is megjelennek a liturgikus év ünnepei, ünnepi időszakai, és több forrásunk is van, mely arról tanúskodik, hogy az ünnepi időszakokra Kálvin gondoskodott a megfelelő textusok megválogatásáról, és kötelező érvénnyel más lelkészeknek is előírta, így például a nagyhetet, a húsvétot és a pünkösdöt mindenképpen figyelembe vették.¹⁹⁵

Kálvin a nagyheten rendszeresen megszakította a *lectio continua* sorozatát, hogy a passiótörténet textusai alapján tartson prédikációs sorozatot. Ilyenkor gyakran választotta János vagy Máté evangéliumát, mely utóbbi a Elsie Anne McKee szerint a 16. század legkedveltebb szinoptikus evangéliumának számított, mivel úgy tartották, hogy az a legrégebbi evangélium.¹⁹⁶

Tehát a *lectio continua* nem jelentette sohasem azt, hogy Kálvin teljes mértékben ignorálta volna a liturgikus évet, sőt, sok esetben a *lectio continuát* alakította az ünnepi időhöz. Például egy 1558 húsvétján elmondott *lectio continua* sorozata maradt ránk, mely kilenc prédikációt tartalmaz. Ezekből az első kettőt virágvasárnap mondta el, a többit a nagyhét egy-egy napján, az utolsót pedig a húsvéti úrvacsorás istentiszteleten.¹⁹⁷

6. táblázat. Kálvin *lectio continua* sorozata 1558 nagyhetén.

1.) Virágvasárnap reggel	Mt 26,36–39	A Gecsemáné-kertben
2.) Virágvasárnap vesperás	Mt 26,40–50	Jézus elfogatása
3.) Nagyhétfő	Mt 26,51–66	Kihallgatás a főpap házában
4.) Nagykedd	Mt 26,67–27,11	Péter tagadása, Júdás halála
5.) Nagyszerda	Mt 27, 11–26	Jézus Pilátus előtt
6.) Nagycsütörtök	Mt 27,27–44	Jézus megcsúfolása
7.) Nagypéntek	Mt 27,45–54	Jézus a kereszten
8.) Nagyszombat	Mt 27,55–60	Jézus temetése

¹⁹⁴ Nagy József: *Kálvin igehirdetése*, Losonc, 1938, 10.

¹⁹⁵ Erwin Mülhaupt: *Die Predigt Calvins, ihre Geschichte, ihre Form und ihre religiösen Grundgedanken*, Berlin und Leipzig, Verlag von Walter de Gruyter & Co., 1931, 18–19.

¹⁹⁶ Elsie Anne McKee: *Reformed Worship in the Sixteenth Century*, in Lukas Vischer (szerk.): *Christian Worship in Reformed Churches Past and Present*, Grand Rapids – Michigan, Cambridge – U.K., William B. Eerdmans Publishing Company, 2003, 17–18.

¹⁹⁷ Hughes Oliphant Old: *The Reading and Preaching of Scriptures in the Worship of the Christian Church. vol. 4.: The Age of the Reformation*, Grand Rapids, Eerdmans, 2002, 123.

9.) Húsvét	Mt 28,1–10	A Feltámadás
------------	------------	--------------

A *lectio continua* mint a textusválasztás módja tehát Zwinglinél és Kálvinnál nemcsak elmélet, hanem elsősorban gyakorlat volt, melyet ugyan nem tudtak maradéktalanul megtartani, de többnyire csak a fontosabb üdvtörténeti ünnepnapok alkalomával tettek kivételt, hogy a megfelelően kiválasztott textusok illeszkedjenek az ünnepi istentisztelet rendjébe. Nem szabad azonban elhallgatni, hogy a svájci reformátorok szakítása a régi perikópákkal még a 16. századi protestantizmuson belül is vitákat gerjesztett. Ennek egy szemléletes, ám kissé talán szélsőségesnek nevezhető lenyomata Joachim Westphal 1555-ös *Defensio* című művében található meg. Westphal szerint a kálvinisták „kétségtelenül az ördög hatására” (*haud dubie intentione Diaboli*) vetették el a régi olvasmányrendet.¹⁹⁸

Westphal és Kálvin vitája a perikópák eltörléséről egy úrvacsoráról való vita keretében zajlott.¹⁹⁹ Westphal a már említett *Defensio* című művében írta: „És miután feladták a vasárnapi evangéliumok és levelek sorozatát, most sorra prédikálnak egy egész evangélistát. Ezzel keltenek nyugtalanságot a lelkészek körében itt északon, de más gyülekezetekben is, ahol még nagyobb a számuk.”²⁰⁰ Westphal a perikópák eltörlésével kapcsolatban kritizálta az egyházi év ünnepeinek eltörlését is (ezt Westphal a reformátusok ötödik bűnének nevezte a „bűnlajstromában”), melyre Kálvin egyértelmű választ adott 1556-os januárjában megjelent feleletében:

Jó volna, ha ez a derék antikvárius [Antiquarius: utalva itt Westphalra – a szerző megjegyzése] beszélne arról, amikor az ünnepeket „Szűz Mária napjának” és a szentek tiszteletére kezdték nevezni. Nem ismeretlen számomra, hogy a mártírok emlékét 1300 évvel ezelőtt ünnepelték: ez még inkább az utánzásra ösztönözte a híveket. [...] Márpedig Joachim számára a keresztyénség összeomlik, a testvéri közösség szétszakad, aljas egyházszakadást vezetnek be, ha az ünnepek megtartását nem a hamburgi nap-tárból merítik.²⁰¹

Kálvin válaszában rámutatott az egyházi év reformáció előtti értelmezésének és gyakorlatának gyengepontjára, a Mária-ünnepek és a szentek ünnepnapjainak, emléknapjainak sokaságára. Ezen felül a perikópák teológiai, szerkezeti vonatkozásaival kapcsolatban is kifejtette álláspontját:

¹⁹⁸ Frymire: *The Primacy of the Postils*, 33.

¹⁹⁹ Herwarth von Schade: Das fünfte Verbrechen: Joachim Westphal, Johannes Calvin und die Perikopenfrage im 16. Jahrhundert, *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie*, 1978/22, 124.

²⁰⁰ Uo., 127.

²⁰¹ Uo., 127.

A perikópákat készítő azonban nemcsak rosszul és meggondolatlanul osztotta fel az olvasmányokat, hanem néha egy-egy gondolatmenet közepette el is vágta azt, nem tudom, micsoda bolondságból. [...] Így ünnepelheti Westphal a pápistákkal együtt a „Martináliát”, énekelhet velük együtt evangéliumokat és leveleket a miserend szerint, ha nálunk az evangélium tanítása szabad marad, ahogy az apostolok átadták nekünk.²⁰²

A dél-német prédikáció istentiszteleti formájával indokolja Gerhard Kunze azt, hogy Zwingli, Kálvin és több a dél-német liturgikus tájegység területén szolgáló reformátor számára a hagyományos olvasmányok (perikópák) nélküli igeliturgia egy olyan archetípus volt, amely az önállósulása után nem igényelte a megszokott olvasmányrendeket, hiszen például Zwingli számára a bibliai olvasmánynak a prédikációra, a magyarázatra nézve volt létjogosultsága az istentiszteleten. Tehát a bibliai ige elveszítette olvasmány funkcióját és jellegét, és már csak prédikációs alapigeként létezett a helvét irányzat *lectio continua*ájában.²⁰³

Jörg Neijenhuis szerint a reformáció helvét irányzatú *lectio continua* gyakorlatának eredménye az lett, hogy a gyülekezetek túl sokáig foglalkoztak egyetlen bibliai könyvvel, így nagyon sok bibliai könyv évekig egyáltalán nem került felolvasásra. Így az eredeti elképzelése Zwinglinek és Kálvinnak, hogy a *lectio continua* a Biblia teljességét adja elő (a válogatott perikópákhoz képest), csak részben ért cél.²⁰⁴

²⁰² Uo., 128.

²⁰³ Kunze: *Die Lesungen*, 163.

²⁰⁴ Neijenhuis: *Liturgik*, 2012, 72.

AZ ISTENTISZTELETI BIBLIAOLVASÁS MAGYAR REFORMÁTUS VONATKOZÁSAI

A MAGYAR REFORMÁTUS ISTENTISZTELETI BIBLIAOLVASÁS A 16–19. SZÁZADBAN

A *lectio continua* magyarországi fogadtatása és meghonosodása sem volt egyértelmű, és lényegében sohasem vált kizárólagos gyakorlattá. Már az 1555-ben tartott endrődi zsinat XV. cikkelyében is ez áll: „Fel kell ügyelni arra is, hogy az egyházban sem a könyörgésekben, sem a himnuszokban, sem a felolvasásokban, sem a folyó beszédekbe be ne vétessék semmi, ami a kanonikus könyvekben és a bevett szerzőknél megírva nem található.”²⁰⁵ Ennek kapcsán helytálló lehet Bogár János értelmezése, mely szerint azért volt szükség erre a rendelkezésre, mert még „a régi mise-formához alkalmazkodott az istentisztelet rendje, tehát a régi epistolai és evangéliumi részek is ugyanugy megtalálhatók benne, mint annak előtte.”²⁰⁶

Az 1562-es Debrecen-Egervölgyi hitvallás már így rendelkezik:

A próféták és apostolok írását nem kiszedegetve, szaggatva tanítjuk, s azokból csonka bizonyosságokat nem veszünk, sem pópista módra, mint a tölteléket össze nem vagdaljuk, vagy meg nem bénítjuk, hagyományok közbevetésével szét nem tépjük, hogy így a csonka bizonyosságok az egész testből kivágatva meg ne ismertessenek, más érteleme ne csavartassanak, ahogy azután a sok versengések és szóharcok szoktak eredni a nem értett, összetépett és megcsonkított szövegből. Ézsaiásnak egész írását, vagy a többi próféták és evangélisták előadjuk és úgy, rendiben tanítjuk. [...] Az urnapi evangéliumokat, leveleket a pópista felszabdalás szerint nem folytatjuk s nem magyarázzuk az esztendő körforgása szerint mindig csak ugyanazokat ismételve, hanem előadjuk azokat tudatlanok és erőtlenek előtt, midőn lehet. Eképen nem válogatjuk az alapokat a gyülekezetekben, hanem János vagy más evangélistáknak egész evangéliumát hirdetjük. Azonban azokat és körülményeket illetőleg vannak: Krisztus születése,

²⁰⁵ Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*, Budapest, 1881, 40.

²⁰⁶ Bogár: *Az egyházi évkör*, 136.

körülmetéséle, szenvedése, feltámadása és mennybemenetelének idejére való történeteink és magyarázzuk az illetőket az időhöz képest.²⁰⁷

Ebben a hitvallásban már a kálvini elvek érvényesülnek, tehát a bibliai könyveket folyamatosan olvassák és magyarázzák, a kivételt itt is csak az ünnepnapok textusválasztásai jelentik.

Az előbbit erősíti egyfelől az 1566-os gönci zsinat V. cikkelyének rendelkezése is: „nemcsak az urnapi evangéliumokat kell mindig tanítani, hanem egész könyveket felvenni, vagy a profétákból vagy az apostolokból és minden nap, avagy legalább a három szokott napon hetenként tanítani vagy prédikálni.”²⁰⁸

Viszont érdemes az idézett szövegben figyelni a „nemcsak” szóra, mely alapján feltételezhetjük, hogy a perikóparend gyakorlata még valamilyen formában életben volt, legalábbis az adott vasárnapra rendelt evangéliumi szakasz által. Hasonlót olvashatunk az 1567-es debreceni zsinat X. cikkelyében: „A Szentírást úgy hirdessék, hogy a proféták és apostolok írásait tanítsák és az egész tudományt rendben előadják, hogy ne csak a postillákban adott urnapi evangéliumokat és leveleket folytassák...”²⁰⁹ Ennek fényében (is) a kutatás jelenlegi állása szerint a 16–17. században a perikópák szerinti prédikálás volt a „rendes eljárás”, azonban a képzett prédikátorok nem mondhattak le a *lectio continua* elvéről sem. Pap Ferenc megállapítja, hogy azok a korabeli források, melyek nem utalnak a perikóparend gyakorlatára, alapvetően két okból tehetik: vagy annyira természetes volt a használata, hogy magától értetődőnek tekintik, vagy pedig már annyira elhagyták, hogy azért nem kellett említeni.²¹⁰

Bornemisza Péter nevéhez köthető a 16. század egyik legjelentősebb, de terjedelmét tekintve mindenképpen a legtekintélyesebb postillás kötete, az 1584-ben Rábokon kiadott *Prédikációk egész esztendő által* című munkája, mely a szakirodalomban a Foliopostilla elnevezést kapta. Sajátossága, hogy a prédikációk a tagoltságuk és kidolgozottságuk miatt elsőrendben házi istentiszteletre alkalmas beszédek, illetve Bornemisza utal a prédikáció előtti és utáni énekekre is, így a kötet liturgiátörténetileg is igen jelentős.²¹¹

Fontos megemlíteni, hogy a postillázás nem a 16. században jelent meg Magyarországon, hanem jóval korábbra nyúlik vissza a használata. Kudora János adatai szerint Könyves Kálmán parancsolta meg, hogy a nagyobb ünnepeken a

²⁰⁷ Kiss: *A XVI. században*, 234.

²⁰⁸ Uo., 443.

²⁰⁹ Uo., 571.

²¹⁰ Pap: *Újra az egyházi évről*, 343.

²¹¹ Oláh Szabolcs: Bornemisza Péter és a bártfai 1593-as énekeskönyv, *Magyar Egyházzene*, VI évf., 1998/2, 191.

nagyobb templomokban a szentleckét az evangéliumokból kell a népnek magyarázni, a kisebb templomokban pedig az Apostoli hitvallást és az Úr imádságát.²¹²

A korszak hittérítő igehirdetőinek munkája és eszköztára kapcsán írja Kudora, hogy volt mindegyiknek evangéliumos és episztolás könyvük, illetve volt magyar „Postilla” gyűjteményük is, „hogy a kezdet-kezdetén átsegítse a hittérítő szóno-
kot”. Ezen kívül volt magyar nyelvű szertartáskönyvük is.²¹³

Fekete Csaba szerint a perikóparendhez való ragaszkodásnak volt egy nem is annyira teológiai, sokkal inkább gyakorlati alapja, mégpedig az, hogy a hetente háromszor elvárt prédikálásra nem tudott volna a *lectio continua* elvét követve felkészülni egy átlagos képzettségű lelkész.²¹⁴ Ehhez ugyanis olyan kompetenciák kellett(ek) (és kellenének ma is), mellyel Kálvin, Zwingli vagy éppenséggel Méliusz Juhász Péter rendelkeztek, de a korabeli átlag magyar református lelkész, aki nem folytatott külföldi tanulmányokat, sajnos nem. Így vált már nagyon hamar gyakorlattá a (perikóparend textusai alapján megírt) postillás kötetekből való prédikálás, mely ellen többek között a már említett Méliusz is felszólalt: „akik még mindig postilláznak s a breviárt vágják s nem akarnak munkálkodni.”²¹⁵

Nem járt sok sikerrel. A postillázás terén nagy vitapartnere, szellemi ellenfele, a lutheránus Bornemisza Péter ugyanis 1574-ben kiadott munkájában így ír: „De még a prédikátorok között is sokan vannak, akik szégyennek tartják az evangélium prédikálását, hanem hogy bölcsebbeknek láttatnának, a prófétákat és valami más dolgokat kezdtek el prédikálni.”²¹⁶

A szabad textus és a perikópák közötti harc még a következőkben is folytatódott. Alvinczi Péter kassai prédikátor két kötetes művét, postillás kötetét 1633–34-ben adta ki. Második kötetének előszavában így panaszkodik:

Mivel hogy pedig a látásnak eszköze, tudni illik az Evangéliomnak könyve, az együgyű emberekre nézve igen messze terjedő, a régi józan értelmű tanító emberek a gyenge edények kedvéért, esztendő által az ötvenhárom vasárnapjára (melyet pápás nevezetel vasárnapnak nevezünk) olyan evangéliumi leckéket válogattak, melyekbe Krisztus Urunkat mind alázatos formájára nézve [...] láthatták. Ez rendelés pedig nem tegnapi, mert Hyeronimus úgy emlékszik felőle, hogy jóval ő előtte volt az napkeleti Ekklézsiában és Damasus római püspök idejébe vettek be a görögöktől az egyéb nemzeti Ekklézsiák.

²¹² Kudora János: *A magyar katolikus egyházi beszéd irodalmának ezeréves története*, Budapest, Stephaneum, 1902, 23.

²¹³ Uo., 24.

²¹⁴ Fekete: *Kálvin és a perikóparend*, 350.

²¹⁵ Idézi Bogár: *Az egyházi évkör*, 137.

²¹⁶ Mitrovics Gyula: *Egyházi szónoklattan. Tekintettel a magyar egyházi beszéd irodalomra*, Debrecen, 1911, 57–58.

Noha pedig némely atyafiak, bizonyos tekintetből e régi rendelést (és ez végett senki-vel harcot nem vonszok) félre tötték, de én nékem mióta a tisztre méltatlan állapotom szerint hivattattam, tetszett ez jó rendelés és ennyi esztendőktől fogva (harmincegy esztendő) oly kimeríthetetlen kutfőnek tapasztaltam az urnapi evangéliumokat, hogyha nem ötvenháromszor, hanem ötvenezeryszer magyaráztatnék egy-egy esztendőben, mind újabb-újabb tudomány származnék belőlük és jobban megmutatnák az mi idvezítő Krisztusunkat.²¹⁷

A szatmárnémeti zsinat (1646) X. cikkelye és a Geleji-kánonok XXXIX-XLI. cikkelyei szintén a perikóparend alapján való prédikálás és a postillázás gyakorlatáról tanúskodik. A szatmárnémeti zsinat X. cikkelye az ünnepnaphoz illő textus kiválasztását rendeli el:

X. És avégre, hogy az Isten tiszteletére szentelt eme ünnepnapokon a lelkészek nagyobb lelki öröme és hevesebb buzgóságra serkentsék a népet, meghagyjuk nekik, hogy beszédeikben, amennyire csak tehetik, alkalmazkodjanak az ünnepnapok jellegéhez: tartalmuk ne legyen általános, hanem mondandójukat Isten azon áldásainak a történetéből vegyék, amelynek akkor éppen emlékünnepe van, vagy olyan más textusokat fejtegetsenek és magyarázzanak, amelyek találnak a váltáságmű aznapi sajátos ünnepevel, és az egész gyülekezettel együtt adjanak hálát Istennek a jótéteményéért.²¹⁸

A Geleji-kánonokban megfogalmazzák, hogy „[a]z ige hirdetés anyagát vagy lókusát vegyék, vagy olvassák fel, a próféták, az apostolok és az evangélisták kanonikus írásaiból”²¹⁹ (XXXIX. cikkely). Ugyanakkor ehhez kapcsolódóan azt is tisztázzák, hogy „Bármely szentírási helyet, bármely közösségben bárki nem alkalmas magyarázni, ezért a lelkészek közül ki-ki hite mértékéhez és a hallgatóság felfogásához illő igét válasszon magyarázásra, amellyel meg tud birkózni, és amelyet a nép képes megérteni.” (XLI. cikkely)²²⁰ A vásár- és ünnepnaphoz illő textusok, perikópák használatára konkrétan a XLI. cikkely bátorít, azonban a hagyományosnak mondható bibliai szakaszokon túl ajánlja prédikálásra, magyarázásra az ószövetségi prófétákat és egyéb újszövetségi iratokat is:

²¹⁷ Alvinci Péter: *Következik a postillának második része, melyben foglaltatnak a nyári prédikációk Szentháromság vasárnapjától fogva advent első vasárnapig*, Kassa, 1634. Előljáró beszéd, oldalszám nélkül. RMK I. 634

²¹⁸ *A Szatmárnémeti Nemzeti Zsinat végzései*, X. cikkely, ford. Buzogány Dezső, Budapest, Kálvin, 2020, 98.

²¹⁹ *A Geleji-kánonok*, XXXIX. cikkely, ford. Buzogány Dezső, Budapest, Kálvin, 2020, 33.

²²⁰ Uo., 33.

A lelkészek válasszanak és magyarázzanak az időponthoz és az alkalomhoz illő olyan igéket is, amelyek nemcsak az Úr evangéliumából származnak, mint mondják (amelyeket természetesen, olykor igen eredményesen és nagy haszonnal lehet magyarázni), hanem akár az ószövetségi próféták írásaiból, akár az evangéliumi történetekből és az Újtestamentum apostoli irataiból származnak, és ne csak ünnepnapokra, hanem vasárnapokra is, hogy mind maguk, mind hallgatóik a különféle teológiai témák vizsgálatával nap mind nap jobban és jobban előbbre haladjanak a mennyei tudomány megismerésében.²²¹

Ezek az egyházi törvények, ahogyan a legfrissebb magyar fordításukat elkészítő Buzogány Dezső erre rámutat, az egyháztörténelem fordulópontján, a 17. században keletkeztek, amikor egyrészt a puritanizmus egyre erőteljesebben éreztette hatását Erdélyben („még az ultraortodoxnak tartott református lelkészek teológiai munkáin is”), másrészt pedig II. Rákóczi György fejedelem elrendelte a világi vezetőtestületek (presbitériumok) felállítását az egyházban. Geleji a törvénykönyvvel elsősorban a világiak előretörését akarta visszaszorítani, kerekük közé helyezni.²²²

A törvények még egy olyan egyházi valóságot írnak le, melyben egyértelműen jelen van az úrnapi szakaszok (perikópák) magyarázata, azonban már, vélhetően puritán hatásra,²²³ megjelenik a szabad textusválasztás elve és gyakorlatának engedése, sőt, ajánlása is.

Heltai János *Műfajok és művek* című monográfiájában külön fejezetben ismerteti az 1601–1655 között megjelent prédikációs köteteket, melyeket négy fő kategóriába sorol: 1. postillás kötetek; 2. *lectio continua* alapján írt; 3. szabad textusválasztás alapján írt; 4. hittételekről szóló prédikációk, mely esetben a bibliai citátum nem a szó szoros értelmében vett textusnak felel meg.²²⁴

Főleg az első három kategóriára érdemes figyelni. Ahogy már említettem a postillás kötetek kevésbé képzett lelképásztoroknak nyújtottak segítséget, ezen felül kismemesi körök egyéni olvasmányként is használták őket. A széles körű igény is elősegítette, hogy a postillás kötet kedvelt műfajjává vált, és ennek megfelelően a legnevesebb prédikátorok római katolikus, református és evangélikus részről is igyekeztek életművük (és életük) végéhez érve kiadatni egy ilyen

²²¹ Uo., 34.

²²² Buzogány Dezső: Előszó – egyház és törvény, in uő (ford.): *A Geleji-kánonok – A Szatmárnémeti Nemzeti Zsinat végzései – A Ruber-féle egyházi törvények*, Budapest, Kálvin, 2020, 8–9.

²²³ Buzogány Dezső rámutat, hogy Geleji több ponton is szándékosan integrálta a puritanizmust. Vö. uo., 9.

²²⁴ Heltai János: *Műfajok és művek*, Budapest, Universitas, 2008, 50–51.

gyűjteményt.²²⁵ A *lectio continua* alapján írt prédikációs kötetek ezzel szemben kisebb számban jelentek meg, ami abból is ered, hogy csak református szerzők írtak ilyet. Jellegüket tekintve is eltértek az előbbiektől, hiszen míg a postillás köteteknél az egyházi év rendje és témái szolgáltatták a szerkesztés keretét és a tartalmat, addig a *lectio continua*s kötetek kiléptek az egyházi év által meghatározott témákból, és hangsúlyosabban előtérbe kerültek történelmi, társadalmi, politikai és individuális, egyénre vonatkozó témák.²²⁶

A korszak egyik kiemelkedő és mindenképpen említésre érdemes *lectio continua*s kötete Tyukodi Márton *A tiszta életű Joseph patriarcha* című munkája (RMNy 1915), melyben hatvan prédikáció található a bibliai József-történet alapján, és amelyben a szerző (nem titkoltan) más ismert szerzők munkáit, prédikációit is felhasználta, kivonatolta, azaz *excerpálta*.²²⁷

A szabad textusválasztás alapján írt kötetek száma a legkisebb a három közül, és döntően hitvitázó, katechetikai (pl. Tízparancsolat vagy a Miatyánk alapján) vagy alkalmi (pl. temetési) beszédeket tartalmaznak.²²⁸

Fekete Csaba rámutat arra, hogy bár a postillázás és a perikóparend használata bizonyos esetekben akár a 18. századig is tarthatta magát, azonban már a 16–17. századtól vannak bizonyítékaink arra vonatkozóan, hogy a folyamatos bibliaolvasás is része volt az istentiszteleti életnek a mindennapos reggeli és esti könyörgés során, azonban a vasárnapi perikópás rend is megmaradt.²²⁹ A perikóparend és a graduális éneklés szervesen összekapcsolódtak, majd lassú eltűnésük is egyszerre zajlott. Az énekelt liturgikus tételek mind tematikus kapcsolatban álltak az evangéliummal és az epistolával.²³⁰

Egy jó példa lehet a postilla/postillás kötet és az istentisztelet kapcsolatára, hogy Bornemisza Péter a Folio-postillájában (RMNy 541) minden prédikáció mellett közli a lelkész által vezetett liturgia egyes elemeit: 1. úrnapi tárgy kijelentése (perikópa); 2. felhívás éneklésre; 3. imádság; 4. prédikáció; 5. hitvallás; 6. imádság; 7. úri ima; 8. gyülekezeti ének.²³¹

²²⁵ Uo., 52–57.

²²⁶ Uo., 59–60.

²²⁷ Tyukodi művével, forrásaival és az excerválás kérdéskörével részletesen foglalkozik Szetey Szabolcs: Tyukodi Márton Joseph patriarchája a korszak prédikációírási technikáinak tükrében, in Zsengellér József – Trajtler Dóra Ágnes (szerk.): „A Szentnek megismerése ad értelmet.” *Conferentia Rerum Divinarum 1–2*, Budapest, 2012, 173–206.

²²⁸ Heltai János: *Műfajok és művek*, Budapest, Universitas, 2008, 60–71.

²²⁹ Fekete Csaba: Perikóparend a Spáczai graduálban 1619 tájáról, *Magyar Egyházzene*, VI. évf., 1998/2., 241.

²³⁰ Uo., 248.

²³¹ Oláh Szabolcs: Bornemisza Péter és a bártfai 1593-as énekeskönyv, *Magyar Egyházzene*, VI. évf., 1998/2., 195.

A graduális éneklés és a perikóparend kapcsolatának elválaszthatatlan voltát igazolja H. Hubert Gabriella kutatása is, aki rámutatott, hogy Geleji Katona István rezponzóriumai, verzikulusai és Benedicamusai a perikóparend evangéliumi szakaszai alapján íródtak.²³²

Ezek az adatok is alátámasztják, hogy a 16–17. században a két uralkodó prédikációs gyakorlat a perikóparend (postillázás) és a *lectio continua* volt, és a kettő közötti harc csak a 18. század legvégére dőlt el, mégpedig a szabad textusválasztás javára. A szabad textusválasztás első magyar református úttörője Csiky Lajos szerint Medgyesi Pál volt, azonban megemlíti, hogy korábban már Keresztúri Pál (1589–1655), a Rákóczi fejedelmek udvari papja és Németi Mihály (1638–1689) is eltért a régi perikópáktól, amikor a saját maguk által összeállított rend szerint prédikáltak.²³³

Fekete Csaba megállapítja, hogy a kálvini gyakorlat alapján, éppen a genfi reformátor által is képviselt liturgiai szabadság miatt is megtartható lett volna a perikóparend és a *lectio continua* egymás mellett, ahogyan azt bizonyos fokig maga Zwingli és Kálvin is gyakorolta, és ahogy azt a magyarországi reformátusok tették bő két évszázadon keresztül.²³⁴

Az önálló istentiszteleti lekióolvasás tehát (forrásaink szerint) sohasem volt része a magyar református istentiszteleti gyakorlatnak. A postillák hanyatlásával és eltűnésével azonban az ünnepi perikópák is eltűntek a gyakorlatból. Az egyik legkorábbi forrásunk az ünnepi olvasmányok és a lekióolvasás szükségességéről Gombási Istvántól származik, aki a *A' Papi Szent Hivatal Gyakorlásáról való Trakta* című, 1784-ben kiadott művében, mely lényegében Ostervald svájci gyakorlati teológus művének fordítása és adaptálása²³⁵, már foglalkozik érintőlegesen az istentiszteleti bibliaolvasás, lekióolvasás kérdésével, amikor az első keresztyének istentiszteletének és a római katolikus mise részeként említi a szentírásolvasást: „... azután a Sz. Írást olvasták. Idővel minden Vasárnapra az Evangéliumból és az Apostolok Leveleiből bizonyos szakaszokat választottak ki. [...] Bár megtartott volna a mi Ekklesiánkban is az ilyen Sz. Írás olvasása, és folytak volna úgy a dolgok, amint másszor voltak.”²³⁶

²³² H. Hubert Gabriella: Geleji Katona István versiculusai és a perikóparend, *Magyar Egyházzene*, VI. évf., 1998/2, 251.

²³³ Csiky: *Egyházzsónoklattan*, 129.

²³⁴ Fekete: *Kálvin és a perikóparend*, 357–358.

²³⁵ A művel részletesen foglalkozik Szetey Szabolcs: „A' Papi Szent Hivatal' Gyakorlásáról való Traktának első Darabja. Melly tanit a' Prédikállásról, és az Ifjak' tanításokról.” Gombási István Ostervald-fordításáról, *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica*, 2016/1, 125–142.

²³⁶ Gombási István: *A' Papi Szent Hivatal Gyakorlásáról való Traktának első Darabja. Melly tanit a' Prédikállásról, és az Ifjak' tanításokról*, Kolozsvár, 1784, 56–57.

Ezt az Ostervald-adaptációt leszámítva azonban nem vetődött fel semmilyen szinten a lekióolvasás szükségessége egészen a 19. század végéig, amikortól egyre erősebben jelentek meg azok a hangok, akik (sok esetben nyugati protestáns/református hatásra) az önálló istentiszteleti bibliaolvasás bevezetését sürgették. Az eddigi ismereteink és kutatásaink alapján a legkorábbi ilyen írás a 19. század végéről, Csiky Lajostól származik:

Óh mennyi itt a javítani való. Eltérünk mi a külföldi reformátusoktól pl. abban, hogy minálunk a vasárnapi istentisztelet alkalmával nem szerepel önálló liturgiai alkatrész gyanánt a *bibliaolvasás*. Kérdem, nem egyesülhetnénk-e külföldi református testvéreinkkel abban, ha az első, az előimádság után mondani szokott úri imádság helyett egy rövid, az egyházi beszéd szövegével gondolati összefüggésben levő, vagy épen azt akár be is foglaló bibliai szakaszt mi is felolvassánk?! Nos, de hát ez megvan magyar reformált egyházunk néhány nagyobb gyülekezetében, pl. Debreczenben is. De hát, én Istenem, hogy van az meg ott Debreczenben! Egy fiatal tanuló, egy első vagy másodéves hittanhallgató fölmegey a katedrába vasárnap d. e. ¼ 9 órakor, egy saját maga által választott bibliai szakasszal; olvas, míg a nép felgyülekezik, s aztán, ha megkondul a harang hangja, mondat közepén is félbe hagyja az olvasást. Hiszen ez blasphemiája Isten szent igéjének! Csoda-e, ha a Bibliát ma már nem tisztelik úgy, mint apáink tették?!²³⁷

Érdekességképpen meg kell jegyezni, hogy a 19. század elejétől ehhez a debreceni példához nagyon hasonló gyakorlat alakult ki a holland reformátusoknál, ahol mindezt megelőzően szinten nem volt gyakorlatban az önálló istentiszteleti bibliaolvasás. F. Gerrit Immink tanulmányában számol be arról, hogy a 18. század végén és a 19. század elején a holland reformátusoknál kialakult az a szokás, hogy egyfajta előkészítő liturgiát tartottak az istentisztelet előtt, még mielőtt a lelkész és a presbitérium bevonult volna a templomba. Az istentisztelet rendjét az alábbiak szerint rekonstruálja:

- **Bibliaolvasás** (amit az előolvasó vagy lektor olvasott).
- Zsoltáreklés (amit az előéneklő vezetett).
- A lelkész és a presbitérium bevonulása.
- Igei vótum.
- Imádság.
- Prédikációra készülő ének.

²³⁷ Csiky Lajos: Istentiszteletünk reformjának kérdéséhez, *Protestáns Szemle*, I. évf., 1889/1, 84.

- **Textus** felolvasása.
- Adakozás (adományok összegyűjtése).
- Prédikáció.
- Imádság.
- Zsoltáréneklés.
- Áldás.²³⁸

Önálló lekióolvasás még itt is csak az istentisztelet elején volt, amikor a lelkipásztor és a presbiterek még nem voltak jelen. A holland református istentiszteleten egyébként már a 16. századtól, Martin Micron (lat. Micronius) 1554-es rendtartása óta egy textust olvastak fel alapigeként, önálló lekió nem volt, illetve minden főistentiszteleten felolvasták a Dekalógust is, ebben is Kálvin hatása tükröződik, ahogyan abban is, hogy a bevett prédikálási eljárás a *lectio continua* volt.²³⁹

A 19. században egyébként a nyugati protestantizmuson belül több helyen is voltak olyanok, akik felvetették, hogy az istentiszteleti bibliaolvasási gyakorlatot rendbe kell tenni. A svájci német ajkú reformátusság körében a 19. század körül kezdtek megjelenni azok a hangok, melyek az egyházi év rendjét követő bibliai olvasmányok istentiszteleti használatát sürgették. Alexander Schweizer mutatott rá arra, hogy a *lectio continua* alapján történő prédikálási gyakorlat (amit ő „sorozatnak” – „in Serie” nevezett) nem képes követni az egyházi év rendjét. Az 1836-os Zsinat Liturgiai Bizottságának nevében javasolta, hogy a vasárnapi liturgia mindig tükrözze az egyházi év aktuális időszakának jellegét.²⁴⁰

A német evangélikusoknál már a 18. század vége felé egyre élesebb kritika fogalmazódott meg az óegyházi perikóparenddel, illetve főleg a perikópakényszerrel szemben. Az úgynevezett eisenachi perikóparend, melyet az Eisenachi Egyházi Konferencián, 1896-ban határoztak meg, a régi perikópák mellé új sorozatokat állapított meg.²⁴¹

²³⁸ F. Gerritt Immink: Der reformierte Gottesdienst in den Niederlanden, in David Plüss – Katrin Kusmierz – Matthias Zeindler – Ralph Kunz Hrsg.) *Gottesdienst in der reformierten Kirche – Einführung und Perspektiven*, Zürich, Theologischer Verlag, 2017, 91.

²³⁹ Uo., 88–89. A megnevezett helyen a tanulmány szerzője közli Micron liturgiáját: Felhívás imádságra; Prédikáció előtti imádság; Úri imádság; Zsoltáréneklés; Bibliaolvasás és prédikáció (*lectio continua*); Prédikáció utáni imádság; Bűnvallás, Feloldozás; Apostoli hitvallás; Közbenjáró imádság; Sákramentumok kiszolgáltatása; Zsoltáréneklés; Áldás; Adakozás (a kijáratnál).

²⁴⁰ Michael Baumann: Geschichte des reformierten Gottesdienstes in der Deutschschweiz 16. bis 19. Jh., in David Plüss – Katrin Kusmierz – Matthias Zeindler – Ralph Kunz (Hrsg.): *Gottesdienst in der reformierten Kirche – Einführung und Perspektiven*, Zürich, Theologischer Verlag, 2017, 37–38.

²⁴¹ Alexander Deeg – David Plüss: *Liturgik*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2021, 370. Fontos hozzáfűzni, hogy ezt a rendet 1958-ban átdolgozták, majd 1977/78-ban és 1999-ben felülvizsgálták, de az eredeti hat sorozatból álló szerkezetét megtartotta. Uo., 371.

Tehát az önálló lekióolvasás szükségességének gondolata vagy éppen a már meglévó olvasmányrend revíziója nem egyedülálló a 19. századi európai protestantizmuson belül. Ahol eddig nem volt önálló lekióolvasás, ott elgondolkodtak a bevezetésén, vagy legalábbis az egyházi év és a prédikációs gyakorlat egymáshoz való közelítésén. Ahol pedig a perikópák rendszere határozta meg az istentiszteleti olvasmányokat már Luther Márton ideje óta, ott a megújulást sürgették. Azonban magyar református részről Csiky Lajos észrevételére és kívánságára, az istentiszteleti bibliaolvasás méltóságának és ünnepélyességének kiemelésére, az önálló és rendezett lekióolvasás bevezetésére még néhány évtizedet várni kellett.

AZ ÖNÁLLÓ ISTENTISZTELETI LEKCIÓOLVASÁS BEVEZETÉSE ÉS RECEPCIÓJA A MAGYAR REFORMÁTUS LITURGIAI ÉS HOMILETIKAI IRODALOMBAN

A lekióolvasás csupán a 20. század második harmadának eleje óta előírt alkotórésze – ágendáink tanulsága szerint – vásár- és ünnepnap (fő)istentiszteletünknek.²⁴² Először a Ravasz László-féle 1927-es *Ágenda* (ágendatervezet) említi, amely a következő elvi megalapozással indokolja a lekióolvasás szükségességét:

A Deuteronomium parancsolja, hogy minden hetedik évben olvassák fel a törvényt a nép füle hallatára. A zsinagóga oda változtatta ezt, hogy minden szombaton rendszeresen és részenként olvassassék fel folytatólagosan az egész Szentírás. Ez volt a szokás Jézus idejében is és e szokással Ő maga is élt. A keresztyénség megtartotta ezt az isteni rendelést. [...] Ebből alakult ki az úgynevezett lectio, mely a misének igen fontos része. A miséből átjött a protestántizmusba is, ahol Luther gyakorolta és okolta meg. Zwingli, de különösen Kálvin elvetették, mert ők az Írásnak rendszeres, folytonos olvasását (lectio continua) kívánták s minden bibliaolvasás után magyarázatot követeltek. [...] nagyon helyes, ha istentiszteletünkben ez a könyv, mint egész szertartásunk priusa, megszólal. A bibliaolvasás már magában igehirdetés. [...] De azzal, hogy mi az istentiszteleten rendesen Írást olvasunk, kifejezzük a történetiséget és azt, hogy Isten

²⁴² A fejezet V.2. alfejezetének (Az önálló istentiszteleti lekióolvasás bevezetése és recepciója a magyar református liturgiai és homiletikai irodalomban) bizonyos részeit, kutatásai eredményeimet korábban publikáltam. Balogh Dávid: Lekció és református istentisztelet, in Czentrár Simon – Nagy József – Nagy Levente (szerk.): *Beszéjétek el dicsőségét, Conferentia Rerum Divinarum* 6., Budapest, L'Harmattan, 2019, 101–112.

szeretett elébb. [...] A bibliaolvasás szemelvényes leckék formájában gyakoroltassék s ebben is úgy, hogy az evangéliomi leckét vagy megelőzze egy prófétai, vagy kövesse egy epistolai. [...] Kálvinnál és a holland szigorú református egyházban azonban csak a tízparancsolatot olvassák minden istentiszteletkor a Bibliából.²⁴³

Nagyon fontos ehhez hozzáfűzni pontosításként, hogy bár Ravasz 1927-es tervezetének előtanulmánya foglalkozik az önálló leckióolvasással, azonban az *Ágenda* sem az úrnapi délelőtti, sem pedig az úrnapi délutáni homíliás vagy prédikációs istentisztelet sorrendjében nem tünteti fel a leckiót.²⁴⁴

Az 1927-es *Ágenda* szerkesztésekor, ahogy az idézett szövegrészletből is kitűnik, Ravasz László az önálló leckióolvasás „újra-felfedezésével” a reformáció helvét irányának gyakorlatával szakított, mely egyszersmind azt is jelentette, hogy a magyar református főistentisztelet rendjébe egy olyan liturgiai alkotóelem került, melynek az addigi mellőzöttsége szilárd elvi alapokra támaszkodott. A reformáció helvét iránya Zwingli és Kálvin nyomán egyrészt elvetette a perikóparend átvételét (melyet azonban Luther változtatások mellett továbbörökített), másrészt megszüntette az igemagyarázat (predikáció) nélküli bibliaolvasást az úrnapi és a többi ünnepnap iistentiszteleten.²⁴⁵ Ennek ellenére az elmúlt időszak magyar nyelvű liturgiai szakirodalmában többször is megjelent az a gondolat, mely a leckióolvasást a kálvini istentisztelet állandó elemeként tartja számon. Boross Géza Liturgikájában valószínűleg egy félreértésből adódóan írja, hogy „Kálvin mindkét ágendájában, a strasbourgiban is, a genfiben is megtalálható. Ahogy azonban a strasbourgi ágendából kiderül, Kálvin nem összetörni akarja a lectióval a bűnös embert, hanem ellenkezőleg: Isten igéjével vigasztalni a hívők lelkét (1. Előfőhász: A mi segítségünk, 2. Bűnvallás, 3. Bibliaolvasás...)”²⁴⁶

Tanulmányában Fekete Károly mutatott rá arra, hogy Kálvin Genfben érkezésekor a gyülekezet már használta azt a Farel-féle istentiszteleti rendet, melynek úrvacsorai liturgiájában hangzott el minden alkalommal a Tízparancsolat a szerzettetési igék mellett, míg a strasbourgi liturgiájában a Boross Géza által említett „Bibliaolvasás” csupán egyfajta igei vótumnak tekinthető, melyet a bűnvallástétel után, de még a feloldozás előtt olvastak fel, és terjedelmére vonatkozóan egyetlen igeversből állt.²⁴⁷

²⁴³ Ravasz László (szerk.): *Ágenda*, Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., 1927, 23–24.

²⁴⁴ Uo., 77.

²⁴⁵ Bogár: *Az egyházi évkör*, 100.

²⁴⁶ Boross Géza: *Liturgika*, Budapest, 1998, 35.

²⁴⁷ Fekete Károly: Kálvin és az istentisztelet, in Fazakas Sándor (szerk.): *Kálvin időszerűsége*, Budapest, Kálvin, 2009, 160–165.

Ennek megfelelően Nagy István is téves adatokat közöl liturgika jegyzetében: „A reformációban Luther átvette a perikóparendet, s az evangélikus egyházban a mai napig így van. Kálvin viszont elvetette, de a bibliaolvást megtartotta, és a szabad textusválasztás mellett döntött, így a lekiót is szabadon lehetett választani. Egyetlen kivétel az úrvacsora, amikor mindig a Dekalógust olvasta.”²⁴⁸

Talán nem véletlen, hogy a lekióolvasás gyakorlatát már egyenesen a kálvini rendtartásban keresték többen, hiszen amennyire jól dokumentált és érthető az istentiszteleti önálló lekióolvasás gyakorlatának korábbi mellőzése, legalább annyira váratlan és (magyar református részről komolyabb) előzmények nélküli annak feltűnése a 20. század első harmadának nagy ágendareformjai idején.

Ahogy azonban a kálvini istentisztelet tekintetében, úgy a magyar református gyakorlatra vonatkozóan is akadnak olyan adatok az elmúlt időszak liturgiai szakirodalmában, melyek az önálló lekióolvasást (legalábbis elvi szinten) korábbra datálják.

A lekió bevezetésének közvetett előzményeit Benedek Sándor kívánta feltárni 1971-es művében,²⁴⁹ melyben kimutatta, hogy Tóth Mihály 1873-ban megjelent *Egyházzertartástanában*²⁵⁰ már használta a lekiót, amikor Hagenbach baseli gyakorlati teológus 1863-ban kiadott műve²⁵¹ alapján az istentisztelet első részének rendjére az alábbi javaslatot tette: 1. előfohász, 2. bűnvalló ima, 3. lekió, 4. ének, 5. beszéd. Benedek szerint ez volt az első magyar nyelvű liturgiai mű, melyben legalább elvi szinten megjelent az önálló lekióolvasás. Azonban minden bizonnyal elkerülte Benedek figyelmét, hogy Tóth Mihály csupán lábjegyzetben hozza érdekes példaként a baseli professzor istentiszteleti rendre vonatkozó javaslatát,²⁵² továbbá munkájában egy másik helyen ezt írja a lekióról:

Fennmaradt ugyan az összefüggés nélküli pericopák évfordulati sorozata, de melyet a reformátorok elvetettek. [...] És valóban azt, mint pusztá olvasást, visszahozni többé szükségtelen is; részint mert jelen korunkban igenis hosszúvá és úgy szólván, unatónvá tenné a cultust, részint mert ha évről-évre nem ujszakaszok választatnak ki, nem éretik el a cél, t. i. a bibliai keresztyénséggeli megismerkedés, részint végre, mert ha a felolvasott szakaszt nyomban magyarázat nem kíséri, - a néptömeg nem érti és nem épül.²⁵³

²⁴⁸ Nagy István: *Liturgika-jegyzet*, kézirat, 2005, 50.

²⁴⁹ Benedek Sándor: *A Magyarországi Református Egyház istentiszteletének multja*, Órisziget, 1971, 87–88.

²⁵⁰ Tóth Mihály: *Egyházzertartástan*, Debrecen, 1873.

²⁵¹ Karl Rudolf Hagenbach: *Grundlinien der Liturgik und Homiletik*, Leipzig, 1863, 40.

²⁵² Tóth Mihály: *Egyházzertartástan*, Debrecen, 1873, 39. Valamint a megjelölt helyen a lekió kifejezés valószínűleg az alapige/textus értelemben szerepel.

²⁵³ Uo., 63.

Egészen biztos tehát, hogy a lekcioolvasás szükségességének első magyar szószólója nem Tóth Mihály volt.

Szőnyi György még Benedek Sándornál is korábbi időpontot közöl, amikor Backamadarasi Kis Gergely 1788-as – Nagy István által kiadott – ágendájában találja meg istentiszteleti elemként a lekción. ²⁵⁴ Azonban a szóban forgó helyen a következő olvasható: „Elő-olvassa a’ Pap a’ Szent Irás-béli helyet vagy-is a’ *Szent Letzkét*, és arról prédikál”. ²⁵⁵ Itt tehát teljesen világos, hogy a „Szent Letzke” tulajdonképpen a prédikáció textusa. Ezt a hibás adatot később Boross Géza is átveszi. ²⁵⁶ Igaza van tehát Czeglédý Sándornak, aki szerint „a lectio, mint önálló liturgiai darab, csak az 1931. jan. 1-jén életbelépett Istentiszteleti Rendtartás óta lett általánossá a Magyarországi Református Egyházban”, illetve amikor később hozzáfűzi, hogy „bár az sem Kálvinnál nem volt szokásos, sem a kálvini irányú egyházakban nem lett általánossá.” ²⁵⁷

Mielőtt azonban az 1931-ben életbe lépett Istentiszteleti Rendtartás ide vonatkozó elvi megalapozását ismertetnénk, elengedhetetlen, hogy szóljunk a magyarországi ágendákkal párhuzamosan készülő 1929-es Makkai-féle erdélyi ágendáskönyv lekciónal kapcsolatos állításairól.

A bibliaolvasás ótestamentumi parancsra és történeti hagyományokra támaszkodva bír polgárjoggal a mi istentiszteletünkben. Az őskeresztyénekhez, a reformátorokhoz tért vissza liturgiánk, amikor újra felvette állandó alkotó részei közé. Egészen természetes, magyarázatra nem szorul, hogy a mi istentiszteletünkön, amelyről azt hisszük, hogy egészen a Szentírásón épül fel, minden alkalommal meg kell szólalnia az Igének, dokumentálva Isten jelenlétét, aki az ő igéjében a legteljesebben lép elénk. Még azokon az istentiszteleteken is, amelyek középpontjában igehirdetés áll, szükséges, hogy mindjárt az elindulásakor szóljon az Ige kifejezésre juttatva, hogy mi csak abban a reménységben vállalkozhatunk arra a hallatlan merészségre, hogy bűneink dacára eléje járuljunk, hogy a kegyelmes Isten hajlandó minket maga elé bocsátani, mert ő előbb szeretett minket. A gyülekezeti istentiszteleten előre megállapított terv szerint szemelvényes részeket kell olvasni, amelyek összefüggésben álljanak az igehirdetéssel. ²⁵⁸

A párhuzam a két rendtartás között letagadhatatlan, hiszen mind a kettő a történeti megalapozással kezd, majd az elméleti, gyakorlati háttérrel, utasításokkal

²⁵⁴ Szőnyi György: *Felkészülés az istentiszteletre*, Sárospatak, 1993, 19.

²⁵⁵ Backamadarasi Kiss Gergely: *Agenda...*, Győr, kiadta Nagy István, 1788.

²⁵⁶ Boross Géza: *Liturgika*, Budapest, 1998, 35.

²⁵⁷ Czeglédý Sándor: *Liturgika-jegyzet*, Debrecen, 1978, 52–54.

²⁵⁸ Makkai Sándor (szerk.): *A mi istentiszteletünk*, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., 1929, 21.

folytatja és zárja az önálló lekióolvasás szükségességének megindoklását. Érdekes azonban, hogy míg az 1927-es Ágenda kimondta, hogy a kálvini istentiszteletnek nem volt része a lekió, addig az 1929-es erdélyi ágenda „a reformátorokhoz” tér vissza. Fekete Károly Makkairól írt munkájában kimutatta, hogy az 1929-es úrnap délelőtti rendtartás felfogásában és gyakorlatában párhuzamba állítható Kálvin strasbourgi ágendájával, azonban éppen a lekióolvasás az, mely a kálvini örökséghez képest teljesen új elem.²⁵⁹ Emellett viszont az 1927-es *Ágenda*-nál részletesebben fejt ki az önálló lekió létjogosultságát, ahogy Fekete Károly írja: „Megtörtént az istentisztelet első részének kötött liturgiai elemeivel (igeolvasás-bűnvallás-hitvallás-feloldozás) az Isten elé állás kegyelem-teológiai megalapozása.”²⁶⁰

Ez a kegyelem-teológiai megalapozás, illetve az a gondolat a lekióval kapcsolatban, hogy az önálló istentiszteleti bibliaolvasás az istentisztelet elején egyfajta szimbolikus jelentőséggel bír (Isten jön először és szólít meg), minden bizonynyal Ravasz Lászlótól származik az eddigi kutatásaink és rendelkezésre álló adataink alapján, vagy legalábbis ő ültette el, vezette be ezt a gondolatot a magyar református liturgiai gondolkodásba. Az *Út* című folyóiratban már 1916-ban így írt az önálló istentiszteleti lekióolvasásról, annak szükségességéről és elvi, teológiai megalapozottságáról (így ez a legkorábbi forrásunk arról, hogy az önálló lekió bevezetése már tervben van):

Az invokáció után megszólal az Úr az ő igéjében: a pap felolvas egy bibliai részt, aminek alapgondolata ez: kicsoda az Isten, mit tett értünk, mit vár tőlünk, milyen indulttal van irántunk. Ezzel azt fejezzük ki, hogy az első lépést Isten teszi (ő szeretett elébb), az ő üdvakarata egy lelki történelemben objective elibünk jött s minden továbbinak az a priusa. A bibliaolvasást végezheti a s. lelkész, vagy diakonus az Úr asztalától a pap sollemnis felszólítására. Természetes dolog, hogy ameddig a másik lelkész olvas, azalatt a pap a szószékben a maga bibliájából kíséri a bibliaolvasást, mint ahogy kívánatos, hogy minden hívő kísérje. Bibliaolvasásra válogatott szöveg alkalmasabb, de szükséges, hogy a gyülekezet előre ismerje a felolvasandó részeket.²⁶¹

Később az istentisztelet rendjére nézve az alábbi javaslatot teszi: „Tehát ez volna a sorrend: 1. Fohász, 2. Invokáció, 3. Bibliaolvasás, 4. Közgyónás és feloldozás, 5. Derekas ének, 6. Imádság, 7. Textusfelvétel, prédikáció 8. Ének, 9. Nagy imádság, 10. Miatyánk, 11. Áldás, 12. Hirdetések, felhívások, 13. Ének”, majd a lekióval

²⁵⁹ Fekete Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*, Kolozsvár, 2000, 73–75.

²⁶⁰ Uo., 75.

²⁶¹ Ravasz László: A mi istentiszteletünk, *Az Út*, II. évf., 1916/1, 6.

kapcsolatban megjegyzi: „A mint látható, nem tulságosan sok változást jelent ez a tervezet a mi mostani liturgiánkhoz mérten. Lényeges dolog benne: a bibliaolvasás, mint a *gratia praevensis* eszköze.”²⁶²

Ravasz László hatása és teológiai gondolatai köszönnek vissza az 1929-es erdélyi ágendáskönyv lekcióval kapcsolatos megállapításaiban, sőt, Gönczy Lajos, akinek a neve alatt az ágendáskönyv előtanulmánya megjelent, egy prédikációjában, melyet a Mt 18,20 alapján mondott el a Kolozsvári Theológiai Fakultás akadémiai istentiszteletén, így fogalmaz az új istentiszteleti rend új alkotóeleméről, a lekcioról:

Megzendül az első ének. És amint hang hangba kapcsolódva egy hatalmas harmoniába olvad, úgy hullanak, hullanak le a különbségek. Egyetlen nagy áldozati oltárrá lesz az egész gyülekezet, amelyről egy oszlopban ugyanazon érzések és gondolatok illatos füstje száll a magasság felé, Isten felé. Nincs többé férfi és nő, öreg és ifjú, gazdag és szegény, tanult és tanulatlan, csak Isten után vágyakozó örökkévaló lelkek vannak, akik várnak arra, hogy meghallgassák a kegyelmes Isten szavát. És Isten nem várát magára. Megszólal az igében: Kész vagyok magam elé bocsátani, kész vagyok meghallgatni titeket, kész vagyok felelni kérdésekre, kész vagyok tudtulatni akaratomat. Csak jöjjetek, én örök idők óta várlak titeket. A bibliaolvasás erre való a mi istentiszteletünkben.²⁶³

A lekcio bevezetése a rendelkezésünkre álló források és adatok alapján viszonylag zökkenőmentes fogadtatásban részesült, az ágendareform utáni viták az egyházi sajtóban, szaklapokban nem érintették igazán a lekcio kérdéskörét. Egy cikkben azonban Gönczy Lajos megemlíti, hogy aki esetleg ellenezte is a lekcioolvasást, főleg azért tette, mert félt attól, hogy az istentisztelet túlságosan hosszú lesz így.²⁶⁴ Ebben a tanulmányában, vitairatában megemlíti, hogy

²⁶² Uo., 7.

²⁶³ Gönczy Lajos: A mi istentiszteletünk, *Az Út*, X. évf., 1929/5, 149.

²⁶⁴ „A vasárnapi és ünnepnap i istentisztelet ellen a leggyakoribb kifogás az, hogy igen hosszúra nyúlik az új rendtartás bevezetése által. Futólagos megfigyelés mellett egészen igazoltnak is látszik ez, hiszen a régi 7 alkotó résszel 14 áll az újban szemben. De ha közelebbről vesszük szemügyre, mindjárt kitűnik, hogy csak két résszel bővült ki: a bibliaolvasással és az önálló bűnvalló imával, a többi öt eddig is meg volt, de nem volt külön pont alatt felvéve (előfohász, textus felvétel, Miatyánk, hirdetések, áldás). És még közelebbről nézve a szaporulat egyre redukálódik, a bibliaolvasásra, mert a bűnvallás és feloldozás eddig is szerves alkotó része volt az istentiszteletnek, ha nem is külön, hanem mint a próféta i ima egyik alkotó eleme. A bűnvallásnak és feloldozásnak ez az elkülönítése, mivel ezáltal a próféta i ima szükségképpen megrövidül, olyan lényegtelenül hosszabbítja meg az istentisztelet idejét, hogy szóra sem érdemes. Hátra van tehát a bibliaolvasás. 10-15 verset ír elő az ágendás könyv. Ennek felolvasására tíz perc bőségesen elég. Tehát, aki egy óra alatt elvégezte ezelőtt az istentiszteletet, az ötnegyed óra alatt

a gyakorlati szempontokon túl volt olyan is, aki teológiai elvek mentén próbálta támadni a lekcioolvasást, ugyanakkor olyan is, aki teológiai elvek mentén értett egyet vele:

A bibliaolvasásnak az igehirdetéses istentiszteletbe való bevetését a kezem között levő kritikák közül egy helyteleníti, azt mondva, hogy egyfelől az ige az igehirdetésben amúgy is szerephez jut, másfelől formasággá teheti az igét a magyarázat nélküli olvasás. De van egy másik szempont is, amely a felvételét megköveteli, t. i. az, hogy a bibliaolvasással az jut kifejezésre, hogy mi bűnös emberek addig nem járulhatunk Isten elé, amíg Ő nem jön elibénk, mint a hazatérő tékozló fiú elé az atya. Különben az Írás alapján álló református egyházban legalább is vitatható az az állítás, hogy az Igét csak magyarázat kíséretében lehet a gyülekezet elé adni.²⁶⁵

Megállapítható, hogy az 1929-es erdélyi ágenda lekcioval kapcsolatos előmunkálatai már Ravasz Lászlóval elkezdődtek, majd később maga az ágenda bevezetésének szövegezése és az új liturgia körül kialakult vitában is Gönczy Lajos Ravasz László korábbi gondolatait ismétli: a lekcioiban kifejezzük, hogy Isten jön előbb, ő szólít meg hamarabb minket.

Bár Ravasz 1927-es tervezete még hordozott magában némi teológiai indoklást, az 1930-ban megfogalmazott és 1931-ben hatályba lépett új *Istentiszteleti Rendtartás* már kizárólag csak a gyakorlati tudnivalók felől ad némi tájékoztatást a lekcioval kapcsolatban:

A bibliaolvasásra kiszemelt rész rendkívül gondosan választandó ki; 10–20 versből álló, összefüggő, az ünnepi alkalommal és a prédikációval gondolati és tárgyi kapcsolatban, esetleg textuális összefüggésben álló bibliai rész legyen. Értelmesen, tiszta hangsúllyal olvassuk, úgy, hogy a gyülekezet tagjai saját Bibliájukon nyomon követhessék.²⁶⁶

ezután is elvégezheti, anélkül, hogy az igehirdetést meg kellene rövidítenie. Ezt tapasztalat után mondom. Az akadémiai istentiszteleteken órával a kezemben félesztendőn keresztül őriztem ellen, hogy mennyi időre van szükség a liturgia előkészítő és befejező részének elvégzésére. 28 perc volt a minimum és 45 perc a maximum. Az egész istentiszteletre 75 percet számítva – azt hiszem – elég idő maradt még az utóbbi esetben is az igehirdetésre. Természetesen nem arról az esetről szólok, amikor az igehirdető ott feledkezett a szószéken.” Gönczy Lajos: Ágnesdás könyvünk kritikája írásban és gyakorlatban, *Az Út*, XI. évf., 1929/9, 302.

²⁶⁵ Gönczy: *A mi istentiszteletünk*, 302–303.

²⁶⁶ Ravasz László (szerk.): *Istentiszteleti Rendtartás*, Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., 1930, 7.

Ezáltal a rövid és túlzottan csak a gyakorlatra összpontosító bevezetés által kibékíthetetlen ellentmondásba került egymással az 1927-es *Ágenda*(tervezet) és az 1930-as *Istentiszteleti Rendtartás* a lekciónal kapcsolatban, hiszen míg az előbbi (az 1929-es erdélyi ágendával együtt) a lekción liturgiai önállóságát is alá támasztotta, addig az utóbbi ezt egyszerűen nem említi, másrészt szinte teljes egészében a prédikációhoz és a prédikáció textusához rendeli a lekción. Ebben a formában tehát, ahogyan végül bevezetésre került Magyarországon, a lekción sokat veszített önállóságából, melyre a későbbiekben több megállapítást és példát is látni fogunk.

Korábban szó volt arról, hogy az 1927-es *Ágenda* az elvi előtanulmányban ugyan foglalkozik a lekciónal, azonban az istentisztelet sorrendjében nem említi, a lekción bevezető 1930-as *Rendtartás* azonban már természetesen feltünteti.

7. táblázat. Az 1927-es *Ágenda* és az 1930-as *Istentiszteleti Rendtartás* délelőtti (fő) istentiszteleti rendje.

1927-es <i>Ágenda</i> ²⁶⁷	1930-as <i>Istentiszteleti Rendtartás</i> ²⁶⁸
A gyülekezet fennálló éneke	A gyülekezet fennálló éneke (invocatio)
Gyülekezeti főének	Gyülekezeti főének
Előfohász	Előfohász
Egyházi beszéd előtti imádság	Bibliaolvasás a szószéken (lectio)
Textusfelvétel	Egyházi beszéd előtti imádság (kis vagy prófétaimádság)
Igehirdetés	Közének
Egyházi beszéd utáni imádság	Textusfelvétel
Miatyánk	Igehirdetés
Adakozásra való felhívás	Egyházi beszéd utáni imádság (nagy vagy papi imádság)
A gyülekezet megáldása	Miatyánk
Hirdetések	Adakozásra való felhívás (offertorium)
Gyülekezeti ének	A gyülekezet megáldása (az ároni vagy az apostoli áldás)
	Hirdetések
	Gyülekezeti ének

²⁶⁷ Ravasz (szerk.): *Ágenda*, 77.

²⁶⁸ Ravasz (szerk.): *Istentiszteleti Rendtartás*, 279.

Ahogy már szó volt róla korábban, a reformáció kezdetén mind Svájcban, mind hazánkban az önálló lekióolvasás elhagyásának legfőbb okai között szerepelt a perikóparendről a *lectio continua* és/vagy *lectio continua selecta gyakorlatára* történő áttérés, azonban a 20. századi bevezetések a szabad textusválasztás volt mintegy másfél évszázada már a legelterjedtebb textusfelvételi mód a magyar református gyakorlatban. Fontos ezt szem előtt tartani, hiszen a *lectio continua* is egyfajta rend, mely a szabad textusválasztásnál kevesebb szabadságot enged az igehirdetőnek. Az önálló lekióolvasás a perikópás gyakorlattal együtt megszűnt tehát akkor, amikor a svájci reformátorok határozottan elutasították a kötött és válogatott textusok alapján történő prédikálást, és visszatért a gyakorlatba körülbelül négyszáz évvel később, amikor már a szabad textusválasztást gyakoroltuk. Így tehát a lekióval kapcsolatban a lekióválasztás összetett liturgiai és homiletikai kérdésköre is megjelent, melyre a magyar református gyakorlati teológiai szakirodalomnak válaszolnia kellett. Ennek értelmében a 20. század magyar református liturgiai (és homiletikai) szakirodalmának egyrészt arra kellett megtalálnia a választ, hogy a lekióolvasás ebben a sajátságos magyar református összefüggésben mennyire lehet önálló istentiszteleti alkotóelem, illetve a lekió milyen kapcsolatban állhat a prédikáció textusával és magával a prédikáció egészével.

Bogár János 1932-ben, tehát mindösszesen egy évvel az 1931. január 1-jén hatályba lépett új istentiszteleti rendtartás után megjelent, az egyházi évről írt monográfiájában részletesen kitér erre a problémára. Mindazonáltal meglepő, hogy a lekió bevezetésének elvi okaival nem foglalkozik, csupán tényszerűen megállapítja, hogy „a református egyházak közül ez ideig csak a magyar református egyház volt az, amelyik a külön *lectio* gondolatát számúzta az istentiszteletből. Azonban a legújabb liturgiai törvény nálunk is megszüntette ezt a visszásságot és méltó helyet biztosított neki az új istentiszteleti rendjében.” Bogár a lekió szükségességét három érveléssel támasztja alá. 1. Egyrészt a lekió már önmagában is igehirdetés, ha megfelelő lélekkel hallgatják, 2. másrészt a Biblia részletesebb ismeretét adja, 3. harmadszor pedig a lekióban tisztán Isten igéje hangzik, ezáltal a lekióolvasás igazi prófétai munka, hiszen arra emlékeztet, hogy az Ige mindenkor Istentől jövő üzenet.²⁶⁹ Világos, hogy Bogár János elvi indoklása közelebb áll az 1927-es Ágendához nyúlt, egyébként Czeglédy Sándor is megállapította, hogy abban egyértelműen a lekió önállósága mellett foglal állást a szerkesztő (tehát Ravasz László). Czeglédy szerint azonban nem vezet

²⁶⁹ Bogár: *Az egyházi évkör*, 100.

ellentmondáshoz az sem, hogy a lekióolvasásnak egyszerre legyen szimbolikus és textushoz kötött szerepe is.²⁷⁰

Szabó Géza Liturgikájában azt képviseli, hogy a lekió az istentiszteleten nem a bibliaismeret gyarapítására szolgál, hanem elsősorban az a liturgiai szerepe van, hogy a Szentírás (az írott Ige) és az istentisztelet kapcsolatát kifejezze számunkra. Az ő megállapításaiból is egy átgondolt, inkább az 1927-es Ágenda-hoz közelítő elméleti háttér köszön vissza, hogy „a lekió fejezi ki azt a meggyőződésünket, hogy az istentiszteleten első az isteni megszólítás; csak erre következhet az emberi válasz.”²⁷¹

Illetve ugyanitt (szintén az 1927-es *Ágenda* gondolatait ismételve) javasolja azt a gyakorlatot, mely a mai napig népszerű mind a liturgiai szakirodalomban, mind pedig a lekipásztori gyakorlatban, hogy az újszövetségi textushoz odaillő ószövetségi lekiót válasszunk, és fordítva. Mindezt pedig az ógyházi perikóparend belső logikájára, teológiai koncepciójára visszavezetve tartja fontosnak.²⁷² Érdekes, hogy bár a kötött olvasmányok, olvasmányrendek nem kötelező elemei a magyar református istentiszteletnek, a perikóparendek olvasmányai közötti harmónia mégis többször kívánalomként fogalmazódik meg a református szakirodalomban.²⁷³

Ahogy azonban a szakirodalom távolodik időben a század eleji liturgiareformoktól, úgy távolodnak gondolatban is attól, hogy a lekió önállóságára hívják fel a figyelmet, ehelyett fokozatosan már csak a prédikáció és textus összefüggésében tárgyalják a kérdéskört.

Szőnyi György javasolja, hogy amennyiben a lekipásztor a *lectio continua* elvét követve prédikál, úgy a textus lehet a lekió része. Ebben az esetben a lekió mintegy előkészíti, bevezeti a prédikáció textusát.²⁷⁴ Szabó Géza a lekió és textus viszonyáról három lehetséges kapcsolódási pontot állít: gondolati, tárgyi és textuális kapcsolatban állhat a kettő, ez utóbbi esetben a textus része a lekiónak.²⁷⁵ Nagy István is említi ez utóbbi megoldást, hogy a lekió a textus kontextusa is lehet, de nem feltétlenül ajánlja ezt az automatizmust,²⁷⁶ míg Pásztor János kifejezetten helyteleníti ezt a gyakorlatot, és felhívja a figyelmet arra a visszaélési

²⁷⁰ Czeglédy: *Liturgika-jegyzet*, 53.

²⁷¹ Szabó Géza: *Liturgika*, Budapest, 1974, 24.

²⁷² Uo., 24.

²⁷³ Ha nem is teljesen ezzel a történeti-elvi indoklással, de a két Szövetség kapcsolatát a lekió-textus összefüggésében említi többek között: Szőnyi György: *Felkészülés az istentiszteletre*, Sárospatak, 1993, 19; Pásztor János: *Liturgika*, Komárom, 2005, 124; Nagy: *Liturgika-jegyzet*, 50; Kádár Ferenc: *Liturgika*, Sárospatak, 2013, 58.

²⁷⁴ Szőnyi György: *Felkészülés az istentiszteletre*, Sárospatak, 1993, 19.

²⁷⁵ Szabó Géza: *Liturgika*, Budapest, 1974, 24.

²⁷⁶ Nagy: *Liturgika-jegyzet*, 50.

lehetőségre, hogy így sokszor nincs is lekción, hanem a textus hangzik el kétszer az istentiszteleten.²⁷⁷ Vagy akár meg is fordíthatjuk Pásztor János érvelését: amennyiben a lekción már eleve a textus kontextusa, úgy nem pusztán a lekción, hanem a textus is csorbul az istentiszteleten a maga helyén, a maga jelentőségével együtt, hiszen ilyenkor sokszor csak egyfajta mottóként hangzik el a prédikáció előtt, hozzátéve, hogy gyakran ilyenkor a lelkipásztor a lekciónról prédikál.

Azonban nemcsak a liturgiai szakirodalom merészkedik e tekintetben a homiletikával közös határterületen alkotni, hanem fordítva is igaz, hogy több (ha nem is az összes) elvi homiletika teoretizálja a lekción hatását a textus és prédikáció összefüggésében.

Pásztor János, akárcsak *Liturgikájában*, a *Homiletikában* is felhívja a figyelmet a lekción és textus „összemosásának” veszélyeire, és akárcsak Czeglédy a korábban ismertetett *Liturgikájában*, ő sem zárja ki, hogy a lekción egyrészt előkészítheti az istentiszteletet, tehát megőrizheti a szimbolikus jelentőségét, de ugyanakkor a textus megvilágítását is szolgálhatja.²⁷⁸

A homiletikai szakirodalom tekintetében azonban Czeglédy Sándor foglalkozik a legrészletesebben a kérdéssel. Mivel szerinte is az istentisztelet egységét a prédikáció szabja meg, így a kiválasztott lekción a felvett textustól függ. A lekción egy párhuzamos ígelyről megvilágíthatja a textust, de különösen a rövid textusok esetében ajánlja a Pásztor által megkérdőjelezett módszert, amikor a lekción a textus kontextusa is egyben. Valamint egy érdekes, de egyben erőltetett érveléssel támasztja alá a lekción önállóságának szükségességét, mely szerint a lekciónolvasás már önmagában magyarázat is, mivel minden bibliafordítás egyben magyarázat is. Emellett természetesen az önálló igemagyarázat, prédikáció szükségességét nem kérdőjelezi meg.²⁷⁹

Már korábban is utaltunk rá, hogy a magyarországi és a legnagyobb határon túli magyar református egyházban egyszerre bevezetésre került liturgiai reform a lekción illetően számtalan megválaszolatlan kérdést hozott magával, melyek szinte teljes egészében válaszra várnak a mai napig, ahogy az előbbi szemelvényes példákban is kitűnik. Az ágendákban foglalt indoklás, melyben a régi rendhez való visszatérésről esik szó, ellentmondásos következtetésekhez vezet. Amennyiben az olvasmány istentiszteleti helye és feladata a kezdetektől fogva összefüggésben állt az Anyaszentegyház által meghatározott, az egyházi évhez igazodó kötelező olvasmányrenddel, és a református gyakorlat ennek elutasítása okán mellőzte a prédikáció textusán kívüli bibliai olvasmányt az istentiszteleten,

²⁷⁷ Pásztor: *Liturgika*, 124.

²⁷⁸ Pásztor János: *Krisztus hirdetése a Magyarországi Református Egyházban*, Debrecen, 1986.

²⁷⁹ Czeglédy Sándor: *A homiletika vázlatja*, Debrecen, 1971, 144.

úgy ennek a gyakorlati visszaállításával pusztán a forma tért vissza, de a korábbi tartalom elveszett. Ahogyan láthattuk, számos elvi megalapozás található az elmúlt nyolcvan esztendő liturgiai és homiletikai szakirodalmában, azonban ezek nagy része leginkább egymást kioltó, ellentmondásokhoz vezető álláspon-
tok. Figyelemre méltó azonban, hogy a Generális Konvent Liturgiai Bizottsága által 2010-ben kiadott állásfoglalás a lekciónál önálló liturgiai alkotóelemként nevezi meg, és felhívja a figyelmet jelentőségére:

A lekciónál liturgiai érdek, mivel Isten előtti megállásunk az Ige felolvasásával kezdődik. A lekciónál szimbolikus jelentősége, hogy emlékeztet: Isten megszólalása, hozzánk fordulása nélkül nincs istentisztelet. [...] A lekciónál homiletikai szempontból előkészíti a prédikáció textusát, kibontását és annak megértését, tehát a lekciónál összhangban kell lennie a prédikáció textusával. [...] A lekciónál katechetikai haszna, hogy a gyülekezet bibliaismeretét gyarapítja. Sok esetben a lekciónál különleges poimenikai jelentősége is lehet.²⁸⁰

Mindaddig azonban, amíg a liturgika és homiletika tudománya e kérdést illetően külön utakon jár, és amíg a liturgiai irodalom is – mint láthattuk – legtöbbször a homiletika felől közelít a lekciónálhoz, és a sokszor koordinálatlanul kialakult gyakorlatok zavaros sokszínűségéből vezetnek vissza valamiféle elméleti megalapozást, addig az istentiszteleti lekciónálolvasás sem tudja mindenkor és mindenhol betölteni azt a feladatát és szerepét, mely a kultusztörténet első századaitól kezdve sajátja volt.

Az 1968-as liturgiai felmérés az 1931. január 1-jével hatályba lépett Istentiszteleti Rendtartás revíziójának egyik állomása volt. Ennélfogva a felmérés kiemelten foglalkozott a főistentiszteleti lekciónál kérdéskörével, hiszen a lekciónálolvasás csupán a már említett Istentiszteleti Rendtartás hatályba lépésétől tekinthető (ágendánk tanúsága szerint) a református vasár- és ünnepnapi (fő)istentisztelet előírt

²⁸⁰ Fekete Károly (szerk.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál*, Budapest, Kálvin, 2010, 20–21.

alkotórészének. A felmérés válaszainak kiértékeléséhez fontos megvizsgálni magának a felmérésnek a körülményeit, előtörténetét.²⁸¹

Az 1931-ben hatályba lépett Istentiszteleti Rendtartás revíziója viszonylag hamar kezdetét vette. Tóth Károly a *Református Egyház* folyóiratban megjelent átfogó tanulmányában az agenda-korrekciónak kezdeteit az 1940-es évek végére teszi, amikor a budapesti teológusok Kálvin János köre konferenciát szervezett „Istentiszteleti Rendtartás reformja” címmel. Ezzel párhuzamosan a Debreceni Teológiai Fakultás tanári kara is foglalkozott a kérdéssel.²⁸² A cél az úgynevezett teljes istentiszteleti rend bevezetése volt, mely tartalmazta volna a Törvény felolvasását, a bűnvallást és bűnbocsánat hirdetését és a hitvallást.²⁸³ Fontos megjegyezni, hogy később (feltételezhetően 1950-ben) Ravasz László is elkészült a saját tervezetével, mely úrnappal délelőttre az alábbi rendet javasolta:

1. Apostoli üdvözet.
2. Fennálló ének (invocatio).
3. Bibliaolvasás (lectio).
4. Főének.
5. Bűnvallás és bűnbocsánat-hirdetés.
6. Imádság (kis, vagy prófétai imádság) előfohással.
7. Textusfelvétel, igehirdetés.
8. Ének.
9. Imádság (nagy, vagy papi imádság).
10. Miatyánk.
11. Adakozás (offertorium).
12. Megáldás (az ároni vagy az apostoli áldás).
13. Hirdetések.
14. Ének.²⁸⁴

A lekciónal kapcsolatban Ravasz 1950-es tervezetének az a legnagyobb érdekessége, hogy bár nem sokban különbözik az 1930-as Istentiszteleti Rendtartás szövegétől, de a lekción hallgató gyülekezetre nézve ajánlásokat tesz:

²⁸¹ A VI. fejezet (A lekción kérdésköre az 1968-os liturgiai felmérés tükrében) bizonyos részeit, kutatási eredményeimet korábban publikáltam. Balogh Dávid: A főistentiszteleti lekciónolvasás az 1968-as liturgiai felmérés tükrében, in Mikó-Prém Alexandra - Szócs-Muza Blanka - Herbály Eszter (szerk.): *Fiatal kutatók és doktoranduszok XI. nemzetközi teológuskonferenciájának tanulmánykötete*, Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ), 2022, 107–119.

²⁸² Tóth Károly: Miért kell vizsgálnunk a liturgia mai problémáit? *Református Egyház*, 1968, 125.

²⁸³ Uo., 126.

²⁸⁴ Ravasz László: *Istentiszteleti Rendtartás*, [1950]. (Ráday Levéltár C/141. fond. 20. doboz), 8.

A szent leckét kijelölő és a meghallgatására ünnepiesen felhívó votumot a gyülekezet állva hallgatja, utána, - kiváltképpen, ha hosszabb részt olvasunk fel, - leülhet s elhelyezkedése után kezdődik a bibliaolvasás; ezalatt a gyülekezet végig ülve marad. Mindezt a lelkész a szószékből jelezni tartozik. Beteges, öreg emberek, áldott vagy gyengélkedő állapotban levő asszonyok nem vétkeznek, ha az egész istentisztelet alatt ülve maradnak: az áhítat így is kifejezhető.²⁸⁵

A revízió kérdése azonban mintegy húsz évvel később, az 1960-as évek vége felé került ismét napirendi pontra, amikor VII. budapesti zsinaton a Zsinat Elnöksége nevében Bartha Tibor püspök felvetette, hogy szükséges istentiszteletünk elvi és gyakorlati kérdéseit alaposan tanulmányozni, majd a következtetések levonásával az Istentiszteleti Rendtartást revíziós munkálatok alá vetni. A Zsinat Elnöksége a munkálatok előkészítésének céljából létrehozta az Operatív Bizottságot Adorján József esperes és Boross Géza lelkipásztor vezetésével.²⁸⁶

Az előkészületekkel megbízott Boross Géza 1968 januárjában, tehát néhány hónappal a liturgiai felmérés előtt publikált tanulmányában beszámolt az 1967 nyarán tartott lelkésztovábbképző szaktanfolyam eredményeiről, mely teljes egészében az Istentiszteleti Rendtartás revíziójáról szólt. Ezen a szaktanfolyamon három fő előadás és hét korreferátum hangzott el, melyek a református istentisztelet múltjáról és jelenéről, bibliai alapjairól és történeti előzményeiről szóltak.²⁸⁷

A tanulmány szerzője megemlíti, hogy a tárgyalt szaktanfolyamon elhangoztak olyan felvetések az előadások nyomán, melyeket akkor és ott nem lehetett időhiányában tárgyalni. Ezek a kérdések érintették a homiliás és sákramentális istentisztelet főbb alkotóelemeit, azok szükségességét és létjogosultságát.²⁸⁸ Bár a szerző nem kapcsolja össze, de érdekes módon ugyanezek a pontok szerepelnek az 1968-as liturgiai kérdőívben is, melyet a Zsinat Elnöksége az 1070/1968. iktatási szám alatt bocsátott ki és küldött el minden református lelkipásztor számára.

²⁸⁵ Uo., 10.

²⁸⁶ Tóth Károly: Miért kell vizsgálnunk a liturgia mai problémáit?, *Református Egyház*, 1968, 126.

²⁸⁷ Boross Géza: Istentiszteleti Rendtartásunk revíziójának kérdései, *Református Egyház*, 1968, 6–8.

²⁸⁸ Uo., 9. „A homiliás istentisztelettel kapcsolatban a következő kérdések várnak tisztázásra: 1. Legyen-e bűnvalló imádság és abszolúció minden alkalommal? Ha nem, mikor legyen? Ha igen, milyen formájú legyen? 2. Legyen-e törvényolvasás minden istentiszteleten? Az egész dekalógust vagy egy-egy parancsolatot vagy a nagy parancsolatot olvassuk? Az istentisztelet melyik részében? 3. Legyen-e hitvallásmondás minden alkalommal? Hogyan történjék (Credo, Niceai hitvallás) s az istentisztelet melyik részében? 4. Legyen-e továbbra is lekió a vasárnapi és ünnepi istentiszteleteken? Milyen legyen: a textus kiegészítése, evangélium, törvény?”

A felhívás²⁸⁹ és a kérdőív – a beküldött válaszok alapján – számos lelkész esetében falakba ütközött. Ez a válaszok minőségén is látszik, de sokan ki is fejtették nemtetszésüket, melyeket kategóriák szerint csoportosítva és azokon belül egy-két jellegzetesnek mondható válasz alapján mutatunk be.

Az első ilyen kategóriába azok a vélemények tartoznak, melyek egy alapvetően rossz közegházi hangulatról tanúskodnak, és nem az istentisztelet rendjének megújításában látják Egyházunk megújulásának kulcsát, sőt, rendszerint ők kértelkednek abban is, hogy a beküldött válaszokat elolvassa és feldolgozza az arra hivatott Liturgiai Bizottság. Az egyik lelkész azt írta, hogy „[e]gyetemes református egyházunk nagy baját nem abban látom, hogy nem megfelelő a liturgiánk, hanem a közönyben és a hitelenségben. Ezért nem tartom időszerűnek a változtatásokat. A sokféleség kiküszöböléséhez pedig elegendő egy egyházfőhatósági rendelkezés, mely szerint a megadott hivatalos liturgiától mindenféle eltérés, büntetés terhe mellett tilos.”²⁹⁰

De akadt olyan hozzászólás is, mely megkérdőjelezte a Szentlélek jelenlétét a teljes liturgiai revízióban, s végül arra a következtetésre jutott, hogy „[n]e az általunk történt változtatásban bizakodjunk, hanem a Szentlélek Isten újjátevő erejében, aki alkalmassá tudja tenni az egyszerű halász embert is arra, hogy prédikálására háromezren is megkeresztelkedjenek”²⁹¹.

Sok lelkész nem is annyira a revízió időszerűségével, sokkal inkább a kérdőív kiküldésének időpontjával nem értett egyet, ugyanis pont a húsvéti ünnepkör idején kellett válaszolni a kérdésekre, mely sok lelkésznek megterhelő volt:

Kevés az idő. Húsvéti ünnepek, kerületi értekezlet, [...], a tegnap tartott konfirmáció technikai és minden irányú előkészítése és lebonyolítása nem segítették e kérdőív megválaszolását. Nem tudom, hogy komolyan számítanak-e szaktudósaink a tőlünk beérkező véleményekre, vagy csak véleményeket kívánnak hallani tőlünk. Mintha már

²⁸⁹ „Célunk, hogy az új Istentiszteleti Rendtartás egész egyházunk közös munkájaként jöjjön létre, és így alkalmas legyen megszüntetni a mai sokféleséget, amely gyakran zavart okoz a hívekben. Ezért minden jó és általánosan megvalósítható javaslatot hálással fogadunk és felhasználunk. Az észrevételeket a jelenleg kötelező erejű Rendtartásban foglaltakra nézve szíveskedjenek megtenni, nem a néhol önkényesen bevezetett és gyakorolt változtatásokra. A feleletadásnál a kérdéseket nem szükséges újra leírni, csak a címeket, és a kérdések címeiken belüli sorszámát. A felelet ne csak „igen”, „nem” legyen, hanem szabatos és indokolt válasz. A liturgiai kötött szövegek (úrvacsorai, kereszteleési kérdések stb.) változtatását javaslok szíveskedjenek a megfelelőbbnek tartott szöveget pontosan megírni. A válaszokat két ritkán gépelt példányban szíveskedjenek az esperesi hivatalhoz beküldeni, legkésőbb április 20-ig.”

²⁹⁰ Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (továbbiakban: MREZSL) 4.i. fond, 1968 I.d., Somogyi Egyházmegye, Böhönye

²⁹¹ MREZSL 4.i. fond, 1968, Somogyi Egyházmegye, Kadarkút

kész lenne a terv. Elég későn kérik a mi véleményünket. Ha pedig még sokáig készül a terv, több időt kellett [volna] kapni a gyakorló lelkészeknek.²⁹²

A harmadik bénító körülmény a megújulástól való félelem volt, melyre szintén sokan hivatkoztak.

Húsvét másodnapján hirdetés formájában ismertettem a gyülekezetemmel a Zsinati 1070/1968. sz. kérdőívet. Az istentisztelet befejezése után legalább 30-an vártak rám a templomunk előtt azt kérve, hogy mivel szabadon és lelkünk szerint, igei alapon kialakult régi istentiszteleti rendünk már egy vallási és erkölcsbeli egységet hozott létre milliós tömegek között, ezt az egységet most nem szabad megosztani alternatív szövegekkel, mindenféle javaslatokkal, amelyeknek az eredetét sem lehet manapság felderíteni. Mivel tehát a gyülekezetem egy akarattal óhajtja változtatás nélkül az eddigi istentiszteleti rendet, én is a legnagyobb örömmel és szívbéli meghatottsággal ragaszkodom az eddigihez, amelyről nem is sejtettem, hogy ennyire ragaszkodnak hozzá a híveink. Persze nem teológiai tudomány, hanem bizalom kérdése az ügy. Hiszen ilyesmit is mondtak nekem: a vallást ne változtassák meg!²⁹³

Ezek és az ezekhez hasonló körülmények miatt is több olyan válasz érkezett, mely nem volt tekintettel a Zsinat Elnökségének felhívására, mely szerint kerüendő a csupán „igen” és „nem” válasz, és ez a jelenség erősen megfigyelhető a lekciónal kapcsolatos kérdésre adott feleletek minőségén.

A lekciónal részletesen a felmérés negyedik kérdése foglalkozott:

„Szükségesnek tartja-e a lekciónal? Milyen legyen az: *a)* textuskiegészítés, *b)* evangélium, *c)* törvény, *d)* vagy.....?”

Maga a kérdés megfogalmazása érthető, és világos szándékról tanúskodik, hiszen a megkérdezettek között bizonyára voltak olyanok, akik már az önálló lekciónalolvasás 1931-es bevezetésekor is aktív gyülekezeti lelkészek voltak, de őket leszámítva is talán a többség emlékezett arra, hogy nem volt mindig így az úrnapi délelőtti istentisztelet. Azonban az igenleges válasz esetére megadott irányított válaszlehetőségek már eléggé problémásak.

Mit jelent az, hogy textuskiegészítés? Nem egyértelmű ez a megfogalmazás. Jelentheti azt, hogy a prédikáció textusával összefüggésben álljon a lekciónal. Nagy baj az, hogy ezt a fogalmat nem ismeri a lekciónal kapcsolatban a magyar liturgiai és homiletikai irodalom, nem lehet pontosan lefedni, meghatározni, hogy

²⁹² MREZSL 4.i. fond, 1968, Zempléni Egyházmegye, Vajdácaska

²⁹³ MREZSL 4.i. fond, 1968, Somogyi Egyházmegye, Bolhás

mire gondolhattak a kérdőívet megfogalmazók. Ami viszont ennél is nagyobb gond, hogy a legtöbb válaszadó ezt a lehetőséget adta meg.

Azonban a következő kettő válaszlehetőség is nehezen értelmezhető ebben az összefüggésben. Mit jelent az, hogy a lekciónak evangélium vagy törvény legyen? Itt is ugyanaz a nehézség áll fenn: a szakirodalom nem ismeri ezt a kategorizálást. Természetesen sokféle megoldása és értelmezése lehet ennek is, de teljesen felesleges ezeket felsorolni. Ellenben az előzővel, itt annyi könnyebbség adódik, hogy a válaszadó lelképásztoroknak csak igen csekély része jelölte meg e kettő egyikét.

Talán többen is érezhették mindezt, az egyik válasz ezért pontosan erre az ellentmondásra mutat rá: „A lekciónak szükségesnek tartom, a kategorizálást viszont helytelennek. Ne textuskiegészítés, ne evangélium, ne törvény legyen, hanem az igehirdetés korlátja és egyben alappillére is. Így egyszerre lehet textuskiegészítés, evangélium és törvény is.”²⁹⁴

Egy másik válaszadó alaposabb liturgiátörténeti felvezetéssel szintén felhívta a figyelmet arra, hogy helytelen fogalom a textuskiegészítés, hiszen a lekciónak elsősorban az Isten Igéje, nem holmi kiegészítés.²⁹⁵ Viszont egy lelkész éppen a textuskiegészítés zavaros fogalmán felbátorodva tartja szükségtelennek az önálló lekciónak, mondván, hogy ha csak textuskiegészítés a lekciónak, akkor az felolvasható, idézhető a prédikáció közben is szemléltetésként, alátámasztásként.²⁹⁶

A válaszok többsége sajnos – éppen az irányítottság miatt – átgondolatlan és automatikus, viszont így is beszédes, hogy Fekete Ágnes számításai szerint a válaszadók 87%-a szerint szükséges valamilyen formában az önálló lekciónak, míg 9%-uk szerint nem feltétlenül kell, és mindösszesen csak 4% nyilatkozott úgy, hogy nem szükséges.²⁹⁷ Tehát könnyen kijelenthető, hogy a lekciónak a bő három évtized alatt szerves, megszokott vagy talán meghatározó része is lett a református istentiszteletnek.

A nemleges választ adók jelentős része nem indokolta döntését. A bővebb magyarázatok között lehet találni olyanokat, akik éppen a lekciónak viszonylagos újdonságára hivatkoztak,²⁹⁸ de olyat is, aki a reformátori gyakorlat miatt utasította el, mondván, hogy Kálvin és Zwingli istentiszteletén sem volt lekciónak.²⁹⁹ Sőt, az egyik lelkész ehhez a hagyományhoz és örökséghez ragaszkodva így fogalmazott: „a lectio continua híveként kiküszöbölném minden további nélkül.”³⁰⁰

²⁹⁴ MREZSL 4.i. fond, 1968, Somogyi Egyházmegye, Bálványos

²⁹⁵ MREZSL 4.i. fond, 1968, Északpesti Egyházmegye, Fót

²⁹⁶ MREZSL 4.i. fond, 1968, Komáromi Egyházmegye, Kocs

²⁹⁷ Fekete Ágnes: *Liturgia és idő*, doktori disszertáció, Budapest, 2013, 158.

²⁹⁸ MREZSL 4.i. fond, 1968, Somogyi Egyházmegye

²⁹⁹ MREZSL 4.i. fond, 1968, Hajdúvidéki Egyházmegye, Hajdúnánás

³⁰⁰ MREZSL 4.i. fond, 1968, Szatmári Egyházmegye, Zsarolyán

A lekiót szükségtelennek tartók közül többen éppen a textus javára döntöttek így: „A lekiót nem tartom szükségesnek. Az „alap”-igéhez ki-ki annyi verset olvas fel és onnan, amennyit az Ige jobb megértéséhez szükségesnek tart.”³⁰¹ Az egyik debreceni lelkész konkrét gyakorlati utasítást is adott arra az esetre, hogy ha a textus kontextusát is fel szeretné olvasni valaki úgy, hogy mindeközben nincs lekió az istentiszteleten: „az esetlegesen hosszabb igeszakasz felolvasása után emelje ki a liturgus az igehirdetés súlyponti igeverst.”³⁰² A szamosbecsi lelkész nemleges válasza mellett felhívta a figyelmet arra a rossz textusfelvételi gyakorlatra, hogy csak 1-2 kiragadott igeverset vesznek fel a lelképásztorok, és jó volna hosszabb textusok alapján prédikálni.”³⁰³ Más valaki pedig mélyebben látta ennek a problémának a gyökerét: „Nem szükséges [a lekió]. Annál is inkább, mert a gyakorlatban teljesen elavultak az elvi homiletikai szabályok és a tapasztalat azt mutatja, hogy nagyon sokszor egyenrangú alap az igehirdetésben a lekió a textussal.”³⁰⁴

A nemleges választ adók közül viszont voltak olyanok is, akik nem a textus javára mondtak le gondolatban a lekióról, hanem az istentisztelet első felének egyéb lehetséges kötött elemeit szerették volna inkább ott látni. Volt olyan, aki szerint ott lenne a helye az Apostoli hitvallásnak,³⁰⁵ más pedig a bűnvallást és az abszolúciót,³⁰⁶ vagy éppen a Tízparancsolatot tenné a lekió helyére.³⁰⁷ A nagydobosi viszont lelkész ezek variálásban gondolkodott: „A Tízparancsolat felolvasása és az Ige alapján meghirdetett abszolúció lehetővé teszi a lekió elhagyását abban az esetben, ha a textust a hozzátartozó összefüggő bibliai szakasszal együtt olvassák fel.”³⁰⁸

³⁰¹ MREZSL 4.i. fond, 1968, Hajdúvidéki Egyházmegye, Balmazújváros

³⁰² MREZSL 4.i. fond, 1968, Debreceni Egyházmegye, Mester utca

³⁰³ MREZSL 4.i. fond, 1968, Szatmári Egyházmegye, Szamosbecs

³⁰⁴ MREZSL 4.i. fond, 1968, Nyírségi Egyházmegye, Hodász

³⁰⁵ MREZSL 4.i. fond, 1968, Hajdúvidéki Egyházmegye, Földes

³⁰⁶ MREZSL 4.i. fond, 1968, Szatmári Egyházmegye, Szamosangyalos

³⁰⁷ MREZSL 4.i. fond, 1968, Szatmári Egyházmegye, Szamosújlak

³⁰⁸ MREZSL 4.i. fond, 1968, Nyírségi Egyházmegye, Nagydobos

Az 1968-as liturgiai felmérés lekciónal kapcsolatos válaszainak sokfélesége pontosan visszatükrözi azt az állapotot, amit az előző fejezetben kifejtett lekciónal bevezetése körüli pontatlanságok, hiányosságok és a szakirodalmak megállapításainak következetlensége okozott. Sokféle megközelítésből gondolták tehát úgy a lelkészek közül néhányan, hogy nincs szükség az önálló lekciónal, mégis ez a sokféle válasz három nagy kategóriába sorolható. Az egyik szerint a reformátori hagyomány alapján nincs rá szükség – számszerűleg ők voltak a legkevesebben. A másik két érvelési mód némiképp összetartozik, hiszen az ő meglátásuk szerint egy másik istentiszteleti alkotóelem teszi feleslegessé a lekciónal. Azok a válaszok, melyek szerint elegendő a textust felolvasni a maga helyén, jól mutatják azt, hogy a lekciónal 1931-es bevezetése a prédikációnal szempontból (is) valamelyest váratlanul érthette a lelkészeket, és mivel a lekciónal, textus, prédikációnal kapcsolatának elvi rendezésére nem került komolyabban sor, így bőven maradt tanácsstalanság e tekintetben: a szabad lekciónalválasztás plusz „terhe” látszik a válaszok egy részén. Azok a válaszok, melyek viszont a lekciónal egy másik kötött liturgiai alkotóelemre cserélnék ki, arra a hiányosságra mutatnak rá, mely részben a szóban forgó liturgiai revízió egyik fő célkitűzése is volt, hogy az istentisztelet első részének kötött elemeit rendezni kell. Igeolvasás, bűnvallás, hitvallás és feloldozás nem egymást kizáró, hanem építhető egymással dinamikus és megbonthatatlan egységben lévő alkotórészek.

A lekciónal szükségesnek tartók döntő többsége, ahogy már szó volt róla, a „textuskiegészítés” lehetőség mellett döntött. Néhányan egy-két gondolatot hozzáfűztek, és megemlítették, hogy ilyen esetben megvilágíthatja a textust, illusztrálhatja a prédikációnal, illetve gyakorlati szempontból lehet a két Szövetségből felváltva választani textust és lekciónal.

Az igazán érdekes válaszok azok voltak, melyek a lekciónal a bibliaismeret gyarapítójaként kezelték. „A lekciónal okvetlenül szükséges. Hozzá tartozik az alapigéhez. Többek között kettőért fontos: *a)* a gyülekezet legalább itt olvasson Bibliát, *b)* az igehirdetőt megőrzi az igétől való elkalandozástól az igehirdetésre való készülésben.”³⁰⁹

„A lekciónal feltétlen szükségesnek tartom, mert lassan ez a fő, ha nem egyetlen forrása gyülekezeti tagjaink igeismeretének. Én sokszor a textuskiegészítő lekciónal szoktam használni. De az előbb említett okból nagyon hasznos lenne jól átgondolva, a teljes Szentírást átölelő, az egész egyházi évre, esetleg több évre szóló lekciónaltervezetet készíteni.”³¹⁰

³⁰⁹ MREZSL 4.i. fond, 1968, Zempléni Egyházmegye, Bodrogkeresztúr

³¹⁰ MREZSL 4.i. fond, 1968, Zempléni Egyházmegye, Alsódobsza-Bárdos

Az egyik válaszadó a hallgatóságra tekintettel írta: „Arra kell számolnunk, hogy fáradt, otthon kevés Igét olvasó emberekkel is van dolgunk, akiknek egyszerűen az igeismerete is megkívánja, hogy ne csak egy-két verset halljanak elhangzani az istentiszteleten, hanem nagyobb összefüggő részeket.”³¹¹ Más pedig azt írta, hogy a gyülekezeti tagok a lekiótól majd „kedvet kapnak az otthoni olvasásra”.³¹²

Sajnos azonban a válaszok között csak elvétve találni olyat, mely a lekió önállóságára hívja fel a figyelmet mindenféle textushoz, prédikációhoz vagy egyéb gyülekezeti szemponthoz igazodás nélkül. Egyik szép példa erre a szadai lelkipásztor tömör, mégis lényegre tapintó válasza: „... föltétlenül hagyjuk meg. Hiszen egész istentiszteletünk az Igéért van.”³¹³

Összegzésképpen megállapítható, hogy az 1968-as liturgiai felmérés egy máig egyedülálló kezdeményezés volt a Magyarországi Református Egyházban, melynek létjogosultságát nem lehet több mint ötven év távlatából sem megkérdőjelezni. Azonban a már említett hibák, hiányosságok, a rosszul és rosszkor feltett kérdések nyomot hagytak a válaszokban, nem egyszer befolyásolták azok minőségét. Túl sok a sematikus, nagy valószínűség szerint átgondolatlan válasznymtatvány, és ez a megállapítás talán éppen a lekióval kapcsolatos negyedik kérdésnél a leginkább szembeűnő. Viszont ami még ennél is elkésérűtőbb, hogy semmi nyoma nincs annak sem a levéltárban, sem pedig az egyházi lapokban, folyóiratokban, hogy bárki is kiértékelte volna alapos odafigyeléssel a válaszokat. A Liturgiai Bizottság ott folytatta 1968-ban a munkáját, ahol abba hagyta a már említett 1967-es szaktanfolyamon, és nincs arra utaló jel, hogy az időközben beküldött lelkipásztori válaszok beépültek volna a további előkészítő munkálatokba. Pedig, ha csak a lekió körűli kérdésekre tekintünk, lett volna mit olvasni és feldolgozni, hiszen láthattuk, hogy érdekes felvetések, értékes gondolatok is bőven akadtak a válaszok között. Sőt, egészen biztosan a kevésbé érdekes válaszok is szolgálhattak volna valami tanulással. Talán ez a mulasztásból adódó hiányosság is közrejátszott abban, hogy a lekióolvasás istentiszteleti helye és szerepe a munkálatok „megkoronázásával”, az 1985-ös Istentiszteleti Rendtartással sem vált rendezettebbé. Az 1968-ban felvetett lelkészi észrevételek jelentős része még ma is aktualitással bír, vita tárgyát képezheti és megoldásra vár.

³¹¹ MREZSL 4.i. fond, 1968, Nagykunsági Egyházmegye, Tiszafüred

³¹² MREZSL 4.i. fond, 1968, Nyírségi Egyházmegye, Besenyőd

³¹³ MREZSL 4.i. fond, 1968, Északpesti Egyházmegye, Szada

LEKCIÓ ÉS TEXTUS KAPCSOLATA AZ ISTENTISZTELETTEL ÉS AZ EGYHÁZI ÉVVEL

Ahogy az előző fejezetekben kifejtettem, a prédikáció alapigéje, textusa és az istentisztelet első részének önálló bibliaolvasása, leckióolvasása elválaszthatatlan egymástól. A leckió és a textus szoros kapcsolatban áll egymással. Nem véletlen, hogy még az 1968-as liturgiai felmérésben is az egyik lehetséges válasz az volt, hogy a leckió „textuskiegészítés” is lehet. Még akkor is, ha ez a fogalom nem teljesen tisztázható és értelmezhető, jelzi számunkra, hogy az istentisztelet bibliai olvasmányai összetartoznak. Textusválasztásunk nagyon sok esetben meghatározza a leckióválasztásunkat. Mielőtt azonban ennek a kérdéskörnek a gyakorlati vetületeit megvizsgálánk, fontos tisztázni, hogy mit írnak a szakirodalmak a prédikáció és Szentírás, illetve a prédikáció és istentisztelet kapcsolatáról, hiszen maga a leckió, textus, prédikáció hármasa elválaszthatatlan az istentisztelettől.

A PRÉDIKÁCIÓ ÉS A SZENTÍRÁS KAPCSOLATA: A TEXTUSPRÉDIKÁCIÓ

Pap Ferenc rámutat arra, hogy a II. Helvét Hitvallás a *praedicatio verbi Dei est verbum Dei*³¹⁴ tantétel az ige kihirdetése kapcsán „következtesen az »annuntio« (tudtul/hírül ad/hirdet/jelent) szót alkalmazza, ami értelemszerűen annak nyilvános felolvasását is magába foglalja”.³¹⁵ Tehát az írott és a hirdetett ige szervesen összekapcsolódik egymással, és az ige hirdetés alatt nem csupán a szószéki prédikációt érthetjük. Barth megfogalmazása szerint „prédikációnk anyagát kizárólag az Ó- és Újszövetségben kell keresnünk; csak ebből az anyagból kell a gyülekezetnek hirdetnünk, mert az, mint Jézus Krisztus gyülekezete, egyesegyedül a Szentírásnak erre a táplálékára vár és semmi másra”.³¹⁶

A *praedicatio verbi Dei est verbum Dei* homiletikai megközelítését Steinbach József Barth kettős definíciójára alapozza, mely szerint az ige hirdetés egyrészt Isten Igéje, másrészt az egyházra bízott kísérlet, hogy az Igét a ma embere

³¹⁴ Bullinger Henrik (ford. Buzogány Dezső): *A Második Helvét Hitvallás*, Kálvin, Budapest, 2017, 18.

³¹⁵ Pap Ferenc: *Istentiszteleti bibliaolvasási hagyományok*, 25.

³¹⁶ Karl Barth: *Homiletika. „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 12.*, 2021, 64.

számára hirdesse.³¹⁷ Steinbach tanulmányában számol az emberi faktorial, felvéte a kérdést, hogy mit tehetünk igehirdetőként azért, hogy az igehirdetés valóban Isten Igéje legyen. A válasz itt is kettős, hiszen véleménye szerint annyit tehetünk emberileg az igehirdetés csodájáért, hogy szeretjük az Isten Igéjét és szeretjük az embereket.³¹⁸

Kodácsy Tamás monográfiájában némileg árnyalja ezt a kérdéskört, amikor a *praedicatio verbi Dei est verbum Dei* tétel kapcsán Bullingerre hivatkozva állítja, hogy „nem minden szószéki beszéd Isten Igéje, csak az, amely Isten Igéjét hirdeti. Nem arról van szó, hogy a prédikáció Isten Igéje, hanem csak az Isten Igéjéről szóló prédikáció Isten Igéje.”³¹⁹

Zsengellér József a Jer 23,28.30–32 jeremiási prófécia alapján definiálja a *praedicatio verbi Dei est verbum Dei* tétel gyakorlati megvalósulását. „Ez alapján a biblikus igehirdetés az Istentől elnyert üzenet hűséges továbbadása.”³²⁰

Tóth Endre definíciója szerint „[a] prédikáció mindenekelőtt igehirdetés. Isten beszédének a mai ember számára, a mai nyelven, mai fogalmaknak megfelelően való tolmácsolása. Minden prédikáció igehirdetés. Ha nem az volna, nem prédikáció. Lehet sok mindennek az előadása nagyon érdekes, nagyon tanulságos, nagyon felemelő és buzdító – de prédikáció csak akkor lesz – ha az Ige hirdetése az!”³²¹

A keresztyén prédikáció története során mindig is zsákutcának bizonyult a textus nélküli prédikálás gyakorlata, azt néhány példától eltekintve nem gyakorolták, széles körben sosem terjedt el.³²² Természetesen maga a textus felvétele és megléte semmiképpen sem jelenti azt, hogy minden formálisan textussal rendelkező prédikáció biblikus is egyben. Most is aktuális lehet Nagy Istvánnak részben az elterjedt gyakorlatot, kórképet szem előtt tartó, részben pedig önkritikus, önvizsgálatra hívó megállapítása: „Ha a Bibliában találjuk Isten Igéjét, miért nem elegendő a Biblia pusztá felolvasása, miért van szükség a prédikációra, s vele együtt a Biblia magyarázatára? Sok gyenge prédikációt készítve és

³¹⁷ Steinbach József: Isten igéjének hirdetése Isten beszéde, in Szűcs Ferenc (szerk.): *Egyetemes és református, A Második Helvét Hitvallás mai üzenetei*, Budapest, Kálvin, 2017, 221.

³¹⁸ Uo., 223–224.

³¹⁹ Kodácsy Tamás: *A homiletikai aptum*, Budapest, L'Harmattan, 2019, 63. Megjegyzésre érdemes, hogy művében a *praedicatio verbi Dei est verbum Dei* tétel tizenhat féle értelmezési lehetőségét határozza meg. Vö. uo., 64–72.

³²⁰ Zsengellér: *Mitől biblikus egy prédikáció?*, 83–84.

³²¹ Tóth Endre: *A református prédikáció*, Budapest, 1935, 5.

³²² Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete (Homiletika)*, Pápa, 1935, 335. Továbbá Fekete: *A textusválasztás szükségessége*, 151; Vö. Pásztor: *Krisztus hirdetése a Magyarországi Református Egyházban. Homiletika*, 21.

mondva, bátran feltehetjük ezt a kérdést. Néha bizony úgy tűnik, hasznosabb lenne csak a Bibliának megszólalni.”³²³

Simkó Vilmos *Gyakorlati hittanában*³²⁴ négy pontban foglalja össze, hogy miért van szükség az alapigére: 1. a Szentírás a legtisztább forrása azoknak a dolgoknak, melyek a valláshoz tartoznak, és ennél fogva a prédikáció témái lehetnek; 2. a beszédet keresztyén alakba önti, mivel az alapige a hallgatóság nagyobb része számára ismert; 3. az alapige gyarapítja a bibliaismeretet; 4. intés a lelkész számára, hogy csak szent dolgokat válasszon a beszéd tárgyának.³²⁵

Czeglédy Sándor rámutat arra, hogy a textusprédikálás elsősorban a reformáció öröksége és a protestáns egyházak gyakorlata, szemben a római katolikus homiletikák ide vonatkozó megállapításaival, hiszen azok Czeglédy szerint nem adnak egyértelmű utasításokat az írásszerűséggel kapcsolatban. Pedig – ahogyan fogalmaz – „nincs tehát más út Jézus Krisztus személyéhez, csak a Szentíráson keresztül”.³²⁶ Czeglédy megállapítása a katolikus homiletikákról eléggé sematikus, leegyszerűsítő. Fontos megemlíteni Mihályfi Ákos római katolikus gyakorlati teológus nagyhatású munkáját (*Az igehirdetés – egyetemi előadások a lelképásztorkodástan köréből*), melyben ugyan a prédikáció (nálá főként *szentbeszéd*) nem egyetlen forrásaként hivatkozik a Szentírásra³²⁷, de a Szentírás fontosságát a prédikáció szempontjából mégsem hanyagolja el: „... napjainkban a prédikáció legnagyobb gyengéje a Szentírás elhanyagolása. Ezért nincsenek nagy szónokaink.”³²⁸

Fekete Károly a textus és a prédikáció kapcsolatának praktikus vetületeit is megfogalmazza tanulmányában. Szerinte a textus 1. Segít hűnek lenni az Íráshoz; 2. A textus prédikálása megvéd az általános vallásos beszédektől, 3. Legitimálja az igehirdető szolgálatát; 4. Változatosságra ösztönöz; 5. A textus nem mottó;

³²³ Nagy István: *Homiletika. „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 5.*, Kontaktprint Nyomda, 2019, 52.

³²⁴ A szerzővel és a művel részletesen foglalkozik Szetey Szabolcs: Simkó Vilmos és *Gyakorlati hittana*, in Juhász György – Horváth Kinga – Árki Zuzana – Keserű József – Lévai Attila – Šeben Zoltán (szerk.): *Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho – 2015 „Inovácia a kreativita vo vzdelávaní a vede”. Sekcie teologických a humanitných vied. A komáromi Selye János Egyetem 2015-ös „Inováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban” Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete. Teológiai- és Humántudományi szekciók*, Komárno, 2015, 218–238.

³²⁵ Simkó Vilmos: *Gyakorlati hittan*, Pozsony, 1848, 32.

³²⁶ Czeglédy: *A homiletika vázlata*, 88.

³²⁷ A szentbeszéd forrásai között említi még külön alfejezetekben, bekezdésekben: A litiurgikus könyvek; Az egyház (a pápák és zsinatok) határozatai; A szentatyák; A tudományos theológia; A hitbuzgalmi irodalom; Jeles egyházi szónokok művei. Természetesen nem valamiféle alapigeként tekint ezekre, de fontos megemlíteni, hogy a Szentírással egy lapon említi mindezeket. Mihályfi Ákos: *Az igehirdetés – egyetemi előadások a lelképásztorkodástan köréből*, Budapest, Szent István Társulat, 1927, 84–110.

³²⁸ Uo., 85.

6. A textus kapcsolópont a gyülekezet és az ige között.³²⁹ A két textus felvétele nem elterjedt mód, a szakirodalom nem sokat foglalkozik a kérdéssel, inkább elvből elutasítják, mint például Kovács Albert, aki *Homiletikájában* megjegyzi, hogy a prédikációnak rendszerint egy textusa szokott lenni, azonban ismeri a gyakorlatot, mely szerint „kiváló prédikátorok is vesznek néha kettőt is: kivételes esetben mi sem ellenezzük e szokást feltétlenül; de előnyösnek nem tartjuk.”³³⁰

Hafenscher Károly cikkében felveti a textus nélküli prédikáció, prédikálás kérdését, rámutatva arra, hogy a nemzetközi evangélikus gyakorlatban létezik olyan prédikáció, amely előtt nem olvasnak fel bibliai szakaszt. Három példát említ, melyeket különböző mértékben textus nélküli prédikációs műfajnak is tarthatjuk, ilyen a kátémagyarázatos prédikáció, a főleg német területen népszerű énekprédikáció és a témaprédikáció. Ez utóbbi esetében a lelkész ugyan felolvassa a bibliai szakaszt, de az alapján egy témáról prédikál. „Lehet-e bibliai alapige nélkül prédikálni?” – teszi fel a kérdést ismét a szerző. A válasza: „Igen, lehet, ha a prédikáció valóban Isten ígéjének meghirdetése, az élő Ige – Krisztus – megszólaltatása. Az evangélikus ige hirdetés lényege és alapkritériuma ez: Krisztust prédikálni. Ha egy-egy téma, kátéanyag vagy ének erre ad lehetőséget, akkor az valóban ige hirdetés.”³³¹

David Plüss a hagyományos definícióra utal, amikor azt írja, hogy a protestáns istentisztelet prédikációja az evangélium élő hangja, *viva vox evangelii*. A prédikáció a bibliai ígén alapul, azonban szerinte alkalmanként kiindulhat a katekizmusból, egy-egy énekversből, témából, azonban fontos szerinte, hogy minden ilyen esetben valahol kapcsolódjon az evangéliumhoz.³³²

A homiletikai irodalom tehát néhány rendkívüli kivételtől és gyakorlattól eltekintve a prédikáció és a textus elválaszthatatlan kapcsolata mellett érvel. Érdekes, hogy bár sok homiletika és homiléta számításba veszi azt a lehetőséget, hogy a textus formális értelemben nem jelentheti automatikusan a textusszerűséget, a legbátrabb következtetés és megállapítás mégis Ravasz Lászlóé. Szerinte ugyanis vannak olyan helyzetek (pl. missziói prédikáció, apologetikus előadás), ahol nem alapkövetelmény a textus felvétele, és mégis ige hirdetés hangzik el. Szerinte ezek a kivételek is mutatják, hogy a textusra elsősorban nem tartalmi szempontból van szükség a prédikáció vonatkozásában, hanem liturgiai szempontból. Az istentiszteleti keretek között a textus kifejezésre juttatja, hogy az ige hirdető nem a saját maga, hanem Isten bölcsességét hirdeti. Ennélfogva a

³²⁹ Fekete: *A textusválasztás szükségessége*, 153–154.

³³⁰ Kovács Albert: *Homiletika vagy Egyházi ékesszólástan*, Budapest, Hornyánszky V. Cs. és Kir. Udv. Könyvnyomdája, 1904, 79.

³³¹ Hafenscher Károly: Textus vagy téma?, *Evangélikus Élet*, 72. évf., 2007/43, 2.

³³² Plüss: *Predigtgottesdienst*, 215.

textus Ravasz szerint nem általános értelemben a biblicitás garanciája, hanem az igehirdetés történelmi kijelentésén alapuló voltát „manifesztálja” a liturgiában.³³³ Emellett iránymutató és mindig aktualitással bír Szűcs Ferenc megállapítása: „A textus nem felületi kivágás a Szentírás szövegéből, szövetéből, amelynek legfeljebb történeti és szövegkörnyezeti kontextusára kell figyelünk, hanem a Szentírás Krisztus-középpontjáig leérő szelete. Ezáltal kerülhetjük csak el, hogy egy részizgazságot emeljünk az üzenet rangjára.”³³⁴

PRÉDIKÁCIÓ ÉS AZ ISTENTISZTELET KAPCSOLATA (IGE, IGEHIRDETÉS, PRÉDIKÁCIÓ)

Hafenscher Károly homiletikai monográfiájában így vezeti fel az igehirdetés és liturgia kapcsolatát: „Az igehirdetés nem a levegőben lóg. A liturgián belül hangzik el. Az igehirdetés része a liturgiának, és a liturgia maga is igehirdetés.”³³⁵ A prédikáció az istentisztelet fontos, kiemelt része, azonban „csak egy” része. Bátran kijelenthető, hogy mind történeti, mind elvi, mind pedig gyakorlati szempontok alapján is tarthatatlan Boross Géza megállapítása, mely szerint „prédikáció nélkül nincs istentisztelet”, vagy ahogyan később megállapítást tesz prédikáció és istentisztelet kapcsolatáról: „Az istentiszteleti rend többi elemei ne burjánozzanak el a prédikáció rovására”.³³⁶ Ezek a gondolatok nem egyedül csupán Boross Géza meglátásait tükrözik,³³⁷ hanem talán több évtizedes, évszázados magyar református (protestáns) önértelmezés zsákcújaként, zárványként állhatnak előttünk, ahogyan minden további magyarázat és cízellálás nélkül egyszerűen csak az Ige egyházaként definiáljuk magunkat – többnyire saját magunk számára –, miközben nem biztos, hogy minden esetben és következetesen meghúzzuk-e az éles határt az Ige és igehirdetés között, valamint a vékonyabb határvonalat az igehirdetés és a prédikáció között.

A prédikációra és igehirdetésre a legtöbb esetben szinonimaként tekintünk, pedig teológiailag az igehirdetés egy gazdagabb, tágabb valóság, ami a prédikációnál jóval több keresztyén kultuszi elemet és életjelenséget foglalhat magába.

³³³ Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete (Homiletika)*, Pápa, 1915, 334–336.

³³⁴ Szűcs Ferenc: A prédikáció textszerűségének szükségessége, in Fekete Károly – Hanula Gergely (szerk.): *Gondolkodó és cselekvő hit. Tanulmányok a 100 éve született Török István professzor emlékére*, DRHE, Debrecen, 2004, 193–194.

³³⁵ Hafenscher Károly: *Beszélő Isten*, Budapest, Luther, 2022, 185.

³³⁶ Boross Géza: *Homiletika. „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 1. kötet*, 2015, 41.

³³⁷ Nagy István például nagyon hasonlóan ír a kérdésről: „Tökéletesen igaz, hogy a prédikáció nélküli istentisztelet nem istentisztelet bármilyen szép legyen is a liturgia. Ezért állította a reformáció az istentisztelet középpontjába a prédikációt. Nagy: *Homiletika*, 82.

Pásztor János például az igehirdetés alatt érti a Krisztus nevében végzett jócselekedeteket (tulajdonképpen a diakóniát), valamint a látható igék „hirdetését”, a sákramentumok kiszolgáltatását is. Ezzel szemben a prédikációnak egy jól körülhatárolt jelentését adja és fogalmazza meg: „a prédikáció a lelkésznek azon tevékenységét jelenti, amellyel a Szentírás egy bizonyos igéjét magyarázza és hirdeti”.³³⁸

Ige, igehirdetés, prédikáció: láthatjuk, hogy nem csupán nyelvi, hanem elsősorban teológiai gyökerű kérdés, hogy e három közül adott esetben melyiket használjuk, mondjuk, vagy egyáltalán mit értünk a fogalmak alatt. Ezt az összetett kérdést teszi fel Hafenschel Károly is:

Mi is az igehirdetés, mi a „tisza” ige, létezik-e egyáltalán ilyen? Ez a kérdés állandóan előkerül. A válaszok eltérnek: *a)* Egyes vélemények szerint a tiszta ige az, amit a Szentírásból felolvasunk, a hozzáfűzött szó, a prédikáció már csak kiegészítés, szükséges információ, emberi magyarázat (gondolatébresztés). Így elképzelhető az istentisztelet igehirdetés nélkül, de elképzelhetetlen igeolvasás nélkül. *b)* Mások azt az álláspontot képviselik, hogy az írott ige csupán holt betű, s a Szentlélek az olvasásban, a felolvasásba és az élő szóban megeleveníti azt. Ezért az istentiszteleten egyaránt szükség van felolvasásra és az ige élő szóban való meghirdetésére. *c)* Ismét mások az iménti jellemzőt csupán az igehirdetésre szűkítik le: kizárólag a Szentlélek sugallta és megszentelte élő szó [...] az ige. Ezért nem lehet istentisztelet élő ige, azaz igehirdetés nélkül.³³⁹

Gönczy Lajos az 1929-es erdélyi agenda előtanulmányában szintén foglalkozik ezzel a kérdéssel:

[...] a kultusz középpontja az Ige, Istennek kijelentett és a Jézus Krisztusban testet öltött akarata áll és a mi egész istentiszteletünk arra való, hogy minket az Ige elfogadására, az Ige előtti engedelmes meghajlásra képessé és méltóvá tegyen. Az Igének uralma jellemzi a mi kultuszunkat. [...] Az Ige számunkra a Szentírásban van adva. Ez azt jelenti, hogy a Biblia az a norma, amely a mi kultuszunkat nemcsak tartalmilag, hanem formailag is meghatározza, tehát istentiszteletünknek úgy egészében, mint részleteiben a legszorosabb összhangban kell lennie az Írással. [...] A mi hitünk szerint Isten önmagát teljesen és egészen az Igében adja. Ezért foglalja el a mi istentiszteletünk középpontját az Ige.³⁴⁰

³³⁸ Pásztor János: *Krisztus hirdetése a Magyarországi református Egyházban*, Debrecen, 1986, 5.

³³⁹ Hafenschel: *Liturgia*, 116.

³⁴⁰ Makkai Sándor (szerk.): *A mi istentiszteletünk*, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., 1929, 11–12.

Az istentisztelet középpontjában tehát nem a prédikáció vagy igehirdetés, hanem az Ige áll, annak változatos megjelenéseivel is formáival, ahogyan Fekete Károly tanulmányában végig vezeti, hogy „az apostoli köszöntés, előfohász, feloldozás, az igeolvasást felvezető és bezáró szavak, a feloldozás, az adakozásra felhívás és az elbocsátó áldás mind-mind bibliai idézetek, amelyeknek pontosan, szöveghűen kell hangzaniuk és kiválasztásuknál az istentisztelet egységét kell szem előtt tartani.” Külön említi a református istentisztelet csekély számú kötött bibliai olvasmányát, az Úrtól tanult imádságot (Mt 6,9–13), illetve az úrvacsora (1Kor 11,23–26) és a keresztség (Mt 28,18–20) szereztetési igéit, valamint a változó elemek közül a lekiót.³⁴¹

Az istentisztelet és az Ige, igehirdetés kapcsán a már részben említett református önértelmezéseket, címkéket tágabb összefüggésben láttatja és ezáltal önkéntelenül is relativizálja tanulmányában Pap Ferenc, rámutatva, hogy az „ige egyháza”, a „prédikáló egyház” és az „igeszerűség” sok esetben olyan eszményképek és ideák, melyek nem feltétlenül állják meg a helyüket ökumenikus távlatokban, és amelyek ahhoz vezetnek, vagy éppen abból fakadnak, hogy az istentiszteletet gyakran a szószéki igehirdetéssel azonosítjuk.³⁴²

Természetesen nem kívánom a prédikáció fontosságát és központi szerepét elvitatni, csupán a hangsúlyok eltolódásának jelenségére és következményeire szeretném felhívni a figyelmet. Az istentiszteletre való készülés során szem előtt tarthatjuk a prédikáció központi jellegét és karakterét, valamint azt is, hogy a prédikáció mellett a többi istentiszteleti alkotóelem ne veszítsen fontosságából és létjogosultságából. Egy mélyen gyökerező félelem az, hogy a liturgia, az istentisztelet többi alkotóelemének gazdagsága és gazdagítása a prédikáció rovására történik, mintha a prédikáció és az istentisztelet egésze valami paradox módon ellentétben állna egymással. Mindez azonban csak elméletben lehet igaz, hiszen a homiletikai irodalom nagyrészt a prédikációra és az istentisztelet egészére való készülést egyaránt fontosnak tartja és hangsúlyozza.

Természetesen az istentisztelet és a prédikáció kapcsolatának gyengülése, a kettő egyensúlyának ilyen jellegű eltolódása nem csak református sajátosság. Jörg Neijenhuis fogalmazza meg, hogy vannak evangélikusok, akik a prédikációt fontosabbnak tartják, mint a liturgiát, és a liturgiát csak a prédikáció keretként értelmezik. Vagy példaként említi, hogy a római katolikusok közül sokan pedig a prédikációt tekintik az Eucharisztia tényleges ünneplésének előzeteseként, bevezetéseként.³⁴³

³⁴¹ Fekete Károly: Az ige helye a református istentiszteletben, *Praeconia*, XVI. évf., 2021/27, 59.

³⁴² Pap Ferenc: Liturgikus teológia és hangsúlyainak hiánya a református egyházban, *Magyar Egyházzene*, XX. évf., 2012/2013/4, 355–356.

³⁴³ Neijenhuis: *Liturgik*, 2020, 118.

„A prédikáció tartalma, nem csupán a textusa a vezérlő elv. Először tehát a prédikációnak kell elkészülnie, s ennek függvényében lehet a liturgia egyes részeire tekinteni.”³⁴⁴ „Másfelől azonban ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy az istentisztelet egységét elsősorban a prédikációnak kell megszabnia.”³⁴⁵ A két egybe-vágó tanács és direktíva egyértelműen a prédikáció elsőbbségét hangsúlyozza az istentiszteletre való készülés során.

Azonban ez az a pont, ahol a magyar református homiletikai irodalom, ami meghatározza az akadémiai oktatást, a lelkészképzést és ezáltal a gyülekezeti, istentiszteleti életet és gyakorlatot egyaránt, nagy ellentmondásba kerül önmagával. Hiszen egészen biztosan senki sincs, aki elvitatná a prédikáció textushoz kötöttségét, és azt, hogy a textusszerűség vagy írásszerűség elve mentén a prédikáció homiletikai anyaga csak és kizárólag a textusból és semmi másból nem származhat. Sőt, még a témapredikáció is (már amennyiben létezhet ilyen) úgy készül, hogy a témához választunk textust, majd pedig a textust fejtjük ki (tehát a témapredikáció is lényegét tekintve textuspredikáció).³⁴⁶

Természetesen a prédikáció nem helyettesíthető, nem váltható ki a bibliaolvasással. Az Ige, az alapige (textus), az istentisztelet és prédikáció kapcsolatáról korábban leírtak alapján nem értelmezhető, hogy az istentisztelet egészét egyedül a prédikáció határozza meg, mivel a prédikáció a textustól függ. Az istentiszteletet és az istentiszteletre való felkészülést tehát az Ige határozza meg.

Grözinger a prédikáció és istentisztelet kapcsolatának leírásakor abból az alapvetésből indul ki, hogy a prédikációt nem lehet elkülöníteni a liturgikus esemény többi részétől, ezek kölcsönhatásban vannak egymással és hatnak a gyülekezetre is, éppen ezért a szolgálatra készülve nemcsak egy prédikációt kell megtervezni, hanem az egész szolgálatot. Az újabb homiletikában ezt a felismerést *performativ turn* (nyersfordításban: *performatikus fordulat*) néven ismerik, magát a készülési folyamatot több gyakorlati teológus a színház világából vett szakkifejezéssel *inszenierung*nak, azaz „színre vitelnek” hívja.³⁴⁷ David Plüss ezt a paradigmaváltást összekapcsolja a lutheri teológia igehirdetésről szóló *viva vox evangelii* tételével. A prédikáció mindig több mint a vázlat, a leírt szöveg, mely csak a fizikai előadás (performance) által válik az evangélium élő hangjává.³⁴⁸

³⁴⁴ Nagy István: *Homiletika*, Budapest, 2006, 83.

³⁴⁵ Czeglédy: *A homiletika vázlata*, 101.

³⁴⁶ Boross Géza: *Homiletika*, 65.

³⁴⁷ Albrecht Grözinger: *Homiletik*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2008, 287.

³⁴⁸ David Plüss: *Texte inszenieren*, in Lars Charbonnier – Konrad Merzyn – Peter Meyer (Hrsg.), *Homiletik – Aktuelle Konzepte und ihre Umsetzung*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2012, 119.

A TEXTUS- ÉS LEKCIÓVÁLASZTÁS MÓDJAI

Albrecht Merkel rámutat arra, hogy a reformátori hagyományban, a protestáns istentisztelet kontextusában mennyire fontos kérdés a textus kiválasztása. A reformáció ugyanis, Merkel érvelése szerint, éppen azért, hogy az istentisztelet középpontjává a prédikációt, az igehirdetést tette, a textusválasztás kérdése azért is nagyon fontos, mert a liturgikus esemény csúcspontjáról van szó.³⁴⁹

Lectio continua

A *lectio continua* az egyik legrégebbi textusválasztási mód. A bibliai könyvek folyamatos, folytatólagos olvasásának Fekete Károly szerint pozitívumai között említhető, hogy a gyülekezet alaposan megismerhet egy-egy bibliai könyvet, valamint az adott igeszakasznak a kontextusa is folyamatosan szem előtt marad, az arra igényes gyülekezeti tagok akár előre „készülhetnek” a prédikációra. A *lectio continua* gyakorlata közben a teljes Szentírás előtérbe kerül, nem csak néhány újszövetségi szakasz, sőt, a *lectio continua* az Ószövetség és az Újszövetség egyenértékűségét is hangsúlyozza, ennél fogva nem a lelkipásztor személyes kompetenciái, preferenciái és még csak nem is egy előre meghatározott rend alapján hangoznak el a prédikációk. A *lectio continua* jobban, alaposabban gyarapítja a bibliaismeretet, megkíméli az igehirdetőt a textusválasztás nehézségétől, vagy akár az elhamarkodott, kapkodó választástól. Valamint a *lectio continua* folytatólagosságának, sorozat jellegének is vonzó hatása lehet.³⁵⁰ Bohren, aki maga élesen bírálta a perikópák alapján történő prédikálást, egyértelműen a *lectio continua* előnyeit fogalmazta meg. Szerinte a lelkipásztori tudományos munka számára is pozitív hatással bír, ha a lelkipásztor az egy adott bibliai könyvhöz összegyűjti a könyvtárból a szükséges kommentárokat és egyéb szakirodalmat, és a hétről hétre való készülés egyben tudományos kutatómunkává is válik. Ezt a módszert különösen is ajánlja azoknak a gyülekezeteknek, ahol több lelkipásztor szolgál, hiszen így a nehezebb könyvekre akár együtt tudnak készülni, a sorozatot be tudják osztani, ennél fogva a gyülekezet számára sem válik unalmassá a *lectio continua* sorozata.³⁵¹ A *lectio continua* lépésről lépésre,

³⁴⁹ Albrecht Merkel: Gottesdienst im Jahreskreis, in David Pülss – Katrin Kusmierz – Matthias Zeindler – Ralph Kunz (Hrsg.) *Gottesdienst in der reformierten Kirche – Einführung und Perspektiven*, Zürich, Theologischer Verlag, 2017, 278.

³⁵⁰ Fekete: *A textusválasztás szükségessége*, 158.

³⁵¹ Rudolf Bohren: *Az igehirdetés mint szenvedély. „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 9. kötet*, 2020, 122.

fokozatosan mutatja be, tárja fel a gyülekezet előtt az Isten nagy dolgait.³⁵² A *lectio continua*val az igehirdető megkönnyítheti a készülését, hiszen nem kell minden héten egy teljesen új textus teljesen új kontextusát megismerni, abba behelyezkedni.³⁵³

A *lectio continua* hátránya Fekete Károly szerint, hogy a prédikátor könnyebben a textus fogságába kerül, és így nehezebb figyelembe venni a gyülekezeti situációt, aktuális lelki szükségleteket. A *lectio continua* komoly odaszánást igényel a gyülekezet részéről. Egyrészt állandó jelenléte az istentiszteleten, hiszen ha kimarad néhány alkalom, akkor nehezebb visszakapcsolódni a sorozatba. Valamint a *lectio continua* egy hosszabb bibliai könyv esetén monotonná, akár unalmassá válhat a gyülekezet számára, főleg, ha a lelkipásztor sem készül egy bizonyos pont után eleget; főleg, ha ismétlődnek a könyvön belül a teológiai témák.³⁵⁴

Az önkényes textusválasztás negatívumaival világítja meg a *lectio continua* pozitívumait Deeg és Plüss: a reformáció egyházai számára alapvető kérdés, hogy a Biblia mely részeit olvassák. A bibliai szakaszok közötti válogatásban éppen az a veszélyes, hogy így kimaradhatnak (akár tudatosan is) a kritikus, egyházkritikus szakaszok. A *lectio continua* elve ezt a lehetőséget szünteti meg. Természetesen a bibliai könyv kiválasztásában is van némi egyéni döntés, szabad választás.³⁵⁵

A *lectio continua*val szemben felhozható egyik komoly ellenérv az, hogy a jelenlegi gyülekezeti életünk, alkalmaink mennyisége és minősége nem teszi lehetővé azt, hogy egy bibliai könyvvel rendszeresen foglalkozzunk, a gyülekezet nagy része csak a vasárnapi istentiszteleten vesz részt, és így egy hosszabb bibliai könyv alapos és következetes végigprédikálása évekbe is telhet. Emellett természetesen a hallgatóságot az is megterhelheti, hogy csak vasárnap találkozunk az igével. A dolgozat történeti kutatásában már említettük, hogy a reformátorok (Kálvin és Luther) istentiszteleti élete sokkal gazdagabb volt a különböző istentiszteleti formák és műfajok, napszaki könyörgések által. Luther is prédikált a *lectio continua* elvét követve a hétköznapi istentiszteleteken, ahol akár sűrűbben lehetett prédikálni az adott bibliai könyvről, így például a zsoltármagyarázatait Luther a *lectio continua* elvét követve prédikálta a gyülekezetének.³⁵⁶

Alfred Ehrensperger a *lectio continua* gyakorlatának kritikájaként megfogalmazza, hogy szerinte olyan gyülekezetben, ahol több lelkész is szolgál és prédikál, zavar keletkezhet a konzekvensen vezetett *lectio continua*val kapcsolatban.

³⁵² Boross: *Homiletika. „Szólj!”*, 191.

³⁵³ Pásztor János: *Krisztus hirdetése a Magyarországi Református Egyházban*, Debrecen, 1986, 41–42.

³⁵⁴ Fekete: *A textusválasztás szükségessége*, 159.

³⁵⁵ Alexander Deeg – David Plüss: *Liturgik*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2021, 105.

³⁵⁶ Dietrich Bonhoeffer: *Homiletika. „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 2. kötet*, 2016, 94.

Megemlíti, hogy ez a gyakorlat Svájcban is elég ritka már, inkább a hétköznapi bibliaórákon van erre hely és lehetőség.³⁵⁷

Franz Christ a *lectio continua* gyakorlatának védelmében említi annak gazdag exegetikai és homiletikai lehetőségeit (a nyilvánvaló, történetileg megalapozott létjogosultságán kívül). A nagyobb szövegösszefüggések értelmezése gyülekezetpedagógiai szempontból is fontos és ésszerű gyakorlat. Egyrészt szerinte az adott könyv kontextusának mélyebb feltárásával lehetőség nyílik hosszabb, akár fejezetnyi hosszúságú textusokról prédikálni, mivel könnyebben észre lehet venni a fejezeteken átívelő teológiai vezérfonalakat.³⁵⁸ A bibliai könyveknek megvan a maguk tudatosan szerkesztett belső logikája, a *lectio continua* ezt is segíti kézzelfoghatóvá tenni (legalábbis azok számára, akik rendszeresen járnak templomba).³⁵⁹

Azok számára azonban, akik nem minden vasárnap vesznek részt istentiszteleten, a *lectio continua* hasonló válogatásnak tűnhet és hathat, mint a perikópa-rend.³⁶⁰ A *lectio continua* egyik változatának, a *lectio continua selectának* legnagyobb kritiáját fogalmazza meg Christoph Albrecht liturgikájában: a szelektálás szubjektív minden esetben. Ha a folyamatos olvasás során kihagyunk részeket, mi alapján hagyjuk ki őket? Ki határozhatja meg, hogy egy folyamatos bibliaolvasás és magyarázat során mi az, ami fontos, és mi az, ami nem lényeges?³⁶¹

Csiky Lajos elfogadhatatlannak tartja azt a református álláspontot, amikor a *lectio continua* (vagy éppen a szabad textusválasztás) mellett érvelve az egyházi év ünnepei és ünnepkörei által meghatározott üdvtörténeti események, témák háttérbe kerülnek:

„[N]em feladatunk nekünk az, hogy a református egyházi rendszer gyöngeségeit targonassuk, s hogy magunkat az egyetemes keresztyén egyháztól teljesen elzárjuk, mintha Kálvin volna a mi Megváltónk, s a puritanismus volna az egyházi tökéletesség non plus ultrája; hanem sokkal inkább azt tartjuk feladatunknak, hogy őszintén méltányolva és szeretve egyházunkban minden szépet és jót, gazdagítsuk azt mind-

³⁵⁷ Alfred Ehrensperger: *Die Lesungen – Perikopen, Bahnlesung, Lectio continua*, 7. <https://www.gottesdienst-ref.ch/perch/resources/02-03-01-03-lesungen-kopie.pdf> (Letöltés: 2023. június 10.)

³⁵⁸ Franz Christ: Das fortlaufende Predigen biblischer Bücher, in Kunz–Marti–Plüss (Hrsg.): *Reformierte Liturgik*, 377. Itt példaként az Ézs 46 és 47 fejezeteket említi, melyek elsősorban nagyon hosszúnak tűnhetnek textusként, azonban a „hordozás” motívum végigvonul a fejezeteken, így kitűnik a két fejezet közötti teológiai kapcsolat és egység.

³⁵⁹ Alexander Deeg – Helmut Schwier, im Auftrag der Liturgischen Konferenz (Hrsg.): *Lesungen im Gottesdienst. Theologie und Praxis der liturgischen Schrift-lesungen*, Gütersloh, Gütersloher Verlaghaus, 2020, 40.

³⁶⁰ Neijenhuis: *Liturgik*, 2012, 72.

³⁶¹ Christoph Albrecht: *Einführung in die Liturgik*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, 48.

azzal a széppel és használhatóval, ami másutt is található, és jöjjünk így Krisztus gyülekezetének evangyéliomi katholicitásához mindközelebb, ami egyáltalán nem a legszűkebb felfogású, hanem inkább a szellemileg legfejlettebb és legtörekvőbb egyéneknek a vágya gyanánt tekinthető. Ha minden nem csal bennünket, az egyházi évre való okos tekintet is nagy mértékben előmozdítja ezt.³⁶²

Perikóparend

Kun Bertalan a textusválasztás módját két csoportba osztja. Az egyik a szabad (vagy tetszés szerinti), a másik a kötött (vagy korlátozott). Szabad textusválasztása az, melyet a szónok tetszése és belátása szerint választ a Szentírásból. A kötött mód pedig az, melyet az Egyház szab és határoz meg (erre pericopaként hivatkozik Kun Bertalan). A kötött textusválasztás kapcsán Hüffel álláspontját idézi, mely szerint azt az „Isten igéje elleni véteknek kell nyilvánítani, mely a Szentkönyv terjedelmes magyarázatát a néptől el akarja venni, és ez egyenlő a Biblia olvasásának megtiltásával.” Érdekességképpen meg kell említeni, hogy Kun Bertalan Kálvin mellett Lutherre is a perikóparend elutasítójaként hivatkozik.³⁶³

Fekete Károly szerint a perikópák alapján való prédikálás megóv a textusválasztás nehézségeitől (akárcsak a *lectio continua*). Rámutat arra, hogy a perikópák a keresztyén tanítás lényegéről, legfontosabb részeiről szólnak, így megóvnak minket, igehirdetőket attól, hogy a mellékes témákkal, üzenettel, teológiai gondolatokkal foglalkozzunk, tehát segít minket a főmederben tartani. A perikóparend azonban nem jelenti azt, hogy csak az általában sokat prédikált textusok jönnek, hiszen nehezebb, ritkábban prédikált szakaszok is szerepelhetnek. Praktikus pozitívumai között említi, hogy az, aki évről évre valamely perikóparend alapján prédikál, évről évre rákényszerül, hogy az adott igeszakasznak más-más üzeneteit hozza a gyülekezet elé. Mivel a textusválasztás folyamata itt sem kérdés, így a készülést időben el lehet kezdeni.³⁶⁴

Bohren, mint már említettük, a perikóparendben egyfajta felesleges kényszerítő körülményt látott, mely szerinte a Lélek munkáját és a prófétai igehirdetést akadályozza azáltal, hogy ciklikusan meghatározott szakaszok kerülnek elő évről évre, valamint ezáltal vannak olyan bibliai szövegek, amik egyáltalán nem kerülnek felolvasásra.³⁶⁵ Ezt a gondolatot erősíti Fekete Károly érvelése is, aki

³⁶² Csiky: *Egyházszónoklattan*, 131.

³⁶³ Kun Bertalan: *Egyházi szónoklattan*, Miskolc, 1855, 28.

³⁶⁴ Fekete: *A textusválasztás szükségessége*, 156.

³⁶⁵ Rudolf Bohren: *Az igehirdetés mint szenvedély. „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 9. kötet*, 2020, 121.

szerint a perikóparend negatívumaiként meg kell említeni, hogy a válogatott textusok miatt a teljes Szentírás magyarázásának lehetősége elveszik. Igehirdetőként a készülés során figyelni kell a textus helyes kontextusának megtalálására és értelmezésére, illetve a gyülekezet aktuális kérdései és problémái is figyelmen kívül maradhatnak. Továbbá felhívja a figyelmet arra a veszélyre, hogy a perikóparend válogatott igéi és az egyházi év adott vásár- és ünnepnapjához való rendelése eleve meghatároz egy témát, ami könnyen uralkodóvá válhat a textus felett, azaz akár könnyen készíthet a prédikátor témaprédikációt.³⁶⁶

A perikóparend egy bizonyos „keresztmetszet-látásmódot” is kialakít Hafenscher Károly szerint, ami segít elmélyülni a Szentírás belső összefüggéseinek megértésében, valamint az egyházi év ünnepeinek, ünnepköreinek üdvtörténeti íve is jobban kitűnik, megfigyelhető lesz ezáltal. A perikóparend használata ezenfelül erősíti az összetartás és egység gondolatát (hiszen minden evangélikus gyülekezetben ugyanazok a bibliai szakaszok hangoznak el).³⁶⁷

Kovács Albert Homiletikájában a perikóparendet nagyon finoman, árnyaltan értékeli. Megjegyzi, hogy amilyen előnyös mindez a papnak, azonban „alkalmasint kevésbé üdvös a hallgatóra nézve”. Később hozzáteszi, hogy a református lelkészeknek (vagy ahogyan írja: „ref. papnak”) sem tilos a perikópák felvétele, azonban meglátása szerint „a ref. pap mégis a textus választásában csak a saját jó ösztönére, pásztori tapasztalataira és theologiai tanultságára van utalva”.³⁶⁸

Hörk József Kovács Alberthez hasonlóan szintén rávilágít a perikópák alapján való prédikálás nehézségeire. Felsorakoztatja a perikópa kényszer elleni legfontosabb és legelterjedtebb érveket: 1. nem egyezik a protestáns szabadsággal; 2. akadályozza a Szentírás teljesebb megismerését; 3. a lelkészt akadályozzák abban, hogy a gyülekezet aktuális szükségleteinek megfelelő textust válasszon; 4. a prédikátor a perikópák ciklikussága miatt ismétlésekbe esik.³⁶⁹

Simkó Vilmos a perikópák negatívumait és pozitívumait is felsorolja. A negatívumokat felsoroló alcím megfogalmazása nagyon érdekes: „A szabott igéknek, nevezetesen a divatozó pericopáknak némü alkalmatlansága.”³⁷⁰

A perikópák negatívumai: 1. A Szentírás más helyei nem kerülnek elő; 2. a prédikátor nem tud alkalmazkodni az „időbeli körülményekhez”; 3. a legtöbb

³⁶⁶ Fekete: *A textusválasztás szükségessége*, 156–157.

³⁶⁷ Hafenscher Károly: A perikópa, *Evangélikus Élet*, 72. évf., 2007/45, 2.

³⁶⁸ Kovács Albert: *Homiletika vagy Egyházi ékesszólástan*, Budapest, Hornyánszky V. Cs. és Kir. Udv. Könyvnyomdája, 1904, 80.

³⁶⁹ Hörk József: *Evangélikus Homiletika vagyis Az egyházi beszéd elmélete (Egyházi szónoklattan)*, Pozsony, Angermayer Károly Könyvnyomtató Intézetéből, 1907, 44.

³⁷⁰ Simkó Vilmos: *Gyakorlati hittan*, Pozsony, 1848, 33.

vasárnapi igeszakasz helytelenül van kiválasztva Simkó szerint (pl. hosszúak, nehézértelműek, szárazak, nem megfelelőek a korszellemnek stb.)

A perikópák pozitívumai: 1. nem kérdezi a hallgatóság, hogy miért ezt az igét választotta a prédikátor, és miért nem mást; 2. a bűnök ostorozásaiuk kevésbé kell félni a gyülekezet reakciójától; 3. a kijelölt perikópák megerősítik a gyülekezetet hitét, mivel Jézus és az apostolok történetét tárják elénk; 4. nem engedik, hogy a lelkész csak a kedvenc témáival foglalkozzon.³⁷¹

Csiky Lajos is megemlíti 1914-es művében, hogy a német és skandináv lelkészek körében egyre több ellenállás tapasztalható a perikóparenddel kapcsolatban, Csiky is egyenesen „perikópa-kényszerről” ír.³⁷²

Ralph Kunz református részről, a szabad textusválasztás lehetősége felől szemléli és védi a perikóparendet. Véleménye szerint felesleges egymással szembeállítani a *lectio continua* és a perikóparend alapján való prédikációs gyakorlatot, hiszen sokkal inkább ezek egymás kiegészítéseként, egymást támogatva létezhetnének.³⁷³ Továbbá úgy érvel, hogy a perikóparend használata a református gyakorlatban nem jelenthet kényszert vagy megkötöttséget, hiszen mindig ott van a lehetősége annak, hogy ezt a rendet figyelmen kívül hagyja a lelképásztor. Adott esetben, ha máshogyan látja exegetikailag, rövidíthet vagy bővíthet a kijelölt szakaszokon, de egy biztos: a perikóparend keretet kínál az istentiszteletre való készülés során.³⁷⁴ Írásban lefolytatott vitájukban Franz Christ rámutat a perikóparendek egyik nagy veszélyére, ami abban áll, hogy a perikóparendek mindig bizonyos értelemben tematikusan meghatározott rendek, melyek kijelölik az adott vasárnap teológiai témáit. Ezzel szemben ő azt állítja, hogy a prédikáció textusa legyen a liturgiai vezérmotívum (Leitmotiv), minden más előre meghatározott téma a szabad exegézis kárára lehet.³⁷⁵ Ralph Kunz azonban nem látja ezeket a veszélyeket, helyette azzal érvel, hogy a református istentisztelet sokkal több minden határozza meg mint egy textus kiválasztása (pl. énekek, sákramentumok). A református istentiszteleti hagyomány és kultúra szerinte igehirdetés központú, ami nem csak a prédikáció textusát foglalja magába.³⁷⁶

Amikor perikóparendről, perikóparendekről beszélünk, akkor gondolhatunk régi, „klasszikus” perikóparendekre (pl. a Luther által átvett és átalakított,

³⁷¹ Uo., 33–34.

³⁷² Csiky: *Egyházzsónoklattan*, 126.

³⁷³ Ralph Kunz: Plädoyer für eine Predigttext- und Leseordnung, in Kunz–Marti–Plüss (Hrsg.): *Reformierte Liturgik*, 378.

³⁷⁴ Uo., 379.

³⁷⁵ Franz Christ: Replik auf das Plädoyer von Ralph Kunz, in Kunz–Marti–Plüss (Hrsg.): *Reformierte Liturgik*, 386–387.

³⁷⁶ Ralph Kunz: Antwort auf die Replik von Franz Christ, in Kunz–Marti–Plüss (Hrsg.): *Reformierte Liturgik*, 388.

továbbörökített ún. „ógyházi” perikóparend), de gondolhatunk ezalatt modern perikóparendekre is.

Protestáns (evangélikus) részről a modern perikóparendek története a 19. század végén kezdődött, amikor az Eisenachi Konferencián elhatározták, hogy megreformálják az olvasmányrendet. Végeredményben az ógyházi perikópák mellé egy másik perikópasorozatot illesztettek evangéliumi, epistolai és egy ószövetségi szakasszal minden vásár- és ünnepnapra.³⁷⁷ Később még több perikópareform, revízió következett. Az 1978-as perikópareformmal kapcsolatban Friedrich Kalb például hét alapelvet fogalmazott meg: 1. Az evangéliumi és epistolai főolvasmányok éves ciklusban váltják egymást, nem háromévesben, mivel így könnyebb nyomon követni őket. 2. Készítenek egy olvasmányrendre épülő prédikációs alapigéket tartalmazó rendet is. 3. Az evangéliumi és epistolai olvasmány mellett szükség van egy ószövetségi olvasmányra is. 4. Az ógyházi evangéliumokat meg kell tartani. 5. Az ószövetségi olvasmányoknak és az epistoláknak harmonizálniuk kell az evangéliumi olvasmányokkal. 6. Az addigi ismétléseket meg kell szüntetni, addig kimaradt témákat fel kell venni. 7. Az evangéliumi és epistolai textusoknak meg kell felelniük az olvasmányosság elvének, mivel ezeket bár minden évben felolvassák, de csak hatévente prédikálnak róluk.³⁷⁸

A legutóbbi, 2018-as perikóparevizíót egy empirikus kutatás előzte meg, melyben kimutatták, hogy a lelkészek alapvetően elégedettek a meglévő renddel, a legnagyobb hiányérzet és kritika az I. és II. sorozat kapcsán érkezett (nagyon egyhangú), valamint az ószövetségi olvasmányokat összességében kevésnek ítélték. Ennek megfelelően az ószövetségi szakaszokat megkétszerezték, a korábbi körülbelül egyhatodról körülbelül egyharmad arányra nőtt a számuk.³⁷⁹

A németországi evangélikusok 2018-as perikóparevizíójának legfőbb alapvetései a következők voltak már a munkafolyamat elején:

- A vasárnapi olvasmányoknál továbbra is ragaszkodni kell az Ószövetség/epistola/evangélium hármához.
- A szövegeknek tartalmilag egymáshoz kapcsolódnuk kell, a teológiai vezérelvet az evangéliumi perikópa határozza meg minden esetben.
- A prédikáció textusaként a korábbi olvasmányrendekhez képest többféle szövegtípus jelenik meg.

³⁷⁷ Alexander Deeg: Warum lesen wir?, in Deeg–Schwier (Hrsg.): *Lesungen im Gottesdienst*. 20–21.

³⁷⁸ Benkő Tímea: Olvasmányrendek és az egyházi év. A Német Evangélikus Egyház perikóparendje és a római katolikus olvasmányrend (Ordo Lectionum Missæ), *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*, 2010/1, 167.

³⁷⁹ Alexander Deeg – David Plüss: *Liturgik*, Gütersloh, Gütersloher Verlaghaus, 2021, 371.

- Az ószövetségi prédikációs textusok számának megerősítése és növelése. A zsolnártextusok prédikációs textusként való megjelenése szintén újdonság volt.
- Szem előtt tartották az olvasmányrendek terén jelentkező 20. századi ökumenikus fejleményeket és eredményeket.
- A szövegek kiválasztásánál nagyobb hangsúlyt kapott az emberek élethelyzetének, életkörülményeinek valóságosabb figyelembevétele.³⁸⁰

A legszélesebb körben elterjedt és legnagyobb hatású olvasmányrend azonban kétségkívül a II. Vatikáni Zsinat által bevezetett *Ordo Lectionum Missae* (1969),³⁸¹ melynek a hatása azért is nagyon érdekes, mert több nyugat-európai és észak-amerikai protestáns egyház is átvette kisebb-nagyobb módosításokkal.³⁸²

Az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció által kiadott Homiletikai Direktórium a II. Vatikáni Zsinat utáni Római Olvasmányrend mély teológiai összefüggéseiről így ír:

Az egész Szentírás egysége megmutatkozik magának az Olvasmányos Könyvek szerkesztésében, ahogyan a szövegek el vannak rendezve a liturgikus év egészében. A középpontban azokat az írásokat találjuk, amelyekkel az Egyház hirdeti és ünnepli a Szent Háromnapot. Ezt készítik elő a nagyböjti olvasmányok és bontják ki a húsvéti idő olvasmányai. Hasonló történik az adventi-karácsonyi-vízkereszti időszakban is. De ugyanúgy az egész Szentírás egysége látható a vasárnapi és ünnepi olvasmányokban is.

Középpontban az evangéliumi szakasz áll; az ószövetségi részt az evangélium fényénél választottuk, a válaszos zsolnárt az előtte elhangzott rész határozza meg. Vasárnaponként az apostoli levelekből szinte folyamatosan olvasunk, ezért a szentlecke

³⁸⁰ Deeg–Schwier (Hrsg.): *Lesungen im Gottesdienst*, 23–24.

³⁸¹ Az olvasmányrend hároméves ciklusban ismétlődik, A évben Máté, B évben Márk, C évben Lukács evangéliumát olvassák. János evangéliumát azt megelőzőleg a nagyböjti és húsvéti időszak alatt olvastak, és ez a hagyomány annyira markáns volt, hogy végül a D olvasmányévet elvetve János evangéliuma maradt a hagyományos előírt időszakok számára. Az olvasmányrendben az ószövetségi és evangéliumi szakasz teológiailag kapcsolódik egymáshoz, az epistola sorozat viszont tudatos döntés miatt *lectio continuá*ban halad, így annak a teológiai kapcsolódása nagyon esetleges. Adrian Nocent: A Római Lekcionárium, in Pákozdi István – Somorjai Ádám (szerk.): *A liturgiatudomány kézikönyve*, Budapest, Szent István Társulat, 2020, 338–339.

³⁸² Horace T. Allen tanulmányában ismerteti az olvasmányrend átvétel egyháztörténeti, ökumenikus vonatkozásait, illetve felsorolja a legfontosabb protestáns olvasmányrendeket, amelyeknek az *Ordo Lectionum Missae* az alapja. Horace T. Allen: *Calendar and Lectionary in Reformed Perspective and History*, in Lukas Vischer (ed.): *Christian Worship in Reformed Churches Past and Present*, Grand Rapid – Michigan, Cambridge – U.K., William B. Eerdmans Publishing Company, 2003, 406–410.

általában nem kapcsolódik szorosan a másik két olvasmányhoz. Ennek ellenére – az egész Szentírás egysége következtében – lehet érintkezési pontokat találni a szentlecke és az ószövetségi olvasmány, illetve az evangélium között.

Mindebből nyilvánvaló, hogy az Olvasmányos Könyv állandóan készíti a homilétát, figyeljen arra, hogy a szentírási olvasmányok különösen megvilágítják egymást, vagy ahogy A Katolikus Egyház Katekizmusa és a Dei Verbum szavaival éljünk, vegye észre „az egész Szentírás tartalmát és egységét.”³⁸³

Az *Ordo Lectionum Missae* kapcsán a legélesebb kritika a levélsorozattal kapcsolatban hangzik el, mely gyakran megszakítja egy-egy vasárnap vagy ünnepnap harmóniáját. A másik kritika az ószövetségi olvasmányokkal kapcsolatos, melyeket a kritikus hangok szerint nagyon erőteljesen az evangéliumi szakaszokhoz választottak, így az Ószövetség saját hangja kevésbé jelenik meg.³⁸⁴

Fontos megemlíteni még a német reformátusok által használt Reformierte Liturgie³⁸⁵ olvasmányrendjét, mely tartalmazza az ógyházi perikópákat is, és ezekkel együtt minden vasár- és ünnepnapra hat olvasmányt és egy ünnepi zsoltárt javasol. A legújabb Igehirdetők kézikönyvének végén „Textusok a perikóparend szerint” felirattal szerepel ez az olvasmányrend, sajnos, hozzá kell tenni, a perikóparend forrását nem tüntették fel a kiadványban, illetve a „Karácsonyi ünnepkör” felirata és jelzése (az eredeti forrással ellentétben) advent 4. vasárnapja után kezdődik benne.³⁸⁶

A perikóparend alapján való prédikálás és lekióválasztás érdekes kérdéseket vet fel református kontextusban. Egyrészt tisztázni kell, hogy a perikóparend egy zárt rendszer. Azokban az egyházakban, ahol kötelező a perikóparend alapján prédikálni, mindez nem opció, hanem kötelesség, előírás. Hafenschner Károly nagyon őszintén vall erről, a perikóparend alapján való prédikálás szépségéről és nehézségéről:

Abban az esetben, ha kijelölik számomra az igét, vagy – ez az általános eset a magyar evangélikus igehirdetőknek – a perikóparend szerint, központilag előírva »adatik«, végig kell járnom az elfogadás procedúráját. [...] Istentől fogadva kell hozzáfognom a feldolgozásához, hiszen ahhoz, hogy másoknak hirdetni tudjam, engedni kell, hogy

³⁸³ *Homiletikai direktórium*, ford. Diós István, kiadja az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció, Budapest, Szent István Társulat, 2016, 22–23.

³⁸⁴ Alexander Deeg – David Plüss: *Liturgik*, Gütersloh, Gütersloher Verlaghaus, 2021, 372.

³⁸⁵ Peter Bukowski: *Reformierte Liturgie*, Wuppertal, Neukircher Verlag, 1999, 561–604.

³⁸⁶ Kozma Zsolt (összeállította): *Textuárium – Textusok a perikóparend szerint*, in Fekete Károly – Literáty Zoltán – Steinbach József (szerk.): *Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, Kálvin, 2021, 587–596.

nekem szólaljon meg. Ennek pedig gátja lehet az – akár tudat alatt – el nem fogadott ige miatti ellenkezés.³⁸⁷

Református igehirdetői részről a perikóparend egy lehetőség, amely rendszeresen vagy éppen csak alkalomszerűen megkönnyíti, megkönnyítheti a textus- és/vagy lekióválasztást, melyre jó a példa a dolgozatban később részletesebben is elemzett *Igazság és Élet* folyóirat, mely a perikópákat használja alapigeként a vasár-és ünnepnapra prédikációvázlataihoz. Viszont a perikóparendek, különösen a modern perikóparendek a teljes valójukban elválaszthatatlanok az azokat megalkotó vagy éppen átvevő és saját gyakorlatukra alkalmazó egyházak istentiszteleti életétől.

Horace T. Allen az olvasmányrendek és az egyházi év kapcsolatát tárgyaló tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy a református egyházak számára különösen is fontos az olvasmányrendek és az egyházi év egymással való kapcsolatának megértése és hangsúlyozása.³⁸⁸

Bár véleménye szerint nincsen tökéletes olvasmányrend, azonban mivel a református egyházak mindig a *semper reformanda* pillanatában élnek, szükséges elgondolkodni az olvasmányrendek működéséről és hasznáról. Ezeket hat pontban foglalja össze, melyek nem feltétlenül fontossági sorrendet tükröznek, hanem inkább (véleménye szerint) a történeti fejlődés szempontjait követik.³⁸⁹

1. *Az olvasmányrend katechetikai irányultságú:* A II. Vatikáni Zsinat olvasmányrendje bevezette, hogy a három szinoptikus evangélium egy-egy külön dedikált évet kapjon a mélyebb és teljesebb megismerés végett. Az istentiszteleten elhangzó bibliai szakaszok a gyülekezet számára katechetikai funkciót is betöltenek. Allen egyértelműen kimondja, hogy a gyülekezetekben tapasztalható bibliaismereti hiányosságok az átgondolatlan és rendszertelen istentiszteleti bibliaolvasás eredményeként (is) állhatnak előttünk (emellett említi még a vasárnapi iskolák – Sunday Schools – silány minőségét is). Szerinte az Úr napjának teljes ünneplésétől elválaszthatatlan a katechézis és a bibliai szövegek katechetikai használata.³⁹⁰

2. *Az olvasmányrend homiletikai funciója:* Allen szerint fontos feltenni a kérdést, hogy a textus mennyiben tölti be önálló és a prédikáció üzenetére nézve meghatározó szerepét, vagy ellenkező esetben mennyiben csak egy mottó

³⁸⁷ Hafenscher: *Beszélő Isten*, 209.

³⁸⁸ Horace T. Allen: *Calendar and Lectionary in Reformed Perspective and History*, in Lukas Vischer (ed.): *Christian Worship in Reformed Churches Past and Present*, Grand Rapid – Michigan, Cambridge – U.K., William B. Eerdmans Publishing Company, 2003, 410.

³⁸⁹ Uo.

³⁹⁰ Uo., 410–411.

lelkész saját gondolatai számára. Szerinte ezen a ponton is nagyon fontos egy egyház által meghatározott olvasmányrend.³⁹¹

3. *Az egyházi év és az olvasmányrend kapcsolata:* Az olvasmányrendek nyilvánvalóan a lectio selecta elvét részesítik előnybe a lectio continua elvével szemben. Ahogyan Allen rámutat, a keresztyén egyház ünnepszentelésének mind a kettő része volt, hiszen a nagyböjti idő és a nagyhét olvasmányai már az ógyházi időktől kezdve lectio continua követték egymást. A lectio selecta és continua egymás melletti gyakorlatának érvényre juttatása is a modern olvasmányrendek szerkesztésekor egy nagyon lényeges feladat, ahogy az a II. Vatikáni Zsinat utáni olvasmányrendben vagy a Revised Common Lectionary esetében is megvalósult bizonyos fokig.³⁹²

4. *Az olvasmányrendek inkulturációs kihívásai:* Allen egy ökumenikus olvasmányrend lehetőségeit vizsgálva megemlíti, hogy az eltérő kulturális beágyazottsága a keresztyénségnek akár eltérő ünnepkánont és olvasmányrendet eredményezhet.³⁹³

5. *Liturgiai és doxológiai vonatkozások:* Ez alatt Allen lényegében azt érti, hogy az egyes olvasmányok, napi szakaszok az olvasmányrenden belül mennyiben töltik be katechetikai funkciójukat, illetve mennyiben tisztán és szigorúan doxológiai a szerepük. Szerinte erre a kérdéskörre a legjobb példa a húsvéti vigília olvasmányanyaga, melyben egyszerre érvényesül az újonnan megkereszteltek katechézise és az úrvacsora ünneplése.³⁹⁴

6. *Történeti és ökumenikus vonatkozások:* Tudomásul kell venni szerinte, hogy egyes egyházaknak, felekezeteknek megvan a saját történelmi múltja, mely hatással lehet az olvasmányrendjükre is.³⁹⁵ Így tehát nem mindig ültethető át teljes egészében egy olvasmányrend egy másik egyház, felekezet gyakorlatára.

Az OLM ökumenikus hatása és fogadtatása igazán figyelemreméltó. Sok egyház (többnyire az Egyesült Államokban és Kanadában) 1983 óta használja a Revised Common Lectionary-t (RCL), mely többnyire az OLM-en alapul. A hiányosságai ennek az olvasmányrendnek hasonlóak a mintául szolgáló OLM-éhez: az evangéliumok és epistolák válogatása, egymás mellé rendelése időnként önkényes. Valamint az egymás után következő szövegek koherenciájának megértését nagy mértékben rontja a rendszertelen templomlátogatás.³⁹⁶ A Revised Common

³⁹¹ Uo., 411.

³⁹² Uo.

³⁹³ Uo., 412.

³⁹⁴ Uo.

³⁹⁵ Uo., 413.

³⁹⁶ Kunz: *Antwort auf die Replik von Franz Christ*, 381.

Lectionary az evangéliumi és epistolai szakasz mellé két ószövetségi részt is ajánl, melyek közül az egyik az evangéliummal harmonizál, a másik pedig folyamatos olvasmányként szerepel. A RCL hároméves olvasmányciklusát körülbelül negyven egyház fogadta el és használja, így bátran kijelenthető, hogy a keresztyén egyházak nagyrésze hároméves ciklusban olvassa a Bibliát az istentiszteleten az OLM és az azon alapuló RCL által.³⁹⁷

Nyugat-Európa református egyházai közül többekben egyre erősebbnek mondható az igény egy olvasmányrend használatára, természetesen a nem kötelező érvényű perikóparend bevezetését szeretnék. A svájci református lelkészek napjainkban egyre többen és egyre gyakrabban választanak lekiót és textust valamilyen olvasmányrend, például a Westschweizer Ordnung³⁹⁸ vagy az EKD perikóparendje alapján.³⁹⁹ A német ajkú svájci református gyakorlatban csupán a 20. századtól kezdve jelentek meg a különböző olvasmányrendek, melyek megjelenését és gyakorlatát a francia nyelvű svájci reformátusság liturgikus fejlődése inspirálta.⁴⁰⁰ A svájci református gyakorlatban népszerű Westschweizer Ordnung, melynek előzményei 1988-ig nyúlnak vissza, amikor a francia ajkú svájci reformátusok egy Richard Paquier előzetes munkáján alapuló olvasmányrendet adtak ki. Ez a mai formájában az ünnepi olvasmányoknál az óegyházi rendet követi, míg a többi vasárnapra az OLM rendjét használja. Az ószövetségi szakaszokhoz német evangélikus olvasmányrendeket és egy korábbi Westschweizer Ordnung perikópákat használ fel.⁴⁰¹

Franz Christ szerint, bár az OLM egy tiszteletet érdemlő perikóparend, a (svájci) református lelkészeknek előnyben kell részesíteniük az EKD perikóparendjét.⁴⁰²

Csiky Lajos az egyházi év és a perikópák kapcsolatáról ezt írja:

vessük föl a perikópák fogalmának kérdését, mint amely az egyházi év kérdésével a lehető legszorosabb összefüggésben áll, amennyiben az egyházi év fejlődése azt hozta magával, hogy annak egymás után következő vasárnapjaira, ünnep- és emléknapjaira, felolvasás és megmagyarázás végett, meghatározott bibliai szakaszokat, az evangéliumokból és az apostoli levelekből egybeállított részleteket vettek föl. Ezek voltak a perikópák.⁴⁰³

³⁹⁷ Deeg–Schwier (Hrsg.): *Lesungen im Gottesdienst*, 23.

³⁹⁸ <https://www.pfarrverein.ch/perikopen/?page=perikopen&sucheZeitpunkt=2023-08-20&sucheZeitfenster=28&ordnung=1> (Letöltés: 2023. augusztus 19.)

³⁹⁹ Plüss: *Predigtgottesdienst*, 213.

⁴⁰⁰ Uo., 214.

⁴⁰¹ Kunz: *Plädoyer für eine Prädigttext Predigttext- und Leseordnung*.

⁴⁰² Christ: *Replik auf das Plädoyer von Ralph Kunz*, 386.

⁴⁰³ Csiky Lajos: *Egyházzsónoklattan*, 122.

Szabad textusválasztás

Fekete Károly a szabad textusválasztás pozitívumai között tartja számon, hogy az igehirdető hangvételén érezhetővé válhat, hogy az üzenet friss, akár saját magát is meglepte. Valamint az is előnye lehet ennek a módszernek, hogy megszólalhatnak nagyon aktuális, akár a gyülekezet jelenlegi szükségleteit szem előtt tartó témák is.⁴⁰⁴ Boross Géza is a „spontán textus” előnyeiről ír. Véleménye szerint is az üzenet váratlansága, frissessége a prédikáció előnyére válhat, azonban féltő, hogy a sokféle helyről felvett textus „atomizálja a Bibliát”, és a gyülekezet „nem látja meg a fáktól az erdőt: Isten Országának dicsőséges kontúrjait”.⁴⁰⁵ Bonhoeffer a szabad textusválasztásról mint lehetőségéről beszél, ami szerinte annak adatik, aki rendszeresen olvassa a Bibliát.⁴⁰⁶ Tanulmányában hasonlót fogalmaz meg Nagy István, aki a rendszeres bibliaolvasás közben megtalált textusról beszél, de figyelmeztet, hogy a Bibliát nem szabad textusok lelőhelyének tartani. „A textus megtalál is kiválaszt”, fogalmazza meg ennek a lényegét, hozzátéve, hogy „nem én találom meg vagy választom ki a textust, hanem az engem”.⁴⁰⁷

Továbbá gyakran előkerülhetnek kedvenc témák, személyes témák, és összességében túl sok minden múlik az igehirdető aktuális lelkiállapotán. A kapkodás és az ötletszerűség is nagy veszélyt jelenthet.⁴⁰⁸ A szabad textusválasztás szubjektivitásának veszélyéről ír Hafenscher Károly is, amikor fenyegeti az igehirdetőt, hogy a textust a saját mondanivalójának alátámasztására használja fel.⁴⁰⁹

Simkó Vimos Gyakorlati hittanában a textusválasztással kapcsolatban a következő javaslatokat teszi: 1. a prédikáció tárgya (témája) legyen benne az alapigében; 2. olyan helyeket kell választani, melyek „a kor szellemével összesimulnak”; 3. legjobb alapige az, melyben nemcsak a főtételek, hanem a beszéd tárgyalása is benne van; 4. az egyszerű alapigék jobbák a „vegyeseknél”, mert ezek „nem szórják el a tárgyak sokasága által a hallgatóság figyelmét, hanem egy dologra függesztik”; 5. a könnyen érthető alapige jobb a „homályosnál”; 6. ne legyen kétértelmű.⁴¹⁰

⁴⁰⁴ Fekete: *A textusválasztás szükségessége*, 160.

⁴⁰⁵ Boross Géza: *Homiletika. „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 1.*, Velence, 2015, 191.

⁴⁰⁶ Dietrich Bonhoeffer: *Homiletika. „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 2. kötet*, 2016, 95.

⁴⁰⁷ Nagy: *A prédikációra való készülés*, 179–180.

⁴⁰⁸ Fekete: *A textusválasztás szükségessége*, 160.

⁴⁰⁹ Hafenscher: *Beszélő Isten*, 209.

⁴¹⁰ Simkó: *Gyakorlati hittan*, 35.

Érdekes álláspontot képvisel Csiky Lajos, aki egyrészt az önálló lekcioolvasás szükségessége mellett érvel, azonban a kötelező érvényű perikóparend alapján való bibliaolvasás és prédikálás ellen szólalt fel Csiky Lajos:

Mint liturgiai templomi olvasmány ellen, főleg ha nem évről-évre mindig ugyanazokat a szakaszokat vennék föl, komolyabb elvi kifogásunk egyáltalában nincsen, mert hiszen a szentíratnak a közistentiszteleten való olvasását lényegesnek s igen szép és nagyjelentőségű kultuszformának tartjuk; de ha a kiadott perikópákat egyszersmind a tartandó egyházi beszédek szövegei gyanánt is kellene használnunk, e lelki kényszer ellen protestáns, de különösen református szempontból az evangéliumi szabadság nevében protestálunk.⁴¹¹

Deeg és Schwier egy meglehetősen középutas, kiegyensúlyozott álláspontot képvisel, mely rámutat a szabad textusválasztásban rejlő nagy lehetőségre. Ez a lehetőség a rugalmasság. Szerintük a *lectio continuá*t alkalmazó gyülekezetek számára fontos lehet, hogy az egyházi év bizonyos szakaszaiban tudatosan visszatérjenek a perikópákhoz, ünnepi olvasmányokhoz, ahogyan az olvasmányrendet követő gyülekezet számára gyümölcsöző lehet, ha időnként *lectio continua* alapján magyarázzák a Bibliát, akár rövidebb bibliai könyveket. Természetesen nem lehet elmenni amellett sem, hogy mindezek felül mindig lehetnek olyan körülmények, amikor egyik prédikációs mód sem megfelelő és a gyülekezet aktuális helyzetét különösen is figyelembe véve kell textust választani.⁴¹²

Walter Uhsadel a szabad textusválasztás veszélyére hívja fel a figyelmet, amikor az egyházi év ünneplésének eszkatologikus távlatairól ír. Az egyházi év prédikációinak sorozata az eljövendő Krisztusra mutat. Ezt az utat azonban véleménye szerint az egyházi év hagyományos olvasmányai, perikópái által lehet megtenni a lelkipásztornak és gyülekezetének egyaránt. Határozottan állítja, hogy az úgynevezett szabad textusválasztás, ami valójában „nem is annyira szabad”, azt a veszélyt hordozza magában, hogy a prédikátor előhossa saját életének problémáit, kedvenc teológiai témáit.⁴¹³ A „nem is annyira szabad” kifejezést és megjegyzést nem fejt ki pontosan.

⁴¹¹ Csiky: *Egyházzónoklattan*, 128–129.

⁴¹² Deeg–Schwier: *Lesungen im Gottesdienst*, 41.

⁴¹³ Walter Uhsadel: *Die gottesdienstliche Predigt*, Heidelberg, Quelle & Meyer, 1963, 80.

Bibliaolvasó Kalauz

A *Bibliaolvasó Kalauz* szerinti prédikálás szintén egy népszerű gyakorlat a Magyarországi Református Egyházban. Ezalatt nem a Bibliaolvasó Kalauz vasárnapi kiegészítő textusát értjük elsősorban, hiszen az egy perikóparend alapján kijelölt textus, hanem a Bibliaolvasó Kalauz folytatólagosan olvasott szakaszait. Fekete Károly szerint ennek az előnye az, hogy körülbelül három év alatt „végigolvastatja” a Bibliát, kötődik az ünnepekörhöz az olvasmányok beosztása. Továbbá a Magyarországi Református Egyház gyülekezeteiben széles körben olvassák, ezáltal összefogja az olvasók táborát. Napi áhítatokon, mellék-istentiszteleteken elengedhetetlen lehet.⁴¹⁴ Azonban fontos mindehhez hozzátenni, hogy a Bibliaolvasó Kalauz elsősorban nem lelkipásztori segédkönyv, főleg nem szertartáskönyv, nem *lectio continuás* sorozat, nem perikóparend, tehát elsősorban nem a nyilvános istentisztelet részére, hanem a magános istentisztelet, a személyes bibliaolvasás, elcsendesedés számára szerkesztett beosztás.⁴¹⁵ Lehet találkozni olyan gyakorlattal, ahol a lelkész a Bibliaolvasó Kalauz által kijelölt két igéből az egyiket lekiadásnak, a másikat textusnak olvassa fel, és még az is elképzelhető, hogy a kettőt valami összhangba próbálja hozni a prédikációban. Illetve olyan gyakorlatról is tudunk, ahol minden alkalmat, még a kazuális istentiszteleteket is, beleértve a temetéseket is, a Bibliaolvasó Kalauz napi igéi alapján tartotta meg a lelkész.

Hátránya ennek a módszernek, hogy a készülés mechanikussá válhat.⁴¹⁶ Valamint elsősorban azok számára lehet jobban érthető egy-egy kalauzból felvett vasárnapi textus, akik eleve minden nap olvassák a kalauz által kijelölt szakaszokat.⁴¹⁷

⁴¹⁴ Fekete: *A textusválasztás szükségessége*, 159.

⁴¹⁵ A *Bibliaolvasó Kalauz* istentiszteleti használatát sok kritika érte már, köztük Pap Ferenc az *Igazság és Élet* folyóiratba írt tanulmányában így fogalmazta meg észrevételeit: Sajnos kénytelenek vagyunk rámutatni, hogy a prédikáció textusának kijelölése (Ez 23,1–21), ami azonos a bibliaolvasó vezérfonal által kijelölt napi igével, eléggé problémás. Ez is mutatja, hogy a Bibliaolvasó Kalauz és az egyéni kegyesség céljából gyakorolt *lectio continua* a liturgikus–predikációs és istentiszteleti gyakorlat szempontjából nem minden esetben találkozik. A hosszú fejezet egy összefüggő témát képez, még ha ezt különféle tartalmi egységekre is oszthatjuk. A hosszabb, egy ívű bibliai szakaszok esetében (pl. Ezékielnél és János evangéliumában) az istentiszteleti felolvasás során divattá vált a „válogatott versekként” való rövidítés, ill. megvagdóság vagy lekiadásra és textusra való kettédarabolás, ami – akárhogy vesszük – az eredeti ige egységét és a mondanivaló sértetlenségét töri, törheti meg az igehallgató, de az igehirdető számára is. A jelen szakaszhatár-kijelölés megtöri az ezékieli történelmi példabeszéd ívét, és csak a két testvér bűneinek a szemléltetéséig jut el, azaz félúton áll meg, és nem jut el az Ez 23,49 utolsó mondatáig, amire az egész elbeszélés kifut. A magyarázatnak, a prédikációnak figyelembe kell vennie az egész fejezet kontextusát. Pap Ferenc: *Urunk és ítélőnk, Igazság Élet*, XI. évf., 2017/4, 655.

⁴¹⁶ Boross: *Homiletika*, 191.

⁴¹⁷ Fekete: *A textusválasztás szükségessége*, 160.

Igehirdetési terv

Az igehirdetési terv átmenetet képez a szabad textusválasztás és a valamilyen rend alapján történő prédikálás között. A lényege, hogy egy hosszabb időszakra a lelkipásztor előre meghatározza a vásár- és ünnepnap textusokat. Vannak lelkipásztorok, akik akár fél-egy évre előre megszerkesztik a maguk igehirdetési tervét (akár a missziói munkaterv részeként). Fekete Károly szerint az igehirdetési terv nagy előnye, hogy a vásár- és ünnepnap textusokon kívül a hétközi alkalmak igéi is szerepelnek, szerepelhetnek benne. Ezen kívül lehetősége adódik a lelkipásztornak, hogy szabadon váltogathassa az igehirdetési tervében a különböző textusválasztási módokat (*lectio continua*, *lectio continua selecta*, perikóparend, tematikus sorozatok). Ez a módszer nagyon alkalmas a gyülekezetnevelésre, gyülekezetépítésre. Előnye még, hogy „a lelkész szabadon készülhet, de nem szabadosan”. Hátránya megközelítőleg ugyanaz, mint a szabad textusválasztásnak, tehát sok múlik a lelkipásztor felkészültségén, azzal a plusz hátránnyal kiegészülve, hogy egy igehirdetési terv egyfajta megkötöttséget is jelenthet.⁴¹⁸

Egyházunkban a szabad textusválasztás elve általában nagy felelősséget helyez a lelkipásztorra. Bogár János (saját véleménye szerint) egyértelműen a reformáció számlájára írja a kötött textusrendszerről a szabadra való áttérést. Munkájában nyolc szempontot ad meg, amiben a kötött rendszert jobbnak találja a szabadnál.⁴¹⁹

1. A kötött textusrendszer garancia arra, hogy az egyház legfőbb tanításai, hitrendszere és etikai követelményei elhangoznak a gyülekezetben.
2. A kötött textusrendszer biztosít a homiléta túlkapásaitól.
3. A kötött textusrendszer garantálja, hogy egy éven belül nem ismétli magát a prédikátor, és folyton változatos lesz.
4. A homiléta nem biztos, hogy jól fel tudja mérni, hogy mire van szüksége a gyülekezetnek.
5. A prédikátor így megkíméli magát a textuskeresés nehézségétől, illetve attól, hogy bizonyos neki tetsző helyeket túl gyakran ismétljen.
6. A kötött rendszer megvédi a prédikátort a nehéz prédikációk esetén (pl. amikor bűnöket ostromoz), nem érheti az a vád, hogy egyeseket „ki akart prédikálni”.
7. Az egyház egyetemességének hitegysége így biztosított.

⁴¹⁸ Uo., 161.

⁴¹⁹ Bogár: *Az egyházi évkör*, 100–101.

8. A kötött textusrendszer, amit a hívek gyermekkoruktól fogva ismernek, egészen más számukra, mint az új, „szokatlan szövegek”.

Ezeket az érveket olvasva azt gondolhatnánk, hogy egyházunkban kevesen vannak, akik egyet tudnak érteni Bogár János gondolataival a kötött textusrendszerekről. Pedig egy nemrégiben, 2012-ben végzett átfogó liturgiai felmérés meglepő eredményeket mutatott ki ezen a téren. Fekete Ágnes doktori értekezésén belül kutatta egyházunk jelenlegi istentiszteleti gyakorlatát. A felmérés 35. kérdése így szólt: „Mi a textusválasztás alapja?” A válaszokat diagrammon, településméret szerint mutatta be a szerző. Ezek szerint:

- Község (150 gyülekezet): 12% *lectio continua*, 41% Bibliaolvasó Kalauz, 4% téma szerinti sorozatok, 9% a lelkész döntése, 34% Bibliaolvasó Kalauz és sorozatok váltakozva.
- Város (63 gyülekezet): 11% *lectio continua*, 51% Bibliaolvasó Kalauz, 6% téma szerinti sorozatok, 5% a lelkész döntése, 27% Bibliaolvasó Kalauz és sorozatok váltakozva.
- Megyei jogú város (23 gyülekezet): 5% *lectio continua*, 52% Bibliaolvasó Kalauz, 4% lelkész döntése, 39% Bibliaolvasó Kalauz és sorozatok váltakozva.
- Budapest (26 gyülekezet): 19% *lectio continua*, 39% Bibliaolvasó Kalauz, 15% téma szerinti sorozatok, 8% a lelkész döntése, 19% Bibliaolvasó Kalauz és sorozatok váltakozva.⁴²⁰

Amint az adatokból kitűnik, a felmérés során megkérdezett lelkészek nagyon kis hányada vallott arról, hogy a szó legszorosabb értelmében szabadon választja a textust, miközben egyértelműen a Bibliaolvasó Kalauz szerinti prédikálási mód bizonyult a legelterjedtebbnek. Bebizonyosodott tehát, hogy szükség van valamilyen rendre, ami alapján prédikálunk. Fekete Ágnes úgy értékeli mindezt, hogy a Bibliaolvasó Kalauz alapján való prédikálásnak gyakorlati okai vannak: a gyülekezet bibliaolvasó tagjai ezt a rendet követik, így egyfajta közösségösszekapcsoló ereje van neki. Majd hozzáteszi, hogy „a lelkészek szeretnének valamilyen vezérfonalhoz alkalmazkodni. Jobb híján az egyébként egyéni kegyességre szánt Bibliaolvasó Kalauz szerint teszik ezt.”⁴²¹

⁴²⁰ Fekete Ágnes: *Liturgia és idő – a magyar református istentiszteleti gyakorlat egy 1968-as és egy mai felmérés tükrében*, doktori értekezés, Budapest, 2013, 74.

⁴²¹ Uo., 73.

MAGYAR REFORMÁTUS LEKCIONÁRIUMOK ÉS TEXTUÁRIUMOK

Ha természetesen nincs is nagy hagyománya magyar református vonatkozásban a „valamilyen vezérfonalnak”, azért a lekción bevezetése óta eltelt időszakban is találunk javaslatokat, direktívákat. Amint korábban említettem, a lekción bevezető istentiszteleti rendtartások és ágendák nagyjából egyszerre jelentek meg Erdélyben (1929) és Magyarországon (1930). Mind a két rendtartás tartalmazott már nemcsak textusgyűjteményt, hanem a frissen bevezetett lekciónolvasáshoz külön lekciónáriumot is.

Az 1929-es erdélyi agenda *Bibliaolvasásra alkalmas részek vasárnapi istentiszteletre* fejezet alatt kezdi tárgyalni a lekción és textusok rendjét.⁴²² A lekciónárium és a textuárium teljesen szétválasztva, külön oldalakon szerepel, de kiderül a bevezető gondolatokból, hogy a két gyűjteményt lehet használni összevonva, de akár külön is, mégpedig úgy, hogy a kijelölt lekciónból emeli ki valaki a textust, vagy pedig keres a lekciónhoz egy igét a Biblia más helyéről.⁴²³

A gyűjtemény délelőtti és délutáni istentiszteletre egyaránt javasol lekción és textust, melyeket sorszámval is ellát, azonban egyáltalán nem biztos, hogy az azonos sorszámú lekción és textus összekapcsolódik, mert így például Advent első vasárnapjára a Jer 2,1–13 lekción mellé jönne az Ézs 64,1 textusként, ami nem egészen értelmezhető párosítás. Érdekesség, hogy „Ünnepi istentiszteletekre” külön textusgyűjteményt ad. Ünnepi istentisztelet alatt karácsony, óév, újév, virágvasárnap, nagypéntek, húsvét, áldozócsütörtök, pünkösd, Szentháromság vasárnapja szerepel. Ami nagyon különös, hogy így viszont nem közöl ünnepi lekciónjavaslatot, ráadásul minden ünnepi textus csupán egyetlen versből áll (pl. Lk 2,10; Mt 2,10; Mt 28,6).

A többi vasárnapra javasol lekción és textust is. A többi megnevezése (ami tehát nem „ünnepi istentisztelet” ezek szerint): advent; érdekes módon szerepel epifána (epifánia utáni vasárnapokat érti alatta minden bizonnyal), „Passzió”, húsvét és pünkösd között, illetve az „ünnepek” közül egyedülként Szentháromság vasárnapjához javasol lekción teljesen érthetetlen és következetlen módon. Karácsony utáni vasárnapra nem közöl sem textust, sem lekción.

A lekciónok hossza legfeljebb 10–15 vers, a textusok hossza 1–5 vers.

Lekciónkat és textusokat kínál az ún. „ünneptelen félév”⁴²⁴, tehát az egyházi év teljes idejére ad vagy lekción vagy textus, esetleg mind a kettőt.

⁴²² Makkai (szerk.): *A mi istentiszteletünk*, 36–38.

⁴²³ Uo., 36.

⁴²⁴ Az ünneptelen félév elnevezése több szempontból problémás. Részletesen foglalkozik a kérdéssel Pap: *Az egyházi év*, 68–86.

Az 1930-as Istentiszteleti Rendtartás szerkesztői a lektionárium és textuárium⁴²⁵ előtti bevezető gondolatokban be akarták biztosítani magukat, hogy semmiféle gyanúba ne keveredhessenek: „A homíliás istentiszteletre szánt bibliai részek viszont az egyházi év menetének megfelelően és annak szem előtt tartásával vannak rendbeszedve; ez azonban távolról sem jelenti azt, mintha itt valami református perikópa-rendszert akarnánk megalkotni, mert a Biblia örök igazságainak szüntelen tudakozására kötelezett református igehirdető lectio- és textusválasztása szabad.”⁴²⁶ Jelzik: itt bizony nem perikóparend készült. A bevezetőben később kifejtik, hogy a lekción és a textusok teljesen szabadon és függetlenül értelmezhetők, egyik sem illeszkedik kifejezetten csak az egyikhez, úgy válogatják össze őket az igehirdetők, ahogyan szeretnék.⁴²⁷

Az ünnepek, ünnepkörök felsorolása adventtel kezdődik, majd karácsony, karácsonyt követő vasárnap, esztendő utolsó napja, esztendő első napja, esztendő első napját követő kb. tizenhat vasárnap (ebbe beletartozik, beletartozhat minden január 1. és virágvasárnap között). Folytatódik a lista: virágvasárnap, nagypéntek, húsvét, húsvét után következő vasárnapok, áldozó csütörtök, áldozó csütörtök utáni vasárnap, pünkösd.

Az ünneptelen félélet pünkösd és advent első vasárnapja között számolja, Szentháromság vasárnapja kimarad a felsorolásból. Érdemes megjegyezni, hogy reformációra felkínál tizenöt lekción és huszonkét textust. Az olvasmányok hosszában nem következetes, a lekciónjavaslat egy fejezet hosszúságtól (pl. január 1-re Jel 3) a néhány versig terjedhet (pl. újév utánra Ef 1,3-6).

A következő népszerű és elterjedt kiadvány az 1980-as *Igehirdetők kézikönyve*. Itt már a műfaji megnevezés is rövidült, nem lektionárium és textuárium, csupán textuárium található.⁴²⁸ Az egyházi év rendjét valamennyire követő, tehát a vasár- és ünnepnapnak délelőtti homíliás istentiszteletére javasolt olvasmányok, textusok az „II. Üdvtörténeti alkalmak” pontban találhatóak. Hozzá kell mindezekhez tenni, hogy az „I. Liturgia” pont alatt köszöntések, előfohászra ígék, egyéb verba solemniák és áldások vannak.

Az üdvtörténeti alkalmak alatt az alábbi beosztást, felsorolást találhatjuk: advent, karácsony, „virágvasárnapi bevonulás”, nagyhét, nagypéntek, húsvét, mennybemenetel ünnepe, pünkösd.

A textuárium egyáltalán nem említi Szentháromság ünnepét, sem a Szentháromság utáni időszakot, de az előzőekhez képest reformáció ünnepének

⁴²⁵ Ravasz (szerk.): *Istentiszteleti rendtartás*, 293–300.

⁴²⁶ Uo., 293.

⁴²⁷ Uo.

⁴²⁸ Adorjány József (szerk.): *Hirdesd az Igét – Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1980, 383–385.

kimaradása is újdonságnak számít. Érdekesség, hogy az ünnepkörök rendszere az eddigi olvasmánygyűjteményeknél is rendszertelenebbül jelenik meg. Advent mellett egyáltalán nincsen javaslat karácsony utáni, epifánia utáni, nagyböjti olvasmányokra – semmilyen címszó vagy elnevezés alatt. A nagyböjti időszakból maradt „virágvasárnapi bevonulás”, külön említve nagyhét és nagypéntek, mint-ha virágvasárnap, nagyhét és nagypéntek elválasztható és külön is értelmezhető lenne.

Önmagában sokat elárulhat ennek a textuáriumnak az elméleti és gyakorlati hátteréről, hogy a „virágvasárnapi bevonulás”, a nagyhét és húsvét összesen ötvenkilenc textussal rendelkezik, míg a nagypéntek önmagában kilencvenkét textust kapott.

A textuárium logikája, valamennyire megfigyelhető rendszere (előszót, indoklást nem kapott ez a rész) szerint minden ünnephez, ünnepkörhöz igyekeztek az újszövetségi textushoz ószövetségi párhuzamot, előképet választani. Sajnos ezeket a párokat nem lehet lekió-textus párként értelmezni, mivel mind a kettő általában csupán 1-2 verset jelöl meg és ki. A textuárium következetlenségét erősíti és támasztja alá, hogy „Lekciók” csak az adventnél vannak külön feltüntetve, sehol máshol.

Az 1985-ös Istentiszteleti Rendtartás, melyben „Lekcionárium és a Textuárium” fejezetben⁴²⁹ találhatóak az olvasmányjavaslatok, logikájában és elrendezésében sok szempontból az 1930-as Rendtartás örökösének tekinthető, már amennyiben egy-egy oszlopban lekiók, illetve textusok szerepelnek egymás mellett, de itt sem olvasmánypárokból, hanem szabad válogatásra készen, mintegy ötletként, javaslatként.

Az ünnepek, ünnepkörök elnevezései, egyáltalán a Rendtartás által felvázolt nem hivatalos „ünnepkánon” azonban sok változást hozott az előzőekhez képest. A lektionárium és textuárium adventtel kezdődik, azonban az adventi időt két

⁴²⁹ Bartha (szerk.): *Istentiszteleti Rendtartás*, 330–358. A lektionárium és textuárium előszavában ez áll: „A teljes Írás gazdag anyagából kíván meríteni a lektionárium és textuárium oly módon, hogy az üdvörténeti ünnepek mellett tekintettel van azokra az alkalmakra is, amelyek egyházunk rendje szerint évről évre ismétlődő ünnepekké lettek az utóbbi időben. Ezekre az alkalmakra a Bibliaolvasó Kalauz emlékezteti az ige szolgáit, és a gyülekezet tagjait. A Bibliaolvasó Kalauz útmutatását feltételezi, és egészíti ki ez a lektionárium és textuárium. Az üdvörténeti, és egyéb ünnepi alkalmakon kívül tekintettel van az egyház, illetve a gyülekezeti tagok egyéni életének jelentős eseményeire. Bár a Bibliaolvasó Kalauz évről évre nyújtja az egyház számára az igével való élés jó rendjét, és ez a rend általános gyakorlattá lett az utóbbi évtizedekben, azonban teljességre való törekvés nélkül ez a textuárium nem mellőzte az évnél azokra a vasárnapjaira sem a perikópa ajánlást, amelyek nincsenek sem üdvörténeti, sem más ünnepi alkalomhoz kötve. Uo., 331.

részre bontja: 1. Ökumenikus és békeszolgálati vasárnap, 2. További adventi alkalmak.

Ezután következnek „karácsony alkalmai”, karácsony utáni vasárnap, év utolsó napja, év első napja, egyetemes imahét, szeretetszolgálati vasárnap, Bibliavasárnap.

Újdonság, hogy jelzi viszont külön böjt I. vasárnapját, majd virágvasárnap, nagypéntek, húsvét, konfirmáció vasárnapja.

Nyugdíjas lelkészek, lelkészözvegyek és árvák vasárnapja, anyák napja – lelkész-továbbképzés vasárnapja, egyházi ének és zene vasárnapja, Afrika-vasárnap, áldozócsüdtörtök, áldozócsüdtörtök utáni vasárnap, gyermeknap – szeretetotthonaink gyermeknapja, Pünkösöd „alkalmi”, Szentháromság vasárnapja, pedagógusnap, Bethesda testvérközösség vasárnapjára nyugdíjas diakóniai munkások köszöntése alkalmára, Hiroshima-vasárnap, újkenyérért való hálaadás vasárnapja, segélyezések vasárnapja, közalapi vasárnap, reformáció ünnepe.

Mindezek után „Az év első vasárnapjától pünkösdig azokra a vasárnapokra, amelyek nincsenek alkalomhoz kötve a Bibliaolvasó Kalauz szerint”, illetve Pünkösöd utáni másodiktól advent első vasárnapjáig azokra a vasárnapokra, amelyek nincsenek alkalomhoz kötve a Bibliaolvasó kalauz szerint.

A lektionárium és textuárium sajátos szóhasználata, szófordulata, hogy az ünnep, istentisztelet, esetleg vasárnap szavak helyett időnként az „alkalom” szót használja.

Végezetül a 2021-ben megjelent Igehirdetők kézikönyvében lévő „Textusok az egyházi év szerint”⁴³⁰ textuáriumára kell kitérni. Fontos megállapítani, hogy az előzőekhez képest ez már csak textusokat tartalmaz, tehát olvasmányok, lekciónak nincsenek benne.

Maga a gyűjtemény négy évre kínál textusokat, mind a négy évben ugyanazok az ünnepek, ünnepi időszakok szerepelnek. Jellemző rá, hogy elsősorban a nagyobb egységet, ünnepi időszakot próbálja megnevezni, és azon belül helyezi el a kiemelt ünnepeket.

Ezek az időszakok: újévtől, böjtfőtől, húsvéttól, ünneptelen félév, reformációtól, advent első vasárnapjától.

Rögtön szembetűnő, hogy az „egyházi év” itt újévvel kezdődik, és újévtől tart az adventi időig, karácsonyig. A megjelölt időszakokban valami kevert *lectio continua* gyakorlatot követ, kivéve az ünneptelen félévben, ott nincsen rendszer. Érdemes megjegyezni, hogy a reformáció ünnepe egy olyan szakaszhatár is,

⁴³⁰ Fekete–Literáty–Steinbach (szerk.): *Igehirdetők kézikönyve*, 587–588.

amitől kezdve egészen advent első vasárnapjáig lectio semi-continua sorozatot javasol (1. évben: Róm, 2. évben: Jak, 3. évben: Jer, 4. évben: Zsolt).

Az ünneptelen félévre összesen tizenhat vasárnapi textust ír elő, ami a „reformáció utáni időszak” négy textusával együtt is csak húsz textus, húsz vasárnap, ami kevesebb, mint ahány vasárnapot ebben az időszakban minimálisan számolhatunk.

Az időszakok megjelölésén belül az alábbi ünnepeket nevezi meg. virágvasárnap, nagypéntek, húsvét, pünkösd, Szentháromság vasárnapja, újkenyér, reformáció, diakónia vasárnapja, karácsony.

Karácsony, húsvét és pünkösd egy-egy textust kap, tehát ünnep második napjával már nem számol. Mennybemenetel ünnepét nem jelöli.

A dolgozat korábbi fejezeteiben láthattuk, hogy az egyházi év és az olvasmányrendek, prédikációs rendek és módszerek szervesen összetartoznak. Természetesen nem lehet elképzelni egy kötelező, kötött olvasmányrendet és rendszert a Magyarországi Református Egyházban, viszont a szabad textusválasztás elve és módszere mellé egy meglévő rendszernek, az egyházi év rendjének református értelmezését és gyakorlatát sürgősen rehabilitálni kell.⁴³¹

Ma is aktuális Csiky Lajos megállapítása az egyházi évről való felfogásunk és a prédikációs gyakorlatunk összefüggéseiről.

Mi reformátusok egyáltalán nem törődünk az egyházi évvel s az annak lényegében elénk adott evangéliumi események egymásután következő rendjével. Mi prédikálunk összevissza, egymásra egyáltalán nem tartozó tárgyakról, úgy amint jókedvünk és szeszélyünk hozza magával. Engem pl. senkisé akadályozhat meg abban, hogyha az év első határnapján, amely épen ujév első napjára esett, valami alkalmítárgyról prédikálván, mondom semmi sem akadályoz abban, hogy az év második vasárnapján pl. a mértéktelenségről, a harmadikon pl. az igazságszeretetről, a negyediken pl. lelkibátorságról, az ötödiken pl. a keresztyén bátorságról, s a hatodikon, mit tudom én – miről ne prédikáljak, mind olyan tárgyakról, amelyek keresztyéni és teljesen templomi katedrába illő tárgyak lehetnek ugyan, de amelyeket ezen összevisszaságukban semmi magasabb egység össze nem fűz s amelyeknek ezt a sorrendjét semmi eszmei összefüggés nem igazolja. Sok református lelkészünk prédikációi a maguk összefüggéstelen voltában a kaleidoskophoz hasonlítanak, de nincsen bennük semmi a teleskopnak amaz erejéből, amely odaviszi a mi szemünket az égnek nagyságos dolgaihoz, hogy igaz lelki gyönyörűséggel s szívbéli áhitattal teljünk el azok csodálatában.⁴³²

⁴³¹ Vö. Pap: *Az egyházi év*, 36–43.

⁴³² Csiky Lajos: Az egységes liturgia kérdéséhez, *Theológiai Szaklap*, III. évf., 1905/4, 253.

Az eredőit tekintve ma is elgondolkodtató aktualitással bír Csiky Lajos egy másik helyen megfogalmazott lesújtó véleménye arról, hogyan értelmezte korának magyar reformátussága az egyházi évet:

A magyar református egyház az abszolút szövegválasztás elve és gyakorlata alapján áll, a bibliaolvasást – igen nagyon helytelenül – mint kultuszformát nem ismeri, a Megváltó életének legfőbb, hitéletünkre első sorban tartozó eseményeinek emlékezetére néhány ünnepet megtart, de különben az egyházi évet csak nagyon külsőlegesen, abban a formában ismeri, hogy annak kezdetét április 24-től, Szentgyörgynapjától [sic!] számítja, mint amelytől adta, - a legújabb időkig, - legtöbb gyülekezetünk az egyházi fizetést a maga lelkészének.⁴³³

Hogy mennyire nem évvült el Csiky Lajos megállapítása, jól példázza az 1980-as *Igehirdetők kézikönyve*, amelyben olyan tematikus sorozatot gyűjtöttek össze, ahol az egyházi év ötvenkét úrnapjából negyvenhétre javasoltak egy-egy népszerű és gyakori bibliai fogalmat, ami köré lehet fűzni a prédikációt. „Az esztendő fennmaradó öt alkalma szintén az üdvtörténeti ünnepek, illetve szeretetvendégség részére marad szabad.”⁴³⁴

Pap Ferenc megfogalmazása szerint „az egyházi év, az egyházi évhez kapcsolódó hatalmas, kifogyhatatlan és mindig megújuló liturgikus örökség gazdagsága hihetetlen összefüggésekre, üzenetekre vezet el a nyitott szívvel közeledő lelkipasztort és gyülekezetét”.⁴³⁵

⁴³³ Csiky: *Egyházzsónoklattan*, 127.

⁴³⁴ Közös munkával összeválogattuk azt a negyvenhét legfontosabb fogalmat, ami gyakran előfordul a Szentírásban és a köznyelvben is, s aminek a Biblia helyes értelmezése szempontjából kulcsfontossága van. [...] A fogalmak betűrendben a következők (s bárki szabadon variálhatja vagy pótolhatja még újabbakkal): alázat, barátság, bátorság, békesség, bizalom, boldogság, család, csoda, csüggedés, erő, élet (halál, örökélet), félelem, gazdagság, hit, hűség, imádság, igazság, irgalom, ítélet, jövő, keresztség, kételkedés, kijelentés, kiválasztás, kísértés, közösség, lélek, megváltás, menny (pokol), munka, növekedés (gyümölcs), öröm, örökkévaló, prédikálás, reménység, Sátán, szabadság, szelídség, szenvedés, szeretet, szent(ség), szolgálat, test, törvény, vigasztalás, világosság (sötétség), világ. Az esztendő fennmaradó öt alkalma szintén az üdvtörténeti ünnepek, illetve szeretetvendégség részére marad szabad. Adorjáni (szerk.): *Igehirdetők kézikönyve*, 382.

⁴³⁵ Pap Ferenc: *Textusválasztás és/vagy egyházi év, Zsoltár*, XII. évf., 2005, 35.

LEKCIÓVÁLASZTÁS ELMÉLETBEN ÉS GYAKORLATBAN

AZ IGAZSÁG ÉS ÉLET LELKIPÁSZTORI FOLYÓIRAT LEKCIÓJAVASLATAI

Amint azt a dolgozat korábbi fejezeteiben láthattuk, a lekciónal kapcsolatban nem csupán a történeti és elvi kérdések maradtak tisztázatlanok a bevezetése óta, hanem – nem meglepő módon – a gyakorlatban is sokféleképpen jelenik meg a lekción az istentiszteleten, viszont mindezt felmérni nagyon nehéz, legtöbbször csak személyes tapasztalataink, esetleg személyes gyakorlatunk alapján foglalunk állást a kérdésben. Bár rengeteg prédikációs kötetünk van, de sajnos a nyomtatásban megjelent prédikációs kötetek közül alig akad néhány, amely tekintettel lenne az istentisztelet teljes kontextusára, ezáltal leginkább csak az alapigét tüntetik fel bennük a szerkesztők.

Az *Igazság és Élet* lelkipásztori folyóirat 2007 óta jelenik meg (ismét) folyamatosan a Tiszántúli Református Lelkésztovábbképző Intézet gondozásában és kiadásában.⁴³⁶ A folyóirat szerzői a Bibliaolvasó Kalauz vasár- és ünnepnapos textusai alapján dolgoznak ki exegetikailag megalapozott, részletes prédikációvázlatokat.⁴³⁷ Ezeket a prédikációvázlatokat a terjedelmük és a kidolgozottságuk szempontjából nyugodtan lehet teljes értékű prédikációnak tekinteni, természetesen attól nem lehet egészében elvonatkoztatni, hogy valamennyi rugalmasságot, szabadságot hagynak többnyire a szerzők a tanulmányokat felhasználó lelkipásztoroknak. A prédikációk mellé a már említett exegetikai, bibliai teológiai megalapozáson túl lekción- és énekjavaslatok, kidolgozott vagy vázlatos

⁴³⁶ Fazakas Sándor beköszöntő előszavában indokolja a folyóirat ismételt elindítását és főbb célkitűzését: „A lelkésztovábbképző tanfolyamok során fogalmazódott meg a résztvevők részéről az igény olyan kiadvány szerkesztése és megjelentetése iránt, amely a vasárnapi igehirdetésekre való felkészüléshez, továbbá kazuális szolgálatok végzéséhez, gyermek-istentiszteletek vagy ifjúsági bibliaórák megtartásához nyújt elméleti és gyakorlati segítséget. E jogos igény mellett viszont megkerülhetetlen a régi kérdés: milyen rend szerint történjen a textusválasztás? Hogyan és miről prédikáljunk? Mi módon kapcsolódjon a textusválasztás az egyházi év egyes vasárnapjaihoz, ünnepköreihez és azok liturgikus adottságaihoz? Szabad textusválasztás, *lectio continua* vagy óegyházi perikóparend felel meg leginkább református istentiszteleti gyakorlatunknak, illetve annak a követelménynek, hogy az igehirdetés valóban az evangélium igazságát tolmácsolja a mai kor embere számára? Fazakas Sándor: *Beköszöntő, Igazság és Élet*, I. évf., 2007/1, 3.

⁴³⁷ A folyóirat ezen felül kazuális igehirdetéseket, ifjúsági- és hittanóra-vázlatokat is tartalmaz. Ezek nem képezik a kutatásom tárgyát.

imádságok, illetve egyéb, az istentisztelethez kapcsolódó információk és segédanyagok kerülnek.

Nem állítom természetesen, hogy az *Igazság és Élet* lekcíjavaslatai⁴³⁸ és a mai lelképásztori gyakorlat közé határozott és egyértelmű egyenlőségjelet lehetne tenni. Viszont igaz lehet, hogy amennyire változatos megoldásokkal találkozhatunk az istentiszteleteken, legalább annyira változatos képet mutatnak a folyóirat javaslatai, valamint a folyóirat tanulmányainak és prédikációinak szerzői, teológiai oktatók és/vagy lelképásztorok.

Továbbá hivatkozom és támaszkodom Kelemen Attila tanulmányára, aki a gyakorlati teológia normatív funkciója kapcsán így fogalmazott:

A gyakorlati teológia az egyház cselekvésére reflektáló tudomány. Annak érdekében, hogy a gyakorlatot valóban értékelni tudja, szükséges az, hogy ez a reflexió egy igazi kritikai funkciót töltsön be. A kritikai reflexió mellett azt a rendeltetést is magában hordozza, hogy egy megújított gyakorlat számára támpontokat és irányító elveket fogalmazzon meg. Az értékelő és irányító funkció betöltése érdekében fontosak azok a normák, elvek, melyek befolyásolják, meghatározzák a működést.⁴³⁹

A korábban már ismertetett, folytonosan visszatérő és ismételt szakirodalmi megállapítások gyakorlati megvalósulását vizsgáljuk először, majd pedig utána térünk rá az egyedi esetekre, lekcioválasztásokra. Az alábbi kérdések mentén dolgoztam fel az adatokat:

1. Mi a kapcsolat a lekción és a textus között? (*Gondolati/tartalmi kapcsolat*: a lekción és a textus között tartalmi, teológiai kapcsolat van, viszont nem ugyanaz a bibliai könyv a forrásuk; *Kontextuális kapcsolat*: a lekción a textus előtt vagy után található közvetlenül a bibliai könyvön belül; *Lekción része a textus*: habár ez is kontextuális kapcsolatnak minősül, mégis egy nagyon gyakori lekcioválasztási mód, amikor a textust teljesen magába foglalja a lekción. Ilyenkor sok esetben a textus csak egyfajta mottóként szerepel a maga helyén a prédikáción előtt.)

2. Mi a kapcsolat a lekción és a prédikáción között? (*Utal rá, része valamilyen módon a prédikációnak*: a prédikáción utal a lekción egyes gondolatára és/vagy idézi azt; *Nem foglalja vele*: a prédikáción nem foglalja a lekciónnal; *A lekción a textus*: az a sajátos eset, amikor a szerző a kidolgozott exegézis és prédikáción

⁴³⁸ A folyóirat tanulmányait, prédikációit (prédikáción-vázlatait) és lekción-javaslatainak statisztikai adatait a 2007-es első évfolyamtól kezdve a 2012-es hatodik évfolyamig bezárólag kutattam és értékeltem. A konkrét lekcioválasztási példák viszont a 2007-es első évfolyamtól a 2018-as tizenkettedik évfolyamig kerültek bele a dolgozatba.

⁴³⁹ Kelemen Attila: A gyakorlati teológia leíró és előíró jellege, *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*, 2010/1, 131.

után azt javasolja, hogy ebből egy-két vers legyen a „textus”, így voltaképp az alapige a lekió lesz. Tehát itt nem lehet mondani, hogy a prédikációban ne jelenne meg a lekió, de mégis más kategória ez, mint amikor egy másik bibliai szakasz a lekió, és úgy van benne szó a prédikációban.)

3. Mennyire jelenik meg az istentisztelet rendjében, a lekió és textus kiválasztásánál a két Szövetség kapcsolata? (Ószövetségi textushoz ószövetségi lekió; ószövetségi textushoz újszövetségi lekió; újszövetségi textushoz ószövetségi lekió; újszövetségi textushoz újszövetségi lekió.)

8. táblázat. *Lekció és textus kapcsolata.*

Összes textus (predikáció)	308
Nincs lekió	64
Gondolati/tartalmi kapcsolat	353
Kontextuális kapcsolat	12
Lekció része a textus	44
Összes lekió	409

A 2007 és 2012 között vizsgált időszakban 308 vizsgált predikáció közül csak 64 esetben nem volt lekiójavaslat. Ebből túl sok következtetést nem érdemes levonni. Általában megfigyelhető, hogy ahol nincs lekiójavaslat, ott a többi liturgiai elem is hiányosan kidolgozott, de van kivétel természetesen. Az így maradt 244 predikációhoz viszont 409 lekiójavaslat érkezett. Ez azt jelenti, hogy több esetben javasoltak a tanulmányok szerzői több lekiót is mint csak egyet.

A 409 lekióból 353 esetben valamilyen teológiai, gondolati, tartalmi kapcsolat van a lekió és a textus között. Be kell ismernem, hogy ennél a pontnál eléggé elnéző voltam, és nem rangsoroltam ezt a kapcsolatot. Voltak olyan helyek, ahol nagyon egyértelmű volt a kapcsolat, mert a predikációban utalt rá. Valahol mindez a kapcsolat az exegézisből derült ki, valahol egyértelműen egy perikóparendet használhatott a szerző. A lekió és a textus közti kapcsolatot később a konkrétabb, részletezőbb példákkal kívánom szemléltetni.

Mindösszesen tizenkét esetben volt kontextuális kapcsolat a lekió és a textus között. Ez alatt azt értem, hogy a lekió közvetlenül a textus előtti vagy utáni szakasz, ami így bővebb kontextust ad. Ebben az esetben tehát egy bővebb szakaszt választott a szerző.

Elvben nagyon hasonló ehhez a módszerhez, mégis eltér tőle a végeredmény tekintetében az, amikor a lekió az eredetileg textusként kijelölt szakasz lesz.

Ezekben az esetekben a szerző jelzi, hogy mely verset, esetleg néhány verset kell majd újra felolvasni textusként. Itt tehát rövidítés történik, és a lekciónak válik gyakorlatilag a prédikáció textusává.

9. táblázat. *Lekció és prédikáció kapcsolata.*

Nem foglalkozik vele	297
Utal a lekciora	68
A lekción a textus	44

A legtöbb esetben, szám szerint 297-szer a 409-ből a prédikációban nem jelenik meg a lekciónél markáns üzenet. Itt is fontos hozzátenni, hogy nagyon nehéz volt az egyes esetek mérlegelése, hiszen ahol nem jelezte határozottan a prédikáció szövegében (esetleg a lekción javaslat mellett) a szerző, ott mindig valamire dönteni kellett. A lekción egyébként sok esetben idézet formájában szerepelt a prédikációban, esetleg a lekción egyes részei parafrázálva jelentek meg a prédikációban: hasonlatként, ellentétként, illusztrációként stb. Fontos megemlítenem, hogy bár a prédikációvázlatok többnyire kidolgozottságukat tekintve teljes értékű prédikációk, de elképzelhető, hogy a szerzőjük nem akart utalni a lekciónra, főleg, hogy sok esetben több lekción is javasoltak, amiből a tanulmányt felhasználó lelképásztor választ. Itt is a konkrét javaslatok vizsgálata mutat majd teljesebb képet a prédikáció és a lekción kapcsolatáról.

10. táblázat. *Textus és lekción felvétele.*

Ószövetségi textus	Ószövetségi lekción	22
	Újszövetségi lekción	39
Újszövetségi textus	Ószövetségi lekción	150
	Újszövetségi lekción	198

A szakirodalom előszeretettel javasolja, hogy a két Testamentum egyaránt képviselve legyen a lekción-textus vonatkozásában és kapcsolatában. Úgy tűnik, hogy ez a javasolt lekciónok függvényében nem mutatkozik meg, hiszen inkább túlsúlyban vannak az újszövetségi lekciónok mindkét esetben.

A következőkben az folyóirat tanulmányaiban közölt részletesebb lekciónjavaslatok közül ismertetek néhányat rendszerezett formában. A lekciónválasztás különböző módjait kívánom ezzel egyrészt felmérni, másrészt konkrét gyakorlati példák

által bemutatni. Természetesen, amint látni fogjuk, a lekcíójavaslatok időnként akár több kategóriába is beletartozhatnak, hiszen gyakran a tanulmány szerzője több lekciót is javasol többféle szempont alapján, illetve arra is találni fogunk példát, hogy egy lekcíójavaslat akár több kategóriát is lefed (tehát például egyszerre van tekintettel az egyházi év adott szakaszára és a textus üzenetére is). A kategorizálásnál azonban egy lekcíójavaslat csak egy kategóriába került bele, így minden esetben egyéni mérlegelés kérdése volt, hogy hova kerüljön.

A leggyakrabban használt meghatározható kategóriák a következők:

1. *Az egyházi évhez kapcsolódó javaslatok:* Itt olyan lekcíóválasztásokat láthatunk, amelyek figyelemmel vannak az egyházi év adott szakaszára, ünnepköreire, ünnepére. Ezek néhány esetben valamelyik perikóparend által kijelölt olvasmányok, esetleg az adott ünnepnap introitus zsoltára, vagy egyszerűen csak az ünnep homiletikumához, üzenetéhez szorosan kapcsolódó olvasmány. Fontos hozzátenni, hogy ezen lekcíóválasztási módok az advent első vasárnapjától Szentháromság vasárnapjáig tartó időszakban gyakoribbak, mint a Szentháromság utáni időben. Ennek a kategóriának egy érdekes alpontja az a néhány példa, amikor az egyházi év ünnepkánonjának változása, új „ünnepek”, „ünnepi időszakok” megjelenése hatással van az igehirdetésünkre, istentiszteletünkre. Ez a kategória az *Ünneptorlódás és lekcíóválasztás* elnevezést kapta.

2. *A lekcíó és a textus gondolati, teológiai kapcsolatából fakadó javaslatok.*⁴⁴⁰ Itt olyan lekcíójavaslatok találhatóak elsősorban, amelynek alapja a textus üzenetével való teológiai kapcsolat. Ennek a kategóriának van két rövidebb

⁴⁴⁰ A később felsorolásra és ismertetésre kerülő szemelvényeken túl további példákkal szolgál: Dávid Adél: Isten irritáló emberének imája, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/1, 74; Visky S. Béla: Isten szíve-vágya a megtérés és az élet, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/2, 66–69; Balogh Csaba: Mennyit érek?, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/3, 368; Hodossy-Takács Előd: A bizalom keretei, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/3, 405; Németh Dávid: Mindkettőnek elengedte, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/3, 413; Kádár Ferenc: Jákób útja, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2013/3, 437; Fazakas Sándor: A szombat, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/4, 516; Sipos Brigitta: Krisztus változhatatlansága, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/4, 639; Pecsuk Ottó: Az emlékezés csodája, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/1, 58; Lengyelné Püskös Sarolta: Pásztornak lenni és pásztorrá válni, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/1, 67; Hodossy-Takács Előd: Egy elkeseredett próféta a bukásra ítélt városban, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/3, 556–557; Ferencz Árpád: A szintiszta örület!, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/4, 608; Czagány Gábor: A „másik” evangélium csánítása, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 212; Czeglédi Péter Pál: Lokális probléma, lokális megoldás, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 306–307; Czagány Gábor: A messzelátó imádság, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/1, 32; Fodor Ferenc: Jézus megkeresztelése, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/1, 62; Hodossy-Takács Előd: Megváltozott élet, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/1, 91; Németh Áron: A Szent közelében és küldetésében, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/1, 109–110; Kocsev Miklós: Ellenségből egy gyanús munkatárs?, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/2, 257; Barnócki Anita: Egy gyülekezet vál(t)tsága, *Igazság és Élet*, XII. évf., 2018/1, 23; Rácsok Gabriella: A „mintha nem” szabadsága, *Igazság és Élet*, 2018/4, 587.

alkategóriája. Az egyik az, amikor a *textus* és a *lekció között kifejezett kontraszt* található, a másik pedig, amikor a lekióválasztás nagyon erősen és tudatosan épít az *exegetikai, kortörténeti* elemzésre és ismeretekre. Természetesen ezt nem azt jelenti, hogy a többi lekióválasztás nélkülözi az alapos exegetikai, kortörténeti, teológiai elemzést, csupán ezeknél a javaslatoknál az adott szerző világosabban kifejtette, követhetőbbé tette az exegézis útját a lekió megtalálásáig.

3. *Kontextuális választás*: Ide azok a választások tartoznak, ahol a lekió és a *textus* kontextuális kapcsolatban áll egymással.

4. *Lekció és textus felcserélése, rövidítések*: Olyan lekiójavaslatok ezek, melyek (általában a *textus* és/vagy lekió hosszára való tekintettel a lekió és a *textus* felcserélését, esetleg lecserélését adja elénk, vagy a *textus/lekció* rövidítését. Fontos megjegyezni, hogy nagyon sokszor a kontextuális választás hasonló elven működik ehhez, „nincs idő sok bibliai szöveg felolvasására”, ezért lekióként olvassa fel a lelkész a *textus* egy részét.

5. Egyebek: Az előző kategóriákból valamennyire kilógó, azonban mindenképpen megjegyzésre és/vagy a gyakorlat sokféleségének bemutatására érdemes példák ezek.

Az egyházi évhez kapcsolódó lekióválasztások

Steinbach József Misericordia Domini vasárnapra a Jn 10,11–6 *textus* mellé három lekiót is javasol, illetve e háromból egy felvételét. Az ünnep zsoltár introitusa (Zsolt 33,5b) okán ajánlja a Zsolt 33 felolvasását, akár teljes egészében, akár csak az 1–9. verseket. Továbbá ajánlja a Zsid 13,20kk szakaszt, mivel ez teológiai kapcsolatban áll a *textussal*, hiszen itt arról olvasunk, hogy Krisztus váltságműve részévé akarja tenni a nyáját. Az 1Pt 2,21–25 ennek a *textus*nak egy epistola párja lehet, hiszen olyanok voltunk, mint a tévelygő juhok.⁴⁴¹

Hodossy-Takács Előd Judica vasárnapra a Zsid 5,7–9 *textus* mellé a Zsolt 43 lekiót javasolja. Az ünnep introitus zsoltára a prédikációban is megjelenik, a szerző az egyházi évhez, az adott ünnepnaphoz kapcsolja ezáltal a prédikációt, hiszen rögtön az első mondatot így kezdi: „Szolgáltass nekem igazságot! – sóhajt fel a zsoltáros (43,1), és sóhajt fel napjainkban is számtalan ember. – Hol van az igazság? [...] A mai vasárnapon Istenünk Igéje arra tanít bennünket, hogy nem vagyunk egyedül gyötrelmeinkkel.”⁴⁴²

⁴⁴¹ Steinbach József: Jézus Krisztus, a jó pásztor, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/2, 191.

⁴⁴² Hodossy-Takács Előd: Az üdvösségszerző, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/1, 90.

Németh Áron Cantate vasárnapra a Kol 3,12–17 textus mellé javasolja a 89. vagy a 107. zsoltár lekciónak. „A 89. zsoltár, mint a Cantate vasárnap névadó zsoltára, jól kiegészíti az újszövetségi textust. Az igehirdetésben érdemes rámutatni a zsoltár ekkléziológiai vonatkozásaira. A 107. zsoltár központi gondolata az Isten népének hálája, amely erősíti a textus refrénszerű visszatérő felhívását a háládatosságra.”⁴⁴³ Jó példa ez a javaslat arra, hogy bár a prédikációban nem idézi a lekiót, nem is utal rá (bár megjegyzi, hogy erre van lehetőség és bátorít rá), viszont a textussal és a prédikációval összefüggő, azokkal kapcsolatban álló lekiót javasol.

Pap Ferenc Szentháromság ünnepe utáni kilencedik vasárnapra a Jer 1,4–10 textushoz az egyházi év figyelembevételével javasol többféle lekiót is. „Lekcióként vehetjük az adott vasárnaphoz kapcsolódó evangéliumi szakaszt: Mt 25,14–30, amely a megbízatásban, elhívásban és a sáfárságban való hűségre, a végső elszámoltatásra figyelmeztet, és abban erősít. Szintén e vasárnapokhoz kapcsolódik evangéliumi szakaszként a Lk 16,1–12(13). Lekcióként választhatók még az ó- és újszövetségi elhívás-történetek is. Epistolaként vehető a Fil 3 (esetleg rövidítve vagy válogatott versekkel).” További javaslatokat is tesz: Zsolt 40; 50; 55. Verba solemniaként ajánlja: Lk 12,48; 1Kor 1,9.⁴⁴⁴

Zsengellér József újévi prédikációja alapigéjéhez, a Péld 16,1–9-hez javasolja az ünnepnap két óegyházi perikópáját, a Lk 2,21-et és a Gal 3,23–29-et. Érdekes választás, hiszen mind a kettő szakasz kapcsolódik az egyházi évhez, azonban a prédikáció üzenete nehezen kapcsolódik mindezekhez. Jó példa ez arra, hogy az eredetileg Circumcisio Domini, Jézus körülmetélkedésének ünnepe, karácsony nyolcada az egyházi év református értelmezésében milyen új tartalmakat kapott (jövőbe tekintés, programadás, hálaadás, gondviselésbe vetett hit stb.), amelyek a prédikációban is hangsúlyosan megjelennek.⁴⁴⁵

Fodor Ferenc húsvét első napjára javasolja a Jn 20,11–18 textus mellé a 2Sám 2,1–6 lekiót, ami egyébként a perikóparend ajánlása is. Hozzáteszi, hogy bár nem kötelező, de törekedhetünk, törekedjünk arra, hogy az Újszövetség és az Ószövetség is megjelenjen az istentiszteleten az olvasmányokban, így a gyülekezetben is tudatosítjuk e kettő egységét. A választása azonban nem automatikus, hiszen a textus és a lekió közötti mély kapcsolatot is kifejti, ezáltal indokolja a választást: „Kifejeződik benne az öröm, ami a húsvétot meghatározza, de megszólal benne az a szép bizonyásgtétel is, ami a húsvét lényegét adja, hogy Izráel Istenének a hatalma nagyobb, mint a síre.”⁴⁴⁶

⁴⁴³ Németh Áron: Hálaadással éneklő gyülekezet, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 228.

⁴⁴⁴ Pap Ferenc: Az elhívás titka, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/3, 421.

⁴⁴⁵ Zsengellér József: A jövő Isten kezében, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/1, 13.

⁴⁴⁶ Fodor Ferenc: Mária Magdaléna – a Jézust kereső ember, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/1, 139.

Kocsisné Asztalos Anikó Exaudi vasárnapra a Jn 14,15–19 textushoz az ünnepnap zsoltár introitusát javasolja lekióként (Zsolt 27). Röviden kitér az ünnepnap helyére az ünnepi időben, és kifejti, hogy az ógyházi perikóparend tematikája harmonizál egymással.⁴⁴⁷

Ferencz Árpád húsvét utáni második vasárnapra a Zsid 13,20–21 textushoz javasolja az Ez 34,11–16 lekiót, mivel az a rólunk gondoskodó Isten teológiai gondolatkörét, a vasárnap egyik fontos témáját hangsúlyozza: Isten a jó Pásztor.⁴⁴⁸

Zsengellér József karácsony első napjára a Titusz 3,3–7 textushoz javasolja a Lk 2,1–14 lekiót. Indoklása szerint „A textushoz azért célszerű a „szokásos” karácsonyi történetek közül a lukácsit választani, mert az angyal evangélium-hirdetésében a lényegi mondat: »Üdvözítő született ma nektek«, összhangban van a textus központi szavával.”⁴⁴⁹

Németh Dávid virágvasárnapra a Mk 14,3–9 textushoz a Mk 11,1–11 lekiót javasolja. Indoklása szerint mivel az aznapra rendelt szakasz nem feltétlenül virágvasárnapi ígerész, mégis fontos, hogy a jeruzsálemi bevonulás története elhangozzék. Hozzáteszi, hogy a hozsannázás ellenére ez a nap Jézus szenvedéstörténetének nyitánya.⁴⁵⁰

Balla Péter advent negyedik vasárnapjára a 2Kor 1,18–22 textushoz a Mt 1,18–25 lekiót javasolja, annak tartalmát az egyházi év aktuális vasárnapjával összekapcsolja: „A lekióra az íghirdetésben a karácsonyt megelőző, »adventi« tartalma miatt is utalhatunk: József és Mária jegyessége (1,18), Mária tisztasága (1,19–20), József engedelmissége (1,24–25); és külön kiemelhetjük a lekió »ígéret-beteljesedés« tartalmat hordozó részletét is (1,21–23).”⁴⁵¹ A kidolgozott prédikációvázlatban példát is mutat erre az utalásra:

Mindenki, aki hallja és hittel megragadja ezt az evangéliumot, Istentől bűnbocsánatot, kegyelmet, örök életet kap. Jézus neve is erre a bűnbocsánatra, szabadításra utal lekióknk szerint (Mt 1,21). [...] Már az ősatyáknak is adott ígéretek, sok ószövetségi próféta által is – lekióknk is megemlít egyet: Ézs 7,14, „Immánuél”; „Velünk az Isten” – ez is Jézusban teljesedett be (Mt 1,23; Jézus azt ígérte az evangélium végén is, hogy minden napon velünk marad: Mt 28,20 – Jézusban Isten mindenkor velünk van).⁴⁵²

⁴⁴⁷ Kocsisné Asztalos Anikó: Isten meghallgatja népe kiáltását, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/2, 244.

⁴⁴⁸ Ferencz Árpád: A békességet hozó Jó Pásztor, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/2, 241.

⁴⁴⁹ Zsengellér József: Karácsonyi krétakör, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/4, 632.

⁴⁵⁰ Németh Dávid: Leiturgia és diakonia, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/2, 182.

⁴⁵¹ Balla Péter: Isten ígéreteinak beteljesedése Krisztusban, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/4, 703–704.

⁴⁵² Uo, 702.

Pap Ferenc virágvasárnap ünnepére az Ézs 50,4–9 textushoz javasolja a Mt 21,1–11 vagy Jn 12,12–33 lekcioakat. Mind a két szakasz megjelenik a prédikációban, a Mt 21,1–11 az ézsaiási próféciát a Jeruzsálembé bevonuló Jézusra vonatkoztatja (ez többször visszatérő gondolat, párhuzam a prédikációban), míg a Jn 12,12–33 szó szerinti idézetben is megjelenik: „A Virágvasárnap csak akkor a teljes félreértések és a félresikerült dolgok, valamint a véletlenek összjátékának ünnepe, ha nem az evangélium szerint és nem tanítványként olvassuk és hallgatjuk az elbeszélést: »Tanítványai először nem értették mindezt, de miután Jézus megdicsőült, visszaemlékeztek arra, hogy az történt vele, ami meg volt írva róla.« (Jn 12,16).⁴⁵³

Ünneptorlódás és lekcioválasztás

Egy nagyon érdekes és tanulságos eset Kodácsy Tamás ajánlása, aki az egyházi év utolsó vasárnapjára, örökkévalóság vasárnapjára a 2Pt 3,3–7 textushoz egy olyan lekcioat javasol, ami az újabb keletű „Teremtés hete” teremtésvédelmi alkalmassorozathoz (is) kapcsolódik, ez a Zsolt 90. Maga a tanulmány szerzője is kifejti, hogy az alapvetően eszkatologikus textus nem feltétlenül kapcsolódik a Teremtés hetéhez, viszont nem is áll távol tőle az ökológiai krízis témája miatt. Tehát a szerző az örökkévalóság vasárnapját és a teremtés hetét, a teremtésvédelmet összekapcsolja.⁴⁵⁴

Kocsev Miklós epifánia utáni második vasárnapra Jn 6,16–21 textushoz a Zsolt 40 lekcioat javasolja. Ahogyan maga fogalmazza meg, az ökumenikus imahetet a lekcioválasztásnál is érdemes lehet szem előtt tartani.⁴⁵⁵

Homiletikai szempontból mindenképpen érdekes Kovács Krisztián megoldása, aki Pünkösöd első napjára az 1Móz 4,1–16 textushoz az ApCsel 2,1–13-at javasolja lekciónak, viszont kiegészítő, mintegy „második textusként” felveszi az

⁴⁵³ Pap Ferenc: Az Úr Szolgája jött, *Igazság és Élet*, XII. évf., 2018/1, 130–134.

⁴⁵⁴ Kodácsy Tamás: Krisztus a Mindenség Ura, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/4, 625–627. Saját maga így foglalja össze a két téma kapcsolódását: „Az egyházi év végén, az Örökkévalóság vasárnapján Krisztust ünnepeľjűk, aki a mindenség Ura. A mindenségen értve mindent, ami teremtett, ami létezik, mindent, ami élő és élettelen. Kikerűlhetetlenűl megtapasztaltuk az elveszetséget, épp csak mögűttűnk van a halottak napja, szembesűltűnk saját végesséğűnkkel. Íme, most nyílik egy ablak, amelyben minden visszafordíthatatlan és idői megmarad ugyan a maga végesséğűben, de része lesz a végtelennek, mert a kegyetlen idői csak darabja a kegyelmes örökkévalónak. Az egyházi év utolsó vasárnapján egy nagy levegűvel kirepűlűnk a mindenségbe, mert a Mindenség Ura megengedi, hogy összecsomagoljuk és végre töredékesnek lássuk a hétköznapiságot, a keserűséget, a miérteket, és a vegyszeres mosatlant, ami rohad a belső szobánk padlóján. A mindenség Ura ismeri a csomagunkat és sorsunkat, így e perűlettel jűvű vasárnap már arra készűlűnk, hogy jűnne már el közénk, és tegyen már valamit e batyual.” Uo., 627.

⁴⁵⁵ Kocsev Miklós: Viharos idűkben sok minden történhez, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/1, 27.

ApCsel 2,37b-t. Az egész abból fakad, hogy mivel a Pünkösöd első napja abban az évben egybeesett a Magyar Református Egység Napjával, így a Bibliaolvasó Kalauz *lectio continuája* ezt a szakaszt hozta. Az ígehirdető a prédikációban a „Mit tettél?” és a „Mit tegyünk?” kérdések mentén prédikál.⁴⁵⁶

A lekió és a textus gondolati, teológiai kapcsolatából következő javaslatok

Kun Mária Szentháromság ünnepe utáni 20. vasárnapra a Mk 2,23–28 (Kalásztépés szombaton) textus mellé két lekiót is javasol. Az egyik az 1Sám 21, 1–9 (Dávid a nóbi szentélybe menekül), míg a másik a 2Móz 20,1–19 (A Tízparancsolat). Az első esetben a prédikációban utal a lekióra többször is. A kapcsolat a két igeszakasz között adja magát, hiszen a Jézus maga is Dávid példáját hozza. A második esetben a prédikáción belül a kapcsolat nem ennyire direkt, viszont a szombatnap törvénye többször is témaként előkerül a prédikációban, így a Dekalógus felolvasása is gondolati/tartalmi kapcsolatban áll a textussal.⁴⁵⁷

Pataki András Dávid Szentháromság ünnepe utáni huszadik vasárnapra az 1Kor 7,29–31 textushoz tematikus lekiójavaslatokat ad. A „Zsolt 95,1–11 vagy az azt idéző Zsid 3,7–4,1 (a kairoz jelentőségét hangsúlyozandó); a Mt 6,19–21.24–34 (Krisztus követésének és a mindennapi élet szükségleteinek feszültsége), a Jn 17,6–19 (Jézus tanítványai és a világ kapcsolata) vagy a 2Kor 4,7–18 (döntés az ideig valók és az örökkévalók között).⁴⁵⁸

Adorjáni Zoltán advent első vasárnapjára a Zsid 10,(19–22)23–25 textushoz javasolja a Zsolt 51 bűnbánati zsoltárt. Bár a prédikációban konkrét utalás nem történik a zsoltárra, a prédikáció fő üzenetével (bűnvallás, bűnbocsánat) teológiai kapcsolatban áll a lekió.⁴⁵⁹

Pecsuk Ottó nagyon körültekintő módon járt el, amikor Invocavit vasárnapra a Jak 1,12–18 textushoz kétféle lekiót is javasolt attól függően, hogy a prédikációvázlatot milyen irányba dolgozza tovább az ígehirdető. „Ha a lelkipásztor a kísértés, „szenvedés, megpróbáltatás” aspektusára helyezi a hangsúlyt, akkor Jób 5. Ha a megkísértés aspektust szeretné előtérbe helyezni, ajánlott a 1Móz 3,1–13.⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ Kovács Krisztián: A felelősség születésnapja, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 254–261.

⁴⁵⁷ Kun Mária: Az emberlét feladata és célja, hogy jót tegyen, *Igazság és Élet*, I. évf., 2007/2, 28–29.

⁴⁵⁸ Pataki András Dávid: Elvesztett idő vagy ajándék-idő?, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/4, 591.

⁴⁵⁹ Adorjáni Zoltán: Felfelé tekintő háznép, *Igazság és Élet*, I. évf., 2007/2, 75–77.

⁴⁶⁰ Pecsuk Ottó: A kísértésről..., *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/1, 51.

Kókai Nagy Viktor Szentháromság ünnepe utáni tizennegyedik vasárnapra az 1Thessz 5,14–24 textushoz több lekiót is javasol. A választás(ok) itt is a prédikációval való gondolati, tartalmi kapcsolat miatt alakultak ki: Mt 5,38–48; Zsolt 10; Zsolt 119,71–81; 1Thessz 4; 1Jn 1. A prédikációvázlatban a Mt 5 többször is megjelenik, míg az 1Thessz 4 a textus tágabb kontextusát, előzményét adja, azonban az szerző utal rá a prédikációban.⁴⁶¹

Pótor Áron epifánia utáni harmadik vasárnapra javasolja a Jn 4,46–54 textus mellé a Jn 17,1–8 lekiót. A lekió, Jézus főpapi imája végigvonul a prédikáció több részén, a szerző a központi, hangsúlyos teológiai gondolatokat keresi a lekióban mintegy megerősítésként, alátámasztásként (befogadás, örök élet).⁴⁶²

Fodor Ferenc epifánia utáni első vasárnapra a Mt 3,13–17 textus mellé három lekiót is javasol. Mindegyik lekiójavaslat átgondolt, részletes indoklást közöl a szerző. A Zsolt 23 lekióának a textussal mély teológiai, irodalmi, művészettörténeti kapcsolódási pontjai is vannak (korai keresztyén művészet; Amarna levelek): Jézus megkeresztelkedése és a Jó Pásztor motívum összekapcsolódnak. Lehetséges még a Lk 15,11–32, mivel Jézus a megkeresztelkedése által közösséget vállalt a bűnös emberrel, azokkal, akik mélységeket jártak be. Továbbá fel lehet venni lekióának az 1Móz 3,20–24-et is: az Édenkertből való kiűzés során a büntetésben is kegyelmes Isten látható. Krisztusban Isten megnyitja az ember számára a bepecsételtet.⁴⁶³

Kustár Zoltán Cantate vasárnapra a Mt 11,25–30 textus mellé több lekiót ajánl, attól függően, hogy a prédikációvázlatnak mely pontjait kívánja hangsúlyosabbá tenni a lelkész. A Jn 14,1–11 vagy a Péld 8–9 akkor választandó, ha Istennek Krisztusban adott kijelentését, az Ézs 40,27–31 pedig akkor, ha a Krisztusban nyert könnyű iga gondolatát szeretné hangsúlyozni az igehirdető. Mind a két tartalmi pontot köti össze a Mt 11,16–24. A cikk szerzője megemlíti, hogy aznapra az ógyházi epistolai perikópa a Kol 3,12–17, viszont ez szerinte kevésbé kapcsolódik a textushoz és a prédikációhoz.⁴⁶⁴ Érdekes megjegyzés, és aláhúzza az igehirdetői szabadság fontosságát, hogy nem feltétlenül szükséges egy konkrét perikóparendhez ragaszkodni a textus és a lekió vonatkozásában.

Nagyon érdekes Hodossy-Takács Előd javaslata, aki Szentháromság ünnepe utáni ötödik vasárnapra a Lk 5,1–11 textushoz nem ajánl konkrét igehellyel is megnevezett lekiót, csupán a textus és a prédikáció összefüggései, tartalmi elemei mentén azt javasolja, hogy olyan csodaelbeszélést is választhatunk, ami- ben Isten az emberek érdekében avatkozik be. Példaként említi általánosságban

⁴⁶¹ Kókai Nagy Viktor: Gyülekezet akkor és ma, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/3, 53–55.

⁴⁶² Pótor Áron: Találkozás – befogadás, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/1, 32–35.

⁴⁶³ Fodor Ferenc: Jézus kereszttelkedése, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/1, 28–29.

⁴⁶⁴ Kustár Zoltán: A kegyelem titkai, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/2, 207.

az Illés-történet „több momentumát”, de akár egy szabadításról szóló zsoltár is lehet választani, példaként hozza a Zsolt 105,1–5-öt.⁴⁶⁵

Kocsis Attila a Szentháromság ünnepe utáni tizedik vasárnapra a Lk 19,41–48 textus mellé a Róm 10,4–13 lekiót javasolja. A prédikációban összeköti a textust és a lekiót, utal a Róm 10,9–10-re („Jézus az Úr”).⁴⁶⁶

Fodor Ferenc Szentháromság ünnepe utáni 12. vasárnapra a Mk 7,31–37 textus mellé javasol három lekiót is, mind a három gondolati, tartalmi összefüggésben áll a textussal és a prédikációval.

Lekcióként javasoljuk az 1Móz 3,20–24 verseit, a paradicsomból való kiűzetés leírását. A bűn következménye, hogy olykor hordozni vagyunk kénytelenek annak terhét. Az Édenen kívüli állapot velejárója, hogy a betegség és halál kötelékei vesznek körül bennünket. Visszaút az ember számára lehetetlen, a bejárat lezáratott. Mégis van benne valami kegyelemszerű, hogy mielőtt az emberpárt Isten kiűzte volna a kertből, előbb felöltöztette őket.

A tanulmány szerzője részletesen indokolja a lekióválasztásait, ezáltal könnyebben megérthető a választás miéртje. Javasolja továbbá a Zsolt 71-et, ahol a beteg ember imádsága és élethelyzete kapcsolódik a textushoz. A Zsolt 147 is választható, a kapcsolódási pont az, hogy a zsoltáros az Úr tetteiről participiumban beszél, az egyén az Úr tetteinek részesévé válik (mintegy jelenidőben).⁴⁶⁷

Hodossy-Takács Előd Misericordias Domini vasárnapra a Jn 21,15–19 textus-hoz elsősorban olyan lekiót javasol, ahol az Isten iránti engedelmesség gondolata megjelenik. Pélaként Dávid egy-egy imádságát hozza (2Sám 22; Zsolt 11), mert ezekben előttünk van az Istennek önmagát alávétő ember. További ötleteket ad, és a konkrét példa helyett azt javasolja, hogy minden olyan történet számításba jöhet, amelyre a Zsid 11 hivatkozik a hit hőseinek felsorolásánál. Ez azért is jó a tanulmány szerzője szerint, mert így az újszövetségi kapcsolódási pont is eleve adott a levél miatt. Érdekes, hogy a Bibliaolvasó Kalauz aznapra kijelölt igéjét is lehet választani (hangsúlyozza, hogy ez különleges egybeesés): ApCsel 4,13–22. Választását azzal indokolja, hogy lekió 20. versében olvasható hitvallás lényegében a követésről szól. Hozzáteszi, hogy kifogás lehet ez ellen a lekió ellen az, hogy szerencsésebb a teljes Szentírást figyelembe venni a textus-és lekióválasztásnál.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Hodossy-Takács Előd: Halászból halász, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/3, 333–334.

⁴⁶⁶ Kocsis Attila: Jézus népszerűségének oka, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/3, 369–371.

⁴⁶⁷ Fodor Ferenc: A süketnéma meggyógyítása, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/3, 391.

⁴⁶⁸ Hodossy-Takács Előd: „Uram, te mindent tudsz...”, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/2, 212–213.

Bartha Ádám a Szentháromság ünnepe utáni 14. vasárnapra a Lk 17,11–19 textus mellé hálaadó zsoltárt javasol, „ahol kifejezésre jut az ember hálaérzete az Isten munkájának, életében való megtapasztalása során. Példaként javaslom a 103. és a 107. zsoltárt”.⁴⁶⁹ Bár a prédikációban a javasolt zsoltárokat nem idézi és nem is utal rájuk, a hálaadás mint központi gondolat és téma végigmegegy a prédikációban.

Ferencz Árpád Szentháromság vasárnapja utáni tizennyolcadik vasárnapra javasolja a Mk 12,28–34 textus mellé az 5Móz 6,1–15 vagy Zsolt 1 vagy 1Kor13 lekiót.⁴⁷⁰ Bár a választást nem indokolja, a választás miéértje egyértelműen a közös teológiai gondolatkörben keresendő (szeretet kettős parancsa, „Sömd”, a szeretet himnusza).

Szabó Csaba Szentháromság ünnepe utáni huszadik vasárnapra a Mk 10,1–12 textus mellé háromféle igeszakaszt is javasol. A háromból kettő gondolati, tartalmi kapcsolatban áll a textussal: az 1Kor 7,10 és Ef 5,31–33. A Mk 10,9 a harmadik, ez a textus része lényegében. A szerző javaslata szerint a lekió és a textus felcserélhető egymással. Amennyiben az eredetileg textusnak megadott és kidolgozott Mk 10,1–12 lesz a lekió, úgy abban az esetben javasolja ezt a három szakaszt textusként. Az 1Kor 7,10 és az Ef 5,31kk egyaránt megjelenik a prédikációban utalás szintjén.⁴⁷¹

Fodor Ferenc quasimodogeniti vasárnapra az 1Pt 1,3–9 textushoz részletesebb lekiójavaslatot ad közre. Először is kifejti, hogy ha figyelünk arra, hogy a textus és lekió választásakor ó- és újszövetségi szakaszt is felveszünk, akkor ezzel „az Ó- és Újszövetség egységét kommunikáljuk a gyülekezetnek szavak nélkül”. Hozzáteszi, hogy mindez nem kötelező érvényű. Lekciónak a Zsolt 116,1–9-et javasolja, mivel ebben hasonló gondolatok fogalmazódnak meg mint az 1Pt 1-ben, illetve „a zsoltár tartalmát tekintve szépen harmonizál a textussal”⁴⁷²

Pángyánszky Ágnes Szentháromság ünnepe utáni második vasárnapra az Ef 2,17–22 textushoz a textus és a prédikáció központi gondolata alapján javasol lekiókat. A tanulmányban röviden összefoglalja a lekiójavaslatok tartalmát, hogy világos legyen a kapcsolódási pont mindegyik esetben. A prédikáció központi gondolata a különbözőségeken is megmutatózó békesség, egység. A lekió-választásban is kitűnik mindez.

⁴⁶⁹ Bartha Ádám: A nagy felismerés – megajándékozott válasza, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/3, 408.

⁴⁷⁰ Ferencz Árpád: Jézus a nagy leegyszerűsítő?, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/4, 481.

⁴⁷¹ Szabó Csaba: Amit tehát Isten egybekötött, ember el ne válassza! *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/4, 496.

⁴⁷² Fodor Ferenc: Élő reménységre újjászületni, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 203.

Jer 33,6–9. Jeremiás az Istentől jövő bűnbánatról prófétál, a nép sorsának jóra fordulásáról és arról, hogy Isten meggyógyítja a népet és elhozza az igazi békét. Mikeás 4,1–5. Mikeás próféciája a béke eljövendő korszakát hirdeti meg a népek számára. A harcok befejezése után békés korszak köszönt az emberekre, ha Isten útján járnak. Jn 14,25–31. Jézus örök jelenlétéről biztosítja tanítványait és megígéri azt a békességet, amit egyedül az Isten adhat az embereknek.⁴⁷³

Koncz-Vágási Katalin Szentháromság ünnepe utáni harmadik vasárnapra az 1Tim 1,12–17 textushoz javasolja az 5Móz 6,20–24 lekiót. A textus és a prédikáció egyik témája, gondolata az Isten cselekedeteire való hálával teli emlékezés. Ez az emlékezés a prédikáció mindhárom pontjában szerepel. A lekióválasztást (az Isten szabadítására való emlékezés) ez a gondolatkör indokolja és legitimálja.⁴⁷⁴ A prédikációban többször visszatérő gondolat ez, mely megteremti a koherens kapcsolatot a lekióval.

Kustár Zoltán Szentháromság ünnepe utáni hatodik vasárnapra a Róm 6,3–11 textus mellé javasolja az ApCsel 2,37–47 lekiót. A választását indokolja is: „... jó választás lehet az ApCsel 2,37–47, amely az első gyülekezet példáját állítja a hallgatóság elé: megszentelődött, a gyülekezetben megélt, szeretetre épülő életet.”⁴⁷⁵

Ferencz Árpád advent második vasárnapjára a Mt 24,1–14 textushoz a Jel 21,1–7-et javasolja lekiónak választani. Megjegyzésként hozzáfűzi, hogy az eszkatologikus győzelem gondolata a kapcsolódási pont. Erre az esetre az istentisztelet elejére egy „beköszöntő bibliai igét”, igei vótumot is javasol, a Dán 12,3-at, „amely bár nem különösebben adventi ige, de a vasárnap propriumához, a dicsőségesen visszatérő Krisztusra és ennek következményeire nézően alkalmasnak látszik az istentisztelet egészének különösen is kiemelteszkatologikus távlatát hangsúlyozni.”⁴⁷⁶

Egy sokféle textussal és teológiai tartalommal harmonizáló lekióválasztási mód lehet az, amit láthatunk Bekő István Márton Szentháromság ünnepe utáni tizennegyedik vasárnapi prédikációja kapcsán, ahol a Mk 1,40–45 textushoz a vonatkozó ószövetségi tisztasági törvényt olvassa fel a 3Móz 14-ből. Javasolja még a Róm 8,31–39-et is, hiszen a prédikáció egyik központi gondolata, hogy még a lepra sem állhatott Jézus és az ember közé, úgy a Róm 8 alapján semmi sem választhat el minket Isten szeretetétől.⁴⁷⁷

⁴⁷³ Pángyánszky Ágnes: Megbékélt különbözőség, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 280.

⁴⁷⁴ Koncz-Vágási Katalin: Hálaadó emlékezés, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 285–289.

⁴⁷⁵ Kustár Zoltán: Isten kegyelméből új életet kezdeni, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/3, 390.

⁴⁷⁶ Ferencz Árpád: De ez még nem a vég..., *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/4, 616–617.

⁴⁷⁷ Bekő István Márton: Akarom, tisztulj meg!, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/3, 515.

Szabó András Misericordias Domini vasárnapra az 1Pt 5,1–4 textushoz a Jn 10,11–16 lekió javasolja. A pásztor/Pásztor/Jó Pásztor teológiai gondolköre végigvonul a prédikációban, a prédikátor aktívan épít a lekióra.⁴⁷⁸

Lengyelne Püsök Sarola Szentháromság ünnepe utáni hetedik vasárnapra a Fil 2,1–4 textushoz két lekiót is javasol ugyanazon teológiai szempont alapján. A „névszerzés” teológiai gondolata fontos része a textusnak, valamint a prédikációban is hangsúlyosan jelenik meg. Ennélfogva

Anániás és Szafira története (ApCsel 5,1–11), amely a versengés, a becsvágy elretentő példája. Az álnok házaspár »nevet akar szerezni« magának, és még azzal is kérkedik, amit nem adott. Esetleg felolvasható a névszerzés ószövetségi megfelelője is, a Bábel tornyának története (1Móz 11), amelyben a gonosz hírnév végett egyesítették erejüket, példát adva arra is, hogy mi a koinonia ellentéte, az efféle érdekszövetség.⁴⁷⁹

Czagány Gábor Estomihi vasárnapra a 2Tim 3,14 textushoz javasolja lekióknak Józsué könyvének elejét, a Józs 1,1–9 vagy Józs 1,6–9 szakaszokat. A kapcsolódási pont, hogy ott is a Biblia, a Tóra tanulmányozására buzdít az Ige. Ennek a gondolatnak mentén fel lehet venni lekióknak a Zsolt 119-et is.⁴⁸⁰

Rácsok Gabriella Szentháromság ünnepe utáni tizenhatodik vasárnapra a Péld 23,17–18; 24,1–2.19–20 textushoz javasolja a Zsolt 73-at. A prédikációban megjelenik a zsoltár egy részlete:

Olyan fordulat ez, mint amilyen Jézus példázatában a tékozló fiú is keresztülment: nem tudjuk, hogy mi és hogyan történt, csak ennyit olvassunk: „ekkor magába szállt” (Lk 15,17). Ekkor válik azzá, aki valójában: az atya szeretett gyermeke. Ekkor érti meg, hogy az atya az, akinél lenni szeretne: „Nincs senkim rajtad kívül a mennyben, a földön sem gyönyörködöm másban. Ha elenyészik is testem és szívem, szívemnek kősziklája és örökségem te maradsz, Istenem, örökké!” (Zsolt 73,25–26).

Fontos megjegyezni, hogy már az exegetikai részben előjön a kapcsolat a textus és a prédikáció között.⁴⁸¹

Hodossy-Takács Előd Szentháromság ünnepe utáni első vasárnapra az ApCsel 19,23–40 textushoz ajánlja az Ézs 44,9–20 lekiót. Azzal indokolja mindezt, hogy

⁴⁷⁸ Szabó András: Gyülekezetvezetés szemmagasságból – A pásztori karizma, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/2, 203–206.

⁴⁷⁹ Lengyelne Püsök Sarolta: Ha Krisztus, akkor szabadon szolgálók örvendező közössége, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/3, 405–406.

⁴⁸⁰ Czagány Gábor: Istentől lehelt igazság, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/1, 72.

⁴⁸¹ Rácsok Gabriella: Ne irigyeld a bűnösöket!, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/4, 582–587.

a lekción a textus 26. versével áll kapcsolatban. A 26. versben Pál ellenfele azt mondja, hogy Pál szerint „amiket emberkéz alkot, azok nem istenek.” Az Ézsaiás 44,9–20 a bálványszobrok készítőiről szól. Hozzáfűzi még, hogy mivel mind a textus, mind a lekción hosszú, a gyülekezet ülve hallgassa ezeket.⁴⁸²

Barnóczki Anita Szentháromság ünnepe utáni második vasárnapra az ApCsel 21,27–40 textushoz többféle lekción is javasol, és mindegyiket meg is indokolja. A Zsolt 56 szerinte „segíthet képszerűen megérteni Pál üldözött voltát, valamint az Istenhez tartozó választottak elutasítottságának történelmi tapasztalatát”. A Zsolt 62 nagyon hasonló üzenetet hordoz: „sokan fognak össze és törnek Isten embere életére”. A Zsolt 64-ben „részletes képeket találunk azok viselkedéséről, akik Isten embere életére törnek, nagyon sok a hasonlóság a Pál ellen támadók viselkedésével (1–7.v.)”. A Zsolt 86-ban „Pál Istenbe vetett bizodalmanak megvilágítására jól hivatkozható a zsoltár a prédikációban, személyes élményként segít bemutatni a kijelölt perikópa eseményeit.” A Mt 23,1–7.13-15.29–35 pedig a textus eseményeinek tágabb kontextusát segít megérteni Pál ellenfelei oldaláról.⁴⁸³

A textus és a lekción közötti kontraszt

A textus és a lekción egymás mellett kifejezhet valamilyen ellentétet is, kontrasztosan mutathatja meg az egyik a másikat. Ahogyan Bernátné Somogyi Márta Szentháromság ünnepe utáni tizenhetedik vasárnapra a Mk 10,17–27 textus mellé a Jak 2,1–13 textust javasolja. A gazdagság és a szegénység motívuma és gondolatköre többször is megjelenik a prédikációban, pl. „Gazdag szegény vagy szegény gazdag vagy?”⁴⁸⁴

Szintén a Jak 2,1–13 textushoz javasol Fekete Károly Szentháromság ünnepe utáni tizenhetedik vasárnapra ellentéteket, kontrasztokat tartalmazó igéket. Indoklása szerint „az irgalmatlan személyválogatást ábrázolja „A gonosz szolgál” példázata: Mt 18,23–35. A másokhoz irgalommal odafordulás Krisztusban megmutatkozó áldásaira hívja fel a figyelmet a 2Kor 8,9–15.⁴⁸⁵

Jó példa lehet erre továbbá Hodossy-Takács Előd javaslata. Ő Szentháromság ünnepe utáni huszonharmadik vasárnapra a Jób 14,1–6 textushoz javasolja a Mt 6,25–34 lekción. Indoklása szerint ez „olyan evangéliumi szakasz, melyben Isten

⁴⁸² Hodossy-Takács Előd: A veszélyes evangélium, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/2, 321.

⁴⁸³ Barnóczki Anita: Életmentő bilincsek, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/2, 330.

⁴⁸⁴ Bernátné Somogyi Márta: Az üdvösség nyomában, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/4, 579–582.

⁴⁸⁵ Fekete Károly: A keresztyén élet személyválogatás nélküli élet, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/4, 568.

gondviselése kerül előtérbe (pl. Mt 6,25–34). Ezzel szépen ellensúlyozható az a negatív hang, amit első hallásra a textus áraszthat – egyúttal az igehirdető támpontot kap ahhoz, hogy az emberi élet megszabott keretének pozitív ígérését kidomborítsa.⁴⁸⁶

Fekete Károly virágvasárnapra a Jn 17,1–8 textushoz a Lk 19,28–48 lekiót javasolja. A lekióválasztást így indokolja:

A textus és a lekió együttlátása számos egymásnak feszülő ellentétpárt ad ki, amelyeket szembeállítva vagy csoportosítva prédikációvá formálhatunk. Úgy tűnik, hogy a virágvasárnapi cselekvéssor a színe a dolgoknak, pedig nem. A főpapi ima Krisztusának gondolatai felől elemezve a helyzetet: csupán a fonákja a dolgoknak. Ezért fontos meglátnunk a filmre kívánczó, látványos látszatot hozó virágvasárnapi történések mögött a csendes, bensőséges, őszinte valóságot. Jézus engedelmissége hatalmasabb, mint az emberi karrier-kínálat vagy a gyűlöletbeszéd és nagyobb, mint a bekövetkező kín, szenvedés és megalázottság. A Fiú öntudatosságával emelkedik az események fölé, és marad benne az eseményekben mindvégig, nem futamodva meg semmitől.⁴⁸⁷

Fodor Ferenc a Szentháromság ünnepe utáni tizenegyedik vasárnapra a 2Sám 12,1–10.13–15a textushoz javasolja a Jn 8,1–11 lekiót. A választást a tanulmány szerzője maga indokolja: „Ez esetben az igehirdetésben, amikor a végén a krisztológiai üzenet megfogalmazására kerül sor, röviden lehet utalni a lekióra is, nem szembeállítván ezzel az Ószövetség üzenetét az Újszövetségével. Ha nem ezt a lekiót választjuk, alkalmas ekként felolvasni az 1Jn 1. fejezetét is.”⁴⁸⁸

A lekióválasztás és az exegetikai, kortörténeti alapok

Kiváló példa az exegézis és a lekióválasztás kapcsolatára Lovas András tanulmánya és prédikációja, aki óévi prédikáció Jn 8,30–36 textushoz javasolja az 1Móz 21, 1–21 lekiót, „amely a textus bibliai kontextusát segít megérteni”.⁴⁸⁹ A lekió igehelye már az exegetikai előtanulmány során megjelenik, hiszen a

⁴⁸⁶ Hodossy-Takács Előd: Jób különleges imádsága, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/4, 628.

⁴⁸⁷ Fekete Károly: A visszafordíthatatlanság ünnepe – avagy látszat és valóság a passió kapujában, *Igazság és Élet*, I. évf., 2007/1, 10.

⁴⁸⁸ Fodor Ferenc: Dávid és Betsabé, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/3, 41.

⁴⁸⁹ Lovas András: A Fiú szabadsága, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/4, 715.

szerző Bolyki János János-kommentárjára hivatkozva kapcsolja össze a textus 33–36. verseit az Ábrahám-Izsák-Izmael-tradícióval.⁴⁹⁰

Hodossy-Takács Előd Szentháromság ünnepe utáni tizedik vasárnapra a Róm 11,25–32 textushoz javasolja Dán 2,24–30 lekiót vagy egy ősatya történetet, attól függően, hogy az Isten titkát (Dániel) vagy az Isten elhívását (ősatya) szeretnénk hangsúlyossá tenni. Hozzáteszi, hogy „akárhogyan járunk is el, perikópánk beágyazottsága okán mindenképp ószövetségi Igét javaslok választani; csak így tudjuk érzékeltetni az ígéretek folyamatosságát”.⁴⁹¹ A tanulmány szerzője az exegetikai résztől kezdve a prédikáción át egészen a lekiójavaslatig folyamatosan párhuzamba állítja a két igeszakaszt. A kapcsolódás kiindulópontját azonban csak az exegézisben fejt ki.⁴⁹² A prédikációvázlatban zárójelek között jelzi, hol lehet utalni a lekióra: „amennyiben az általam javasolt a) lekióra esik a választás, ezen a ponton szükséges Dániel személyének, az ő Istenhez közel álló voltának, a megértett titoknak bemutatása. [...] amennyiben az általam javasolt b) lekióra esik az igehirdető választása, ezen a ponton ajánlott a kiválasztott ősatya-történeten keresztül bemutatni Isten hívását, szabad választását”.⁴⁹³ A két javaslatot a prédikáció két különböző pontjához írja.

Kustár György Szentháromság ünnepe utáni huszonegyedik vasárnapra az Ef 6,10–17 textus mellé javasolja a Mt 4,1–11-et és a 2Krón 20,1–30-at lekióként. A tanulmány írója a Mt 4,1–11-et abban esetben ajánlja, ha a textusból a 17. verset szeretnénk jobban kiemelni. Meg kell jegyezni, hogy a Mt 4,1–11 párhuzam a tanulmány exegetikai részénél is megjelenik már. Viszont azt javasolja, hogy ha például a bátor helytállás témáját szeretnénk hangsúlyossá tenni, akkor ez párhuzamba állítható Jósáfát arámokkal folytatott háborújával. Továbbá hozzáteszi mintegy ötletként, hogy a textus lehetővé teszi, hogy egy sorozatot tartsunk belőle.⁴⁹⁴

Dienes Dénes epifánia utáni harmadik vasárnapra a Mt 11,1–6 textus mellé javasolja az Ézs 61,1–11 lekiót vagy bármelyik szakaszt, amiről az Ézsaiás könyve kapcsán írt az igetanulmányban, exegézisben. Tehát a Jézus válasza mögött lévő ézsaiási messiási ígéretek biztosítják a kapcsolódási pontot a textus és a lekió között.⁴⁹⁵

Pap Ferenc Cantate vasárnapra a Kol 3,18–4,1 textushoz bevezetéstani ismeretek és összefüggések mentén javasolja a Filemon levelet, hogy a gyülekezet

⁴⁹⁰ Uo., 709–710.

⁴⁹¹ Hodossy-Takács Előd: Isten egyik nagy titka, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/3, 423.

⁴⁹² Uo., 415.

⁴⁹³ Hodossy-Takács Előd: Isten egyik nagy titka, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/3, 421.

⁴⁹⁴ Kustár György: Nem béke, hanem harc a hit, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/4, 571.

⁴⁹⁵ Dienes Dénes: Van-e más megoldás?, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/1, 38.

jobban megérthesse a helyzetet és a kontextust. Emellett ajánlja még az 5Móz 10,12–22 lekiót is.⁴⁹⁶

Németh Áron advent első vasárnapjára a Róm 13,8–12(13–14) textushoz a prédikáció üzenete, fókuszpontja alapján javasol lekiót. A lekiók nagyrésze szerepel a prédikációvázlat előtanulmányában, tehát íme még egy példa, hogy az exegetikai munka során felvetődő összefüggések mentén is lehet lekiót választani.⁴⁹⁷

Pap Ferenc reménység vasárnapjára az Ez 23,1–21 textushoz javasolja a Lk 15,11–32 vagy Ef 2,11–22 lekiókat. A lekióválasztás az exegézis során feltárt mély teológia összefüggések alapján történt, ahogyan erre utal ő maga is: „A perikópa megvilágításához, szemléltetéséhez kiválóan alkalmasak az exegetikai részben és teológiai összefüggések között említett bibliai példák (Kain és Ábel; Jákób és Ézsau; a két testvér példázata a Lk 15,11–32-ből; az oroszlánkölykökről szóló példabeszéd az Ez 19-ből).”⁴⁹⁸ Az általa megnevezett helyen ezt írja:

Szükséges figyelembe venni motívumbeli és teológiai párhuzamként a „két testvér” típusú történeteket, pl. Kain és Ábel, Ézsau és Jákób, akik testvérkapcsolataikon túl valamiképpen csoportokat, népeket jelképeznek, ill. ezek ősatyjának és megtestesítőjének számítnak. Az Oholá–Oholíba történeti allegória szembetűnő újszövetségi párhuzama a Lk 15,11–32-ben olvasható két fiú példázata, ami eredeti értelmét tekintve szintén történeti allegória két csoport (zsidók–keresztyének) vonatkozásában. A „nagyobbik fiú” sorsa nyitva maradt a jézusi példázatban. Ezékielnél egy anya lányairól, Lukácsnál egy ember két fiáról olvasunk.⁴⁹⁹

Kontextuális választás: a lekió a textus kontextusa

Fazakas Sándor Húsvét első napjára tekintettel a Jn 20,11–18 textushoz javasolja a textus kontextusát, közvetlen előzményét felolvasni, indoklása szerint: „[...] Húsvét első napján nemcsak aktív keresztyének vesznek részt az istentiszteleten, érdemes a lekió során a megelőző szakaszt, Jn 20, 1–10 verseit felolvasni. Ez teológiai szempontból is indokolt, az összefüggések feltárása érdekében.”⁵⁰⁰

Húsvét másodnapján Székely József az előző igeszakasz folytatásához, az 1Kor 15,12–20 textushoz javasolja az 1Kor 15,1–11-et, tehát az előző napi alapigét.

⁴⁹⁶ Pap Ferenc: „Az Úr Krisztusnak szolgáljatok!”, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 234.

⁴⁹⁷ Németh Áron: Képtelenségeink tanulságai, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/4, 591.

⁴⁹⁸ Pap Ferenc: Urunk és ítélőnk, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/4, 658.

⁴⁹⁹ Uo., 655.

⁵⁰⁰ Fazakas Sándor: Fájdalomtól a küldetésig, *Igazság és Élet*, I. évf., 2007/1, 22.

A választás nem öncélú ismétlés vagy ötlettelenség, mivel utal a textus előzményére, tehát az előző napi textusra a prédikációban.⁵⁰¹

Hanula Gergely Oculi vasárnapra a Mk 12,41–44 textus mellé többféle lekiót is javasol. A Zsolt 25 az ünnep introitus zsoltára („ha nem ezt választjuk, akkor a kezdőének legyen ez, megőrizve az ünnep jellegét”). Vagy javasolja a textus tágabb szöveggörnyezetét, a Mk 12,35–44-et. Megemlíti továbbá, hogy ha nem ezt a lekiót választjuk, akkor „a bevezetésben parafrázálva össze kell foglalni”.⁵⁰²

Székely József Szentháromság ünnepe utáni ötödik vasárnapra javasolja a Lk 14,25–33 textus mellé a Lk 14,15–24-et. A választás „klasszikusnak” mondható, az igeszakasz közvetlen kontextusa, előzménye a lekió. Azonban a szerző megindokolja a választását.

Két okból ajánlom, hogy az istentiszteleten elhangozzék a nagy vacsora példázata. Egyfelől azért, mert ez a példázat előzi meg az alapigét, és így a közvetlen szöveggörnyezetet is bevonva, érthetőbbé válik a Jézus követésének a kérdése. Másfelől a mai igehallgatók gondolatvilágából kiindulva, szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy nem az emberi döntéssel kezdődik a Jézus követése, hanem az Isteni meghívással. Ugyanakkor a hallgatók felől megközelítve az alapige üzenetét, lehetséges, hogy sokak számára a tanítványság szigorú feltételei riasztóan hatnak és eleve elutasítást váltanak ki. Ha arra gondolunk, hogy fiatalok is jelen vannak az istentiszteleten akkor semmiképpen sem elegendő csupán csak a lemondásról és a tanítványság szigorú feltételeiről beszélni. Valamiképpen meg kell jelenjen az istentiszteleten és az igehirdetésben az Isten mindent megelőző hívogató, befogadó szeretete is. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy a Jézus követése nem csupán egy életen át tartó lemondást és szenvedést jelent, hanem a vele és az egymással való közösség áldásainak a meg tapasztalásából táplálkozó reménykedő életet is. Ennek a kihangsúlyozásában segítségünkre lehet a Jn 15, ahol a 14. versben Jézus barátainak nevezi a tanítványokat.⁵⁰³

Látható tehát, hogy bizonyos helyzetekben indokolt lehet a kontextus felolvasása, azonban mindez felveti annak a kérdését, hogy nem lehet-e egyszerűen csak a prédikációban összefoglalni a kontextust, utalni rá, vagy esetleg egy hosszabb textust felvenni és felolvasni a prédikáció előtt.

Czeglédi Péter Pál reformáció ünnepére az Ézs 62,6–7.10–12 textushoz javasolja egyrészt a teljes Ézs 62 felolvasását, mert így be lehet mutatni a textus kontextusát. Azonban nagyon érdekes, hogy ebben az esetben azt javasolja, hogy

⁵⁰¹ Székely József: Az útnak itt nincs vége!, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 187–188.

⁵⁰² Hanula Gergely: A sas szemével, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/1, 92.

⁵⁰³ Székely József: Keresztkérdés, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/2, 311.

a prédikációban hangsúlyosan jelenjen meg a szövetség teológia és Isten választott népének gondolata. Tehát ha a lekió a kontextus, akkor annak akár a prédikáció mondanivalóját befolyásoló hatása is lehet, mivel nyilvánvalóan annál jobban lehet építeni a kontextus teológiai tartalmára. Azonban hozzáteszi, hogy a tanulmányban közölt prédikációvázlathoz ő maga az Ézs 56–59 fejezetekből választana lekiót, mivel azok jobban alátámasztják az üzenetet. Az újszövetségi lekiójavaslata is inkább az általánosabb elveket fogalmazza meg: olyan szakaszt lehet választani, ahol az éberség és az éberségre való buzdítás előtérbe kerül.⁵⁰⁴

Lovas András advent negyedik vasárnapjára a Lk 1,46–55 (Magnificat) textushoz javasolja egyrészt a textus tágabb kontextusát, a Lk 1,26–45-öt, amelyben részletesebben szeretnénk a narratív keretet elmondani. Ezen kívül javasolja az Ézs 11,1–10 szakaszt, ami szintén a Messiás uralkodására mutat előre, akárcsak a Magnificat.⁵⁰⁵

Pálfi József Sexagesimae vasárnapra a Jn 9,13–17 textushoz az egész fejezetet javasolja lekiónak, indoklása szerint: „Nem lehet megspórolni a teljes történet felolvasását, ezért lekióként az egész fejezetet javaslom.”⁵⁰⁶

Szerdi András Misericordias Domini vasárnapra a Gal 4,8–11 textushoz a tágabb kontextust javasolja, és mindezt azzal indokolja, hogy ez a teljesebb szakasz segít jobban átérzeni és megérteni Pál mondanivalóját és pásztori szemléletét. Ezen kívül javasolja még: Lk 15,1–7, Lk 24,13–35, Zsolt 23 vagy Zsolt 89, Ez 34,1–16.⁵⁰⁷

Rácsok Gabriella Rogate vasárnapra az 1Thessz 3,9–13 textushoz javasolja, hogy „segítsünk az igehallgatóknak belehelyezkedni a történésekbe”, ezért választja a textus kontextusát, az 1Thessz 2,17–3,13-at vagy az 1Thessz 3,1–13 lekiókat.⁵⁰⁸

Czeglédi Péter Pál Szentháromság ünnepe utáni tizennyolcadik vasárnapra a Mk 12,28–34 textushoz annak szinoptikus párhuzamos helyeit javasolja lekiónak, Mt 22,34–40-et és a Lk 10,25–28-at. Javasolja, hogy mind a kettőt érdemes felvenni az általa közölt vázlathoz, de ha elengedhetetlen a választás, akkor a mátéi változatot javasolja. A prédikáció épít a szövegek közötti különbségekre.⁵⁰⁹ Bár nem tekinthető mindez klasszikus értelemben vett kontextuális lekióválasztásnak,

⁵⁰⁴ Czeglédi Péter Pál: *Semper reformanda, Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/4, 538.

⁵⁰⁵ Lovas András: *Magnificat, Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/4, 653.

⁵⁰⁶ Pálfi József: *A rendbe visszakerült ember, Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/1, 62.

⁵⁰⁷ Szerdi András: „Attól félek, hogy hiába fáradoztam értetek”, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 218.

⁵⁰⁸ Rácsok Gabriella: *Mire tanít az apostol imádsága?, Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 242.

⁵⁰⁹ Czeglédi Péter Pál: „Én Istenem, jó Istenem...”, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/4, 518.

a párhuzamos szinoptikus helyek közüli lekióválasztás mégis ehhez áll a legközelebb.

Bekő István Márton Reminiscere vasárnapra a Mk 7,1–23 textussal kapcsolatban megjegyzi: „A Mk 7,1–23 versek egységet képeznek. Az igehirdetés alapigéjeként hosszú lenne a teljes egységet felolvasni. A 7,14–23 versek igénylik az előzményeket. Javaslat: a bibliaolvasás rendjén kerüljön felolvasásra a 7,1–13 egység, majd textusként a 14–23 versek.”⁵¹⁰

Lekció és textus felcserélése, lekió és textus rövidítése

Balogh Csaba Szenháromság ünnepe utáni kilencedik vasárnapra kétféle megoldást, lekióválasztási módot is javasol a Mt 25,14–30 textushoz. Az egyik megoldás az, hogy a textust tulajdonképpen lekióként felolvassuk az istentisztelet első részében, így viszont a prédikáció előtt a 29. verset lehet újra felolvasni. A másik javaslata, jobban mondva javaslatai: 1Móz 49,1–28; Róm 12,1–8; 1Kor 12,1–11.⁵¹¹ Érdekeség, hogy mind a három szakasz a cikk 2. pontjában, az exegetikai részben tűnik fel, tehát az alapos exegézis során előkerülő bibliai szakaszok a lekióválasztásra is serkentően hatnak.

A lekió és a textus csökkentése, megvágása ellen szól Pap Ferenc, amikor a karácsony utáni második vasárnapra az 1Jn 5,11–13 textus mellé három ézsaiási szakaszt, fejezetet is javasol. „Az újszövetségi textus mellé érdemes ószövetségi lekiót felvenni. Jelen sorok írója nem támogatja azt a gyakorlatot, hogy az „időspórolás” vagy más indokok végett a lekió egy verse vagy részlete, esetleg össze nem függő válogatott részei legyenek egyúttal az igehirdetés alapigéi is.” Lekcióként az Ézs 43-at vagy Ézs 44-et javasolja, vízkeresztre való tekintettel pedig az Ézs 60-at.⁵¹²

Hodossy-Takács Előd húsvét másodnapjára az 1Kor 5,6b–8 textus kapcsán ezeket írja:

[E] sorok írója általában kerülendőnek tartja azt a módszert, amikor az igehirdető egyszerűen a választott textus bővített verzióját olvassa fel lekióként. A kijelölt textus azonban kiragadott szakaszként nem leszűkíti, hanem gyakorlatilag eltorzítja a fejezet mondanivalóját, ami lényegében a gyülekezetben felbukkant bűn kérdésével foglalkozik. Nyilván nem kell moralizálásba fordulni húsvét ünnepén, viszont a textus kontextusát

⁵¹⁰ Bekő István Márton: Mit használ keresztyénységem, ha nem a szerint élek?, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/1, 100.

⁵¹¹ Balogh Csaba: A hűség kockázata, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/3, 366.

⁵¹² Pap Ferenc: Tanúvallomás minden időben, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/1, 13.

mégis fontos megjeleníteni. Ezért javasolt, hogy a lekción 1Kor 5 legyen. Amennyiben az igehirdető ezt el akarja kerülni, az igehirdetés 2. pontja fényében jó megoldás lehet 2Móz 12 válogatott verseinek a felolvasása is. Ez azért aggályos, mert a korinthusi keresztyének feltehetőleg nem ismerték a páska részletes szabályozását.⁵¹³

Íme, ismét egy példa, hogy bizonyos esetekben lehet helye és létjogosultsága a textus és lekción kontextuális kapcsolatának, tehát maga a lekciónválasztás sohasem lehet automatikus, ösztöni.

Árvavölgyi Béla Szentháromság ünnepe utáni 22. vasárnapra az Ez 20,1–31 textus kapcsán megjegyzi, hogy mivel ennek a textusnak olyan hosszú a terjedelme, ezért érdemes megfontolni, hogy inkább lekciónként olvassuk fel, majd javasol erre az esetre új textusokat: Mk 4,21–23; Jn 12,47–48; Róm 7,21–25; 1Pt 3,10–12.⁵¹⁴

Egyéb javaslatok, megjegyzések a lekciónval kapcsolatban

Ferencz Árpád érdekes megállapítást tesz a nagypénteki prédikáció (textus: Mt 27,33–54) lekciónjával (Zsolt 22) kapcsolatban: a lekción Hajdók János-féle fordítását javasolja.⁵¹⁵

Fekete Károly húsvét első napjára az 1Kor 15,1–11 mellé javasolja egyszerre az Ézs 26,19-et és a Lk 24,13–35-öt lekciónként. Indoklása nagyon érdekes: „Ha a textus előtt ez a két lekción is elhangzik, akkor a teljes Szentírás nagy iratcsoportjait is megszólaltattuk, ami mindenképpen kívánatos!” A Lk 24,13kk a prédikációban is megjelenik: a páli textus és a lukácsi lekción a feltámadás kétféle hagyományát írja le, erre lehet utalni a prédikációban is a lekción által.⁵¹⁶ Mivel a református főistentiszteleten hivatalosan és eredetileg a textus előtt csak egy olvasmányra van lehetőség (lekción), így az ószövetségi igeszakasz rövidebb is mint egy megszokott olvasmány.

Bóna Zoltán pünkösd másodnapjára az 1Kor 12,4–11 textushoz több lekciónjavaslatot is tesz. A prédikációvázlatban fejti ki, hogy melyik lekción miért alkalmas, mindezt annak függvényében, hogy milyen prédikációs műfajt alkalmazunk. A tanulmány szerzője ezeket írásmagyarázatos igehirdetésnek, tematikus igehirdetésnek és sorozatos igehirdetésnek nevezi. Az írásmagyarázatos igehirdetés esetén az 1Móz 1 teremtéstörténete lehet a lekción. A kapcsolódási pont a kettő

⁵¹³ Hodossy-Takács Előd: Pál apostol és a takarítás, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/2, 221.

⁵¹⁴ Árvavölgyi Béla: Legyen közünk egymáshoz Istennel!, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/4, 648.

⁵¹⁵ Ferencz Árpád: Bizony, Isten fia volt!, *Igazság és Élet*, I. évf., 2007/1, 21.

⁵¹⁶ Fekete Károly: Átértékelődésre ösztönző feltámadáshit, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 178–179.

között a teremtés (teremtéstörténet) és a Szentlélek megszentelő munkája. Ebbe a tematikus textus-lekció kapcsolódásban a Jn 1,1–18 is lehet lekción. A tematikus megközelítésen az eredetileg textusként kapott és kidolgozott 1Kor 12,4–11-et lekciónként veszi fel (felveti, hogy bővebben, akár az 1. verstől lehet olvasni), majd textusnak a 7. verset javasolja, és annak a versnek az üzenetére fókuszál. A sorozatos igehirdetés alatt érti, hogy az 1Kor 12,8–11 versekben olvasható karizmákat el lehet osztani a húsvét és pünkösd közti hat vasárnapra (4–6.; 7.; 8.; 9.; 10a; 10b–11. versek). A lekción minden alkalommal lehet az 1Kor 12,1–11. Ezen felül még további lekciónkat javasol, melyek szintén gondolati, tartalmi kapcsolatban állnak a textussal: 1Kor 13, Gal 5,16–26.⁵¹⁷

Kozma Zsolt Invocavit vasárnapra az 1Móz 3,1–19(20–24) textushoz egyszerre két lekción is javasol. „Lekción: Róm 7,14–25 és 5,12–21 (ebben a sorrendben!)”. Látható tehát, hogy mind a két lekción (pontosabban egy lekción két különböző helyről) a Római levélből van, azonban a levélben későbbi szakaszt veszi előbbre, ami biztosan nem túl gyakori lekciónolvasási mód. A kapcsolódási pont a bűneset és annak következménye. A Róm 5 a prédikációban direktebb módon is megjelenik. „A szentíró kerüli a halál szót, mert csak arról akar beszélni, hogy a kínlás addig tart, amíg az ember porrá lesz. Az apostol azonban arról tesz bizonyosságot, hogy amiképpen a bűn és a halál egy ember által jött be a világba, úgy az egy Krisztus igazsága a mi életünk megigazulásává lett (Róm 5,12.18).⁵¹⁸

Veres János Rogate vasárnapra a Mt 6,5–7.14–15 textus központi üzenetéhez (imádság) keres lekción. A munkája exegetikai részében foglalkozik az imádság ó- és újszövetségi vonatkozásaival, amin belül felsorol néhány imádságot, ami jézusi példázatokban jelenik meg. Ezek közül választja végül a Lk 18,9–14-et, a farizeus és vámszedő példázatát. A prédikációvázlatban nem tér ki erre a példázatra (más igehelyekre viszont hivatkozik), de megemlíti, javasolja, hogy a példázatot lekciónként hangjátékszerű módon olvastatná fel három emberrel: narrátor, farizeus, vámszedő.⁵¹⁹

Kaszó Gyula a Szentháromság ünnepe utáni tizenegyedik vasárnapra a Zsid 9,15–28 textushoz többféle javaslatot is tesz. Egyrészt ajánlja az egész perikópát vagy annak egy szakaszát, ebben az esetben tehát a textus és a lekción szinte ugyanaz lehet. Ezen kívül a textus ószövetségi vonatkozásait is ajánlja lekciónként: 2Móz 24, 3Móz 16, Ézs 53. Ezen kívül a lekción- és textusversek bemondására, kihirdetésére, felolvasására és hallgatására egy érdekes meglátását is kifejti:

⁵¹⁷ Bóna Zoltán: „... hogy használjon vele”, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 256–259.

⁵¹⁸ Kozma Zsolt: Nem ellenállhatatlan, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/1, 78–79.

⁵¹⁹ Veres János: Gyönyörködj az Úrban és megadja szíved kéréseit, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/2, 230–232.

[A] magam részéről kritikusan szemlélem azt az egyházi gyakorlatunkban tükröződő visszásságot, hogy míg az énekverseket – amelyek általában az énektáblán is szerepelnek – a meglehetősen „szájbarágósan”, többnyire kezdősorukkal mondjuk be a gyülekezeti tagoknak, akik előtt ott az énekeskönyv, a Lekció, és a Textus esetében naivan azt előfeltételezzük, hogy a jelenlevők az igeszakaszokat minden kiírás nélkül és egyszeri hallásra nemcsak megértik, hanem annyira szívükbe és emlékezetükbe is vésik, hogy igehirdetésünk közben szabadon utal(hat)unk vissza az egyes részekre.⁵²⁰

AZ IGAZSÁG ÉS ÉLET FOLYÓIRAT LEKCIÓJAVASLATAI A PRÉDIKÁCIÓKBAN

Az alábbiakban arra láthatunk az eddigieknél sokkal szemléletesebb példákat, hogy a lekción hogyan jelenik meg a prédikációban.⁵²¹ Természetesen az eddigi lekciónjavaslatok és szemelvények is tartalmaztak rövidebb vagy hosszabb részleteket a prédikációkból, azonban a következő lekciónjavaslatok hangsúlyosabban határozzák meg a prédikáció üzenetét, vagy maga a leírt prédikáció hosszabban foglalkozik a lekciónnal. Ez indokolja, hogy nem az eddigi kategóriák valamelyikében szerepelnek ezek a példák, hanem külön, bemutatva a prédikáció és a lekción kapcsolatának sokféle gyakorlati megoldását. David Plüss tanulmányának egyik fogalma nagyon szemléletesen írja le ezt a kapcsolatot. Ő azt mondja, hogy a lekción és a textusok olyan módon is kapcsolatban állhatnak egymással, hogy a lekción a prédikáció (nyers fordításban) „második textusaként”, „*altextusaként*”, „*szubtextusaként*” működik. (*Subtext der Predigt*).⁵²²

Pótor János a Szentháromság ünnepe utáni 23. vasárnapra a Lk 18,1–8 (A hamis bírón) textus mellé javasolja a Mt 25,31–46 (Az utolsó ítéletről) lekciónat. A prédikációban utal a lekciónra: „Amikor eljön az Emberfia, keresi a hitet a földön. Vajon talál-e? Csak azt a könyörgést veszi komolyan Isten, amit az ember is elég komolyan vesz, kész állhatatosan könyörögni a teljesülésig”. A két igeszakasz

⁵²⁰ Kaszó Gyula: Az új szövetség áldása, és Jézus egyszeri áldozatának három hozadéka, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/3, 467.

⁵²¹ Az ismertetett példákön, szemelvényeken túl további példák, ötletek: Nagy Alpár Csaba: Miért kellett ama keserű pohár?, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/2, 186.; Szűcs Ferenc: Örvendező búcsúzás, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 247–248; Adorjáni Zoltán: Az egyház létformája: misszió, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/ 364–368, 375–383; Kádár Ferenc: Az Úr küldő szava, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/3, 375–383; Kovács Gergő: A Mestert követve, a Mester szolgálatában, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/3, 412; Iszlai Endre: Kitaszító sokaság – befogadó egyház?, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/4, 522–524.

⁵²² David Plüss: *Predigtgottesdienst*, 214.

közötti tartalmi, teológiai kapcsolatot az Emberfia eljövételének gondolata biztosítja.⁵²³

Kókai Nagy Viktor Exaudi vasárnapra a Róm 8,26–30 textushoz két lekiót is javasol. A javaslatát külön nem indokolja, de világos, hogy a textus és a prédikáció összefüggésében ajánlja a lekiókat, hiszen mind az 1Móz 8, mind pedig a Mk 14,32–42 szerepel valamilyen mértékben tartalmilag az igehirdetésben. Az 1Móz 8 a bűnessel összefüggésben, míg a Mk 14,32–42-ről így ír: „Ha valaki figyelmesen elolvassa Jézus imáját a Gecsemáné kertjében (vö. Mk 14,32–42 par.), akkor nem gondolhatja komolyan, hogy csak örömet és gondtalanságot jelent keresztyén rendeltetésünk.” Ez gondolat a prédikáció második pontjához kapcsolódik.⁵²⁴

Lenkeyné Semsey Klára Szentháromság ünnepe utáni hatodik vasárnapra az 1Pt 2,2–10 textushoz javasolja a Mt 16,13–20 lekiót. A prédikációban a textus üdvtörténeti, egyháztörténeti vonatkozásait vizsgálva mondja, hogy „Péter apostol nem csak pünkösdi igehirdetésével hirdette meg (ApCsel 2,14–41), hanem a Lélek által Krisztusról szóló hitvallásával is. A Krisztusról szóló hitvallásához fűzi az Úr azt az ígéretet, hogy a róla szóló hitvallás alapján Ő építi az egyházát, amelyen a pokol kapui sem vesznek diadalt (Mt 16,16–18)”.⁵²⁵

Egeresi László Sándor Szentháromság ünnepe utáni 23. vasárnapra az 1Móz 18,20–33 textus mellé egy egészen rövid lekiót javasol, az 1Tim 2,5-öt, melyet a prédikációban is idéz. Ez az újszövetségi igevers az ószövetségi textust kiegészíti, a prédikáció legfőbb üzenetére, a közbenjárásra, közbenjáróra utal. Az egyik applikációban jelenik meg a lekió: „A legnagyobb különbség Sodoma lakói és közöttünk nem a bűneink mértéke, hanem az, hogy mi tudhatunk, tudunk arról, hogy valaki képviseli ügyünket Isten előtt. Nekünk is van egy nem kért, csak kapott közbenjárónk, »aki ül az Atyaisten jobbján«. Nem Ábrahám, nem egy angyal, hanem maga »az ember Jézus Krisztus, az egyetlen közbejáró Isten és emberek között« (1Tim 2,5) [...]”⁵²⁶

Kozma Zsolt reformáció ünnepére a Fil 2,12–23 textushoz javasolja felvenni az 1Móz 22,1–14 és Fil 2,1–11 lekiókat. A prédikációban az üdvösségről beszél, ennek kapcsán hozza az 1Móz 22-ből példaként Ábrahám hitét: „Ezt nyerte meg, élte át Ábrahám, amikor Istentől visszakapta fiát a Mórija hegyén, amikor elmúlt félelme, hogy meg kell őt ölnie.” Érdekesség, hogy a cikk szerzője kettő lekió felolvasását is javasolja, melyeket javaslata szerint „egy fiú és egy lány, vagy egy

⁵²³ Pótor János: A kitarító imádság, *Igazság és Élet*, I. évf., 2007/2, 57–59.

⁵²⁴ Kókai Nagy Viktor: Söhajtás-kiválasztás-megigazítás, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/2, 38–39.

⁵²⁵ Lenkeyné Semsey Klára: „Épüljetek lelki házzá...”, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/2, 86–88.

⁵²⁶ Egeresi László Sándor: Nem kért közbenjáró, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/4, 27.

presbiter és egy fiatal olvassa az úrasztalától.” A Fil 2,1–11 esetében a lekió a textus közvetlen kontextusa, előzménye.⁵²⁷

Kókai Nagy Viktor Oculi vasárnapra a Lk 9,57–62 textus mellé az 1Móz 22 lekiót javasolja. A prédikációban párhuzamba állítja a Krisztus-követést Ábrahám hitével. „Nyilvánvaló a szándék: ha minderre hajlandó vagy, valóban képes vagy megtenni, akkor követhetsz csak engem. Vajon Ábrahám megállhatott volna a hitben, ha nem lett volna kész valóban végrehajtani Isten utasításait, feláldozni Izsákot (1Móz 22)?”⁵²⁸

Székely József nagypénteki prédikációjában a Jn 19,16b–30 textus mellé veszi fel a Fil 2,5–11-et, mivel a nagypénteki eseményekben Jézus engedelmességéről beszél. „A keresztjét szóltanul cipelő Jézus láttán idekívánczik az, amit a Fil 2,5–8-ban olvashatunk [...]” Ezután idézi is a megjelölt helyet.⁵²⁹

Fazakas Sándor mennybemenetel ünnepére a Lk 24,(44-49)50–53 textus mellé a Jel 5-öt választja lekiónak. A prédikációban utal is a lekióra. „A mennybemenetellel megtörtént az, amit a Jelenések könyve 5. fejezete oly meggyőzően szemünk elé tár: a megöletett Bárány átvette a hatalmat, s immár a folytatás nem kétséges. Ez az, amit ebben a pillanatban a tanítványok megértettek, ezért tértek vissza örömmel.”⁵³⁰

Kókai Nagy Viktor újkenyér ünnepére a 2Kor 9,6–15 textus mellé javasolja Mt 6,25–34-et. A prédikációban utal a lekióra: „Isten valóban képes lenne nélkülünk is (lásd Mt 6,25–34) megfelelő mértékben elosztani javait.”⁵³¹

Győri István advent első vasárnapjára a Róm 13,8–14 textus mellé egyrészt javasolja a Fil 2,1–11 szakaszt lekióként, melyre utal is a prédikációban: „Nem elég levetni azt, ami rossz, ami nem fér össze a szeretettel, hanem fel is kell öltözni. A felébredéshez hozzátartozik a felöltözés. Krisztus felöltözése a vele való teljes közösséget, az ő lelkületének elfogadását jelenti. »Az az indulat indulat legyen bennetek, ami Jézus Krisztusban is megvolt.«” A másik lekiójavaslata ezzel szemben az a megoldás, hogy a teljes Róm 13,8–14 legyen a lekió, ebben az esetben pedig a 11. vers legyen kiemelve textusként.⁵³²

Zsengellér József karácsony másodnapján a Zsid 1,1–3 textus mellé veszi fel az 1Móz 12,1–3 lekiót, melyre utal és többször is épít rá a prédikációban is: az Ábrahámnak tett ígéret Krisztusban teljesedett be. Egy rövid példa erre:

⁵²⁷ Kozma Zsolt: A kereszténység nem kötelesség, hanem lekötelezettség, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/4, 31–33.

⁵²⁸ Kókai Nagy Viktor: Jézus követése, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/1, 83.

⁵²⁹ Székely József: Elvégeztetett!, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/2, 157.

⁵³⁰ Fazakas Sándor: Különös búcsúzás, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/2, 220–221.

⁵³¹ Kókai Nagy Viktor: Adakozz, ne aggodalmaskodj!, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/3, 438–439.

⁵³² Győri István: Itt van már az óra!, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/4, 537.

„Ábrahám ígéretét, az őt régen megszólító isteni üzenetet mennyire elfelejtette mindenki! Saját népe, de még a kereszténység java része is. A Zsidókhoz írt levél nem véletlenül hangsúlyozza több helyen is Ábrahámnak és hitének fontosságát!”⁵³³

Balog Margit Estomihi vasárnapra az 1Kor 13 textus mellé javasolja a Jn 13,1–17 lekiót. A kapcsolódási pont a két szakasz között a szeretet, melyre a prédikációban is utal, beemeli a lekiót a prédikáció második pontjában: „A szeretet a végső szó Isten és ember és a világ történetében. Ezt bizonyítja Jézus sorsa, „aki mindvégig szerette az övéit” (Jn 13,1), egészen a kereszthalálig.”⁵³⁴

Kókai-Nagy Viktor Szentháromság ünnepe utáni negyedik vasárnapra a Róm 14,(9)10–13 textushoz kétféle lekiót javasol. Az egyik a Róm 2,1–16, a másik pedig a Mt 7,1–5. A Róm 2,1–16 a textus levélen belüli tágabb kontextusa, míg a Mt 7,1–5-re utalás történik a prédikációvázlatban. „A közösség szerepének fontossága egyértelmű, de úgy vélhetjük, hogy éppen meggondolatlanságunk, nagyképűségünk miatt további biztosíték építettett a rendszerbe, ez pedig az ítéletet gyakorló ítélete (Róm 14,12; továbbá Mt 7,1–5).”⁵³⁵

Bodó Sára Szentháromság ünnepe utáni tizenötödik vasárnapra javasolja az 1Pt 5,6–11 textus mellé lekióként a Zsolt 55-öt és a Fil 2,5–11-et. Mind a kettő tartalmi kapcsolatban áll a prédikációval, illetve a lekióválasztástól függetlenül mind a kettőre találunk utalást a prédikációban. „Isten tudja, hogy mit és miért kér tőlünk. Még önmagunk megalázásában is példát adott elénk. Gondoljunk Jézus Krisztusra, aki »megalázta magát, és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig.«” Vagy a másik esetben: „Akinak túl nagy és nehéz az élet-gondja, az előbb-utóbb kételkedni kezd magában: képes vagyok én még egyáltalán úrrá lenni ezen a helyzeten? Képes vagyok kilábalni? Túlélni? Megküzdeni? S már veszélybe is került a jövő. Az ige tanácsa már a zsoltárban is megszólalt: »Vesd az Úrra terhedet, és ő gondot visel rád!« (Zsolt 55,23).”⁵³⁶

Dienes Dénes advent első vasárnapjára a Jer 23,1–8 textushoz a Jn 10,1–15 lekiót javasolja. A kapcsolat a kettő között a Pásztor képe, teológiai motívuma. A prédikációban utal is a lekióra: „Isten ígérete a maga teljességében Jézus Krisztusban lett valósággá. [...] Ő a Jó Pásztor, aki megkeresi az elveszettet.”⁵³⁷

Kocsis Áron Sexagesimae vasárnapra a Mk 4,26–49 textus mellé az 1Kor 3,6–23 lekiót javasolja. Az 1Kor 3,7-re utal a prédikációban. „Nem rajtunk áll

⁵³³ Zsengellér József: A Fiú által szolt hozzánk, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/4, 571.

⁵³⁴ Balog Margit: A szeretet mindent kibír, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/1, 59–61.

⁵³⁵ Kókai-Nagy Viktor: Az ember ítélete Isten ítéletének tükrében, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 295–296.

⁵³⁶ Bodó Sára: Isten a jövőnk!, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/3, 463–467.

⁵³⁷ Dienes Dénes: Egyetlen esélyünk a Jó Pásztor, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/4, 606–607.

vagy bukik a produktivitása, hanem Isten kegyelme az, amely kibontja országának dicsőségét. Ahogyan Pál is írja: „az sem számít, aki ültet, az sem, aki öntöz, hanem csak Isten, aki a növekedést adja”.⁵³⁸ A kapcsolódási pont a két szakasz között a növekedés gondolata.

Fekete Károly Quinquagesima/Estomihi vasárnapra a Lk 10,38–42 textus mellé két olyan lekiót is javasol, melyekre utal a prédikációban: Zsolt 1 és Lk 6,47–49. A Lk 6,47–49 Mária cselekedetét támasztja alá egy másik jézusi mondással: „Ő mondta a kősziklára épített ház képére mutatva a Lk 6,47–48-ban: „Aki hozzám jön, hallja beszédeimet, és azok szerint cselekszik: megmutatom nektek, kihez hasonló...” A Zsolt 1 a prédikáció legvégén szerepel befejező gondolatként: „Az örökkévalóság távlatában nincs más cselekvési lehetőség, mint a Krisztusra figyelés, hogy ebből gyümölcsöző élet és életmegoldás szülessen (ld. Zsolt 1,2–3).”⁵³⁹

Czövek Tamás Judica vasárnapra az 1Móz 22,1–14.19 textushoz három prédikációvázlatot dolgozott ki. Nagyon érdekes, hogy mind a három prédikációhoz más-más lekiót ajánl, attól függően, hogy mi a prédikáció üzenet. Az első prédikáció címe: *Isten terve veszélyben*, ehhez a Zsolt 82 a javaslat. A második prédikáció címe: *Halál és élet: a szuverén Isten és a hit engedelmessége...*, melyhez az 1Sám 2,1–10 a javaslat. A harmadik prédikáció címe: *Krisztus követése*, melyhez a Mk 8,27–38 a textus. Ez utóbbi esetben a kapcsolódási pont az, ahogyan 1. Ábrahám lemond a fia életéről és 2. Jézus lemond a saját életéről. Az igehirdető utal és épít a lekióra: „Márk evangéliumában Jeruzsálem felé menet Jézus háromszor szól szenvedéséről, haláláról és feltámadásáról (Mk 8,27–38; 9,30–32; 10,32–34). Az első alkalommal szenvedéséhez egyértelmű módon kapcsolja követését, a tanítványság árát. Ahogy Jézus halála és feltámadása elválaszthatatlanul összekapcsolódik, úgy kapcsolódik Jézus szenvedéséhez az, hogyan kell mesterünket követnünk.”⁵⁴⁰

Kocsev Miklós Laetare vasárnapra a Jn 6,47–51 textushoz a „német perikóparend” alapján javasolja a lekióválasztást. Ószövetségi igének az Ézs 64,7–10, epistolaként pedig a 2Kor 1,3–7 az ajánlása. Azonban mindezekén túl is mutat, hiszen megemlíti, hogy ha nem lennének megfelelőek ezek a perikópák, akkor lehet a 2Móz 16 (ez a tanulmány szerzője szerint „klasszikusnak mondható”) válogatott versekkel vagy az Ef 2,4–10. Tudatosság van az ajánlásban, hiszen ebben az esetben is figyel rá, hogy az evangéliumi szakasz mellé ószövetségi és epistolai perikópa is szerepeljen a javaslatok között. Nagyon fontos a tanácsa a végén: „Minden

⁵³⁸ Kocsis Áron: A türelem iskolája – a magától növekedő vetés, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/1, 65–66.

⁵³⁹ Fekete Károly: Az igazán elvehetetlen jó rész távlata, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/1, 71–72.

⁵⁴⁰ Czövek Tamás: A próba, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/2, 201–207.

esetben fontos megtalálni, és a gyülekezet számára is világosság tenni azokat az összefüggéseket, amelyek alapján valamelyik részt lekciónak választjuk.”⁵⁴¹ Tehát itt a prédikációban konkrétan nem jelenik meg a lekciónak, de a tanács mindenképpen erre bátoríthat.

Szőke Attila Szilárd Szentháromság vasárnapjára a 4Móz 6,22–27 textushoz javasolja lekciónak a Lk 24,50–53, Lk 1,5–22, 1Móz 25,29–34 szakaszok valamelyikét. A lekciónválasztások a textus és a prédikáció központi üzenetével, gondolatával (áldás) összhangban vannak. Konkrétabban a Lk 1,5–22 jelenik meg a prédikációban annál a pontnál, ahol arról van szó, hogy Isten adja az áldást: „Nem fontos hát, hogy az áldást ki adja és milyen körülmények között? (Példa: Zakariás főpap esetében mindenki az ő áldását várta.) A jeruzsálemi templomi kultusz a papok személyéhez kötötte az áldás adását (23. vers). És hogy több legyen ez tényleg jókívánságnál, fokozták ünnepélyességét, különleges voltát. El kell azonban válasszuk a pap, a lelkipásztor személyétől az áldást.” A többi lekción sem véletlen, nemcsak egyszerűen konkordancia alapján választotta ezeket, hanem már az exegetikai kifejtésben is szerepelnek a textus kapcsolódási pontjainként.⁵⁴²

Börzsönyi József Szentháromság ünnepe utáni második vasárnapra az Ézs 55,1–5 textushoz javasolja a Lk 14,15–24-et lekciónak. A döntését nem indokolja, viszont a prédikációban megjelenik a lekción, az utolsó pontban. Az idézett példában kirajzolódik, hogy a textus és a lekción kapcsolódhat egymással ilyen módon is, hogy az ószövetségi és újszövetségi szakasz közti hasonlóságokat és különbözőségeket mutatja meg:

Amikor Jézus az egyik farizeus házában vendége, példázatot mond a nagy vacsoráról (Lk 14,16–24), több mozzanatot felhasznál abból, amit Ézsaiás próféciájában találunk. Az elkészített vendégségre, ünnepi lakomára elhangzik a hívás. A meghívottak kimentés kérése a példázat sajátos része, aminek nincsen párhuzama a próféciában. Az viszont ismét hasonlóság, hogy mégis mindenki meghívást kap, minden méltósága nélkül részt vehet az elkészített vendégségen. A példázat összefüggésében ez azonban annak megértetésére szolgál, hogy a farizeus vendéglátása miben helytelen, és milyennek kellene lenni. Azt figyelhetjük meg, hogy Jézus hogyan viszi tovább és használja fel a prófécia elemeit egy másik helyzetben, tanításának szemléltetésére. Maga az alapgondolat azonban, Isten szeretetteljes és érdemtelen vendégfogadása és meghívása ugyanaz.⁵⁴³

⁵⁴¹ Kocsev Miklós: Provokáció – értetlenség – eltávolodás – feszültség, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/1, 84.

⁵⁴² Szőke Attila Szilárd: Ároni áldás, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/2, 265–272.

⁵⁴³ Börzsönyi József: Tanúim lesztek, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/2, 282.

Szarka Miklós Szentháromság ünnepe utáni nyolcadik vasárnapra a Fil 4,1–9 textushoz javasolja a Zsolt 30,1–13 lekiót. Bár a lekiójavaslatnál nem tér ki ennek okaira, illetve a prédikációban sem tűnik fel egyértelműen a lekió, a prédikációs bevezetéséhez szánt instrukciónál ezt olvassuk: „villantsunk fel olyan rövid, de életszerű illusztrációkat, melyek segítségével a gyülekezet tagjai számára asszociációs bázisokat építünk ki a bevezetéshez. Így motiválttá válnak arra, hogy az egész igehirdetésre figyeljenek – hiszen az ő életükről van szó.” Ilyen illusztráció a bevezetéshez: „A várandós kismamák sok kétség között élik át a terhességi állapot negyven hetét. Az első két–három hónap különösen nehéz. A szülés előtti hetek, órák, a vajúdás nehéz, fájdalmas órái, majd ezután legtöbbször adódik az öröm (ha a lelkipásztor tudja, hogy a gyülekezetben volt már halvaszülés, vagy post-natális trauma akkor evvel az illusztrációval vigyázni kell!)” Vagy egy másik javaslata: „vannak »nehéz« estéink, amikor ránk nehezedik egy egész nap terhe, eredménytelensége, de ezt reggelre Isten elveszi. Ennek a biblikuma: Zsolt 30,6.”⁵⁴⁴ Tehát a lekiónak felolvasott zsoltár a prédikáció elején kap újra említést.

Németh Áron reménység vasárnapján a Jer 31,18–30 textushoz két lekiót is javasol. Az egyik a textussal gondolati, teológiai kapcsolatban álló Lk 15,11–24. Javasolja továbbá a JerSir 3 válogatott verseit, ami szintén kapcsolatban áll a textussal, ráadásul a vázlatban többször is hivatkozik, utal rá: „A pohár tehát Istennel is be tud telni, de mindig megtalálja a módját, hogy tiszta vizet önthessen bele. Isten és ember közös történetében nem egyszer történt meg, hogy Isten (egyébként rendkívül hosszú) türelme elfogyott, a büntetést maradéktalanul végrehajtotta, de a lényéhez tartozó kegyelemnek is mindig utat engedett (vö. JerSir 3,22.33).” Majd később: „Jeremiás az elkerülhetetlen ítélet meghirdetése után ezzel a vigasztaló üzenettel állhat elő: Isten hosszútűrésének vége egyben az ő végtelen irgalmának kezdete. Ezen a határmezsgyén, a bűnbánat és bűnbocsánat fordulópontján születhet meg az emberi reménység (vö. JerSir 3,18.21–25).”⁵⁴⁵

Kókai Nagy Viktor Szentháromság ünnepe utáni tizenhatodik vasárnapra a Mk 14,53–65 textushoz a Mt 2,1–6 lekiót javasolja. Itt a döntése teljes egészében homiletikai indíttatású. A prédikációban (vázlatban) ugyanis a két igeszakaszt egyszerre fejt ki, párhuzamot von a főpap és (Nagy) Heródes között: mindkét hatalmasság Jézus életére tör; mindkettőt személyes érdekek vezérik; mindketten nyilvánosan vallják meg Isten Fiát; mindketten akaratuk ellenére válnak

⁵⁴⁴ Szarka Miklós: A Krisztusban örvendező élet: gyümölcsstermő élet, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/3, 435–436.

⁵⁴⁵ Németh Áron: Vég és (új) kezdet határán, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/4, 615–617.

hitvallóvá; mindketten azt gondolják, hogy sikerült elérni a céljukat. Ezután rátér a különbségekre is.⁵⁴⁶ Ennek a prédikációnak az üzenetét is egyértelműen meghatározza a lekción, mintha egy „második textus” lenne.

ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÖVETKEZTETÉSEK

Az *Igazság és Élet* folyóiratból vett lekciónválasztási és lekciónhasználati példák értékeléséhez és a következtetések levonásához a Generális Konvent Liturgiai Bizottságának állásfoglalását és ajánlását használok. A Liturgiai Bizottság munkájának egy fontos szakaszát a 2010-ben kiadott rövid állásfoglalás summázta, ami *Reformátusok a kegyelem trónusánál*⁵⁴⁷ címmel jelent meg, és amire a dolgozatban korábban hivatkoztam is már. Azonban nagyon fontos, hogy a Bizottság tagjai néhány évvel korábban, 2008-ban egy megelőző tanulmányt is kiadtak, amely a *Confessio* folyóiratban jelent meg *Az eddig elkészült és a GK Liturgiai Bizottsága által megtárgyalt teológiai alapelvek a készülő példatárhoz, istentiszteletünk megújulásához* címmel.⁵⁴⁸

Ebben a tanulmányban a későbbi, 2010-es kiadványhoz képest sokkal részletesebben tárgyalják a lekción kérdéskörét. Az itt megfogalmazott elméleti és gyakorlati alapelvekre szeretnék reflektálni a folyóiratból vett sokféle elméleti és gyakorlati megoldás ismeretében.

A tanulmány először is lefekteti a lekción legfontosabb alapelveit.

A vasárnap délelőtti istentisztelet fontos liturgiái eleme a lekción, amikor hosszabb bibliai idézetet hall a gyülekezet. Ez is arra emlékeztet bennünket, hogy Isten megszólalása, hozzánk fordulása nélkül nincs istentisztelet. Isten szól, hogy mi felelhessünk imádságban, énekben, hálaáldozatban és engedelmes életfolytatásban Neki. Ez a szimbolikus jelentősége a lekciónak, de van egy praktikus vonása is. Kapcsolatban kell állnia a prédikáción textusával, hogy annak megértését, kibontását előkészítse.⁵⁴⁹

A megfogalmazásban a lekción bevezetése körüli és az azóta eltelt időszak többféle alapelve és megközelítése egyesül. A lekción szimbolikus jelentőségének, Isten

⁵⁴⁶ Kókai Nagy Viktor: Hitvallás hit nélkül?, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/3, 459.

⁵⁴⁷ Fekete Károly (szerk.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál*, Budapest, Kálvin, 2010.

⁵⁴⁸ Bódiss Tamás – Fekete Károly – Görözdi Zsolt – Kelemen Attila – Szűcs Ferenc: Az eddig elkészült és a GK Liturgiai Bizottsága által megtárgyalt teológiai alapelvek a készülő példatárhoz, istentiszteletünk megújulásához, *Confessio*, 35. évf., 2008/2, 27–40.

⁵⁴⁹ Uo., 32.

hozzánk fordulásának, hozzánk szólásának hangsúlyossá tétele egyértelműen az 1929-es erdélyi Ágenda és Ravasz László 1927-es Ágenda-tervezetének hatását tükrözik, tehát, amint ezt korábban kifejtettük és forrásokkal igazoltuk, nagy valószínűség szerint ezeket az alapelveket Ravasz László fektette le (vagy legalábbis importálta, honosította meg) a magyar református liturgiai gondolkodásba. A másik elv a lekciónak a gyakorlati oldala, vonása, ami pedig már inkább az azóta eltelt időszak magyar homiletikáinak megállapítását tükrözik, és inkább egy elterjedt gyakorlatra utalnak vissza. Természetesen a lekciónak az előkészítő és bevezető tanulmányok, ágendák, rendtartások is mind szóltak a lekciónak és a textus kiemelt kapcsolatáról, de a lekciónak a prédikációt érintő hatásairól már nem vagy alig. A tanulmány szerzői tehát egyszerre hivatkoznak a lekciónak az eredeti elvi, elméleti alapjaira, ami mindig a lekciónak az önállóságát emeli ki⁵⁵⁰, és hivatkoznak a lekciónak a textushoz és (főleg) a prédikációhoz kötöttségére is. Fontos ezt a kettőt egyszerre látni és érvényre juttatni, hiszen a lekciónak a szerepét és feladatát a magyar református istentiszteleten ez a két tényező határozza meg: a lekciónak a szimbolikus-liturgiai és a gyakorlati-homiletikai funkciója.

A fentebb ismertetett példák alapján azt lehet mondani, hogy a legnagyobb (és leggyakoribb) probléma az, amikor a lekciónak a szimbolikus-liturgiai szerepe sérül. Istentiszteletünk korábban tárgyalt hangsúlyainak eltolódása miatt mindent a prédikációnak határoz meg. Sokszor előfordul az eset, amikor a lekciónak egyben a textus is, vagy pontosabban fogalmazva a textus a lekciónak egy rövid részlete. Ilyenkor a prédikációnak lényegében a lekciónak a prédikációnak, a rövidített „textus” felolvasása a prédikációnak előtt gyakran csak formalitás.

Egy másik gyakori eset, amikor a textushoz olyan lekciónak választunk, ami a textus kontextusa, tehát vagy az előzménye (ez a gyakoribb) vagy az utána lévő szakasz, esetleg az adott bibliai könyvön belül egy másik fejezetből vett olvasmány. Sok példát láthattunk erre is. Az igehirdető gyakorlati megokolása ilyenkor szinte minden esetben az, hogy „a gyülekezet jobban értse a textus kontextusát”.

Nem lehet teljesen elvetni ezt a módszert se, hiszen rengeteg példát láthattunk arra, hogy a lekciónak javaslatoknál a tanulmányok szerzői lehetséges opcióként ezt is felvetették a sok másik (több szempontból jobban átgondolt) lekciónak javaslat

⁵⁵⁰ Később a szerzők részletezik ezt az aspektust: „Az istentisztelet elején felolvasott bibliai szakasz valóban emlékeztet arra, hogy istentiszteletünket csak az Isten Igéje teszi lehetővé; Isten Igéjében szólít meg minket, és így akarja, hogy feleljünk szavára. Az istentiszteleten nem az emberi bölcsesség hitető beszéde hangzik. A lectio előre felhívja a figyelmet a prédikációnak és a látható Ige kiszolgáltatásában végbemenő történések értelmére: Isten incarnatio-jelenlétére, amely az Ige és a Szent Lélek által valósul meg számunkra. Egyfelől van tehát a lectio tényében egy ilyen „szimbolikusnak” mondható vonás is, és nem jutunk ellentétbe az istentisztelet bibliai igazságával, ha ezt elismerjük. Másfelől azonban a lectio a textussal is kapcsolatban állhat, sőt lehetőleg kell is, hogy kapcsolatban álljon.” Uo., 33.

mellett. Mindenképpen tudomásul kell venni, hogy van igény arra a lekcóra, ami a textus kontextusát tartalmazza.

Azonban mind ennél, mind az előző (lekció a textus) lekióválasztási módnál felvetődik egy állandónak mondható szempont, ami külön kérdéseket vet fel. Az ennyire egyértelmű lekióválasztás sosem származhat a készültségéből vagy az idővel való spórolni akarás gondolatából. Nagyon gyakori mind a kettő. Természetesen az előbbit senki sem vallaná be, de az utóbbira sok példát láthattunk, hogy a kijelölt hosszú textus legyen inkább a lekió, annak pedig néhány verse a textus. Sokszor a kontextuális lekióválasztásnál is mérlegelni kéne, hogy nem lehet-e azt a néhány verset, amit lekiónak szántunk, hozzávenni a textushoz, hiszen úgylis legtöbbször ilyen esetben prédikálunk arról is.

A lekióválasztásnál nem lehet mindent meghatározó tényező az időtartam; tizenöt–húszevers jól tagolt, értelmes felolvasása legfeljebb három–négy percet vesz igénybe. Érdekes, hogy előbb jut eszünkbe a bibliai olvasmányon rövidíteni egy–két percet, mint mondjuk a prédikációt harmincöt perc helyett harminc perc alatt elmondani, esetleg a hirdetések jobban összefogni. Természetesen a másik végletbe sincs értelme átesni, a lekió nem lehet több fejezetnyi bibliai szöveg, tekintettel kell lenni a hallgatóság. A Generális Konvent Liturgiai Bizottsága tíz–húszer körüli lekiót javasol, de elképzelhetőnek tartja az ennél hosszabbat is.⁵⁵¹ Nagyon fontos, hogy a lekió értelmes, egybefüggő szakasz legyen. Ahol folytatódik a bibliai gondolat, ne hagyjuk abba az olvasást. Továbbá, ha lehet, kerüljük az önkényes válogatást, főleg azt, ha valamilyen ige nem illik a gondolatmenetünkbe, akkor egyszerűen kihagyjuk, átugorjuk, és így olvasunk „válogatott verseket”. Ez természetesen nem újkeletű „találmány”, már Mitrovics Gyula is említett ehhez nagyon hasonlót Egyházi szónoklattanának 1878-as kiadásában, ahol olyan „szembetűnően erős vonású” igehelyeket nevez meg, melyek – ahogyan fogalmaz – a „kevésbé mivelte érzékkel bíró szónoknak sem fog esni a választása”. Ilyen pl. a 5Móz 10,16; Hós 1,2; Dán 5,28–29; 2Pt 2,22; Jel 3,15–16. Mitrovics azonban még a Lk 15-ben olvasható tékozló fiú fiúról szóló példázat kapcsán is megemlíti, hogy nem tudja használni a szószéken, mert olyan „visszataszító” szavakat tartalmaz, pl. disznó, béres, moslék.⁵⁵²

A már említett tanulmány néhány általános és speciális szempontot is ad a lekióválasztással kapcsolatban.⁵⁵³ Mindenképpen figyelemreméltó, hogy

⁵⁵¹ Uo., 33.

⁵⁵² Mitrovics: *Egyházi szónoklattan*, 1878, 50.

⁵⁵³ „Mindenképpen kerek egész, logikai egység, összefüggő szakasz legyen. A lectionak az alapigével gondolati összefüggésben kell lennie. Hathatósan előkészíti a textus megértését. 10–20 versnél hosszabb lectio felolvasása meggondolandó, ugyanakkor nem kell félnünk a kicsit hosszabb szakasztól sem. Fontos az értelmesen, helyesen (magyarosan) hangsúlyozott felolvasás.

foglalkozik a lekióválasztás bibliai teológiai, exegetikai alapjaival. A felsorolt lekióválasztási példák közül sok esetben láthattuk, hogy a megfelelő felkészülés, a jól átgondolt mondanivaló milyen sokat segít a lekióválasztásnál. Az *Igazság és Élet* folyóirat ebben a kutatásban azért is nyújtott nagy segítséget, mert így bizonyos értelemben beleláthattunk a prédikációírás és istentiszteletre készülés „műhelytitkaiba”: milyen munka vezet egy-egy üzenet megfogalmazásáig, milyen szempontok érvényesülhetnek a lekió kiválasztásánál.

Eszerint arra láthattunk nagyon sok példát, hogy a lekiót adó igeszakasz már az igetanulmányozás során előkerült. Tehát a lekióválasztásra is ugyanúgy készülni kell. Természetesen nem kőbe véssett szabály, de a legjobb eset az, hogy ha a lekió az istentiszteletre való felkészülés első fázisában kiválasztjuk, így tudatosíthatjuk magunkban végig, hogy a prédikációban szükséges-e hivatkozni a lekióra, és ha igen, akkor hogyan és mit. Igazolódni látszik itt is Engemann egyik fontos megállapítása, mi szerint a prédikáció sikeressége és kudarca nemcsak a homiletikai készségeken múlik, hanem azon is, hogy a prédikátor birto-kában van-e a megfelelő kortörténeti, exegetikai ismereteknek.⁵⁵⁴

A felsorakoztatott példák között volt szó szerinti idézés, parafrázis-szerű utalás, tartalmi összefoglalás, vagy éppen a lekió egy-egy teológiai gondolatának összevetése a textus gondolatával. Nagyon jó, hogy ha a lekipásztor saját magában tudatosítja, hogy miért döntött az adott lekió mellett. A jól megválasztott lekiót érteni és értékelni fogja a gyülekezet.

Azonban ebben a lekióválasztási módban is lehet veszély, itt is érvényes elvként fogalmazhatjuk meg, hogy nem szabad az automatizmusok csapdájába esni. Hiszen a készülés során általában több kapcsolódó bibliai hely is előkerül, így nagyon könnyű a lekiót a készülés legvégén kiválasztani a sokféle lehetőség közül. Arról nem is beszélve, hogy az istentiszteletre való felkészüléshez

A lectio kiválasztására mindig nagy gondot kell fordítanunk. Vigyázni kell, hogy ne legyen sztereotip a kiválasztás módja. Tükrözze az elvet: az Ó- és az Újszövetség együtt az Isten Igéje. Demonstrálja a Szentlélek belső bizonyágtételének íráson belüli jelentőségét. Egyik ige erősíti a másik üzenetét. (ÓSZ-i előtörténetek, párhuzamosságok, előképek, ÚSZ-i következmények, továbbfejlődés, párhuzam, idézetek háttére stb.) A lectio-választásnak bibliaismereti és bibliká teológiai fantáziával kell történnie. Lehet a textus bővebb kontextusa (ez a legáltalánosabb mód...). Lehet egy olyan szakasz, amely szoros kapcsolatban van a textus üzenetével. A kulcs-fogalom, a téma más előfordulási helye, definitív megközelítés, ellenpontosítás vagy ráerősítés. Ellenkező előjelű és kimenetelű történet. Képekben gazdag textushoz elvontabb, filozófikusabb lekió, illetve definíció-jellegű, parainetikus intést tartalmazó textushoz azt magyarázó-illusztráló képekben, történésben gazdagabb lekiót választunk. Lehetséges két lekiót is választani, de ilyenkor fokozottan kell figyelni a lekió hosszúságára.” Bódis – Fekete – Görözdí – Kelemen – Szűcs: *Az eddig elkészült és a GK*, 33.

⁵⁵⁴ Wilfried Engemann: *Einführung in die Homiletik (2. Auflage)*, Tübingen und Basel, A. Francke Verlag, 2011, 89.

hozzátartozik az énekekre, imádságokra, egyéb igei vótumokra való felkészülés, melyekkel szintén összhangban kell lennie a lekciónak.

A Liturgiai Bizottság megfogalmazása szerint „üdv történeti ünnepeken külön figyelni kell az adott ünnepnap elhanyagolhatatlan olvasmányaira, eredet-történetének klasszikus leírására”.⁵⁵⁵ Számos példát láthattunk, ahol az ünnepnap textusához az igehirdető az adott ünnepnap „klasszikus” olvasmányát javasolta. Különösen megfigyelhető volt ez a 2014–2018 közötti prédikációknál, amikor az *Igazság és Élet* folyóirat a perikóparendről váltott a Bibliaolvasó Kalauz *lectio continua* elvére, és bár valami kapcsolódása mindig volt az adott ünnepi igeszakaszhoz az ünnepnaphoz, de szükségessé vált, hogy az ünnep története is elhangozzék. Arra is láthattunk példát, hogy ilyen esetben a lekciónak és a textusnak együtt adja az igehirdetés üzenetét.

Gyakran szoktunk beszélni az igehirdető és az igehirdetés megfáradásáról. Steinbach József úgy fogalmazta ezt meg, hogy „vasárnapról vasárnapra kell egy textus, valamit mondani kell, azt végig kell gondolni, elő kell adni, felelősek vagyunk az egész istentiszteletért, kisebb helyeken gyakran vezetni kell az éneket is. Ez a komplex feladat egy idő után »leszívja« a lelkipásztor erejét.”⁵⁵⁶ Az igehirdetés felelősségének és megújulásának terhét és szükségességét mindenkor érezzük, de talán különösen is igaz ez az ünnepi időszakok megterheltségére, amikor évről évre ugyanazokról a textusokról kell prédikálni ugyanannak a gyülekezetnek. Gyakran vetődik fel ilyenkor a megújulás igénye. A lekciónjavaslatok között nagyon sok olyan volt, ahol a textushoz kiválasztott lekciónak más-más oldalát világították meg a textusnak. Ha az ünnepi textusaink mellé megfelelő ünnepi lekciónkat választunk, és ezt a két igeszakaszt összevetve prédikálunk,

⁵⁵⁵ Majd tovább folytatódik néhány gyakorlati megállapítással: „Ha másokkal olvastatjuk: komoly felkészítés szükséges. Csakis olyan személyek olvassák a lekciónkat, akiket a gyülekezet erre alkalmasnak talál és felhatalmaz. Dramatizált felolvasás is lehetséges, ha az igényesen, kidolgozottan történik. Természetesen minden túlzó teatralitástól tartózkodni kell. Megjegyezzük még, hogy nálunk a gyülekezet a lectio alkalmával és a textus felolvasásakor általában állni szokott (Neh 8,5), de nem követünk el hibát, ha – főleg az öregekre és betegekre tekintettel – a lectiot vagy a hosszabb textusokat, előre történő kijelentés után, az ülő gyülekezet előtt olvassuk fel. A lelkipásztor mindenképpen jelezze, hogy mit akar!

Lekción felvezetése és lezárása: „Hallgassátok meg Testvéreim Istennek szent Igéjét, amint az meg van írva...-ben, a következőképpen:” vagy: „Halljátok az Igét!, amelyet felolvasok a...” Lekción lezárása: „A kegyelem Istene tegye áldottá az ő Igéjét, hogy Krisztus beszéde lakozzék bennünk, és teremjünk sok gyümölcsöt az ő dicsőségére. Imádkozzunk!”, „Isten tegye áldottá az Ő igéjének olvasását, meghallását és befogadását, jöjjetek, imádkozzunk!” Vagy: „Boldogok, akik hallják és megtartják Isten Igéjét. Feleljünk az Úr szavára imádsággal.” Bódis–Fekete–Görzdi–Kelemen–Szűcs: *Az eddig elkészült és a GK*, 34.

⁵⁵⁶ Steinbach József: Az igehirdető megfáradása, az igehirdetés megfáradása, in Szabó Lajos (szerk.): *Homiletika ökumenikus palettán. Együttgondolkodó előadások az igehirdetésről*, Budapest, Luther, 2013.

mindig újabb gondolatokkal és újabb tartalmakkal telik meg az igehirdetői szolgálatunk. Mert ahogyan Hafenscher Károly fogalmazza summásan homiletikai monográfiájának végén: „Az igehirdetés teher és öröm. A gondját-baját megspórolni nem szabad, nem is érdemes. Nehéz ösvényen vezet fel szószólóit a megbízó Mindenható arra a csúcsra, amelyen átélhetik, hogy a gondolataik által, szájukon keresztül az Isten maga szól. [...] Éppen ezért nemcsak teher – a készülés, a megszólalás és a felelősség terhe –, hanem öröm és élmény, hiszen életformáló pillanatokot él át, és maga is életformálónak válhat.”⁵⁵⁷ Természetesen ez a megállapítás, hogy a lekió gazdagítja a prédikációs gyakorlatot, nem csak a kiemelt ünnepnapokhoz kapcsolódó prédikációkra igaz.

A lekió kiválasztásánál óvakodni kell az elhamarkodott döntéstől. Nem mindig a legegységesebb lekióválasztás a legjobb. Különbséget tehetünk között a lekióválasztás között, amikor az igeszakaszok valamely mély teológiai üzenete között találunk párhuzamot, és között, amikor konkordancia-szerűen csak rákerestünk egy-egy jellemző szóra, kifejezésre, névre. Természetesen nincsen azzal semmi probléma, ha egy újszövetségi textusnak felolvassuk lekióként az ószövetségi előképét, vagy például egy ószövetségi próféciának az újszövetségi beteljesedését.

Folyamatosan visszatérő gondolat az a célkitűzés és alapvetés, hogy a lekió katechetikai funkciói vannak. Ez egy visszatérő és folyamatosan előkerülő gondolat már a lekió bevezetése óta. Még az 1968-as liturgiai felmérésben is többen említették, hivatkoztak erre a „praktikus” funkcióra. Ez egyfelől igaz lehet, hiszen több igeszakaszt hallgat így a gyülekezet, előkerülhetnek olyan szakaszok is, amelyekről ritkábban prédikálnánk textusként, valamint a bibliaismeret valóban fejlesztheti, ha két különböző helyről választott igeszakasz valamilyen módon összekapcsolódik a magyarázatban.

Azonban nem szabad elfelejteni a reformátori örökséget, hogy a reformáció helvét iránya éppen katechetikai szempontok miatt (is) szakított a régi olvasmányrenddel, és vallotta azt, hogy minden felolvasott igét egyből meg is kell magyarázni. Nem lehet a lekióolvasással elintézettnak tekinteni a gyülekezeti (felnőtt) katechézist.

A lekió gyakorlatához olyan szempontok is figyelembe jöhetnek, minthogy ki olvassa a lekiót. Természetesen nem lehet kifogásunk azellen, hogy ha egy arra alkalmas és felkészített gyülekezeti tag olvassa fel. Viszont a hangsúly az alkalmasságon és a felkészültségen van. Nem mindenki képes mikrofonba érhetően beszélni, nem mindenki képes sok ember előtt beszélni. Fontos lépés, hogy a lektort fel kell készíteni. Ő nem rendelkezik azokkal a liturgiai ismeretekkel,

⁵⁵⁷ Hafenscher: *Beszélő Isten*, 447.

amivel egy lelkipásztor. A lektornak meg kell tanulnia, hogy kell egy bibliai olvasmányt bejelenteni, lezárni, milyen formulákat lehet használni. A legjobb, ha ezeket előre leírja és felolvassa. A lektorral egyeztetni kell a használt bibliafordítást is. Egyáltalán nem biztos az, hogy tisztában van vele, hogy milyen fordításokat lehet használni az istentiszteleten. Továbbá érdekes kérdéseket vehet fel, ha a gyülekezetben a lekiót kivetítik. Mi a funkciója a vetítésnek, van-e funkciója egyáltalán? Minden ilyen esetben nagyon fontos, hogy a kivetített bibliai szöveg ugyanazt a fordítást kövesse, amit a felolvasott szöveg. Nagyon zavaró, ha csak 1-2 szó eltérés is van a kettő között. Ezenkívül beszélni kell a lektorral az istentisztelethez méltó öltözetről. Nagyon visszataszító, mint amikor nyári turistaöltözetben, szandálban, mezítláb, rövidnadrágban, kigombolt ingben olvas a felolvasó. Továbbá arra is figyelni kell, hogy a lektor a lekióolvasás előtt ott legyen már a szolgálat helyénél, ne a hátsó padokból sétáljon előre, miközben a gyülekezet mindezt kínosan, csendben végigköveti.

Nagyon fontos, hogy a lektornak az olvasmány igehelyét időben meg kell mondani, hogy készülni tudjon. Említésre méltó Nico Szaimetat oldenburgi evangélikus lelkész írása a lektori szolgálatról elsősorban lektoroknak. A szerző végigköveti a lektor vasárnapi feladatait az otthonától a templomig, az istentisztelet végéig. Ebben olyan hétköznapi, triviálisnak tűnő instrukciókat is megfogalmaz, hogy a lektor pihenje ki magát, otthon is még aznap olvassa el az olvasmányt legalább kétszer, a templomba időben érkezzen meg, hogy ki tudja próbálni, működik-e a mikrofon, illetve hogyan sétáljon ki, hogyan sétáljon vissza a helyére a felolvasás után, stb.⁵⁵⁸

David Plüss fontosnak tartja megállapítani, hogy az értelmezés, prédikáció nélküli olvasmány, bibliaolvasás az istentiszteleten hagyományosan nem volt része a református főistentiszteletnek. Azonban hozzáteszi, hogy az olvasás, felolvasás egyben értelmezést is jelent. Aki olvas, az értelmez. A gyülekezet nagyon jól fogja érteni mindig, hogy a felolvasó számára mely részek maradtak nehezen érthetőek, vagy éppen melyeket értette meg. Ennélfogva a felolvasást meg kell előznie a szöveg exegetikai, teológiai és retorikai vizsgálatának. Az önkéntes lektoroknak ezért szakmai útmutatásra és támogatásra van szükségük.⁵⁵⁹

Alexander Deeg és Helmut Schwier az istentiszteleti bibliaolvasásról kiadott hosszabb tanulmányukban kitérnek az istentiszteleti bibliaolvasás gyülekezeti tagokat, tehát az ígehallgatókat érintő empirikus oldalára is. Egy empirikus

⁵⁵⁸ Nico Szaimetat: *Praxistipps für das Lesen im Gottesdienst*, in Alexander Deeg – Helmut Schwier (szerk.): *Lesungen im Gottesdienst. Theologie und Praxis der liturgischen Schrift-lesungen*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2020, 112–114.

⁵⁵⁹ Plüss: *Predigtgottesdienst*, 214.

kutatásra támaszkodva írják, hogy a gyülekezeti tagok számára bár fontos az ígehallgatás, de gyakran nehézséget okoz a koncentrálás, és a felolvasott szakaszok közül legtöbbször arra emlékeznek a legjobban, amelyik a prédikáció alapigéje is volt.⁵⁶⁰ Felvetődik a kérdés, hogy a hangos felolvasás már nem idejét múlt-e? Ugyanis a társadalmunkban már egyre kevésbé van jelen ez a műfaj, az emberek tudnak olvasni, nem lehetne-e megkérni a gyülekezeti tagokat, hogy mindenki olvassa el a bibliai szakaszokat csendben a padokban? A szerzők három ellenérvet fogalmaznak meg: 1. Teológiai értelemben a bibliai ige a felolvasás által nyer hangalakot, hangformát, így lesz az olvasmány a lutheri és reformátori teológia fényében is valóban *viva vox evangelii*. 2. Antropológiai szempontból a hangos olvasás közelebb hozza a felolvasott gondolatokat, hiszen azáltal, hogy egy ember olvassa fel számunkra, a szavak komplexitása ilyen formán emberivé, érthetőbbé válik, és ez is egyfajta speciális megtestesülése az igének. 3. Továbbá rámutatnak a szerzők, hogy a hangos felolvasás érdekes módon ma egy trend, például a különböző hangoskönyvek növekvő népszerűsége és piaci forgalma is ezt támasztja alá.⁵⁶¹

Egyre gyakrabban vetődik fel, hogy az istentiszteleten lehet-e, szabad-e nem a Bibliából, hanem például tabletről olvasni az ige szavát. Német evangélikus irodalomban egy érdekes vita pro és kontra érvei sorakoznak. Arnd Schomerus a tablet mellett érvel, aki bár tiszteli és megbecsüli saját bevallása szerint a nyomtatott Bibliát (és általában a nyomtatott könyveket), de praktikus okokból nem zárkózik el a tablet istentiszteleti használatától. Érvelésében a tabletet a technikai fejlődés hasonló eredményének tartja, mint például a könyvtekercs és a könyv közötti különbséget: „Mindegy, hogy Könyv vagy tablet – az Isten Igéjét olvasom.”⁵⁶²

Ezzel szemben Alexander Deeg egyértelműen elutasítja a tablet használatát. Érvelésében már a (zsebből előhúzott, összegyűrt) papírlapról való felolvasást is helyteleníti, azonban fő érvként a Biblia (mint kanonikus gyűjtemény és kiadvány) önmagában is szimbolikus jelentéstöbbletére hivatkozik. A Biblia (vagy akár egy lecionárium) jelképezi az egyházi hagyományt, tovább mutat önmagánál és a felolvasás pusztá tényénél, üzenetértéke van, ahogy fogalmazza: „Nem az én Bibliám, nem az én tabletem, hanem az Egyház Könyve, amiből olvasok.”⁵⁶³

A Liturgiai Bizottság annak idején megengedően nyilatkozott a több lekciónal kapcsolatban, az azóta kiadott új énekeskönyv (RÉ 2021) ajánlásai, javaslatjai

⁵⁶⁰ Deeg–Schwier: *Lesungen im Gottesdienst*, 26.

⁵⁶¹ Uo., 27–28.

⁵⁶² Uo., 87–89.

⁵⁶³ Uo., 90–91.

szerint is lehet választani olyan istentiszteleti rendet, ahol két lekción van.⁵⁶⁴ Nagyon beszédes, hogy a javasolt rendben „Lekció 1” és „Lekció 2” szerepel, egyelőre komolyabb elképzelés ezek szerint nincs ezekkel kapcsolatban, hogy esetleg valami rendet, direktívát, alternatívát kínáljanak hozzá. Így az is elképzelhető még, hogy a jelenlegi népszerű gyakorlatból kiindulva „Lekció 1” a fejezet eleje, „Lekció 2” a fejezet közepe, „Textus” pedig a fejezet vége legyen (vagy mindez fordítva, tetszőleges sorrendben). A szabad textusválasztás mellé két szabad lekciónválasztás már jóval nagyobb kihívás elé állíthatja a rendszeres igehirdetőket, valamilyen elvi alapozásra, javaslatokra itt mindenképpen szükség lesz. Meg kell jegyezni, hogy eddig nem sok gyülekezeetről tudunk, ahol két lekción olvasnak az istentiszteleten.

Gerecsei Zsolt ácsi lelkipásztor 2016-ban a nagybójtai időszakban „kipróbálta” az új liturgiát a gyülekezetében. Rövid reflexiójában, mely a *Hét Határ* regionális terjesztésű református hitéleti lapban jelent meg, kitért a lekción, illetve lekciónok kérdésére is: „Új és talán kicsit »sok« volt a bibliai szakaszok használata: a bűnvalló rész után egy ószövetségi, majd egy újszövetségi »olvasmány«, ezek után még a szokásos lekción, majd az alapige. Egyetértettem a gyülekezet tagjaival: ennyi bibliai ige olvasása után nem is tudták, mi hangzott el... (Ezért később a lekción már elhagytam, szerepét az olvasmányok töltötték be).” Később sok egyéb meglátás után hozzáfűzi: „Másik vélemény az volt többek szerint, hogy ha szó szerint megtartjuk ezt az új rendet, akkor hosszabbá válik az istentisztelet. Ha ezt nem akarjuk, az igehirdetésen kell rövidíteni, ez pedig a liturgia túlsúlyához vezetne.”⁵⁶⁵ Fontos megjegyezni a válasz kapcsán, hogy a szóban forgó bójtai liturgiai javaslat nem tartalmazott négy bibliai olvasmányt, csupán hármat: ószövetségi lekción, újszövetségi lekción, textus.⁵⁶⁶ Jó példa arra ez a véleménycikk, hogy miként keveredik az olvasmány és a lekción fogalma, illetve a reflexión jól

⁵⁶⁴ *Református Énekeskönyv* (RÉ21): 900-901. „A” rend: Fohász, Lekción, Imádság, Gyülekezeti ének, Textus, Prédikáción, Gyülekezeti ének; „B” rend: Fohász, Lekción 1, Gyülekezeti ének/kórusmű/zenei tétel, Lekción 2, Imádság, Gyülekezeti ének, Textus, Prédikáción, Gyülekezeti ének.

⁵⁶⁵ Gerecsei Zsolt: Új liturgia, *Hét Határ*, XX. évf., 2016/5, 1. Online megtekinthető: http://www.refdunantul.hu/data/attachments/2016/05/01/2016_m%C3%A1jusi_%C3%BAjs%C3%A1g.pdf (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

⁵⁶⁶ A Generális Konvent Liturgiai Bizottságának javaslata a bójtai istentiszteletek rendjére vonatkozóan gyülekezeti tagok számára (kézbe adandó): http://egyhazzene.reformatus.hu/data/attachments/2017/02/25/070125/B%C3%B6jti_it_2017_gy%C3%BClekezetnek.pdf (Letöltés: 2023. augusztus 18.) Valamint a szolgálattevőknek szánt, részletesebb változat: http://egyhazzene.reformatus.hu/data/attachments/2017/02/25/070602/B%C3%B6jti_lit_2017_szolg%C3%A1l%C3%B3knak.pdf (Letöltés: 2023. augusztus 18.)

tükrözi a sokszor hangoztatott és hallott református álláspontot: „túl sok a Biblia”, illetve a prédikáción nem lehet/szabad rövidíteni.

A lekcioról és a lekcioválasztásról megfogalmazott állításai a Generális Konvent Liturgiai Bizottságának tehát a gyakorlatban is megállják a helyüket, sőt, a vizsgált lekciojavaslatok azt mutatják, hogy a kellő felkészültséggel és odafigyeléssel lehetséges szabadon az ünnephez, ünnepkörhöz és a textushoz illő lekciót választani. Ebben segíthet az alapos műhelymunka a készülés során, de természetesen lehet ihletet meríteni olvasmányrendekből, perikóparendekből is.

Mindenképpen tanulságos lehet, hogy Hanns Kerner felhívja a figyelmet egy 2007-es bajorországi egyházi felmérésre, amelyben a megkérdezettek közül (akik között lelkészek is voltak) senki sem jelölte be az istentiszteleti olvasmányokat számára különösen fontos liturgiai alkotóelemként.⁵⁶⁷

Hanns Kerner az alábbi megállapításokat, javaslatokat teszi annak érdekében, hogy az istentiszteleti bibliaolvasás méltó módon történjen a gyülekezetekben:

- A lektor méltóságteljesen és tisztelettel közeledjen az olvasmányokhoz. Készüljön a szolgálatra. A felkészületlenség nem megengedett. Figyeljen a szolgálat egészére, mely csak akkor ér véget, ha a lektor visszaült a helyére.
- A szövegeket a Bibliából olvassa fel a lektor, ne papírlapról, lefűzött, gyűrűs irattartóból vagy elektronikus eszközről.
- Fontos, hogy a gyülekezet számára érthető legyen a kapcsolódás az olvasmányok szövegei és az egyéb szóbeli vagy énekelt elemek, tételek között.
- A bibliai szöveg bejelentésekor legyen meg a szemkontaktus a gyülekezettel, a lektor ne nézze folyamatosan a könyvet.
- Ne vonja el a felolvasó és a gyülekezet figyelmét más személy (például a lelkész, aki a felolvasás során végig kint marad az oltár mellett).
- Kerüljük a nem természetes vagy nagyon dramatizált felolvasást.
- A lektornak meg kell tanulnia hangosan felolvasni. Ez sok gyakorlást igényel. A helyes hangerő, moduláció és légzés elengedhetetlen feltétele a hangos felolvasásnak.
- A lektor számára váljon személyessé a bibliai szöveg.⁵⁶⁸

⁵⁶⁷ Hanns Kerner: Die gottesdienstliche Lesung zwischen Ideal und Wirklichkeit, in Peter Bubmann – Alexander Deeg (Hrsg.), *Der Sonntagsgottesdienst – Ein Gang durch die Liturgie*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2018, 136.

⁵⁶⁸ Kerner: *Die gottesdienstliche Lesung*, 142–143.

BEFEJEZÉS

A lekió a magyar református istentiszteleti gyakorlatban című monográfia a magyar református istentiszteleti lekióolvasás kérdésével foglalkozik. Az önálló lekióolvasás, ágendáink tanúsága szerint, csupán az 1930-ban kiadott és 1931. január 1-jével hatályba lépett *Istentiszteleti Rendtartás* óta előírt alkotóeleme a vasár- és ünnepnap (fő)istentiszteleinknek. Fontos megemlíteni emellett, hogy Erdélyben pedig az 1930-as Rendtartással párhuzamosan készülő *A mi istentiszteletünk* című, 1929-es erdélyi ágendáskönyv vezette be a lekióolvasást.

A lekióolvasás 1931-es bevezetése óta eltelt időszakban a magyar református gyakorlati teológiai irodalom nem foglalkozott a kérdéssel a maga teljességében és mélységében. Munkám során célul tűztem ki, hogy a lekióolvasás, istentiszteleti bibliaolvasás történeti, elvi és gyakorlati kérdéseivel egyaránt foglalkozzam.

A kultuszi háttérű bibliaolvasás már az Ószövetségben megjelenik, a Deuteronomium (5Móz 31,9–13) és a fogság utáni történetírás (Neh 8) egyaránt erről számol be. Kezdetben elsősorban a Tórából olvastak, majd az intertestamentális korban, IV. Antiokhosz Epiphánész, illetve a Makkabeusok idejében megjelentek olvasmányként a prófétai könyvek is.

A keresztyén istentiszteletnek már a kezdetektől fogva része volt a Szent Írások felolvasása (pl. 1Tim 4,13; Jel 1,3). Az első keresztyének istentiszteleti bibliaolvasására bizonyára hatott a zsidóság zsinagógai bibliaolvasása, de a legújabb szakirodalom rámutatnak arra, hogy ez nem kizárólagos forrás és minta volt. Ugyanis egyrészt az 1. századi zsinagógai olvasási szokásokról és rendekről kevés korabeli feljegyzésünk van, másrészt míg a zsidóság számára a Tóra felolvasása volt a hangsúlyosabb, addig a keresztyének kezdetben a prófétai irodalmat olvasták annak krisztológiai vonatkozásai és értelmezése miatt.

Az első századokban kialakultak a különböző bibliaolvasási módszerek és hagyományok. Elsőként a *lectio continua* és *lectio continua selecta* (ez utóbbi a német szakirodalomban gyakran *Bahnlesung*), tehát a bibliai könyvek folyamatos olvasása, majd pedig megjelentek és rögzültek az ünnepkörökhöz, ünnepekhez rendelt olvasmányok, a perikópák. Ezekből a kötött olvasmányokból lettek a kötött prédikációs textusok, melyek gyűjteményes formában, úgynevezett perikóparendként hagyományozódtak. Liturgikus tájegységként eltérő perikóparendek alakultak ki.

A reformáció kezdetén Luther Márton megtartotta az úgynevezett óegyházi perikópák rendjét, míg a reformáció helvét iránya, így Zwingli és Kálvin elvetették azt, helyette a *lectio continua* vagy *lectio continua selecta* ókori

gyakorlatához nyúltak vissza. A kétféle bibliaolvasási hagyomány követése mögött egyrészt a reformáció két legfőbb irányának eltérő istentiszteleti háttere, kontextusa áll. Luther számára a miseliturgia volt a mérvadó minta és hivatkozási pont a reformált istentiszteleti rend kialakításakor (vö. *Formula missae, Deutsche Messe*), míg Zwingli és Kálvin számára a dél-német liturgikus tájegység területén már a középkor idején kialakult és azóta gyakorolt *pronaus* nevű prédikációs istentiszteleti forma szolgált mintaként. Zwingli és Kálvin lényegében ezt a prédikációs istentiszteleti formát vették alapul a főistentisztelet rendjének meghatározásakor, melyben egy bibliai olvasmány szerepelt alapigeként (ma így mondanánk: textusként). Emellett a svájci reformátorok a folyamatos olvasást alkalmasabbnak tartották a Biblia mélyebb megismerésére, mint a válogatott és évről évre ismétlődő perikópákat. Fontos hozzátenni mindezekhez, hogy Luther is gyakorolta a *lectio continuát*, illetve Kálvin is használt az ünnepi időkre és ünnepnapokra ünnepi textusokat, amikor megszakította a folyamatos olvasást.

Forrásaink arra mutatnak, hogy a magyar református istentiszteleten a 16. századtól egészen a 18. századig a rendes és bevett prédikálási mód a perikópák alapján való prédikálás volt, mely sok esetben összefüggött egy-egy postillás kötet szószéken való használatával.

A postillázás és a perikóparend használata összefüggött az istentisztelet rendjével és a használatban lévő énekeskönyvekkel. A graduáléneklés és az egyházi év rendjét követő olvasmányos rend ugyanis egymást támogatta, azonban a graduálok fokozatos háttérbe szorulásával és eltűnésével a 18. századra a perikóparend is lassan kikopott majd teljesen eltűnt a református gyakorlatból. A *perikópák* és a *lectio continua* közötti harc végül a szabad textusválasztás javára dőlt el.

A meglévő adataink alapján jelenleg azt mondhatjuk, hogy bár a perikópák alapján való prédikálás a 18. századig jelen volt a református gyakorlatban, az önálló lekióolvasás minden bizonnyal ebben az időszakban sem volt elterjedt. A szabad textusválasztás előretörése és térnyerése után a 19. században vetődik fel először (még csak szórványosan) a gondolat, hogy szükség lenne az önálló istentiszteleti bibliaolvasásra.

Mindez a 20. század első harmadában már egyre nagyobb mértékben fogalmazódott meg. Az eddigi ismereteink szerint a lekió bevezetésének első írásos nyoma és egyben elvi indoklása Ravasz Lászlónak egy 1916-ban megjelent írásában található, melyet *Az Út* folyóiratban publikált. Az önálló lekióolvasás mindezek után Erdélyben és Magyarországon is bevezetésre került a 20. század első harmadának végén. Munkámban felhívtam a figyelmet arra, hogy az 1929-es erdélyi agenda előtanulmánya alapjaiban megegyezik Ravasz László 1916-os

cikkének a lekciora vonatkozó teológiai alapvetéseivel, azonban az 1930-as *Istentiszteleti Rendtartás* már mindezeket nem hozza.

A lekción bevezetése után eltelt időszak magyar református liturgiai és homiletikai szakirodalmi a lekción kapcsolatban a legtöbb esetben csak a gyakorlat felől elindulva adnak valamiféle támpontot. A történeti kérdésekben, a lekción eredőivel kapcsolatban rengeteg a pontatlanság. Az elvi megalapozás hiányos, a gyakorlati útmutatás ellenben kaotikus. Nincs konszenzus több kérdést illetően. Mi a lekción szerepe, feladata? Mi alapján válasszunk lekción? Egyáltalán szükség van-e a lekciónra?

A lekción kapcsolatban az egyik legnagyobb probléma, hogy egyrészt évszázadokig nem volt része a református istentiszteletnek, amikor viszont ismét része lett, már a szabad textusválasztás egyházává váltunk, így mindezekhez társult a szabad lekciónválasztás problémája és kérdésköre is. Az előző megállapításokat jól szemléltetik az 1968-as liturgiai felmérés lekción kapcsolatban kérdéseire adott lekipásztori válaszok.

A lekción és a textus mind történeti, mind pedig elvi síkon elválaszthatatlan egymástól. A magyar nyelvű gyakorlati teológiai művek sajnos sok esetben arról tanúskodnak, hogy a magyar református értelmezése az istentiszteletnek felborult, elbillent a prédikáció oldalára, mintha a többi liturgiai alkotóelem csak a prédikációra nézve nyerne értelmet és létjogosultságot. A kérdést némileg árnyalunk lehet azzal, hogy a nemzetközi protestáns gyakorlati teológiai irodalom hasonló problémákat észlel és vet fel. Úgy látszik, hogy általános tendencia, hogy az „ige egyházai” inkább az igehirdetés vagy szószéki prédikáció egyházaiként működnek és tekintenek a saját szolgálatukra.

A Biblia olvasása, hangos felolvasása elválaszthatatlan a keresztyén istentisztelettől. A Bibliának, az Isten írott Igéjének önálló és megkérdőjelezhetetlen létjogosultsága van az istentiszteletünkön. A lekciónolvasás számtalan alakot, módozatot, formát ölt(het) a magyar református istentiszteleten.

Az önálló lekciónolvasás bevezetése óta eltelt időszakban ez az istentiszteleti alkotóelem sokféle értelmezést és gyakorlati szerepet kapott, ennek következtében a lekción sok esetben teljesen elveszítette eredeti értelmét és jelentését, melyet a magyar liturgiai gondolkodás számára Ravasz László fogalmazott meg: *Isten szól először az istentiszteleten*.

A lekciónolvasás történeti, elvi és gyakorlati összefüggéseinek feltárásával, bízom benne, közelebb kerülhetünk egy egységesebb, rendezettebb gyakorlathoz.

IRODALOMJEGYZÉK

- A Geleji-kánonok*, ford. Buzogány Dezső, Budapest, Kálvin, 2020.
- A Generális Konvent Liturgiai Bizottságának javaslata a böjti istentiszteletek rendjére vonatkozóan – gyülekezeti tagok számára (kézbe adandó): http://egyhazzene.reformatus.hu/data/attachments/2017/02/25/070125/B%C3%B6jti_it_2017_gy%C3%BClekezetnek.pdf
- A Generális Konvent Liturgiai Bizottságának javaslata a böjti istentiszteletek rendjére vonatkozóan – a szolgálattelvőknek szánt, részletesebb változat: http://egyhazzene.reformatus.hu/data/attachments/2017/02/25/070602/B%C3%B6jti_lit_2017_szolg%C3%A1ll%C3%B3knak.pdf
- A Szatmárnémeti Nemzeti Zsinat végzései*, ford. Buzogány Dezső: Budapest, Kálvin, 2020.
- ADORJÁNI József (szerk.): *Hirdesd az Igét – Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1980.
- ADORJÁNI Zoltán: Felfelé tekintő háznép, *Igazság és Élet*, I. évf., 2007/2, 72–78.
- ADORJÁNI Zoltán: Az egyház létformája: misszió, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/3, 359–368.
- ALBRECHT, Christoph: *Einführung in die Liturgik*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, 48.
- ALIKIN, Valeriy A.: *The Earliest History of the Christian Gathering. Origin, Development and Content of the Christian Gathering in the First to Third Centuries*, Leiden, Brill, 2010.
- ALLEN, Horace T.: Calendar and Lectionary in Reformed Perspective and History, in Lukas Vischer (ed.): *Christian Worship in Reformed Churches Past and Present*, Grand Rapid – Michigan, Cambridge – U.K., William B. Eerdmans Publishing Company, 2003, 390–414.
- ÁRVAVÖLGYI Béla: Legyen közünk egymáshoz Istennel!, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/4, 640–649.
- BACKAMADARASI KISS Gergely: *Agenda...*, Győr, kiadta Nagy István, 1788.
- BALLA Péter: *Az újszövetségi iratok története*, Budapest, Károli Egyetemi, 2008.
- BALLA Péter: Isten ígéreteinek beteljesedése Krisztusban, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/4, 698–705.
- BALOGH Dávid: Lekció és református istentisztelet, in Czentnár Simon – Nagy József – Nagy Levente (szerk.): *Beszéljétek el dicsőségét, Conferentia Rerum Divinarum* 6., Budapest, L'Harmattan, 2019, 101–112.
- BALOGH Dávid: Istentiszteleti bibliaolvasás az 5. századig, *KRE-Dit*, 2019/1. <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/balogh-david-istentiszteleti-bibliaolvasas-az-5-szazadig/>
- BALOGH Dávid: A főistentiszteleti lekióolvasás az 1968-as liturgiai felmérés tükrében, in Mikó-Prém Alexandra – Szöcs-Muza Blanka – Herbály Eszter (szerk.): *Fiatalkutatók és doktoranduszok XI. nemzetközi teológuskonferenciájának tanulmánykötete*, Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ), 2022, 107–119.
- BALOGH Csaba: A hűség kockázata, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/3, 357–366.
- BALOGH Csaba: Mennyit érek?, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/3, 357–369.
- BALOG Margit: A szeretet mindent kibír, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/1, 57–61.

- BAUDOT, Jules: *The Lectionary. Its Sources and History*, London, Catholic Truth Society, 1910.
- BAUMANN, Michael: Geschichte des reformierten Gottesdienstes in der Deutschschweiz 16. bis 19. Jh., in David Pülss – Katrin Kusmierz – Matthias Zeindler – Ralph Kunz (Hrsg.) *Gottesdienst in der reformierten Kirche – Einführung und Perspektiven*, Zürich, Theologischer Verlag, 2017, 19–38.
- BARNÓCZKI Anita: Életmentő bilincsek, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/2, 322–331.
- BARNÓCKI Anita: Egy gyülekezet vál(t)sága, *Igazság és Élet*, XII. évf., 2018/1, 15–25.
- BARTH, Karl: *Homiletika. „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 12.*, 2021.
- BARTHA Ádám: A nagy felismerés – megajándékozott válasza, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/3, 401–409.
- BARTHA Tibor (szerk.): *Istentiszteleti Rendtartás*, Budapest, 1985.
- BEKŐ István Márton: Akarom, tisztulj meg!, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/3, 509–516.
- BEKŐ István Márton: Mit használ keresztyénségem, ha nem a szerint élek?, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/1, 93–101.
- BENEDEK Sándor: *A Magyarországi Református Egyház istentiszteletének multja*, Órisziget, 1971.
- BENKŐ Tímea: Olvasmányrendek és az egyházi év. A Német Evangélikus Egyház perikóparendje és a római katolikus olvasmányrend (Ordo Lectionum Missæ), *Studia Doctorum Theologiae Protestantis 1*, 2010, 161–178.
- BERNÁTNÉ SOMOGYI Márta: Az üdvösség nyomában, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/4, 575–582.
- BIERITZ, Karl-Heinrich: *Das Kirchenjahr – Feste, Gedenk- und Feiertage in Geschichte und Gegenwart*, Berlin, Union Verlag, 1988.
- BIERITZ, Karl-Heinrich: *Liturgik*, Berlin, Walter de Gruyter, 2004.
- BISCHOFF, Bernard – LAPIDGE, Michael: *Biblical Commentaries from the Canterbury School of Theodore and Hadrian*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
- BÓDISS Tamás – FEKETE Károly – GÖRÖZDI Zsolt – KELEMEN Attila – SZÜCS Ferenc: Az eddig elkészült és a GK Liturgiai Bizottsága által megtárgyalt teológiai alapelvek a készülő példatárhoz, istentiszteletünk megújulásához, *Confessio*, 35. évf., 2008/2, 27–40.
- BODÓ Sára: Isten a jövőnk!, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/3, 460–468.
- BOGÁR János: *Az egyházi évkör kialakulása és hatása az ígéhirdetésre. Különös tekintettel a református keresztyén egyház istentiszteletére. Liturgikai tanulmány*, Debrecen, 1932.
- BOHREN, Rudolf: *Az ígéhirdetés mint szenvedély. „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 9. kötet*, 2020.
- BÓNA Zoltán: „... hogy használjon veled”, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 254–260.
- BONHOEFFER, Dietrich: *Homiletika. „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 2. kötet*, 2016
- BOROSS Géza: *Liturgika*, Budapest, 1998.
- BOROSS Géza: *Homiletika. „Szólj!” – Homiletikai tankönyvek 1.*, Velence, 2015.
- BÖRZSÖNYI József: Tanúim lesztek, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/2, 278–283.
- BRAULIK, Georg: „Bibliolvasás Isten népével” – a Deuteronomium szerint, in Dejsics Konrád (szerk.): *Ószövetség és liturgia*, Pannonhalma, Bencés, 2012.

- BROWN, Michelle P.: *The Lindisfarne Gospel. Society, Spirituality and the Scribe*, Toronto, University Press, 2013.
- BUKOWSKI, Peter (Hrsg.): *Reformierte Liturgie*, Wuppertal, Neukircher Verlag, 1999.
- BULLINGER Henrik: *A Második Helvét Hitvallás*, ford. Buzogány Dezső, Budapest, Kálvin, 2017.
- CHRIST, Franz: Das fortlaufende Predigen biblischer Bücher, in Ralph Kunz – Andreas Marti – David Plüss (Hrsg.): *Reformierte Liturgik – kontrovers*, Zürich, Theologischer Verlag, 2011, 369–377.
- CHRIST, Franz: Replik auf das Plädoyer von Ralph Kunz, in Ralph Kunz – Andreas Marti – David Plüss (Hrsg.): *Reformierte Liturgik – kontrovers*, Zürich, Theologischer Verlag, 2011, 385–387.
- CZAGÁNY Gábor: Istentől lehelt igazság, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/1, 68–73.
- CZAGÁNY Gábor: A „másik” evangélium csánítása, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 208–212.
- CZAGÁNY Gábor: A messzelátó imádság, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/1, 26–32.
- CZEGLÉDI Péter Pál: Semper reformanda, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/4, 532–539.
- CZEGLÉDI Péter Pál: Lokális probléma, lokális megoldás, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 300–307.
- CZEGLÉDI Péter Pál: „Én Istenem, jó Istenem...”, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/4, 513–519.
- CZEGLÉDY Sándor: *Liturgika-jegyzet*, Debrecen, 1978.
- CZEGLÉDY Sándor: *A homiletika vázlata*, Debrecen, 1971.
- CZÖVEK Tamás: A próba, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/2, 197–207.
- CSEPREGI Zoltán – HORVÁTH Orsolya: Szerkesztői előszó, in Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya (szerk.): *Luther válogatott művei 6., Prédikációk*, Budapest, Luther, 2015.
- CSIKESZ Sándor: Kálvin pásztori igehirdetési módszerének legfőbb elemei, in *Kálvin és a kálvinizmus. Tanulmányok az Institutio négyszázadik évfordulójára*, Debrecen, 1936.
- CSIKY Lajos: Istentiszteletünk reformjának kérdéséhez, *Protestáns Szemle*, I. évf., 1889/1, 80–96.
- CSIKY Lajos: Az egységes liturgia kérdéséhez, *Theológiai Szaklap*, III. évf., 1905/4, 247–253.
- CSIKY Lajos: *Egyházzsónoklattan*, Nagybánya, Nánásy István nyomása, 1914.
- DALES, Douglas: *Alcuin. His Life and Legacy*, Cambridge, James Clarke & Co., 2012.
- DALMAIS, Irenaeus: The Liturgy of the Synagogue and the Christian Liturgy, *Life of the Spirit*, XI. évf., 1956/11, 173–181.
- DÁVID Adél: Isten irritáló emberének imája, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/1, 69–75.
- DEEG, Alexander – SCHWIER, Helmut, im Auftrag der Liturgischen Konferenz (Hrsg.): *Lesungen im Gottesdienst. Theologie und Praxis der liturgischen Schrift-lesungen*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2020.
- DEEG, Alexander – PLÜSS, David: *Liturgik*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2021.
- DE ZAN, Renato: Bible and Liturgy, in Anscar J. Chupungco (szerk.): *Handbook for Liturgical Studies, vol. 1. Introduction to the Liturgy*, Collegeville, The Liturgical Press, 1997, 33–52.
- DIENES Dénes: Egyetlen esélyünk a Jó Pásztor, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/4, 604–608.
- DIENES Dénes: Van-e más megoldás?, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/1, 35–38.
- DOLHAI Lajos: *Az ókeresztény egyház liturgiája*, Budapest, Jel, 2017.
- DUNN, James: *Kezdetben volt az evangélium. Jézus, Pál és az evangéliumok*, Budapest, Kálvin, 2014.

- EGERESI László Sándor: Nem kért közbenjáró, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/4, 25–28.
- EHRENSPERGER, Alfred: Die Lesungen – Perikopen, Bahnlesung, Lectio continua, forrás: <https://www.gottesdienst-ref.ch/perch/resources/02-03-01-03-lesungen-kopie.pdf>
- ENGEMANN, Wilfried: *Einführung in die Homiletik (2. Auflage)*, Tübingen und Basel, A. Francke Verlag, 2011.
- ERDŐ Péter (szerk.): *Az ókori egyházfegyelem emlékei*, Budapest, Szent István Társulat, 2018.
- FABINY Tibor: Tedd a szemedet a füledbe! (Az igehirdetésről), in Fabiny Tibor: *Isten maszkjai. Luther olvasása közben*, Budapest, Luther, 2021.
- FAZAKAS Sándor: Fájdalomtól a küldetésig, *Igazság és Élet*. I. évf., 2007/1, 23–32.
- FAZAKAS Sándor: Különös búcsúzás, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/2, 215–222.
- FAZAKAS Sándor: A szombat, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/4, 508–516.
- FEKETE Ágnes: *Liturgia és idő*, doktori disszertáció, Budapest, 2013.
- FEKETE Csaba: Perikóparend a Spáczai graduálban 1619 tájáról, *Magyar Egyházzene*, VI. évf., 1998/1999/2, 239–250.
- FEKETE Csaba: Kálvin és a perikóparend, *Magyar Egyházzene*, XVI. évf., 2008/2009/3, 349–358.
- FEKETE Károly: Kálvin és az istentisztelet, in Fazakas Sándor (szerk.): *Kálvin időszerűsége*, Budapest, Kálvin, 2009.
- FEKETE Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*, Kolozsvár, 2000.
- FEKETE Károly: A textusválasztás szükségessége és módjai, in Hanula Gergely (szerk.): *Logos tés akoés – Az Ige megszólalása és megszólaltatása: Tanulmányok a 60 éves Vladár Gábor tiszteletére*, Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2012.
- FEKETE Károly (szerk.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál*, Budapest, Kálvin, 2010.
- FEKETE Károly: Az ige helye a református istentiszteletben, *Praeconia*, XVI. évf., 2021/27.
- FEKETE Károly: A visszafordíthatatlanság ünnepe – avagy látszat és valóság a passió kapujában, *Igazság és Élet*, I. évf., 2007/1, 5–12.
- FEKETE Károly: Átértékelődésre ösztönző feltámadáshit, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 172–180.
- FEKETE Károly: Az igazán elvehetetlen jó rész távlata, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/1, 68–73.
- FEKETE Károly: A keresztyén élet személyválogatás nélküli élet, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/4, 559–568.
- FEKETE Károly – LITERÁTY Zoltán – STEINBACH József (szerk.): *Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, Kálvin, 2021.
- FERENCZ Árpád: Bizony, Isten fia volt!, *Igazság és Élet*, I. évf., 2007/1, 13–22.
- FERENCZ Árpád: Jézus a nagy leegyszerűsítő?, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/4, 476–481.
- FERENCZ Árpád: De ez még nem a vég..., *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/4, 609–617.
- FERENCZ Árpád: A békeséget hozó Jó Pásztor, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/2, 232–242.
- FERENCZ Árpád: A színtiszta örület!, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/4, 599–610.
- FODOR Ferenc: Dávid és Betsabé, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/3, 31–41.
- FODOR Ferenc: Jézus keresztelkedése, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/1, 12–29.
- FODOR Ferenc: A süketnéma meggyógyítása, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/3, 377–394.

- FODOR Ferenc: Élő reménységre újjászületni, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 190–204.
- FODOR Ferenc: Mária Magdaléna – a Jézust kereső ember, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/1, 125–141.
- FODOR Ferenc: Jézus megkeresztelése, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/1, 50–64.
- FOLSOM, Cassian: Liturgical Books of the Roman Rite, in Anscar J. Chupungco (ed.): *Handbook for Liturgical Studies*, Collegeville, Liturgical Press, 1997.
- FRYMIRE, John M.: *The Primacy of the Postils: Catholics, Protestants and the Dissemination of Ideas in Early Modern Germany*, Leiden, Brill, 2010.
- GÄBLER, Ulrich: *Huldrych Zwingli. Bevezetés életébe és munkásságába*, Budapest, Kálvin, 2008.
- GANZ, David: Merovingian gospel readings in Northumbria: the legacy of Wilfrid?, in Rob Meens (ed.): *Religious Franks. Religion and Power in the Frankish Kingdoms: Studies in Honour of Mayke de Jong*, Manchester University Press, 2016.
- GERECSEI Zsolt: Új liturgia, *Hét Határ*, XX. évf., 2016/5, 1. Online elérhetőség: http://www.refdunantul.hu/data/attachments/2016/05/01/2016_m%C3%A1jusi_%C3%BAjs%C3%A1g.pdf
- GIBSON, Jonathan – EARNGEY, Mark (szerk.): *Reformation Worship – Liturgies from the Past for the Present*, Greensboro, New Growth Press, 2018.
- GLAUE, Paul: *Die Vorlesung Heiligen Schriften im Gottesdienste*, Berlin, Verlag von Alexander Dunckel, 1907.
- GOMBÁSI István: *A' Papi Szent Hivatal Gyakorlásáról valo Traktának első Darabja. Melly tanit a' Prédikállásról, és az Ifjak' tanításokról*, Kolozsvár, 1784.
- GRÖZINGER, Albrecht: *Homiletik*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2008.
- GYŐRI István: Itt van már az óra!, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/4, 533–539.
- H. HUBERT Gabriella: Geleji Katona István versiculusai és a perikóparend, *Magyar Egyházzene* VI, 1998/2, 251–258.
- HAFENSCHER Károly: *Liturgika. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*, Budapest, Luther, 2010.
- HAFENSCHER Károly: Mennyiben volt konzervatív és mennyiben forradalmi Luther liturgiarendformja? Hagyomány és megújulás az evangélikus istentiszteleti életben, in Kovács Andrea (szerk.): *Hagyomány és megújulás a liturgiában és zenéjében, A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke újraindításának 20. évfordulóján tartott szimpózium előadásai, Budapest, 2010. szeptember 8-10*, Budapest, LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2012.
- HAFENSCHER Károly: Textus vagy téma?, *Evangélikus Élet*, 72. évf., 2007/43, 2.
- HAFENSCHER Károly: Alapige, *Evangélikus Élet*, 72. évf., 2007/44, 2.
- HAFENSCHER Károly: A perikópa, *Evangélikus Élet*, 72. évf., 2007/45, 2.
- HAFENSCHER Károly: *Beszélő Isten*, Budapest, Luther, 2022.
- HAFENSCHER Károly: Ötszáz éves a Formula missae. Luther egyik istentiszteleti rendje és annak mai üzenete, *Keresztyén Igazság*, 2023/2, 16–36.
- HAGENBACH, Karl Rudolf: *Grundlinien der Liturgik und Homiletik*, Leipzig, 1863.
- HANULA Gergely: A sas szemével, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/1, 88–92.

- HELTAI János: *Műfajok és művek*, Budapest, Universitas, 2008.
- HODOSSY-TAKÁCS Előd: Halászból halász, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/3, 328–334.
- HODOSSY-TAKÁCS Előd: Az üdvösségszerző, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/1, 87–93.
- HODOSSY-TAKÁCS Előd: Isten egyik nagy titka, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/3, 415–423.
- HODOSSY-TAKÁCS Előd: Jób különleges imádsága, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/4, 622–629.
- HODOSSY-TAKÁCS Előd: „Uram, te mindent tudsz...”, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/2, 206–213.
- HODOSSY-TAKÁCS Előd: A bizalom keretei, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/3, 397–405.
- HODOSSY-TAKÁCS Előd: Pál apostol és a takarítás, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/2, 215–222.
- HODOSSY-TAKÁCS Előd: Egy elkeseredett próféta a bukásra ítélt városban, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/4., 549–557.
- HODOSSY-TAKÁCS Előd: Megváltozott élet, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/1, 85–92.
- HODOSSY-TAKÁCS Előd: A veszélyes evangélium, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/2, 314–321.
- Homiletikai direktórium*, ford. Diós István, kiadja az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció, Budapest, Szent István Társulat, 2016.
- HÖRK József: *Evangélikus Homiletika vagyis Az egyházi beszéd elmélete (Egyházi szónoklattan)*, Pozsony, Angermayer Károly Könyvnyomtató Intézetéből, 1907.
- IMMINK, F. Gerrit: Der reformierte Gottesdienst in den Niederlanden, in David Pülss – Katrin Kusmierz – Matthias Zeindler – Ralph Kunz (Hrsg.) *Gottesdienst in der reformierten Kirche – Einführung und Perspektiven*, Zürich, Theologischer Verlag, 2017, 85–100.
- ISZLAI Endre: Kitalizító sokaság – befogadó egyház?, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/4, 520–524.
- KÁDÁR Ferenc: *Liturgia*, Sárospatak, 2013.
- KÁDÁR Ferenc: Jákób útja, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2013/3, 432–437.
- KÁDÁR Ferenc: Az Úr küldő szava, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/3, 375–382.
- KASZÓ Gyula: Az új szövetség áldása, és Jézus egyszeri áldozatának három hozadéka, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/3, 462–469.
- KELEMEN Attila: A gyakorlati teológia leíró és előíró jellege, *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*, 2010/1, 125–147.
- KERNER, Hanns: Die gottesdienstliche Lesung zwischen Ideal und Wirklichkeit, in Peter Bubmann – Alexander Deeg (Hrsg.), *Der Sonntagsgottesdienst – Ein Gang durch die Liturgie*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2018, 135–143.
- KIS Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*, Budapest, 1881.
- KÓCZIÁN Viktória: Jónás imája, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/2, 230–235.
- KOCSEV Miklós: Provokáció – értetlenség – eltávolodás – feszültség, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/1, 76–85.
- KOCSEV Miklós: Viharos időkben sok minden történhez, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/1, 27–33.
- KOCSEV Miklós: Ellenségből egy gyanús munkatárs?, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/2, 252–258.
- KOCSIS Áron: A türelem iskolája – a magától növekedő vetés, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/1, 61–67.
- KOCSIS Attila: Jézus népszerűségének oka, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/3, 367–371.

- KOCSISNÉ Asztalos Anikó: Isten meghallgatja népe kiáltását, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/2, 238–245.
- KODÁCSY Tamás: *A homiletikai aptum*, Budapest, L'Harmattan, 2019.
- KODÁCSY Tamás: Krisztus a Mindenség Ura, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/4, 620–627.
- KÓKAI-NAGY Viktor: Sójajtás-kiválasztás-megigazítás, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/2, 34–40.
- KÓKAI-NAGY Viktor: Gyülekezet akkor és ma, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/3, 50–55.
- KÓKAI-NAGY Viktor: Jézus követése, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/1, 78–84.
- KÓKAI-NAGY Viktor: Az ember ítélete Isten ítéletének tükrében, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 290–296.
- KÓKAI-NAGY Viktor: Adakozz, ne aggodalmaskodj!, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/3, 433–439.
- KÓKAI-NAGY Viktor: Hitvallás hit nélkül?, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/3, 454–462.
- KONCZ-VÁGÁSI Katalin: Hálaadó emlékezés, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 282–289.
- KOVÁCS Albert: *Homiletika vagy Egyházi ékesszólástan*, Budapest, Hornyánszky V. Cs. és Kir. Udv. Könyvnyomdája, 1904.
- KOVÁCS Gergő: A Mestert követve, a Mester szolgálatában, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/3, 408–415.
- KOVÁCS Krisztián: A felelősség születésnapja, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 254–262.
- KOZMA Zsolt: A kereszténység nem kötelesség, hanem lekötelezettség, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/4, 29–33.
- KOZMA Zsolt: Nem ellenállhatatlan, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/1, 74–79.
- KUDORA János: *A magyar katolikus egyházi beszéd irodalmának ezeréves története*, Budapest, Stephaneum, 1902.
- KUN Bertalan: *Egyházi szónoklattan*, Miskolc, 1855.
- KUN Mária: Az emberlét feladata és célja, hogy jót tegyen, *Igazság és Élet*, I. évf., 2007/2, 36–30.
- KUNZ, Ralph: Plädoyer für eine Predigttext- und Leseordnung, in Ralph Kunz – Andreas Marti – David Plüss (Hrsg.): *Reformierte Liturgik – kontrovers*, Zürich, Theologischer Verlag, 2011, 378–384.
- KUNZ, Ralph: Antwort auf die Replik von Franz Christ, in Ralph Kunz – Andreas Marti – David Plüss (Hrsg.): *Reformierte Liturgik – kontrovers*, Zürich, Theologischer Verlag, 2011, 387–389.
- KUNZE, Gerhard: Die Lesungen, in Karl Ferdinan Müller – Walter Blankenburg (Hrsg.): *Leiturgia. Handbuch des evangelischen Gottesdienstes*, Band 2, Kassel, Johannes Stauda-Verlag, 1955, 87–179.
- KUPSCH, Alexander: *Martin Luthers Gebrauch der Heiligen Schrift – Untersuchungen zur Schriftautorität in Gottesdienst und gesellschaftlicher Öffentlichkeit*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2019.
- KUSTÁR György: Nem béke, hanem harc a hit, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/4, 565–571.
- KUSTÁR Zoltán: A kegyelem titkai, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/2, 199–207.
- KUSTÁR Zoltán: Isten kegyelméből új életet kezdeni, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/3, 387–391.
- LENKEYNÉ Semsey Klára: „Épüljétek lelki házzá...”, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/2, 83–86.

- LINK, Christian – LUZ, Ulrich – VISCHER, Lukas: „... *kitartóan részt vettek a közösségben...*” *Az egység útja az Újszövetségben és ma*, Budapest, Kálvin, 2004.
- LOVAS András: A Fiú szabadsága, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/4, 708–716.
- LOVAS András: Magnificat, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/4, 646–655.
- LENGYELNÉ PÜSÖK Sarolta: Ha Krisztus, akkor szabadon szolgálók örvendező közössége, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/3, 397–406.
- LENGYELNÉ PÜSÖK Sarolta: Pásztornak lenni és pásztorrá válni, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/1, 59–67.
- LUTHER, Martin: *Kirchen-Postille, das ist: Predigen über Evangelien und Episteln des Kirchenjahrs*, Stuttgart, 1845.
- LUTHER Márton: A gyülekezeti istentisztelet rendjéről (1523.), ford. Paulik János, in Masznyik Endre: *D. Luther Márton egyházszervező iratai történeti rendbe szedve, bevezetésekkel és magyarázó jegyzetekkel*, IV. kötet, Pozsony, Wigand F. Köznyomdája, 1908, 57–64.
- LUTHER Márton: A gyülekezeti istentisztelet rendjéről, ford. Paulik János, átd. Wagner Szilárd), in Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya (szerk.): *Luther válogatott művei 3., Felelősség a gyülekezetért*, Budapest, Luther, 2024, 201–209.
- LUTHER Márton: A német mise s az istentisztelet rendje, ford. Paulik János, in Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton egyházszervező iratai történeti rendbe szedve, bevezetésekkel és magyarázó jegyzetekkel*, IV. kötet, Pozsony, Wigand F. Köznyomdája, 1908, 435–488.
- LUTHER Márton: A német mise és az istentisztelet rendje, ford. Paulik János, in Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya (szerk.): *Luther válogatott művei 3., Felelősség a gyülekezetért*, Budapest, Luther, 2024, 293–335.
- MAIER, Johann: *Schriftlesung in jüdischer Tradition*, in Ansgar Franz (Hrsg.): *Streit am Tisch des Wortes? Zur Deutung und Bedeutung des Alten Testaments und seiner Verwendung in der Liturgie*, St. Ottilien, 1997, 505–559.
- MAKKAI Sándor (szerk.): *A mi istentiszteletünk*, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., 1929.
- MCGOWAN, Andrew B.: *Ancient Christian Worship. Early Church Practices in Social, Historical, and Theological Perspective*, Grand Rapids, Baker Academic, 2014.
- McKEE, Elsie Anne: *Reformed Worship in the Sixteenth Century*, in Lukas Vischer (ed.): *Christian Worship in Reformed Churches Past and Present*, Grand Rapid – Michigan, Cambridge – U.K., William B. Eerdmans Publishing Company, 2003, 3–31.
- MERKEL, Albrecht: *Gottesdienst im Jahreskreis*, in David Pülss – Katrin Kusmierz – Matthias Zeindler – Ralph Kunz (Hrsg.) *Gottesdienst in der reformierten Kirche – Einführung und Perspektiven*, Zürich, Theologischer Verlag, 2017, 277–287.
- MEUSER, Fred W.: *Luther as Preacher of the Word of God*, in Donald K. McKim (ed.): *The Cambridge Companion to Martin Luther*, New York, Cambridge University Press, 2003. 136–148.
- MEYER-BLANCK, Michael: *Gottesdienstlehre*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2011.

- MIHÁLYFI Ákos: *Az igehirdetés – egyetemi előadások a lelkipásztorkodástan köréből*, Budapest, Szent István Társulat, 1927.
- MITROVICS Gyula: *Egyházi szónoklattan. Tekintettel a magyar egyházi beszéd irodalomra*, Sárospatak, 1878, 1911².
- MÜLHAUPT, Erwin: *Die Predigt Calvins, ihre Geschichte, ihre Form und ihre religiösen Grundgedanken*, Berlin und Leipzig, Verlag von Walter de Gruyter & Co., 1931.
- NAGY Alpár Csaba: Miért kellett ama keserű pohár?, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/2, 179–187.
- NAGY József: *Kálvin igehirdetése*, Losonc, 1938.
- NAGY István: *Liturgika-jegyzet*, kézirat, 2005.
- NAGY István: *Homiletika*, Budapest, 2006.
- NAGY István: *Homiletika. „Szólj!” – Homiletika tankönyvek 5. kötet*, Kontaktprint Nyomda, 2019.
- NEBE, August: *Die evangelischen Perikopen des Kirchenjahres*, Wiesbaden, 1869.
- NEIJENHUIS, Jörg: *Liturgik – Gottesdienstelemente im Kontext*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2012.
- NEIJENHUIS, Jörg: *Liturgik*, Stuttgart, Kohlhammer, 2020.
- NEMBACH, Ulrich: *Predigt des Evangeliums – Luther als Prädiger, Pädagoge und Rhetor*, Neukirchen, Neukirchener Verlag, 1972.
- NÉMETH Áron: Hálaadással éneklő gyülekezet, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 221–229.
- NÉMETH Áron: Vég és (új) kezdet határán, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/4, 611–619.
- NÉMETH Áron: Képtelenségeink tanulságai, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/4, 584–592.
- NÉMETH Áron: A Szent közelében és küldetésében, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/1, 102–111.
- NÉMETH Dávid: Mindkettőnek elengedte, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/3, 406–414.
- NÉMETH Dávid: Liturgia és diakonia, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/2, 174–183.
- NOCENT, Adrian: A Római Lekcionárium, in Pákozdi István – Somorjai Ádám (szerk.): *A liturgiatudomány kézikönyve*, Budapest, Szent István Társulat, 2020, 332–342.
- OLÁH Szabolcs: Bornemisza Péter és a bártfai 1593-as énekeskönyv, *Magyar Egyházzene*, VI. évf., 1998/2, 191–238.
- OLD, Hughes Oliphant: *The Reading and Preaching of the Scriptures in the Worship of the Christian Church. vol. 2.: The Patristic Age*, Grand Rapids, Eerdmans, 1998.
- OLD, Hughes Oliphant: *The Reading and Preaching of the Scriptures in the Worship of the Christian Church. vol. 3.: The Medieval Church*, Grand Rapids, Eerdmans, 1999.
- OLD, Hughes Oliphant: *The Reading and Preaching of the Scriptures in the Worship of the Christian Church. vol. 4.: The Age of Reformation*, Grand Rapids, Eerdmans, 2002.
- ORÉMUS Zoltán: Jónás próféta jele, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/1, 80–87.
- PALAZZO, Eric: *A History of Liturgical Books from the Beginning to the Thirteenth Century*, Collegeville, Liturgical Press, 1998.
- PÁLFI József: A rendbe visszakerült ember, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/1, 50–62.
- PÁNGYÁNSZKY Ágnes: Megbékélt különbözőség, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 274–281.
- PAP Ferenc: Textusválasztás és/vagy egyházi év, *Zsoltár XII*, 2005, 31–37.

- PAP Ferenc: A szószék, in Békési Sándor (szerk.): *Ki szíveket tanít: Jubileumi kötet dr. Boross Géza teológiai professzor 75. születésnapjára*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, 2006, 119–130.
- PAP Ferenc: Református gyónás: A bűnvallás, bűnbocsánat-hirdetés történeti és gyakorlati kérdései, *Porta Speciosa 1*, 2007, 28–50.
- PAP Ferenc: Újra az egyházi évről a Kálvin-évben, Kálvin és a perikóparend, *Magyar Egyházzene*, XVI. évf., 2008/2009/3, 337–348.
- PAP Ferenc: Az egyházi év fogalma és értelmezése, *Porta Speciosa III*, 2014, 37–50.
- PAP Ferenc: Bűnbánat és úrvacsora: szertartási, teológiai és terminológiai kérdések, *Teológiai Fórum*, IX. évf., 2015/2, 4–14.
- PAP Ferenc: *Az egyházi év*, Budapest, L'Harmattan, 2016.
- PAP Ferenc: Pronaus és confessio generalis, in Bajáki Ritka (szerk.): *Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017, 343–346.
- PAP Ferenc: Istentiszteleti bibliaolvasási hagyományok a reformáció korában, in Lányi Gábor János (szerk.): *A reformáció örökségében élve. A reformáció hatása a teológiai oktatásra*, Budapest, L'Harmattan, 2018, 23–33.
- PAP Ferenc: Tanúvallomás minden időben, *Igazság és Élet*, IV. évf., 5–14.
- PAP Ferenc: Az elhívás titka, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/3, 414–423.
- PAP Ferenc: Liturgikus teológia és hangsúlyainak hiánya a református egyházban, *Magyar Egyházzene*, XX. évf., 2012/2013/4, 353–364.
- PAP Ferenc: „Az Úr Krisztusnak szolgáljatok!”, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 227–235.
- PAP Ferenc: Urunk és ítélőnk, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/4, 650–660.
- PAP Ferenc: Az Úr Szolgája jött, *Igazság és Élet*, XII. évf., 2018/1, 126–136.
- PÁSZTOR János: *Liturgika*, Komárom, 2005.
- PÁSZTOR János: *Krisztus hirdetése a Magyarországi Református Egyházban*, Debrecen, 1986.
- PATAKI András Dávid: Elvesztett idő vagy ajándék-idő?, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/4, 578–592.
- PECSUK Ottó: A kísértésről..., *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/1, 47–52.
- PECSUK Ottó: Az emlékezés csodája, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/1, 52–58.
- PLASGER, Georg: A Bibliát követni. Gondolatok a prédikációsorozathoz, ford. Jakab Bálint Mihály, *Theologiai Szemle*, XLI. évf., 1998/6, 358–363.
- PLÜSS, David: Texte inszenieren, in Lars Charbonnier – Konrad Merzyn – Peter Meyer (Hrsg.): *Homiletik – Aktuelle Konzepte und ihre Umsetzung*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2012, 119–136.
- PLÜSS, David: Predigtgottesdienst, in David Plüss – Katrin Kusmierz – Matthias Zeindler – Ralph Kunz (Hrsg.) *Gottesdienst in der reformierten Kirche – Einführung und Perspektiven*, Zürich, Theologischer Verlag, 2017, 193–223.
- PÓTOR Áron: Találkozás – befogadás, *Igazság és Élet*, V. évf., 2011/1, 29–35.
- PÓTOR János: A kirtató imádság, *Igazság és Élet*, I. évf., 2007/2, 55–59.

- RÁCSOK Gabriella: Mire tanít az apostol imádsága?, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 236–243.
- RÁCSOK Gabriella: Ne irigyeld a bűnösöket!, *Igazság és Élet*, XI. évf., 2017/4, 581–588.
- RÁCSOK Gabriella: A „mintha nem” szabadsága, *Igazság és Élet*, 2018/4, 581–589.
- RAJ Tamás: A bibliavásolás zsidó rendszeréről, *Magyar Egyházzene* VI, 1998/2, 147–162.
- RAVASZ László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete (Homiletika)*, Pápa, 1915.
- RAVASZ László (szerk.): *Ágenda*, Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., 1927.
- RAVASZ László (szerk.): *Istentiszteleti rendtartás*, Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., 1930.
- Református Énekeskönyv*, Budapest, Kálvin, 2022.
- REUMANN, John: A History of Lectionaries: From the Synagogue of Nazareth to Post-Vatican II, *Interpretations: A Journal of Bible and Theology*, vol. XXXI, 1977/2, 116–130.
- RÉZBÁNYAY József: *Az egyházi szónoklat kézikönyve*, Budapest, Athenaeum, 1902.
- ROUWHORST, Gerard: The Bible in liturgy, in James Carleton Paget (ed.): *The New Cambridge History of the Bible*, Vol. I, Cambridge University Press, 2013, 822–842.
- SCHADE, Herwarth von: Das fünfte Verbrechen: Joachim Westphal, Johannes Calvin und die Perikopenfrage im 16. Jahrhundert, *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie*, 1978/22, 124–129.
- SIMKÓ Vilmos: *Gyakorlati hittan*, Pozsony, 1848
- SIPOS Brigitta: Krisztus változhatatlansága, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/4, 635–640.
- STEINBACH József: Isten igéjének hirdetése Isten beszéde, in Szűcs Ferenc (szerk.): *Egyetemes és református, A Második Helvét Hitvallás mai üzenetei*, Budapest, Kálvin, 2017, 217–224.
- STEINBACH József: Jézus Krisztus, a jó pásztor, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/2, 183–192.
- SZABÓ András: Gyülekezetvezetés szemmagasságból – A pásztori karizma, *Igazság és Élet*, VI. évf., 2012/2, 202–207.
- SZABÓ Csaba: Amit tehát Isten egybekötött, ember el ne válassza!, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/4, 490–496.
- SZABÓ Géza: *Liturgika*, Budapest, 1974.
- SZAIMETAT, Nico: Praxistipps für das Lesen im Gottesdienst, in Alexander Deeg – Helmut Schwier (Hrsg.): *Lesungen im Gottesdienst. Theologie und Praxis der liturgischen Schriftlesungen*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2020, 112–114.
- SZARKA Miklós: A Krisztusban örvendező élet: gyümölcstermő élet, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/3, 428–437.
- SZÉKELY József: Elvégeztetett!, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/2, 153–159.
- SZÉKELY József: Az útnak itt nincs vége!, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/2, 181–189.
- SZÉKELY József: Keresztkérdés, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/2, 300–312.
- SZERDI András: „Attól félek, hogy hiába fáradoztam értetek”, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 213–219.
- SZETEY Szabolcs: „A’ Papi Szent Hivatal’ Gyakorlásáról valo Traktának első Darabja. Melly tanit a’ Prédikállásról, és az Ifjak’ tanításokról.” Gombási István Ostervald-fordításáról, *Studia Universitatis Babeş–Bolyai Theologia Reformata Transylvanica*, 2016/1, 125–142.

- SZETEY Szabolcs: Tyukodi Márton Joseph patriarchája a korszak prédikációírási technikáinak tükrében, in Zsengellér József – Trajtlér Dóra Ágnes (szerk.): *„A Szentnek megismerése ad értelmet.” Conferentia Rerum Divinarum 1–2*, Budapest, 2012, 173–206.
- SZETEY Szabolcs: Korszakváltás-e a reformáció a prédikálás történetében?, in Lányi Gábor János (szerk.): *A reformáció örökségében élve. A reformáció hatása a teológiai oktatásra*, Budapest, L'Harmattan, 2018, 71–79.
- SZETEY Szabolcs: Simko Vilmos és Gyakorlati hittana, in Juhász György – Horváth Kinga – Árki Zuzana – Keserű József – Lévai Attila – Šeben Zoltán (szerk.): *Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho – 2015 „Inovácia a kreativita vo vzdelávaní a vede”. Sekcie teologických a humanitných vied. A komáromi Selye János Egyetem 2015-ös „Innováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban” Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete. Teológiai- és Humántudományi szekciók*, Komárno, 2015, 218–238.
- SZŐKE Attila Szilárd: Ároni áldás, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/2, 265–272.
- SZŐNYI György: *Felkészülés az istentiszteletre*, Sárospatak, 1993.
- SZŰCS Ferenc: A prédikáció textusszerűségének szükségessége, in Fekete Károly – Hanula Gergely (szerk.): *Gondolkodó és cselekvő hit. Tanulmányok a 100 éve született Török István professzor emlékére*, DRHE, Debrecen, 2004., 191–197.
- SZŰCS Ferenc: Örvendező búcsúzás, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/2, 244–248.
- TÓTH Endre: *A református prédikáció*, Budapest, 1935
- TÓTH Mihály: *Egyházzertatástan*, Debrecen, 1873.
- UHSADEL, Walter: *Die gottesdienstliche Predigt*, Heidelberg, Quelle & Meyer, 1963.
- VANYÓ László (szerk.): *Euszebiosz Egyháztörténete. Ókeresztény írók 4*, Budapest, Szent István Társulat, 1983.
- VANYÓ László (szerk.): *II. századi görög apologeták. Ókeresztény írók 8*, Budapest, Szent István Társulat, 1984.
- VÉGHELYI Antal: A prédikáló Luther, *Keresztyén Igazság. Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata*, 95. szám, 2012/3, 34–41.
- VERES János: Gyönyörködj az Úrban és megadja szíved kéréseit, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/2, 229–233.
- VISKY S. Béla: Isten szíve-vágya a megtérés és az élet, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/2, 63–69.
- WEGMAN, Herman A. J.: *Christian Worship in East and West. A Study Guide to Liturgical History*, Collegeville, Liturgical Press, 1985.
- ZSENGELLÉR József: Mitől biblikus egy prédikáció?, in Szabó Lajos (szerk.): *Homiletika ökumenikus palettán – Együttgondolkodó előadások az igehirdetésről*, Budapest, Luther, 2013, 80–88.
- ZSENGELLÉR József: A Fiú által szolt hozzánk, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/4, 568–574.
- ZSENGELLÉR József: A jövő Isten kezében, *Igazság és Élet*, VII. évf., 2013/1, 5–14.
- ZSENGELLÉR József: Karácsonyi krétakör, *Igazság és Élet*, IX. évf., 2015/4, 627–633.

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT

MONOGRÁFIA

Lovász Irén: *Szagrális kommunikáció*

Galsi Árpád: *Jakab, az Úr testvére*

Pap Ferenc: *Templom mint teológia. Kulcsok az Ezékiel 40-48. értelmezéséhez*

Tóth Sára: *A képzelet másik oldala.*

Irodalom és vallás Northrop Frye munkásságában

Tari János: *A néprajzi és az antropológiai filmkészítés.*

Történeti, elméleti és gyakorlati példák

Buda Béla: *Empátia. A beleélés lélektana*

Németh Dávid: *Pasztorálanropológia*

Szenczi Árpád: *Az ember természete – természetes(en) nevelés.*

A reformpedagógia egy lehetséges reformja

Váradi Ferenc: *Vázlatok az óvodai anyanyelvi-irodalmi nevelésről*

Semsey Viktória (szerk.): *Latin-Amerika 1750–1840.*

A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig

Bagdy Emőke: *Pszichofitness. Kacagás – kocogás – lazítás*

Balázs Siba: *Life Story and Christian Metanarration. The importance of the research results of narrative identity to practical theology*

Kocziszky Éva: *Antifilozófusok huszonöt időszerű kérdése a kereszténységhez*

Honti László: *Magyar nyelvtörténeti tanulmányok*

Szummer Csaba: *Freud, avagy a modernitás mítosza*

Kun Attila: *A munkajogi megfelelés ösztönzésének újszerű jogi eszközei*

Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: *Életútinterjú*

- Görözdí Zsolt: *Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában a jelentősebb egyházi rendtartásokban*
- Békési Sándor: *Sisi személyének teológiai portréja*
- Török Emőke: *Munka és társadalom. A munka jelentésváltozásai a bér munkán innen és túl*
- Sepsi Enikő: *Pilinszky János mozdulatlan színháza Mallarmé, Simone Weil és Robert Wilson műveinek tükrében*
- Erdélyi Ildikó: *A lélek színháza. A pszichodráma és az önismeret útjai*
- Szummer Csaba: *Pszichedelikumok és spiritualitás*
- Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai-felkelés történetéhez*
- Bolyki János: *Teológia a szószéken és a katedrán*
- Balogh Eszter: *Túlélési stratégiák a magyar gazdaságban. Esettanulmányok a 2000-es évek elejéről*
- Falussy Lilla: *Trendek a kortárs olasz drámában*
- Bekő István Márton: *Jézus csodáiról szóló elbeszélések Márk evangéliumában*
- Kovai Melinda: *Lélektan és politika. Pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban 1945–1970*
- Spannraft Marcellina: *Költészet és szakralitás*
- Németh István: *Műtárgyak a boncteremben. Tanulmányok az orvoslás és a képzőművészet tárgyköréből*
- Homicskó Árpád Olivér: *A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere*
- Fabiny Tibor: *Az eljövendő árnyékai. A figurális tipológiai olvasás*
- Szetey Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784–1878 között*
- Balogh Tamás: *Huizinga Noster. Filológiai tanulmányok J. Huizinga magyar recepciójáról*
- Dávid Gyula: *Angol fogalmi idióma szótár. Angol idiómák és magyar megfelelőik*
- Beke Albert: *Gyulai Pál személyisége és esztétikája*

- Németh Dávid: *Vallásdidaktika. A hit- és erkölcsstan tanítása az 5–12. osztályban*
- Sepsi Enikő: *Kép, jelenlét, kenózis a kortárs francia költészetben és Valère Novarina színházában*
- Papp Ágnes Klára: *A tér poétikája – a poétika tere. A századfordulás kisvárostól az ezredfordulás terekig a magyar irodalomban*
- Lányi Gábor János: *A kálvinizmus nyitánya. Berni zwingliánusok és franciasvájci kálvinisták vitája az egyházfegyelem gyakorlásáról*
- Kovács Dávid: *Nemzetfelfogás és történelemszemlélet a 20. századi Magyarországon*
- Pap Ferenc: *Az egyházi év*
- Farkas Ildikó: *A japán modernizáció ideológiája*
- Horváth Csaba: *Megtalált szavak*
- Csízay Katalin: *Az ideális vezető politikus alakja a görög-római hagyományban*
- Siba Balázs: *Pasztorálteológia*
- Indries Krisztián, Szummer Csaba: *Freud és a felkelő nap országa*
- Bognárné Kocsis Judit: *A vallás mint forrás Karácsony Sándor nevelési koncepciójában*
- Vető Miklós: *Jonathan Edwards gondolatvilága*
- Kodácsy Tamás: *A homiletikai aptum. Hogyan lesz a szószéki beszédből igehirdetés?*
- Brandt Györgyi: *A hungarológia intézményrendszerének létrehozása. Gragger Róbert a berlini egyetemen*
- Simon Gabriella: *A mentorálás elmélete és gyakorlata. A mentori kompetenciák attitűdelemei és a kezdő pedagógusok mentormodellek szerinti támogatása*
- Legénydy Kristóf: *A természettudományos és a teológiai megismerés modelljei*
- Siba Balázs: *Pasztorálteológia (Második, javított kiadás)*
- Szabados Ádám: *Az apostolok hagyománya*
- Lukács Olga: *Az erdélyi egyházak ezeréves együttélésének szinopszisa*
- Literáty Zoltán: *Homiletika és retorika*

- Toókos Péter János: *A III. szibillakönyv. Irodalmi és teológiai bevezetés*
- Borsi Attila János: *Elhívástól kihívásig. Vázlatok az egyház és a keresztyén gondolkodás megértéséhez*
- Szalma József: *A biztosítási szerződés. A biztosítói kárfelelősség az európai és a magyar magánjogban*
- Kövi Zsuzsanna: *Az alternatív ötfaktoros személyiségmodell és a személyiségkласzterek*
- Nemeshegyi Péter SJ: *A kelet-ázsiai vallások története*
- Bethlenfalvy Ádám: *Dráma a tanteremben. Történetek cselekvő feldolgozása*
- Sólyom Réka: *Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések*
- Dér Csilla Ilona: *Diskurzusjelölők és társulásaik a magyar nyelvben*
- Csontos Nóra: *Szakszöveg-típológia. Szakszövegtípusok vizsgálata társas-kognitív keretben*
- Visky András: *Mire való a színház? Útban a theatrum theologicum felé*
- Kovács Dóra: *Az empátia tudománya és művészete*
- Korpics Márta: *A késő modern vallásosság közösségi mintázatai*
- Fóris Ágota: *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat*
- Gálffy László: *Anjou és grófjai. A politikai területformálódás útjai és sajátosságai Franciaországban (9–13. század)*
- Szabados Ádám: *Az apostolok hagyománya* (Második, javított kiadás)
- Csűrös András: *Református egyházi élet a Tanácsköztársaság idején. A magyar reformátusság egy válságos korszakban*
- Nagy József: *Élet és halál, örök élet és örök halál a Jelenések könyvében*
- Boros Gábor: *Georg Misch és az önéletírás*
- Karasszon István: *Az ószövetségi teológia üzenete*
- Birher Nándor: *Értékalapú (köz)igazgatás*
- Jakab Éva: *Állam és demokrácia: törvényhozás és törvénykezés az ókori Athénban*
- Nagy József: *Élet és halál, örök élet és örök halál a Jelenések könyvében*

Bölcsei Andrea: Az egyház mint egykori birtokos a magyar helynevekben

*Szontagh Pál: Miért (nem) leszek pedagógus? Hivatás- és pályamotiváció
a Kárpát-medencei pedagógusjelöltek körében*

Mészáros László: Az ókori Európa nevelésügye

László Emőke: Kiválasztás Krisztusban

Szűcs Ferenc: Az imago Dei értelmezése a barthi és a Barth utáni teológiában

Németh László: Vidéki ellenségképek a Szabad Népből

Frazer-Imregh Monika: Életmód, asztrológia és mágia a reneszánszban

Schmidt Ildikó: A sikeres iskolai inklúzió tényezői

G. Komoróczy Emőke: Földbolygó szívmagasságban

Várad Ferenc: Krúdy keresése

Szalma József: A kárfelelősség alapelvei

Prontvai Vera: Költészet és ritualitás a kortárs magyar színházban

Beretzky Ágnes: A nemzeteszme brit szemmel

Nádor Orsolya: A kelet-közép európai nyelvi térség

Bene Sándor: Egy reneszánsz magyar író – Andreas Pannonius

Rácz Edit: Nyelvkönyvek nevelési potenciálja

Csontos Nóra: Az idézés működése a magyar nyelvben

Szummer Csaba: Spontán értelemképződés módosult tudatállapotban

Beretzky Ágnes: A nemzeteszme brit szemmel

Kustár György: Követhető-e Jézus?

*Heltai Pál: Bevezetés a fordítástudományba – Posztgraduális
szakfordítói képzések számára*

*Sitku Tibor: A fowleri hitfejlődés-elmélet értékelése
és alkalmazási területei*

*Kovács Enikő Hajnalka: Egyéni panaszénekek
a Zsoltárok könyvében*

P. Márkus Katalin: Kéziszótárak az ezredfordulón

Várad Ferenc: Gyermekközpontú médiaismeret

Nyomdai előkészítés: Károli Könyvműhely
Szakmai koordinátor: Gáspár Katalin
Olvasószerkesztő: Bödecs László
Műszaki szerkesztő: Kardos Gábor
Borító: Kára László
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter